

XIV TARPTAUTINIS BALTISTŲ KONGRESAS

Vilniaus universitetas
2025 m. spalio 22–25 d.

Pranešimų tezės

XIV STARPTAUTISKAIS BALTISTŲ KONGRESS

Viļņas Universitātē
2025. gada 22.–25. oktobrī

Referātu tēzes

14TH INTERNATIONAL CONGRESS OF BALTICISTS

Vilnius University
October 22–25, 2025

Abstracts

ORGANIZACINIS KOMITETAS | ORGANIZĀCIJAS KOMITEJA | ORGANIZING COMMITTEE

**Filologijos
fakultetas**

Birutė Kabašinskaitė
Ernesta Kazakėnaitė
Mindaugas Kvietkauskas
Jurgis Pakerys
Vytautas Rinkevičius
Daiva Sinkevičiūtė (*pirmininkė / priekšsėdėtāja / chair*)
Miguel Villanueva Svensson

GLOBĖJAS | PUBLISKAIS ATBALSTĪTĀJS | PATRON

LIETUVOS RESPUBLIKOS PREZIDENTAS
GITANAS NAUSĖDA

RĖMĖJAS | FINASIĀLAIS ATBALSTĪTĀJS | SPONSOR

Lietuvos mokslo taryba

PARTNERIS | PARTNERIS | PARTNER

SUDARĖ | SASTĀDĪJA | EDITED BY

Birutė Kabašinskaitė
Ernesta Kazakėnaitė
Vytautas Rinkevičius
Daiva Sinkevičiūtė
Miguel Villanueva Svensson

ISBN 978-609-07-1183-5 (skaitmeninis PDF)

Turiny / Satura rādītājs / Contents

Plenarīnīai pranešīmai

Plenārsēžu referāti

Plenary papers	7
Nicole Nau.....	8
Daniel Petit.....	9
Ilja Seržant.....	10
Pēteris Vanags.....	12

Aktuālūs baltu kalbu ir tarmu fonetīkos ir fonolōģījos aspektai

Aktuāli baltu valodu un izlokšņu fonētīkas un fonolōģījas aspekti

Current topics in Baltic phonetics and phonology	14
Ilze Auzīņa, Dace Markus, Guna Rābante-Buša, Roberts Dargīis, Viesturs Jūlijs Lasmanis	15
Rīma Bakšīenē	17
Laura Brazaitīenē	18
Solveīga Čeirane	20
Agnē Čepaitīenē.....	21
Diana Dambrauskīenē	23
Eīdmantē Kalašīnskaitē-Zavīšīenē, Asta Kazlauskīenē	24
Asta Leskauskaitē	25
Danguolē Mikulēnīenē.....	26
Anete Ozola	28
Žydrūnas Šīdlauskas.....	29
Evaldas Švageris.....	30
Edmundas Trumpa	31
Jolīta Urbanavīčīenē	32
Danutē Valentukevīčīenē.....	33
Simona Vynīautaitē	34

Baltu kalbu elektronīnīai īsteklīai gramatīkos tyrimuose

Baltu valodu elektronīskīe resursī gramatīkas pētījumos

Baltic-language digital resources in grammar research	35
Vanesa Balmane	36
Ineta Balode, Dzintra Lele-Rozentāle.....	37
Agnē Bielīnskīenē	38
Diana Burbīenē.....	39
Anīta Butāne	40
Anna Frīdenberga.....	41
Daīkī Horiguchi.....	43
Dalīa Jakulytē, Asta Balčīūnīenē.....	44
Erikā Jasionytē-Mīkučīonīenē	45
Gīedrē Junčytē.....	46
Andra Kalnača, Ilze Lokmane	47
Kristīne Levāne-Petrova, Mīkus Grasmanis, Baība Saulīte	49
Gunta Ločmele	51
Paula Mīkelsone	52
Gunta Nešpore-Bērzkalne, Madara Stāde	54
Jurgīis Pakerys, Agnē Navīckaitē-Klīšauskīenē, Vīrgīnījus Dadurkevīčīus.....	56

Erika Rimkutė	58
Baiba Saulīte, Ilze Auziņa	59
Inta Urbanoviča.....	61
Evelīna Zilgalve.....	62

Baltų vardyno tyrimų tradicija ir perspektyva

Baltu īpašvārdu krājuma pētījumu tradīcija un perspektīva

The tradition and perspective of Baltic onomastic research.....64

Aliaksandr Adamkovich.....	65
Laimutė Balode, Pauls Balodis.....	66
Laimutis Bilkis	68
Grasilda Blažienė.....	69
Kazimieras Garšva.....	70
Darius Ivoška.....	71
Rolandas Kregždys.....	73
Simonas Noreikis.....	75
Sanda Rapa.....	77
Christiane Schiller.....	78
Veslava Sidaravičienė.....	79
Renāte Siliņa-Pinķe, Ilga Jansone.....	81
Daiva Sinkevičiūtė	83
Dmitri Sitchinava.....	84
Pavel Skorupa.....	86
Dalia Sviderskienė.....	87

Istorinės morfologijos ir sintaksės sankirtoje: baltų kalbų veiksmožodis diachroniniu aspektu

Vēsturiskās morfoloģijas un sintakses krustcelēs: baltu valodu darbības vārds diahroniskā perspektīvā

At the intersection of historical morphology and syntax: The Baltic verb from a diachronic perspective89

Paweł Brudzyński.....	90
Anna Daugavet.....	91
Sander van Hes	94
Dalia Kiseliūnaitė.....	96
Dalia Pakalniškienė.....	97
Otso Vanhala.....	98
Miguel Villanueva Svensson.....	99

Latgaliečių kalba ir kiti baltų kalbų regioniniai variantai: tarpdalykiniai sprendimai ir tyrimo galimybės

Latgaliešu valoda un citi baltu valodu reģionālie varianti: multidisciplināri risinājumi un pētniecības perspektīvas

Latgalian and other regional varieties of the Baltic languages: Interdisciplinary solutions and research opportunities 100

Piotr Grablunas.....	101
Angelika Juško-Štekele, Sandis Laime.....	103
Antra Kļavinska	105
Lidija Leikuma	107
Sanita Martena.....	109
Ieva Ozola.....	110
Anna Stafecka.....	112
Ilga Šuplinska	114
Anna Vulāne	116

Prozodiniai ir segmentiniai elementai baltų kalbų lyginamojoje gramatikoje**Prosodiskie un segmentālie elementi baltu salīdzināmajā gramatikā**

Prosody and segments in Baltic comparative grammar	118
Simon Fries.....	119
Eugen Hill.....	120
Marek Majer.....	122
Vytautas Rinkevičius	124
Miguel Villanueva Svensson.....	125

Reikšmė baltų kalbose: kognityvinė tyrimų perspektyva**Nozīme baltu valodās: kognitīvā pētījumu perspektīva**

Meaning in Baltic languages: A cognitive perspective.....	126
Anita Helviga, Diāna Laiveniece	127
Domicelē Jonauskaitē	128
Samanta Kietytė	129
Regina Kvašytė	130
Jūratē Lubienē, Dalia Pakalniškienē	132
Silvija Papaurėlytė-Klovienė	133
Svetlana Polkovnikova.....	135
Ieva Stasiūnaitė	137
Inesa Šeškauskienė	139
Jurgis Škilters, Līga Zariņa, Solvita Umbraško	141
Loreta Vaičiulytė-Semėnienė.....	142
Anita Zdanoviča, Jurgis Škilters, Baiba Trinīte.....	143
Eglė Žilinskaitė-Šinkūnienė.....	145

Senųjų baltiškų šaltinių skaitmeninė prieiga**Digitālās pieejas senajiem baltu valodu avotiem**

Digital approaches to Old Baltic linguistic monuments	146
Everita Andronova	147
Loïc Boizou, Mortimer Drach, Maxim Ionov, Jolanta Gelumbeckaitė, Øyvind Eide, Pascale Boisvert.....	149
Pietro U. Dini, Silvia Piccini, Adriano Cerri	151
Anna Helene Feulner, Henrik Hornecker.....	153
Ilja Lemeškin	155
Signe Rirdance, Everita Andronova	156
Mindaugas Šinkūnas, Ona Aleknavičienė	157
Anta Trumpa.....	158

Bendroji sekcija**Vispārīgā sekcija**

General Session	160
Daiva Aliūkaitė, Violeta Meiliūnaitė.....	161
Diego Ardoio	162
Uldis Balodis, Anna Sedláčková	163
Māris Baltiņš.....	165
Solvita Burr	166
Adriano Cerri.....	168
Rafał Darasz	170
Pietro U. Dini.....	171
Marvin Dolhem	172
Gerhard Edelmann.....	173

Valts Ernštreits	175
Judita Giparaitė.....	176
Lina Inčiuraitė-Noreikienė, Erika Rimkutė	177
Kristina Jakaitė-Bulbukienė, Tatjana Rodenko	178
Anthony Jakob.....	180
Dalius Jarmalavičius, Virginija Jūratė Pukevičiūtė	182
Birutė Jasiūnaitė.....	183
Gintarė Judžentytė-Šinkūnienė, Aušrinė Tverskytė.....	184
Birutė Kabašinskaitė, Gina Kavaliūnaitė-Holvoet.....	185
Ernesta Kazakėnaitė.....	186
Igors Koškins	187
Evija Liparte.....	188
Dainora Pociūtė	189
Tijmen Pronk.....	190
Signe Rirdance	191
Vilija Sakalauskiene.....	192
Erika Sausverde.....	193
Iļja Seržant, Aigars Kalniņš, Dmitri Sitchinava	194
Inguna Skadiņa, Normunds Grūzītis, Roberts Dargis	195
Inga Strungytė-Liugienė.....	197
Bonifacas Stundžia	198
Giedrius Subačius	199
Inguna Teilāne.....	200
Felix Thies, Markus Falk	201
Birutė Triškaitė.....	202
Nijolė Tuomienė	203
Jolanta Vaskelienė	204
Laura Vilkaitė-Lozdienė, Justina Bružaitė-Liseckienė.....	206
Loreta Vilkienė.....	208
Rémy Viredaz	209
Vilma Zubaitienė.....	211
Vilma Zubaitienė, Lina Plaušinaitytė.....	212

Indeksas / Indekss / Index	214
---	------------

The image is a full-page background featuring an aerial view of a city, likely Vilnius, Lithuania. The top half of the image is covered by a semi-transparent white rectangular overlay. Within this overlay, three lines of text are centered. The text is in a bold, black, sans-serif font. The first line reads 'Plenariniai pranešimai', the second line reads 'Plenārsēžu referāti', and the third line reads 'Plenary papers'. Below the white overlay, the city's architecture is visible, including a large, light-colored building with a classical facade and a prominent church tower with a dark roof and white walls. The city is surrounded by green trees, and the sky above is a pale blue with soft, white clouds.

Plenariniai pranešimai

Plenārsēžu referāti

Plenary papers

NICOLE NAU

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu
nicole.nau@amu.edu.pl

Studying Old Latgalian texts – motivations, sources and methods

Old Latgalian, or Old Written High Latvian, is a language variety cultivated from the middle of the 18th century until the ban of printing in Latin letters (1865-1904). It is based on High Latvian dialects and one of the sources of the Latgalian written language. Texts in this variety have been studied relatively little and less systematically compared to texts in Old (Low) Latvian and Old Lithuanian. This talk will argue for the importance of Old Latgalian texts for Baltic studies and general linguistics. It will give insights into the variety of extant texts, present results of the author's current research, and discuss how to work with this material in our digital age.

Comparing Old Latgalian texts with those published at the same time in the Old Low Latvian Written language gives us important insights into the impact of the cultural context and diverse contact languages on developing written languages, not only in vocabulary, but also in syntax and the expression of grammatical categories. For example, while Old Low Latvian had developed a stable system of definite articles, there is almost no trace of it in Old Latgalian. Word order in the noun phrase had largely been fixed in written Low Latvian of the 18th and 19th century, while Old Latgalian uses the position of modifiers for emphasis and contrast in a way similar to Latin and contemporary Polish. There are significant differences in the use and form of passive constructions and in the area of modality. An interesting aspect of the vocabulary is loan verbs from Polish and other Slavic languages not shared with Low Latvian. These are often the same as found in Old Lithuanian, which shows Latgalian as belonging to the Polish-Lithuanian cultural space.

While the *corpus* (in the philological sense) of Old Latgalian texts is not extensive, it comprises various discourse types and genres, which is important for an understanding of the development of literacy and for studying language change. It includes translations (mainly from Latin and Polish, but also from German and Low Latvian) and original texts. The existence of various catholic catechisms reflects missionary activities in Central and Eastern Europe and are another feature that makes Latgalian distinct from Low Latvian and similar to Lithuanian.

Many Old Latgalian texts are available in digital copies. However, only one – the oldest book, *Evangelia Toto Anno 1753* – has been compiled into a public corpus (now in the sense of corpus linguistics). For further studies that meet the standards of modern linguistics, it is necessary to prepare more texts in machine-readable form. A corpus containing exclusively Old Latgalian texts with subcorpora of individual texts or groups of texts according to genre and other features will enable a wide range of empirical studies as well as lexicographic work.

A greater availability of, and a greater interest in Old Latgalian texts will be beneficial for traditional fields of Baltic linguistics – dialectology, historical morphology and other diachronic studies – as well as for more general studies in areas such as colonial linguistics or the development of literacy and written languages.

Recent publications by the author related to the topic

Nau, Nicole. 2022. Zur Integration slawischer Verben und verbaler Wortbildungselemente im Lettgallischen. In: Stephan Kessler, ed. <i>Contributions to Baltic-Slavonic Relations in Literature and Languages</i>. Berlin: Logos Verlag, 87–109. Nau, Nicole. 2022. Constructions with 'take' in Latgalian: the limits of diachrony. <i>Stellenbosch Papers in Linguistics Plus</i> 65, 55–65. Nau, Nicole. 2023. Differential impact of colonial languages on written languages: A case study from Latvia in the early	19th century. In: Nataliya Levkovych, ed. <i>Diversity in Contact</i>. Berlin: De Gruyter, 3–90. Nau, Nicole, and Tomasz Wicherkiewicz. 2024. Social Values of an Added Literacy: The Case of Latgalian. <i>Journal of Multilingual and Multicultural Development</i>, 1–15. Nau, Nicole. <i>Forthcoming</i>. Latgaliešu svēto rakstu valoda no "Evangelia Toto Anno 1753" līdz lietotnei "Latgalian Bible". To appear in <i>Linguistica Lettica</i>.

DANIEL PETIT

École normale supérieure
 École pratique des hautes études
petit.daniel.dpt@gmail.com

The accentuation of disyllabic endings in Lithuanian

Despite its striking archaism, Lithuanian accentuation has undergone profound structural changes throughout its history. One of the most visible changes is that affecting disyllabic endings, which are stressed on the suffixal element in Old Lithuanian (*mergómis* in Daukša's *Postilla*, 1599: 555₃, 568₄, 570₃₀), but on the final syllable in Modern Lithuanian (*mergomis*). This difference is not anecdotal; it could involve the transition from a morphemic accent (linked to the suffix) to a local accent (linked to a particular position in the word), cf. Garde (1968: 106) and Petit (2018) for the distinction between morphemic and local accent. The purpose of this talk is to determine the origin of this structural change. A morphemic accent can be ascribed to Indo-European, linked to the accentual properties of morphemes. In the case of disyllabic endings combining a suffix and an ending, the accent was clearly associated with the suffix, not with the final syllable, as shown by Homeric Greek (κεφαλῆσι) and Vedic Sanskrit (*prajābhis*). The Old Lithuanian data show a predominantly suffixal accent, with very few examples of an accent on the final syllable (e.g. *biłomús* in Daukša's *Postilla*, 1599: 199₆); the case of the inessive is different, showing both accents in equal proportions in Old Lithuanian (e.g. *dięnóie* in Daukša's *Postilla*, 1599: 293₄₇ / *dienoié* in Daukša's *Postilla*, 1599: 109₁₄, 256₉, 312₇, 312₈, 312₃₀, 424₃₀). Between Old Lithuanian and Modern Lithuanian, the accent has visibly shifted to the final syllable. The Slavic data are hybrid, showing a suffixal accent in some types (Old Russian женáми), a final accent in others (Old Russian нoчѣмѣ).

The origin and development of these variations remain a subject of debate today. Generally speaking, it has been considered that some of the changes observed result from particular accentual rules that have led to the accent being shifted from its original position. Some scholars admit that the suffixal accent may result in Balto-Slavic from Hirt's law in certain forms and paradigms, with secondary analogical extensions (cf. Jasanoff 2017: 107-108 and Villanueva Svensson 2021: 9). For Lithuanian, Nieminen's law could also explain certain facts (cf. Villanueva Svensson 2021). Other scholars believe, on the contrary, that the accent was originally suffixal and was attracted to the final syllable in certain forms, in Slavic by Dybo's law, and in Lithuanian by Saussure's law (cf. Olander 2013: 412, cf. also 2004, 2007a). This presentation attempts to evaluate these different explanations by tracing the evolution of disyllabic endings from Indo-European to Lithuanian, highlighting how purely accidental changes in accent could have led to more profound structural changes.

References

- Garde, P., 1968. *L'accent*. Paris.
- Jasanoff, J., 2017. *The Prehistory of the Balto-Slavic Accent*. Leiden & Boston.
- Olander, Th., 2004. 'The ending-stressed word-forms of the Baltic and Slavic mobile paradigms'. A. Hyllested, A. R. Jørgensen, J. H. Larsson & Th. Olander (eds.). *Per Aspera in Asteriscos. Studia Indogermanica in honorem Jens Elmegård Rasmussen sexagenarii Idibus Martiis anno MMIV*. Innsbruck, p. 407–417.
- , 2007a. 'The Balto-Slavic mobile accent paradigms'. M. Kapović & R. Matasović (eds.). *Tones and Theories: Proceedings of the International Workshop on Balto-Slavic Accentology, Zagreb, 1-3 July 2005*. Zagreb, p. 1–14.
- , 2007b. 'Once on desinential accent in Balto-Slavic mobile paradigms'. *Baltu filologija*, 16/1-2, p. 81–85.
- , 2009. *Balto-Slavic Accentual Mobility*. Berlin & New York.
- , 2013. 'Indo-European heritage in the Balto-Slavic accentuation system'. G. Keydana, P. Widmer & Th. Olander (eds.). *Indo-European Accent and Ablaut*. København, 129–147.
- Petit, D., 2018. 'Accentual mobility in Lithuanian and its implications for Proto-Indo-European'. D. M. Goldstein, S. W. Jamison & B. Vine (eds.). *Proceedings of the 29th Annual UCLA Indo-European Conference*. Bremen, p. 223–258.
- Villanueva Svensson, M., 2020. 'Balto-Slavic accentology, *Auslaut-gesetze*, and the Baltic secondary cases'. *Baltistica*, 55/1, p. 5–42.
- , 2021. 'Nieminen's Law revisited'. *Baltistica*, 56/1, p. 5–18.
- , 2023. *The Rise of Acuteness in Balto-Slavic*. Leiden & Boston.

ILJA SERŽANT

Universität Potsdam
serzant@uni-potsdam.de

The Circum-Baltic area and the ways to explore it

The *Circum-Baltic (CB) area* – a term coined in Dahl & Koptjevskaja-Tamm (1992), perhaps after *baltischer Sprachbund* in Jakobson (1931[1971]: 137), – is an established linguistic area along with the Balkan or Mesoamerican linguistic areas (for other terms and subareas see Matthiassen 1985; Stolz 1991; Nau 1996).

My goal is to discuss new and potentially promising approaches to linguistic areas in general and to the Circum-Baltic area in particular. I will discuss their advantages and disadvantages. I will proceed as follows. I will first briefly review standard approaches to linguistic area as well as the state of the art of the research of the Circum-Baltic area and then discuss two methods to exploring areal effects and language contact.

Standard approaches crucially rely on lists of linguistic traits that are in one way or another similar across subsets of the languages of the area and are less or not at all characteristic of the surrounding languages not included in the area (see the overviews of such lists for the CB area in Koptjevskaja-Tamm & Wälchli 2001 or Seržant 2025). While the list approach provides a good approximation of what may single out the languages of a linguistic area against a broader geographical background, it has a number of limitations. For example, there is no clear baseline and, thus, objectivity on what counts as *similar* and what counts as *different* and different researchers may evaluate the same phenomenon as belonging to or not belonging to an area. Furthermore, typologically frequent and, foremost, universal features are excluded from descriptions of linguistic areas for obvious methodological reasons. However, universally preferred traits may likewise be borrowed and may spread through language contact even easier than rare features because typologically preferred features are typically those that are preferred by human processor and are more efficient in processing (Seržant, accepted). There are other problems with standard approaches but the crucial one is the methodological requirement that the phenomenon must be similar across the languages of the area. However, the similarity requirement is even theoretically impossible to fully meet because languages never have exactly the same categories and there will always remain to be some discrepancy between these, even after long-standing and intensive contact.

The way out of the first problem is to set up an objective and measurable baseline for comparison and lift the similarity requirement towards the requirement for a detectable diachronic movement *towards* the languages of the area. I will illustrate this method, *the distance-based approach* in the presentation (Seržant et al., accepted).

Another problem is common inheritance. I argue that common inheritance likewise should not be a priori excluded from effects of language contact and, thus, areal effects. To the contrary, genealogically closely related languages may retain the same set of inherited properties precisely due to intensive contacts between them. I will discuss another method that help providing measurable evidence for contact effects in inherited phenomena (following Seržant 2021).

References

Dahl, Östen & Maria Koptjevskaja-Tamm. 1992. <i>Language typology around the Baltic Sea: a problem inventory</i>. Papers from the Institute of Linguistics. Stockholm: University of Stockholm. Jakobson, Roman. 1931[1971]. Über die phonologischen Sprachbünde, <i>Travaux du cercle linguistique de Prague</i> 4, 234–240. Cited after the reprint in: Jakobson, Roman. 1971. <i>Se-</i>	<i>lected writings I: Phonological Studies</i>. The Hague: Mouton. 137–143. Mathiassen, Terje. 1985. A discussion of the notion ‘Sprachbund’ and its application in the case of the languages in the eastern Baltic area, <i>International Journal of Slavic Philology</i> 21/ 22, 273–281.

- Nau, Nicole. 1996. Ein Beitrag zur Arealtypologie der Ostseeanrainersprachen. In: Boretzky, Norbert (ed.), *Areale, Kontakte, Dialekte, Sprachen und ihre Dynamik in mehrsprachigen Situationen*. [Bochum-Essener Beiträge zur Sprachwandel-forschung, 24]. Bochum: Brockmeyer.
- Stolz, Thomas 1991. *Sprachbund im Baltikum? Estnisch und Lettisch im Zentrum einer sprachlichen Konvergenzlandschaft*. [Bochum-Essener Beiträge zur Sprachwandelforschung, 13]. Bochum: Brockmeyer.
- Seržant, Ilja A. 2021. Slavic morphosyntax is primarily determined by the geographic location and contact configuration. *Scando-Slavica* 67(1), 65-90.
- Seržant, Ilja A. 2025. The Circum-Baltic Area. An Overview. In: Greenberg, Mark (ed.), *Encyclopedia of Slavic Languages and Linguistics Online*. Brill.
- Seržant, Ilja A., accepted. A commentary: Replication and methods in typology. *Linguistic Typology*. Accepted.

PĒTERIS VANAGS

Latvijas Universitāte
Stockholms universitet
pvanags@latnet.lv

Georg Mancelius's *Lettus* (1638): Sources and influences

Although Georg Mancelius's dictionary *Lettus* (1638), together with the other parts of the convolute, is a foundational text in Latvian lexicography, relatively little attention has been paid to its sources. The origins of the German lemma list in the *Lettus* have not been previously documented. Similarly, the structure of the thematic dictionary *Phraseologia Lettica* has been broadly described as "arranged thematically according to contemporary lexicographical traditions" (Zemzare 1961), without specific source analysis. The ten appended dialogues have been associated with the popular genre of the time (Krēsliņš 1992), and some scholars have suggested possible links with the works of Comenius or Erasmus (Kessler 2018).

This paper presents preliminary findings from a broader study investigating Mancelius's lexicographical sources. By reviewing key works on early modern German dictionaries (Claes 1977; Jones 2000; Henne 2001; Müller 2001) and consulting digitized historical lexica, it becomes evident that the German lemma list in *Lettus* draws primarily from two sources: (1) Heinrich Decimator's *Sylva vocabulorum* (first published in 1578) and (2) the anonymous *Lexicon trilingue* (first published in 1586), specifically its German-Latin supplement *Index Germanicolatinus*. These findings provide a more concrete understanding of how Mancelius compiled his lexical material.

While the structure of *Phraseologia Lettica* shares thematic divisions common in the period, no direct source with an identical chapter structure or sequence has been identified. Mancelius's work includes not only lexemes and collocations but also extended phrases, many of which seem to reflect local realities. This suggests that Mancelius significantly adapted or supplemented his sources with original material, a claim supported by statements in his own preface.

The ten dialogues, rich in local references and pragmatic expressions, are undoubtedly Mancelius's own composition. In the final dialogue, he even refers to himself indirectly. These dialogues align with pedagogical traditions in 16th- and 17th-century multilingual Europe, including works like *Parlement nouveau* (1637), *Dictionarium Hexaglosson* (1611), and *Colloquia Sex Lingvarum* (1614).

The final component of the publication, *Die Sprüche Salomonis*, is Mancelius's own Latvian translation of the Book of Proverbs, based on Martin Luther's German Bible. As noted by Jānis Krēsliņš (1992), this translation coincides with the Swedish edition *Salomons Ordspråks Bok* (1632), also printed in Riga – suggesting a broader regional interest in vernacular biblical texts.

This presentation will contextualize *Lettus* within early modern lexicographic traditions, revealing Mancelius's role not only as a compiler but also as a creative contributor to Latvian linguistic history.

References

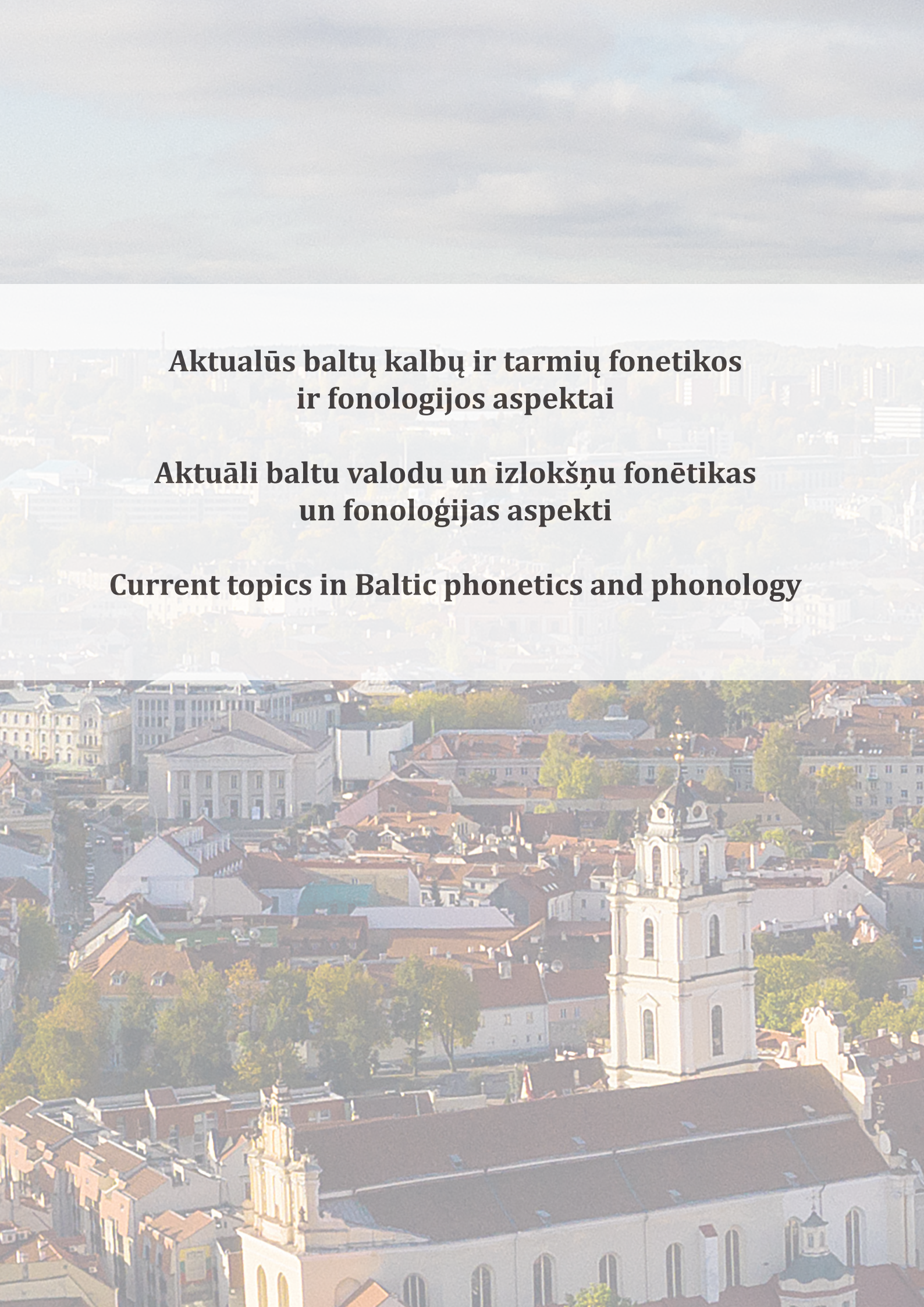
Claes, Franz. 1977. <i>Bibliographisches Verzeichnis der deutschen Vokabulare und Wörterbücher, gedruckt bis 1600</i>. Hildesheim: Georg Olms. Henne, Helmut (Hrsg.). 2001. <i>Deutsche Wörterbücher des 17. und 18. Jahrhunderts: Einführung und Bibliographie</i>. 2., erweiterte Auflage. Hildesheim: Georg Olms.	Jones, William Jervis. 2000. <i>German lexicography in the European context: a descriptive bibliography of printed dictionaries and word lists containing German language (1600–1700)</i>. Berlin: Walter de Gruyter. Kessler, Stephan. 2018. Report on Georg Mancelius's German-Latvian <i>Ten Conversations</i> (1638). <i>Letonica</i> 37, 7–20.

Krēsliņš, Jānis. 1992. *Dominus narrabit in scripturis populorum: A Study of Early Seventeenth-Century Lutheran Teaching on reaching and the Lettische lang-gewünschte Postill of Georgius Mancelius*. Wiesbaden: Harrassowitz.

Müller, Peter O. 2001. *Deutsche Lexikographie des 16. Jahrhunderts:*

Konzeptionen und Funktionen frühneuzeitlicher Wörterbücher. Tübingen: Max Niemeyer.

Zemzare, Daina. 1961. *Latviešu vārdnīcas (līdz 1900. gadam)*. Rīga: Latvijas PSR ZA izdevniecība.

The background of the slide is a photograph of a cityscape, likely Vilnius, Lithuania. It features a dense collection of buildings with red-tiled roofs. A prominent white church tower with a dark, ornate spire is visible on the right side. In the background, a large, light-colored building with a classical facade and columns is visible. The sky is overcast with grey clouds. A semi-transparent white rectangular box is overlaid on the upper half of the image, containing the text.

**Aktualūs baltų kalbų ir tarmių fonetikos
ir fonologijos aspektai**

**Aktuāli baltu valodu un izlokšņu fonētikas
un fonoloģijas aspekti**

Current topics in Baltic phonetics and phonology

ILZE AUZIŅA

LU Matemātikas un informātikas institūts
ilze.auzina@lumii.lv

GUNA RĀBANTE-BUŠA

LU Matemātikas un informātikas institūts
guna.rabante@lumii.lv

DACE MARKUS

LU Matemātikas un informātikas institūts
RTU Liepājas akadēmija
markus@latnet.lv

ROBERTS DARGIS

LU Matemātikas un informātikas institūts
roberts.dargis@lumii.lv

VIESTURS JŪLIJS LASMANIS

LU Matemātikas un informātikas institūts
viesturs.lasmanis@lumii.lv

Zilbes intonācijas – latviešu valodas bagātība un problēma

Zilbes intonācija, kas ir “patstāvīga prosodiska parādība, kuras noteicošie rādītāji ir pamattonis, intensitāte un kvantitāte un kura īstenojas, radot specifisku runas melodiju garajās zīlēs” (VPSV 2007, 459), ir viena no savdabīgākajām latviešu valodas īpatnībām. Zilbes intonācija latviešu literārajā valodā galvenokārt funkcionē kā vārda pierastā skanējuma nodrošinātāja, t. i., tai ir fonētiska nozīme, un tās fonoloģiskā nozīmība ir mazāka nekā valodas skaņām. Tomēr latviešu valodā pastāv vienādi rakstāmi atšķirīgas nozīmes vārdi (arī vārdformas) – heterotoni –, kuros zilbes intonācija diferencē vārdu nozīmi, piem., [sārc] lietv. *sārts*, [sārc] īpaš. v. *sārts*; [rīt] darb. v. *rīt*, [rīt] apst. v. *rīt*. Heterotonus savulaik apkopjusi un analizējusi Rasma Grīle (Grīle 2008).

Zilbes intonācija ir raksturīga t. s. garajām zīlēm, kuru zilbes kodolā ir garš patskanis (piem., *mēs*, *lācis*), divskanis (piem., *iet*, *auns*) vai diftongisks savienojums (piem., *kungs*, *celt*). Zilbes intonācija nav atkarīga no vārda uzsvara, piem., gan vārda *diena*, gan vārda *sestdiena* garā zilbe (*die*-, *-die*-) ir krītoši intonēta, zilbes intonācijas atšķirības gan uzsvērtā, gan neuzsvērtā zīlē var veidot heterotonus, piem., *apsēs* – [apsēs] darb. v. *apsēt* nāk. 3. pers., [apsēs] lietv. *apse* dsk. L.

Latviešu valodas dialektu pārstāvjus bieži var atpazīt tieši pēc zilbes intonāciju lietojuma. Literārajā valodā par normatīvām atzītas trīs zilbes intonācijas: krītošā, lauztā un stieptā. Tomēr šai trīsintonāciju sistēmai līdzās pastāv divintonāciju sistēma, kurā ir: 1) stieptā intonācija, kas atbilst trīsintonāciju sistēmas stieptajai intonācijai, 2) nestieptā intonācija, kas atbilst trīsintonāciju sistēmas krītošajai un lauztajai intonācijai (Auziņa 2013, 105). Latviešu literāro valodu ikdienā lieto dažādu izlokšņu runātāji un imigranti. Iedzīvotāju pārvietošanās, dzīves vietas maiņas, savstarpējo kontaktu veidošanās dēļ literāro zilbes intonāciju sistēma ir sajaukusies. Tomēr tas, ka garās zilbes tiek dažādi intonētas, parasti netraucē saprast runāto.

Šobrīd iespējams stiprināt motivāciju apgūt zilbes intonāciju izrunu heterotonos, jo tie šķir vārdu nozīmes, tomēr nebūtu vēlams ignorēt garajai zilbei raksturīgo intonējumu arī tajos vārdos, kur zilbes intonācija nešķir vārdu nozīmi. Latviešu valodas literārās izrunas pašreizējā attīstībā būtu nepieciešams stieptās un nestieptās intonācijas šķirums vismaz vārdu uzsvērtajās zīlēs, kā arī trīs intonāciju šķirums heterotonos.

Avotu, kur noskaidrot literārajai valodai raksturīgo vai ieteicamo zilbes intonāciju, nav daudz: 1) Kārļa Mīlenbaha “Latviešu valodas vārdnīca”, kur pamatā atspoguļota trīsintonāciju sistēma un kas vēl aizvien tiek izmantota kā avots normatīvo intonāciju izvirzīšanai, 2) “Latviešu valodas pareizrakstības un pareizrunas vārdnīca”. Atsevišķiem vārdiem zilbes intonācija norādīta tiešsaistes vārdnīcā “Tēzaurs” un “Mūsdienu latviešu valodas vārdnīcā”.

Kopš 2025. gada, sadarbojoties fonētiķiem un datorlingvistiem, tiek īstenots pētījums, kurā paredzēts noskaidrot pašreizējās izrunas tendences un precizēt latviešu valodas pareizrunas normas, izmantojot akustiskās

fonētikas metodes un pieejamos latviešu valodas korpusus, izstrādāt “Latviešu valodas fonētiskās transkripcijas koncepciju” un universālu fonētiskās transkripcijas rīku latviešu valodai, kā arī paplašināt *Tēzaurs.lv* ar informāciju par vārdu izrunu, norādot arī zilbes intonāciju.

Līdz šim, izmantojot iepriekš minētos avotus, kuros norādīta zilbes intonācija, ir aprakstīts ieteicamās intonācijas lietojums priedēkļos, piedēkļos un galotnēs un izveidots algoritms automātiskai zilbes intonācijas norādīšanai vārdformās. Ir veikta latviešu valodas runātāju aptauja par zilbes intonācijas atšķirīgā skanējuma izpratni un lietojumu.

No “LATE fonētiski marķēta runas korpusa” automātiski ir izgūta informācija par stieptās un nestieptās zilbes intonācijas lietojumu vārdos un vārdformās, kas tālāk tiks izmantota fonētiskās transkripcijas sistēmas izstrādē.

Avoti un literatūra

- Auziņa, Ilze. 2013. Valodas suprasegmentālās jeb prosodiskās vienības. *Latviešu valodas gramatika*. Nītiņa, Daina, Grigorjevs, Juris (red.). Rīga: Latvijas Universitātes Latviešu valodas institūts, 104–120.
- Auziņa, Ilze, Rābante-Buša, Guna, Dargis, Roberts. (2024). *LATE fonētiski marķēts runas korpuss (fonLATE)*. CLARIN-LV digitālā bibliotēka. Pieejams <http://hdl.handle.net/20.500.12574/115>; <https://korpuss.lv/id/fonLATE>
- Ceplītis, Laimdota, Miķelsons, Aina, Porīte Tamāra, Raģe, Silvija. 1995. *Latviešu valodas pareizrakstības un pareizrakstības vārdnīca*. Rīga: Avots.
- Grīšle, Rasma. 2008. *Heterotonu vārdnīca un heterotonijas pētījumi*. Rīga: Zinātne.
- Milenbahs, Kārlis. (1923–1932). *Latviešu valodas vārdnīca*. 1.–4. sēj. Rediģējis, papildinājis, turpinājis J. Endzelīns. Rīga: Izglītības ministrija, Kultūras fonds.
- Zuicena, Ieva, Auziņa, Ieva, Briede, Santa, Jansone, Irēna Ilga, Kuplā, Ieva, Lejniece, Gunta, Migla, Ilga, Oldere, Laimdota, Ozola, Ārija, Požarnova, Vija, Rapa, Sanda, Roze, Anitra, Šmidebergs, Imants, Šnē, Dorisa, Šnē, Māra, Timuška, Agris, Grasmanis, Mikus, Pretkalniņa, Lauma, Znotiņš, Artūrs. 2025. *Mūsdienu latviešu valodas vārdnīca*. CLARIN-LV digitālā bibliotēka. Pieejams: <http://hdl.handle.net/20.500.12574/128>; <https://mlvv.tezaurs.lv>
- Spektors, Andrejs, Pretkalniņa, Lauma, Grūzītis, Normunds, Paikens, Pēteris, Rituma, Laura, Saulīte, Baiba, Nešpore-Bērzkalne, Gunta, Lokmane, Ilze, Klints, Agute, Stāde, Madara, Grasmanis, Mikus, Auziņa, Ilze, Znotiņš, Artūrs, Dargis, Roberts, Bārzdiņš, Guntis. 2025. *Tēzaurs.lv*. CLARIN-LV digitālā bibliotēka. Pieejams: <http://hdl.handle.net/20.500.12574/127>; <https://tezaurs.lv>
- VPSV – Valentīna Skujiņa (red.). 2007. *Valodniecības pamattermiņu skaidrojošā vārdnīca*. Rīga: Latvijas Universitātes Latviešu valodas institūts.

RIMA BAKŠIENĖ

Lietuvių kalbos institutas
rima.baksiene@lki.lt

Kiekybės požymių varijavimas kauniškių dvigarsiuose: Vilkaviškio ir Jurbarko šnektų analizė

Pranešime bus aptariama mišriųjų dvigarsių dėmenų *i*, *u* kiekybė vakarų aukštaičių kauniškių šiaurvakarinėje dalyje, apimančioje Jurbarko ir Vilkaviškio šnektas, kurių fonologine ir prozodine sandara dažniausiai remiamasi ir kodifikuojant bendrinės tarties normas. Papildomai bus remiamasi ir ankstesniais Šakių šnektos duomenimis. Dėl šio tipo akūtinių dvigarsių norminio tarimo vis dar yra diskutuojama (pirmieji dėmenys gali būti ir trumpieji, ir pusilgiai), todėl svarbu nustatyti jų prozodinius požymius šnektose, tradiciškai laikytose dėmenis *i*, *u* neilginančiu plotu, išsiskiriančiu iš visos lietuvių kalbos sistemos.

Remiantis tyrimų, atliktų eksperimentinės fonetikos metodais, rezultatais ir įvertinus juos statistiniu Studento kriterijumi, pranešime bus daroma išvada, kad šiaurinėje kauniškių dalyje, Jurbarko ir iš dalies Šakių apylinkėse, tiek akūtinių, tiek cirkumfleksinių dvigarsių dėmenys *i*, *u* laikytini pusilgiais, o akūtinių dėmenų ilginimas aprašomame plote stiprėja einant šiaurės kryptimi. Į nustatytus kauniškių prozodijos dėsningumus neabejotinai atsižvelgtina ir teikiant bendrinės tarties norminius variantus.

LAURA BRAZAITIENĖ

Lietuvių kalbos institutas
laura.brazaitiene@lki.lt

Nauji duomenys lietuvių lingvistinės geografijos istorijai: lietuviškosios ir vokiškosios tradicijų sąsajos

Lietuvių kalbotyros istorijoje daugiau nagrinėti pirmieji lietuvių kalbos klausimynai (Volteris 1886; Būga 1924) (plačiau žr. Mikulėnienė 2014: 81–104; Mikulėnienė, Stafecka 2011: 123–133; 2013: 13–29).

Šio pranešimo objektas – Antano Salio anketa *Apklausas 1 (žodžių geografijai)* (1942).

Jos sukūrimo istorijai rasta naujų duomenų Vokietijoje, kurioje 1925–1929 m. Salys studijavo. Galimi šaltiniai – apie 1928–1931 metus Leipcige sudarytos tarminės anketos *Fragebogen 3, Mundartlicher Fragebogen: Nr. 5 für Sachsen und Böhmen, Nr. 8 für Thüringen* (Frings, Karg 1928; Karg 1928: 97–104; 1929: 113–115; 1931: 19–23). Jų rengėjais, remiantis to paties laikotarpio publikacijomis, galimai laikytini du XX amžiaus vokiečių kalbininkai, tautosakininkai ir tarmių tyrėjai – Theodoras Fringsas (Theodor Frings, 1886–1968) ir Fritz Kargas (Fritz Karg, 1892–1970). Jie, išskyrus vieną kitą paminėjimą, Lietuvoje iki šiol beveik nežinomi (Sabaliauskas 1979: 239; VLEe; Švageris 2015: 24).

Salio *Apklauso* sugretinimas su vokiškaisiais klausimynais išryškino tam tikrų panašumų ir skirtumų (žr. 1–3 pav.).

[illegible]

Mundartliche Fragebogen

Wuster 1903/1

Nr. 5 für Sachsen und Böhmen
Nr. 8 für Thüringen

Mundart

Ort der Mundart:

Amth., Kreis/Bez.-Amt:

Mundartspracher

Aufschreiber

Alter

Name

Beruf

Beruf, Anschrift

Geburtsort

Geburtsort

Wie heißt in Ihrer Mundart:

Antwort:

1. die flüchtige (gelegentliche) Besichtigung, z. B. die Besichtigung der Kontakte, der Kontakte usw.

2. der gemeine (gewöhnliche) Verlust, z. B. der Verlust, der Verlust, der Verlust usw.

3. das Maßgebliche (Gesamtheit), z. B. das Maßgebliche, das Maßgebliche, das Maßgebliche usw.

4. der zusammenfassende (Gesamtheit), z. B. der zusammenfassende, der zusammenfassende, der zusammenfassende usw.

5. die Zuspätkommen (Zuspätkommen)

6. der Tasse (Tasse)

7. der Fächer (Fächer)

8. der Kiefer (Kiefer)

9. die Exzellenz (Exzellenz)

10. die Exzellenz (Exzellenz)

11. eine sehr lebhafte Stelle auf Achter oder Wiese, z. B. die lebhafte, die lebhafte usw.

12. der kleine (gewöhnliche) Kiefer, z. B. der Kiefer, der Kiefer, der Kiefer usw.

13. die Tinkturen, z. B. die Tinkturen, der Tinkturen, der Tinkturen usw.

14. der in den Hand ganz oder teilweise (gewöhnlich) Wasserbehälter, z. B. die Behälter, der Behälter, der Behälter usw.

15. das Gefäß zum Empfangen des Getränkes, z. B. das Gefäß, das Gefäß, das Gefäß usw.

16. das Gefäß zum Empfangen des Getränkes, z. B. das Gefäß, das Gefäß, das Gefäß usw.

17. das Gefäß zum Empfangen des Getränkes, z. B. das Gefäß, das Gefäß, das Gefäß usw.

18. das Gefäß zum Empfangen des Getränkes, z. B. das Gefäß, das Gefäß, das Gefäß usw.

19. das Gefäß zum Empfangen des Getränkes, z. B. das Gefäß, das Gefäß, das Gefäß usw.

20. das Gefäß zum Empfangen des Getränkes, z. B. das Gefäß, das Gefäß, das Gefäß usw.

1. *Handgefäß*

5. a) *Handgefäß*

b) *Handgefäß*

6. *Handgefäß*

7. *Handgefäß*

8. *Handgefäß*

9. *Handgefäß*

10. *Handgefäß*

Es wird gebeten, nur in der angegebenen Form zu antworten.

[illegible]

1 pav. Trečiosios vokiškosios anketos
pirmasis puslapis

2 pav. Penktosios–aštuntosios
vokiškosios anketos pirmasis puslapis

3 pav. Lietuviškosios anketos pirmasis puslapis

Tiek *Apklausa*s, tiek vokiškosios anketos yra sudarytos iš bendrosios ir tiriamosios dalių.

Bendroji *Apklauso* ir vokiškųjų klausimynų dalys beveik sutampa. Skirtumas tas, kad tik lietuviškoje anketoje dar prašyta nurodyti jos užpildymo metus. Šioje anketoje, priešingai nei vokiškuosiuose klausimynuose, nesama klausimo apie atsakytojo amžių.

Tiriamosios nagrinėjamų klausimynų dalys skiriasi labiau. *Apklause* pateikta beveik du kartus daugiau klausimų nei vokiškuosiuose klausimynuose. Be to, klausimai lietuviškojoje anketoje, priešingai nei vokiškuosiuose klausimynuose, suskirstyti į grupes. Tikėtina, kad pastarąjį anketų sudarymo principą Salys galėjo būti perėmęs iš Būgos. Tačiau klausimų patikslinimai *Apklausoje* sieja su vokiškaisiais klausimynais.

Taigi tyrimo rezultatai neneigia prieš dešimtmetį lietuvių tyrėjų keltos hipotezės dėl vokiškosios lingvistinės geografijos poveikio lietuviškajai (Mikulėnienė 2013: 71–91; Geržotaitė 2016: 13–17).

Akivaizdu dar ir tai, kad *Apklauso* sudarymo istorijoje ne mažiau svarbų vaidmenį suvaidino ir ankstesnių lietuviškųjų anketų rengėjai.

SOLVEIGA ČEIRANE

Rīgas Stradiņa universitāte
solveiga.ceirane@rsu.lv**Līdzskaņu fonētiskās apkaimes ietekme
uz patskaņu kvantitāti**

Izmantojot mūsdienīgas runas analīzes metodes, pētījumā aplūkota sekojošā līdzskaņa fonētiskās apkaimes ietekme uz īso patskaņu kvantitāti uzsvērtās zilbēs latviešu literārajā valodā, piem., [ʼalū], [ʼal:ū], [ʼak:ū], [ʼagū]. Īsie patskaņi izvēlēti, jo zināms, ka to kvantitāti vairāk ietekmē pozīcija vārdā, kā piemēram, patskaņu kvantitatīvā redukcija, kur neuzsvērtā zilbē vājinās skaņu artikulācija un gala zilbēs īsie patskaņi kļūst pārīsi (Auziņa 2013, 81). Tāpēc jādomā, ka īsie patskaņi ir vairāk pakļauti arī blakus esošo līdzskaņu ietekmei. Šajā pētījumā aplūkots, vai atkarībā no sekojošā līdzskaņa artikulācijas vietas un veida mainās patskaņu kvantitāte, resp., vai balsīgie un nebalsīgie slēdzeņi, balsīgie un nebalsīgie spraudzeņi, kā arī skaneņi var ietekmēt īsa uzsvērtā patskaņa kvantitāti.

Ir skaidri zināms, ka latviešu valodā gan patskaņu, gan līdzskaņu kvantitāte atšķiras atkarībā no pozīcijas vārdā. Tāpat skaņu kvantitāti ietekmē intonācija, vārdu morfoloģiskā struktūra, uzsvars un runas temps. 20. gs. 1960. un 1970. gados Elmārs Liepa eksperimentāli pētījis latviešu literārās valodas līdzskaņu un patskaņu kvantitāti. Viņš uzskata, ka starp vokāļiem un konsonantiem pastāv noteiktas kvantitatīvas attiecības. Šīs attiecības izpaužas, palielinoties kāda vokāļa kvantitātei zilbē, kā dēļ samazinās konsonanta vai konsonantu kvantitāte šajā pašā zilbē. Šī parādība darbojas arī pretēji – ja garāki ir zilbes konsonanti, tad saīsinās vokāļi (Liepa 1979, 14). Autors min arī to, ka latviešu valodas vokālismā vērojamas tādas pašas monoftongu kvantitātes izmaiņas atkarībā no sekojošā līdzskaņa kvalitātes kā citās valodās. Patskaņi mēdz būt īsāki nebalsīgo līdzskaņu nekā balsīgo priekšā. Līdzīgi secinājumi ir arī angļu valodā, jo patskaņi, kas atrodas pirms balsīgiem līdzskaņiem ir garāki par patskaņiem, kas atrodas pirms nebalsīgiem līdzskaņiem (Ladefoged, Johnson 2011, 251).

Pētījuma materiālu veido 3 sieviešu runas dati. Latviešu valoda visām informantēm ir dzimtā valoda. Informanšu runā nav vērojamas spilgtas izlokšņu iezīmes un runas defekti. Kopā analizētas 2160 runas vienības. Datu analīze veikta ar datorprogrammu PRAAT. Mērījumu veikšanai izmantots Helsinku Universitātes fonētiķes Mietas Lennes skripts, kas aprēķina marķēto segmentu garumu. Latviešu valodā nav pētīta līdzskaņu ietekme uz patskaņu kvantitāti, izmantojot mūsdienīgas runas analīzes metodes.

Literatūra

Auziņa, Ilze. 2013. Latviešu valodas fonētiski fonoloģiskie procesi un likumi. Latviešu valodas gramatika. Nītiņa, Daina, Griģorjevs, Juris (red.). Rīga: Latvijas Universitātes Latviešu valodas institūts, 80–95.	Ladefoged, Peter, Johnson, Keith. 2011. A Course in Phonetics. 6 th ed. Wadsworth, Cengage Learning.
	Liepa, Elmārs. 1979. Vokālisma un zilbju kvantitāte latviešu literārajā valodā. Rīga: Zinātne.

AGNĖ ČEPAITIENĖ

Lietuvių kalbos institutas
agne.cepaitiene@lki.lt**Geolingvistinės kompetencijos vertinimas GIS metodais**

XXI a. lietuvių kalbos variantiškumo tyrimuose taikomi multimodaliosios dialektologijos principai, t. y. tiriami ne tik kalbos faktai, bet ir papildomai kalbinis kraštovaizdis, socioistorinė ir sociokultūrinė gyvenamosios vietovės situacija ir kalbos vartotojų požiūris į vietinius kalbos variantus (Mikulėnienė 2018; 2020: 11–33).

Visa nurodyta medžiaga kaupiama ir analizuojama naudojantis geografinių informacinių sistemų (GIS) priemonėmis ir metodais sukurtu *Tarmynu* (žr. *Geolingvistikos portalas*, dar žr. Mikulėnienė, Čepaitienė 2021). Tai duomenynas, kuris apima archyvinės ir naujausios kalbinės medžiagos rinkimo, skaitmeninimo, saugojimo, erdviųjų rinkinių ir sluoksnių kūrimo, geoerdvinės kalbinių, socioekonominių ir sociokultūrinių duomenų analizės ir gautų rezultatų sklaidos procesus (plačiau žr. *ArcGIS geodatabase*). *Tarmyno* veikimą užtikrina šiuo metu tobulinama Lietuvių kalbos erdvinės informacijos infrastruktūra (LKEII).

Pranešime atskleidžiamos LKEII galimybės, pirmą kartą GIS technologijų pagrindu veikiančia metodika nagrinėjant duomenis apie jaunuolių geolingvistinę kompetenciją ir kalbines nuostatas, t. y. perceptyviosios dialektologijos tyrimo medžiagą (žr. Preston 1999; 2002 ir kt., dar žr. Aliūkaitė et al. 2017, 2020).

Tyrimė analizuojami 2023–2024 m. iš septynių rytų aukštaičių panevėžiškių patarmės ploto gimnazijų surinkti 198 anketų duomenys, kuriuos pateikė 16–20 m. gimnazistai. Medžiaga sukaupia ArcGIS Online aplikacija *Survey123* sukurtu internetiniu klausimynu (žr. *Survey123, Percepcijos klausimynas gimnazistams*), parengtu remiantis perceptyviosios dialektologijos tyrimo instrumentų kūrimo principais (žr. Preston 1999; 2002 ir ten min. lit., dar žr. Aliūkaitė et al. 2017 ir ten min. lit.). Tai dviejų dalių anketa: 1) mentalinio žemėlapio užduotis, kuria nustatoma mokinių geolingvistinė kompetencija, t. y. vertinama, kur, jaunuolių nuomone, yra paplitusi tarminė kalba; 2) klausimai, aprėpiantys tiriamųjų kalbos varianto vartosenos įpročius, kalbinės aplinkos suvokimą ir tarminės kalbos nuostatas.

Duomenys tvarkyti ir geoerdvinės analizės metodais nagrinėti keliais etapais: 1) anketos užduoties žemėlapiu ArcGIS Pro įrankiais (žr. *ArcGIS Pro*) georeferuoti, nuvektorizuoti tarminės kalbos paplitimo poligonai, t. y. nubrėžtos ribos pagal skenuotame mentaliniame žemėlapyje pateikėjo pažymėtas ribas; 2) sugeneruoti suminiai poligonų dažnio sluoksniai; 3) susieti žemėlapiu užduoties ir atsakymų į anketos klausimus rezultatai (plg. taikytus panašius perceptyviosios dialektologijos tyrimų medžiagos analizės principus (Montgomery, Stoeckle 2013: 52–85; Calaza et al. 2015: 282–291 ir kt.).

Atlikta medžiagos geoerdvine analize nustatytos, tiriamųjų vertinimu, tarminės kalbos paplitimo sritys. Atskirai įvertinta geolingvistinė kompetencija gimnazistų, kurie: a) gyvena panevėžiškių patarmės ploto šiaurinėje ir pietinėje dalyje; b) kalba tarmiškai ir savo aplinkoje (namuose, mokykloje ir gyvenamojoje vietovėje) girdi kalbant tarmiškai ir atvirkščiai; c) kalba tarmiškai, moka kalbėti tarmiškai ir gimtojoje vietovėje vartojamą kalbą vertina palankiai ir atvirkščiai.

Literatūra ir šaltiniai

Aliūkaitė, Daiva, Mikulėnienė, Danguolė, Čepaitienė, Agnė, Geržotaitė, Laura 2017: *Kalbos variantiškumas ir jo vertinimas perceptyviosios dialektologijos požiūriu: variantų ir vietų vaizdiniai*. Kolektyvinė monografija, Daiva Aliūkaitė, Danguolė Mikulėnienė (sud.), Vilnius, Vilniaus universiteto leidykla.

Aliūkaitė, Daiva, Mikulėnienė, Danguolė, Čepaitienė, Agnė, Geržotaitė, Laura 2020: *Lietuvių kalbos variantai: tyrėjo ir papras-*

tojo kalbos bendruomenės nario perspektyvos. Kolektyvinė monografija, Daiva Aliūkaitė, Danguolė Mikulėnienė (sud.), Vilnius, Vilniaus universiteto leidykla.

ArcGIS geodatabase. Prieiga internetu: <https://desktop.arcgis.com/en/arcmap/latest/manage-data/geodatabases/what-is-a-geodatabase.htm>.

- ArcGIS Pro. Prieiga internetu: <https://www.esri.com/en-us/arcgis/products/arcgis-pro/overview>.
- Calaza, Díaz, L., S. Suárez Quintas; R. M. Crujeiras; A. Rodríguez Casal; X. Sousa; J.R. Ríos Viqueira 2015: A method for processing perceptual dialectology data – *ACTAS XII Congreso Galego de Estatística e Investigación de Operacións*, 282–291.
- Čepaitienė, Agnė, Mikulėnienė, Danguolė 2021: *Tarmynas – Lietuvos vietinių kalbos variantų duomenų bazės modelis*. Mokslo studija. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas. Prieiga internetu: http://lki.lt/wp-content/uploads/2022/09/Tarmynas-%E2%80%93-Lietuvos-vietiniukalbos-variantu-duomenu-bazes-modelis_galutinis.pdf.
- Geolingvistikos portalas. Prieiga internete: <https://maps.lki.lt/>.
- Mikulėnienė, Danguolė 2018: Multimodalusis tarmėtyros modelis: vietinės lenkų kalbos variantiškumo Lietuvoje tyrimo galimybės. – *Lietuvos lenkų tarmės*, K. Rutkovska (sud.), Vilniaus universitetas: Polonistikos centras, 1–12.
- Mikulėnienė, Danguolė 2020: New Trends in Lithuanian Dialectology: Multimodal Research Model. – *Acta Linguistica Lithuanica* 82, 11–33.
- Montgomery, Chris, Stoeckle, Philipp 2013: Geographic information systems and perceptual dialectology: a method for processing draw-a-map data. – *Journal of Linguistic Geography* 1, 52–85.
- Percepcijos klausimynas gimnazistams. Prieiga internetu: <https://survey123.arcgis.com/share/b420ddc81cde4105b01b8917bc0a92ed?portalUrl=https://lieki.maps.arcgis.com>.
- Preston, Dennis R. (ed.) 1999: *Handbook of Perceptual Dialectology*. Volume 1. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Preston, Dennis R. (ed.) 2002: *Handbook of Perceptual Dialectology*. Volume 1. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Survey123. Prieiga internetu: <https://survey123.arcgis.com/>.

DIANA DAMBRAUSKIENĖ

Lietuvių kalbos institutas
diana.dambrauskiene@lki.lt

Pietų žemaičių varniškių savojo kalbos varianto nominacijos ir vertinimai

Pietų žemaičiai varniškiai lokalizuojami aplink Telšius besiformuojančio žemaičių regiolekto zonoje, o vietinių žmonių kalba turėtų pasižymėti tam tikru stabilumu, kurį lemia tiek stiprios tradicinės tarmės, tiek ir palyginti stabilios žemaitiškosios geolektinės zonos (šiaurinėje dalyje Plungės, pietinėje – Tauragės) (Aliūkaitė, Mikulėnienė 2014: 257, 260).

Pastaruoju metu dėl įvairių įstaigų reorganizavimo ir optimizavimo varniškiai tampa vis mobilesni, plečiasi jų socialiniai ryšiai, ir tai keičia jų vartojamo vietinio kalbos varianto, tyrime vadinamo savuoju, vertę ir požiūrį į jį. Iki šiol varniškių nuostatos dėl savojo kalbos varianto nenagrinėtos, todėl pranešime analizuojamos pietų žemaičių varniškių patarmės ploto 44 respondentų iš 11 „Lietuvių kalbos atlaso“ (LKA 1977, 1982, 1991) punktų (Kuršėnų (102), Varnių (191), Užvenčio (193), Tverų (220a), Laukuvos (254), Švėkšnos (285), Kvėdarnos (288), Kaltinėnų (290), Pajūrio (322), Šilalės (323) ir Žemaičių Naumiesčio (355)) savojo kalbos varianto nominacijos ir vertinimai.

Remiantis perceptyviosios dialektologijos sąmoningųjų nuostatų metodologijomis, išryškinamas savojo kalbos varianto suvokimas, grindžiamas paprastojo kalbos bendruomenės nario subjektyviąja tarmiškumo samprata. Tyrimas atskleidė respondentų įsitikinimus, kad žemaičiams varniškiams būdingas „dūnininkavimas“ tiek su atsikeliančiais gyventi iš kitų tarminių plotų, tiek su jaunąja karta nyksta. „Dūnininkavimo“ atsisakymas savąjį kalbos variantą artina prie bendrinės kalbos, tačiau beveik visuotinai vartojamas galūnių trumpinimas, skiriantis nuo bendrinės kalbos, įtvirtina nežemaitiško / maišyto savojo kalbos varianto vaizdinį.

EIDMANTĖ KALAŠINSKAITĖ-ZAVIŠIENĖ

Vytauto Didžiojo universitetas
eidmante.kalasinskaite-zavisiene@vdu.lt

ASTA KAZLAUSKIENĖ

Vytauto Didžiojo universitetas
asta.kazlauskiene@vdu.lt

Ar tempas turi įtakos lietuvių skaitomos kalbos frazų pabaigos akustiniams požymiams?

Frazų sandūros akustiniai požymiai gana universalūs: pagrindinio tono ir intensyvumo pokyčiai, pauzės, paskutinio garso ilginimas, artikuliacijos raiškumas ir kt., bet jų reikšmingumas priklauso nuo konkrečios kalbos sintaksinės ir prozodinės sistemos (glaustą, bet labai išsamią apžvalgą žr. Ip ir Cutler 2022). Be to, šių požymių ryškumui gali turėti įtakos įvairūs ekstralingvistiniai ir paralingvistiniai veiksniai.

Šio tyrimo tikslas – nustatyti, ar svarbiausi frazės pabaigos požymiai vienodai reikšmingi skaitant tekstą skirtingu tempu. Toks tyrimas aktualus ne tik fundamentiniu požiūriu, bet ir šnekos technologijų reikmėms, pvz., ar lėtinant arba greitinant sintezuotą kalbą, išlieka tokie patys frazės pabaigos žymekliai. Empirinę tyrimo medžiagą sudarė trijų profesionalių aktorių (vyrų) natūraliai, lėtai ir greitai skaitomos Ezopo pasakėčios „Šiaurės vėjas ir saulė“ įrašai. Analizuotos pauzės ir jų trukmė, visos frazės ir jos paskutinio skiemens intensyvumas ir pagrindinio tono dažnis, taip pat frazės pabaigos ir jos viduryje pavartoto žodžio paskutinio garso trukmė, intensyvumas, pagrindinis tonas, kai kurios balso kokybės savybės: pagrindinio tono dažnio ir amplitudės fluktuacija, periodiškumo ir triukšmo santykis.

Rezultatai rodo, kad visi tirti parametrai yra svarbūs frazų (ypač intonacinių) pabaigos rodikliai. Intonacinių frazų pabaiga nuo vidinių frazų pabaigos skiriasi didesniu intensyvumo sumažėjimu, pagrindinio tono dažnio fluktuacija ir pauzių tarp jų trukme bei pagrindinio tono žemėjimu. Vis dėlto tik su trukme susiję požymiai – pauzės ir paskutinio garso ilginimas – priklauso nuo skaitymo tempo, kiti požymiai išlieka pastovūs visuose įrašuose.

Šis tyrimas – vienas iš platesnio tyrimo etapų. Toliau planuojama skirti dėmesio ne tik frazų pabaigos, bet ir pradžios ypatybėms.

Literatūra

Ip, M. H. K. & Cutler, A. 2022. Juncture prosody across languages: Similar production but dissimilar perception. *Laboratory Phonology: Journal of the Association for Laboratory Phonology*, 13(1): 5, pp. 1–49. DOI: <https://doi.org/10.16995/labphon.6464>

ASTA LESKAUSKAITĖ

Lietuvių kalbos institutas
asta.leskauskaite@lki.lt**Pietvakarinių pietų aukštaičių priebalsių
depalatalizacijos kaita laiko aspektu**

Pirmuosiuose deskriptyviniuose tyrimuose pietų aukštaičių patarmės sistema laikyta uždara, todėl įžvalgų apie kokią nors jos variantiškumą beveik nėra. Tačiau XX a. paskutinio dešimtmečio ir XXI a. pradžios tarmėtyros darbuose jau dažnai kalbama apie įvairių kalbos lygmenų, tarp jų ir fonetikos, požymių kaitą. Taigi kokybiniai ir kiekybiniai variantiškumo tyrimai tapo viena iš pagrindinių lietuvių tarmių tyrimų kryptių.

Šiuolaikinės geolingvistikos požiūriu dabartiniai pietvakariniai pietų aukštaičiai priskirtini Lazdijų regiolektui. Priebalsių depalatalizacija – šioms šnektoms būdinga ryškioji ypatybė. XX a. antrojoje pusėje buvo konstatuota, kad nurodytame plote depalatalizuojami minkštieji priebalsiai: 1) *l, r, s, š, ž, p, b, m, v* prieš *e, ei, ę* ir **ę*; 2) *r, s, š, ž, c, dz* prieš *i, y, j, ie*; 3) *r, s, š, ž, c, dz* prieš užpakalinės eilės vokalizmą. Vis dėlto pro tyrėjų (Z. Zinkevičiaus, Ž. Markevičienės, A. Leskauskaitės ir kt.) akis neprasprūdo ir įvairios variantiškumo apraiškos. Pavyzdžiui, pakapsės dzūkai, kaip teigia E. Mikalauskaitė (1975), tarmiškai kalbėdami su svetimais žmonėmis, labiausiai vengia vartoti kietąjį priebalsį *l* (ir dzūkuoti) ir pan.

Pranešime pristatomo tyrimo objektas – priebalsių depalatalizacijos kaita pietvakarinių pietų aukštaičių šnektose laiko aspektu. Šiuo tyrimu siekiama: a) remiantis XX a. antrojoje pusėje – XXI a. pradžioje surinktų garso įrašų analize, nustatyti vieno iš trijų priebalsių depalatalizacijos tipų (prieš *e* tipo vokalizmą) intensyvumo laipsnį pateikėjų amžiaus kintamojo požiūriu; b) įvertinti šio reiškinio kaitą ir nustatyti apytikrę jos pradžią; c) pateikti priebalsių depalatalizacijos prieš *e* tipo vokalizmą tęstinumo pietvakarinių pietų aukštaičių plote prognozę. Tyrimas atliekamas naudojant šiuolaikinėje lietuvių geolingvistikoje taikomus kokybinius ir kiekybinius metodus.

DANGUOLĖ MIKULĖNIENĖ

Lietuvių kalbos institutas
danguole.mikuleniene@lki.lt

Tarminių požymių nomenklatūros kaita

1420 m. kunigaikščio Vytauto laiškuose paminėti žemaičių ir aukštaičių vardai pirmiausia reiškė geografines sąvokas (BRMŠ 529). Kalbos požiūriu jų samprata kitokia. Daugiau pirminio turinio yra išlaikę žemaičiai, nors ir jų teritorija istoriškai negali būti apibrėžiama tarminio ploto ribomis.

Dar daugiau aukštaičių sampratos įvairovės. Pavyzdžiui, Jono Juškos lietuvių tarmių skirstyme, pabrėžiant ne tik teritorinį, bet ir tarminį nevienodumą, aukštaičių plotas suskaidytas į ariogališkių, Prūsijos lietuvių ir Rytų lietuvių (Juszka 1981: 7tt). Antano Baranausko klasifikacijoje, apimančioje tuometę carinės Rusijos Kauno guberniją, su žemaičiais akivaizdžiai gretinti dabartiniai rytų aukštaičiai – kaip aukštaičiai rytiečiai pirmieji, antrieji, ... šeštieji (Geržotaitė 2016; Mikulėnienė 2018: 142–152). Viso lietuvių tarmių ploto atžvilgiu aukštaičių sąvoka jau apima ir dabartinius vakarų aukštaičius (t. y. buvusią Rytprūsų teritoriją), ir dabartinius pietų aukštaičius su rytų aukštaičiais vilniškiais (t. y. Vilniaus (ir Suvalkų) gubernijose gyvenusius vakarinius ir rytinius dzūkų), ir vidurio aukštaičius, dėl kurių išskyrimo tikslingumo bene daugiausia diskutuota. Taigi iki šiol aktualios išlieka abi XX a. tarmių klasifikacijos – Antano Salio (1935) bei Alekso Girdenio ir Zigmo Zinkevičiaus (1966).

Kazimiero Jauniaus skirstymo pagrindu sudarytą Salio tarmių klasifikaciją gretinant su dabartine, išryškėja ne tik teritoriniai ar nominaciniai aukštaičių bei žemaičių patarmių skirtumai, bet ir nevienoda tarminių požymių, kuriais remiamasi, nomenklatūrinė vertė.

Pavyzdžiui, sprendžiant iš Salio mokinių interpretacijų (LKRŽ 109–125), galima manyti, kad jo klasifikacijoje vartoti aukštaičių rytiečių patarmių pavadinimai, iškeliant būdinguosius jų požymius, – pantininkai (pontininkai, puntininkai), žalininkai ir žadininkai, rotininkai ir dadininkai – buvo sukurti tuo pačiu principu kaip ir žemaičių doninkai, dūnininkai, ir dounininkai. Taigi tuo metu ir nomenklatūrinė šiais pavadinimais įvardytų požymių vertė turėjo būti vienoda.

Girdenio ir Zinkevičiaus klasifikacijoje ši pusiausvyra neišlaikyta: žemaičių patarmes suskaidžius smulkiau, nevienodas *ie*, *uo* atliepimas yra tapęs jau ne tik būdinguoju, bet ir skiriamuoju (t. y. aukštesnio lygmens) žemaičių požymiu, nors rytų aukštaičių minėtų tarminių požymių vertė nepakito. Pastebėtina, kad tarminių požymių nomenklatūroje sumažėjo pietų aukštaičių dzūkavimo vertė, o vakarų aukštaičių kauniškių – pavyzdžiui, – kapsų ir zanavykų – būdingųjų ypatybių tarminių požymių nomenklatūroje kaip ir neliko.

Sistemiškas požiūris į lietuvių tarmių klasifikacijas atskleidžia ir daugiau tarminių požymių selektyvumo apraiškų, kurios išsamiau bus aptartos šiame pranešime.

Literatūra

- BRMŠ: Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai: Nuo seniausių laikų iki XV amžiaus pabaigos, t. 1, sud. Norbertas Vėlius, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 1996.
- Geržotaitė Laura, „Geolingvistinė Antano Baranausko lietuvių tarmių klasifikacijos analizė“. In Kalbos istorijos ir dialektologijos problemos: straipsnių rinkinys, t. 4, sud. Vilija Ragaišienė, Violeta Meiliūnaitė, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2015, p. 133–165.
- Geržotaitė Laura, Lietuvos tarmių klasifikacijos tyrimas geolingvistiniu aspektu, daktaro disertacija, Humanitariniai mokslai, filologija (04 H), Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2016.
- Girdenis Aleksas, Zinkevičius Zigmas, „Dėl lietuvių kalbos tarmių klasifikacijos“, Kalbotyra, t. 14, Vilnius, 1966, p. 139–147.
- [Juszka Jon's], Kalbos lietuviszko lėžuvo ir lietuviszkas statraszimas arba ortograpija, Peterburge: Spaustuvėje Mokslų Akademijos, 1861.
- LKRŽ: Lietuvių kalbos rašybos žodynas: rašyba, skyryba, kirčiavimas, lyčių vartojimas, lietuvių kalbos tarmės, vardynas, žodynas, redagavo K[azys] Gasparavičius, N[apalys] Grigas, J[uozas] Lazauskas, K[azys] Ulvydas ir A[leksandras] Žirgulytis, Vilnius: Valstybinė enciklopedijų, žodynų ir mokslo literatūros leidykla, 1948, p. 109–125.

Mikulėnienė Danguolė, Lietuvių tarmėtyra: genezė, raida ir paradigminiai lūžiai, d.1: Ikitarmėtyrinis laikotarpis, lietuvių tarmėtyros pradžia: tarmių skyrimas, tyrimų perspektyvų užuomazgos ir jų tipai, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2048.

Salys Antanas, Lietuvių kalbos tarmės. Kaunas, 1935 (taip pat žr. Salys Antanas, Raštai, t. 4, red. Petras Jonikas, Roma: Lietuvių katalikų mokslo akademija, 1992, p. 289–318).

ANETE OZOLA

LU HZF Latviešu valodas institūts
anete.ozola@lu.lv**Priedēkļa verbu uzsvars lībiskā dialekta Kurzemes izloksnēs**

Latviešu valodā vārda uzsvars visbiežāk atrodas uz vārda pirmās zilbes, savukārt lietuviešu un senprūšu valodā paglābies brīvais vārda akcents. Atsevišķi izceļams uzsvara jautājums lībiskā dialekta Kurzemes izloksnēs.

Tāmnieku izloksnēs, visticamāk, uzsvara veidošanās nav bijusi vienāda ar pārējiem Latvijas novadiem (Rudzīte 1993: 95; Endzelīns 1951: 32). J. Endzelīns par piemēriem min *egāj* no *ie'gāja*; *pegāj* no *pie'gāja*; *nomiērt* no *nuo'miērt* (Endzelīns 1951: 31–32).

Līdz šim literatūrā aplūkoti piemēri pierakstīti pēc dzirdes. Izloksņu aprakstos priedēkļa verbi apzīmēti gan bez uzsvara apzīmējuma, gan ar uzvaru uz otrās zilbes (piemēram, “Latviešu valodas dialektu atlanta” materiālos). Arī autore iepriekš novērojusi, ka priedēkļa verbos ir no literārās valodas atšķirīgs uzsvars, ko apstiprina arī akustiskie parametri (intensitāte un priedēkļa/saknes relatīvais garums), kas var liecināt par otrās zilbes uzvaru dažos priedēkļa verbos.

Var vērot, ka intensitāte šāda tipa uzsvara noteikšanai ir izteiktāks rādītājs nekā pamattonis, tā ļauj ne tikai skaidrāk konstatēt uzvaru otrajā zilbē, bet arī saskatīt nevienādas tā stipruma pakāpes, kas, iespējams, ir atkarīgas no pētāmo patskaņu kvalitātes, īpaši mēles pacēluma, kā arī patskaņa zuduma galotnē.

Referāta mērķis ir izpētīt uzvaru raksturojošas akustiskās īpašības darbības vārdos bez priedēkļiem un ar priedēkļiem, veicot eksperimentu ar iepriekš sagatavotu anketu (*dara, jādara, nodara, nedara; gāja* u. c.; *iet* u. c., *ceļ* u. c.) un analizējot saistītās runas ierakstus.

Piemēros tiks noteiktas intensitātes (dB) un garuma (ms) vērtības, aprēķināti relatīvie garumi, izveidoti pamattoņa (F0) (Hz) un intensitātes (dB) grafiki.

Literatūra

Draviņš K., Rūķe V. 1955. Laute und Nominalformen der Mundart von Stenden. 1. Einleitung, Akzent und Intonation, Lautlehre. Lund: Slaviska institutionen vid Lunds universitet.	Endzelīns J. 1951. Latviešu valodas gramatika. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība.
	Rudzīte M. 1993. Latviešu valodas vēsturiskā fonētika. Rīga: Zvaigzne.

ŽYDRŪNAS ŠIDLAUSKAS

Lietuvių kalbos institutas
zydrunas555789@gmail.com

Tarminės kalbos raidos scenarijus: Garliavos atvejis

Pastarųjų metų Kauno rajono tarminiai tyrimai rodo, kad Garliavės (pietrytinės Kauno rajono dalies, priklausančios vakarų aukštaičių kauniškių patarčiai) šnektą tirtina nuodugniau (plg. Mikulėnienė, Bakšienė et al. 2023; Šidlauskas 2024).

Laiko skalėje skiriami trys tarminės raidos taškai:

- 1) XIX a. (Brugmann 1882);
- 2) XX a. (LKA II 1982);
- 3) XXI a. 2-asis ir 3-iasis dešimtmetis (2014, 2025 m.).

1882 m. buvo išspausdintas išsamus garliaviškių šnektos aprašas (Brugmann 1882). Vienas pirmųjų jaunagratikų Karlas Brugmannas identifikavo vietinių gyventojų kalbos fonetines ir morfologines (žodžių darybos) ypatybes ir leksikos pavyzdžių. XX a. 6-ajame dešimtmetyje Garliavės apylinkėse buvo rinkta tarminė medžiaga „Lietuvių kalbos atlasui“ (LKA II 1982), o 2014 ir 2025 m. vietinių gyventojų šnektą fiksuota dialektologų (2025 m. – šio pranešimo autoriaus).

Tarminės rekonstrukcijos pagrindas – 127 vietinių gyventojų kalbos fonetinės ir morfologinės (žodžių darybos) ypatybės ir leksikos pavyzdžiai. Tyrimo stebimasis laikas apima net 143 metus. Atliekama kiekybinė ir kokybinė garliaviškių šnektos analizė. Remiantis 1882 m. Brugmanno surinktais kalbiniais faktais ir XX bei XXI a. dialektologine medžiaga, atliktini ir prognostiniai Garliavės (ir jos apylinkių) šnektos tyrimai – vertinama tolesnė vietinio kalbinio varianto raida (galimas scenarijus), atskirų ypatybių stiprumas ar silpnumas.

Literatūra

- Brugmann Karl 1882: *Litauische Lieder, Märchen, Hochzeitbittersprüche aus Godlewa, gesammelt und nebst Beiträgen zur Grammatik und zum Wortschatz der godlewischen Mundart herausgegeben*. – August Leskien (ed.), Karl Brugmann. *Litauische Volkslieder und Märchen aus dem preussischen und dem russischen Litauen*, 277–348. Strassburg: K.J. Trübner.
- LKA II 1982: *Lietuvių kalbos atlasas 2: Fonetika*. – Elena Grinaveckienė, Aldona Jonaitytė, Jonina Lipskienė, Kazys Morkūnas, Marija Razmukaitė, Birutė Vanagienė, Aloyzas Vidugiris, atsak. red. Kazys Morkūnas, Vilnius: Mokslas.
- Mikulėnienė, Bakšienė et al. 2023: Mikulėnienė Danguolė, Bakšienė Rima, Brazaitienė Laura, Čepaitienė Agnė, Ivoška Darius, Šidlauskas Žydrūnas: *(Ne)atrasti Pakaunės turtai: kalbinis variantiškumas sociogeolingvistikos požiūriu*. Kolektyvinė mokslo monografija, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Šidlauskas Žydrūnas 2024: *Kauno marių uždviandytų gyvenviečių vietinio kalbinio varianto rekonstrukcija ir dabartinė vartoseną*. Daktaro disertacija, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.

EVALDAS ŠVAGERIS

Vilniaus universitetas
evaldas.svageris@flf.vu.lt

Žodžio skiemens išryškinimas prozodinių elementų interakcijos požiūriu: fonacijos dinamikos sąsajos su kirčiu ir kalbos ritmu

Paradoksalu, tačiau žodžio kirčio – sintagminės prigimties prozodinio vieneto – verifikavimas empiriniais duomenimis iki šių dienų išlieka iššūkiu eksperimentinės fonetikos specialistams (plg. van Heuven 2018: 15–59; Erickson, Niebuhr 2023: 1–45). Įprasta tyrimų praktika remtis paradigminiu fonetinių skiemenų savybių santykiu problemos neišsprendžia, nes tokiu būdu gautus rezultatus sunku verifikuoti perceptyviškai, o pati kirčio realizacija virsta sudėtingu algoritmu. Be to, dėl tos pačios priežasties gana problemiška tiksliau nurodyti fonetines žodžio kirčio sąsajas su kalbos ritmu (Tilsen, Arvaniti 2013: 628–639; Kazlauskienė 2013: 19–36).

Dominuoja nuostata, kad prozodinių skiemens ryškumą atliepia absoliučiosios akustinių parametrų vertės (apie bendrinės lietuvių kalbos kirtį šiuo aspektu žr. Pakerys 1982: 111–144). Paprasčiau sakant, skiemo pabrėžiamas ilgesne balsinio jo branduolio trukme, aukštesniais intensyvumo ir F0 įverčiais, taip pat įtemptesne artikuliacija. Vis dėlto empiriniai duomenys šios nuostatos nepatvirtina. Pasitaiko atvejų, kai, pavyzdžiui, klausiamosios intonacijos sąlygomis aukštesniu tonu, intensyviau ir ilgiau ištariami nekirčiuoti (nepabrėžti) žodžio galo skiemenys. Tokie faktai byloja, kad tas pačias akustinių požymių grupes veikia ir kiti prozodiniai vienetai (minėtu atveju – intonacinis frazės tipas), todėl akivaizdu, kad norėdami išspręsti šiuos probleminius atvejus, privalome įsigilinti į fonetinę prozodinių elementų interakciją.

Galimas iškeltųjų problemų sprendimas – išsamesnė dinaminė fonacijos požymių analizė (Švageris 2023: 195–224). Kaip yra įveiklinamos balso klostės tariant kalbos garsą, galima spręsti ne tik iš bendrojo tono lygio, bet ir iš F0 distribucijos laiko atžvilgiu (pirmosios ir antrosios F0 išvestinių). Surinkti duomenys suponuoja, kad prozodinis kontrastas tarp skiemenų susidaro tada, kai yra fiksuojami fonacijos pokyčiai (santykinis jos (de)aktyvavimas). Inicijuodami skiemenyje kontroliuojamą tono pokytį viena ar kita kryptimi, atskiriame jį, pavyzdžiui, nuo statiškos prieškirčio skiemens tono dinamikos (trumpesnės ir lygesnės F0 atkarpos). Jei skiemenų grandinėje fonacijos pobūdis iš esmės sutampa (tonas vienodai kyla per visus skiemenis) arba fiksuojamas laipsniškas jos silpnėjimas (dėl balso klostių atpalaidavimo sukeliamos F0 perturbacijos / triukšmo signale padidėjimo) kirčio / pabrėžimo įspūdis tenka pirmajam jos nariui. Svarbu pabrėžti, kad ši F0 požymių grupė lieka indiferentiška absoliučiąjų tono lygių atžvilgiu. Jei aukštesnė F0 vertė skiemenyje nėra lydima fonacijos aktyvizacijos (santykiniu požiūriu ryškesnio tono kitimo skiemenyje), fonetinio jo pabrėžimo įspūdis nėra išgaunamas. Be to, iš tokio tipo akustinių rodiklių pasiskirstymo aiškėja, kad implikuodamas žodyje fonacijos pokyčius kirtis formuoja ritmines skiemenų grupes. Spėtina, kad papildomas dėmesys šiems dinaminėms F0 požymiams galėtų svariai prisidėti prie neišspręstų fonetinės kalbos ritmo raiškos klausimų sprendimo.

Literatūra

- Erickson, Donna, Oliver Niebuhr 2023, Articulation of prosody and rhythm: Some possible applications to language teaching, *Proceedings of the 13th International Conference of Nordic Prosody*, 1–45.
- Pakerys, Antanas 1982, *Lietuvių bendrinės kalbos prozodija*, Vilnius.
- Kazlauskienė, Asta 2013, Kai kurie akustiniai lietuvių kalbos ritmo miškumo parametrai, *Baltistica* 48 (1), 19–36.
- Švageris, Evaldas 2023, The phonetic interaction of prosodic elements in the Baltic languages: a tentative theoretical model, *Baltistica* 58 (2), 195–224.
- Van Heuven, Vincent 2018, Acoustic Correlates and Perceptual Cues of Word and Sentence Stress, *Theories, Methods and Data, The Study of Word Stress and Accent*, 15–59.
- Tilsen Sam, Amalia Arvaniti 2013, Speech rhythm analysis with decomposition of the amplitude envelope: Characterizing rhythmic patterns within and across languages, *Journal of the Acoustical Society of America* 134 (1), 628–639.

EDMUNDAS TRUMPA

LU HZF Latviešu valodas institūts
edmundas.trumpa@lu.lv

Automatiztuots medžiagos apdorojimas ir fonetinē rišļu tekstū analizē kaip alternatyva minimaliųjų porū metodui tiriant baltū kalbas ir jų tarmes

Atliekant fonetinius tyrimus visada iškyla teisingo, diskretiško medžiagos surinkimo ir užrašymo problema. Yra svarbu, kad eksperimentinės procedūros būtų atliekamos „sterilioje“ aplinkoje – jų rezultatai nebūtų paveikti pašalinių veiksnių. Fonetiniam reiškiniui nustatyti labiausiai tinka minimaliųjų porū metodas, kai tiriami segmentai su ne didesniu nei vieno diferencinio požymio skirtumu. Fonetikai jį renka dėl tikslumo, galimybės pakartoti ir patikrinti statistinį reikšmingumą.

Be daugybės privalumų jis turi ir neigiamų pusių – gyvų minimaliųjų porū skaičius yra ribotas, pavyzdžiai (vienu atveju – tai tyrėjo sugalvotos rišlios frazės, kitu – dirbtinės garsų konstrukcijos) dažniausiai skaitomi, o tai daro įtaką požymių ryškumui. Labai sunku kurti platesnes bendras anketas (ypač jei lyginamos tarmės), be to, eksperimento taisyklėms apskritai gali „nepaklusti“ patys įdomiausi tarmės atstovai. Beveik neįmanoma minimaliųjų porū išgauti iš senųjų įrašų. Ar šie įrašai apskritai fonetikams gali būti įdomūs?

Latvijos universiteto HZF Latvių kalbos institute kuriamas ir tobulinamas fonetinės analizės priemonių rinkinys (paremtas *Praat*, *MS Excel* ir ypač *VBA* skriptų naudojimu) jau leidžia programa *Praat* paeiliui anotuotus garsus iš rišlių tekstų (pokalbių, pasakojimų ir t. t.) per labai trumpą laiką paversti spalvota grafine informacija, pavyzdžiui, F1/F2, pagrindinio tono, intensyvumo, trukmės vizualizacijomis. Ypač vertingos abscisių ir ordinačių ašyje per 10 taškų brėžiamos balsio kokybės kreivės su vidurio taškais – susiformavusios garsų trapecijos / trikampiai leidžia įvertinti fonemų inventorių, atstovaujamą daugybėje pozicijų išsidėsčiusių alofonų.

Šio metodo principas – tiriamos ne minimaliosios poros, o didelė alofonų masė. Juos jau anotavimo metu pažymėjus žymomis (pvz., pozicija skiemenyje, potenciali priegaidė ir t.t.), tolesnio apdorojimo metu lengva vizualiai parodyti pozicijos ar kitų aplinkybių nulemtus skirtumus. Pranašumas – taip galima lyginti įvairių informantų grupių, tarmių ir kalbų duomenis, taip pat įmanoma diachroninė įrašų analizė. Svarbiausia, naudojamos natūraliai įkaltėtais tekstų fragmentais. Pranešime bus pademonstruota F1/F2 analizės pavyzdžių iš kelių latvių ir lietuvių kalbos tarmių tekstynų.

JOLITA URBANAVIČIENĖ

Lietuvių kalbos institutas
jolita.urbanaviciene@lki.lt

Frazės kirčio įtaka lietuvių kalbos balsių trukmei ir formantinei struktūrai: lyginamoji analizė

Kalbos sraute trumpųjų ir ilgųjų balsių trukmės distribuciją veikia skirtingo stiprumo faktoriai, kurie tarpusavyje sąveikauja ir konkuruoja. Pranešime bus pristatytas tyrimas, kuriuo siekta nustatyti, kokią įtaką balsių trukmei daro skirtinga konsonantinė aplinka, balsių kokybė (eilė ir pakilimas), diktoriaus ir pozicija frazės kirčio atžvilgiu (silpnoji – priešskirtinė bei pokirtinė – pozicija lyginama su stipriąja – kirčiuota). Balsių kiekybę lemiantys faktoriai buvo analizuoti ne pavieniui, o siekta užčiuopti jų tarpusavio ryšius bei sąveiką ir net hierarchiją. Šiam tikslui pasiekti buvo pasitelkta dvifaktorinė dispersinė analizė ANOVA, kuri leidžia patikrinti, ar egzistuoja statistiškai pagrįsta tikimybė, kad trumpųjų ir ilgųjų balsių trukmės skirtumai bus išlaikyti veikiant tam tikram faktoriui. Statistinė analizė buvo atliekama dviem būdais: į lyginamas imtis įvedant vis kitą faktorių bei leidžiant dviem faktoriams konkuruoti tiesiogiai.

Pirmuoju atveju nustatyta, kad balsių trukmės ir frazės kirčio sąveiką stipriausiai veikia ekstralingvistinis diktoriaus veiksnys. Tačiau tiesioginė frazės kirčio ir diktoriaus veiksnio konkurencija parodė, kad frazės kirčio įtaka balsių trukmei yra didesnė nei diktoriaus. Pranešime bus palyginti analogiško tyrimo, nustačiusio balsių formantinę struktūrą lemiančių veiksmų hierarchiją, rezultatai (Švageris 2024: 61–84). Lyginamoji analizė parodė, kad frazės kirtis daug svarbesnis balsių trukmei negu balsių F1 ir F2 formantėms, kurias labiau lemia fonologinė balsių kokybė. Stipri balsių trukmės ir frazės kirčio sąveika suponuoja, kad balsių trukmės variavimas peržengia vieno garso ribas ir yra stambesnio – supersegmentinio lygmens – elementas. Tuo tarpu balsių kokybė stipriausiai susijusi su fonologine ilgųjų ir trumpųjų balsių opozicija.

Instrumentinius ir statistinius tyrimus apie lietuvių kalbos fonetinius reiškinius kalbos sraute svarbu tęsti, ypač plečiant tyrimo lauką, nes kiekvieno naujo tiriamojo faktoriaus įvedimas gali pakoreguoti hierarchinius ryšius ir atskleisti vis detalesnę kalbinės dinamikos vaizdą.

Literatūra

Švageris, Evaldas. 2024. Formantinę balsių struktūrą lemiančių veiksmų ryšiai: žvalgomas bendrinės lietuvių kalbos ilgųjų ir trumpųjų balsių tyrimas. *Kalbotyra* 77, 61–84.
DOI: <https://doi.org/10.15388/Kalbotyra.2024.77.3>.

DANUTĖ VALENTUKEVIČIENĖ

Lietuvių kalbos institutas
danute.valentukeviciene@lki.lt

Fonetiniai tarmiškumo žymenys Varėnos geolekto zonoje: jaunimo atvejais

Pietų aukštaičių patarmės plote formuojantis naujiesiems tarminiams dariniams – Varėnos ir Lazdijų geolektams ir pietų aukštaičių regiolektui – tarminiai požymiai praranda stabilumą. Vidurinė ir jaunesnioji karta Varėnos geolekto zonoje sistemingai realizuoja tik dalį tradicinės tarmės požymių ir nesistemingai – tarmiškuosius žymenis, būdingus naujiesiems tarminiams dariniams. Tarminis požymis nuo tarmiškojo žymens skiriasi stabilumu, tarmiškasis žymuo yra slankesnis ir mažiau fonologiškai žymėtas.

Jaunimo kalbos tarmiškumo silpnėjimas, paremtas tarmiškaisiais žymenimis, pavyzdžiui, dzūkavimo, balsių *q*, *ę* siaurinimo ar priebalsio *l* kietinimo atvejais, ne visada leidžia Varėnos areale gyvenančio jaunimo priskirti pietų aukštaičiams. Apie kalbos vartotojų regioninę ir tarminę priklausomybę dažniau galima spręsti iš tarmiškųjų žymenų – fonetinių, morfologinių, leksinių ir kt. – visumos.

Šiame pranešime siekiama išanalizuoti tik vieno, fonetinio, sluoksnio tarmiškuosius žymenis kiekybiniu kalbos kaitos įverčių metodu; statistiniais metodais nustatyti koreliaciją tarp tarmiškųjų žymenų ir sociolingvistinių kintamųjų – lyties ir išsilavinimo.

Empirinę medžiagą sudaro 30 jaunesniosios kartos informantų (18–30 m.) iš Varėnos geolekto zonos *Lietuvių kalbos atlaso* punktų: Valkininkų (649), Varėnos (678), Perlojos (677), Merkinės (688), Marcinkonių (697), Kabelių (704) – per 30 val. garso įrašų.

Jaunimo tarmiškosios kalbos analizės rezultatai rodo, kad perėjimas iš geolekto į regiolektą (nuo tarminių požymių iki tarmiškųjų žymenų) yra nuoseklus, o patys tarminiai dariniai nėra atskiri, bet sudaro kontinuumą.

SIMONA VYNIAUTAITE

Lietuvių kalbos institutas
simona.vyniautaite@lki.lt

Antano Salio istorinės įžvalgos amžininkų akimis

Vienam žymiausių lietuvių kalbininkų Antanui Saliui, studijavusiam Lietuvos universitete Kaune, 1925–1929 m. buvo suteikta galimybė studijas tęsti Leipcige, kur ir apgynė daktaro disertaciją „Die žemaitischen Mundarten. Teil I. Geschichte des žemaitischen Sprachgebiets“ (liet. „Žemaičių tarmės. I dalis. Žemaičių kalbos ploto istorija“) (1930). Disertacija buvo skirta spręsti istorinės Žemaitijos ir jos senųjų tautinių santykių problemoms, geriau suprasti šių tarmių raidą.

Ji, kaip ir dauguma vėliau Salio istorinėmis temomis rašytų straipsnių, sulaukė gana nemažo atgarsio spaudoje – tiek Lietuvos, tiek lietuvių išeivijos leidiniuose. Pasak Vinco Maciūno, Saliui teko justi mokslinio tyrinėjimo ir politinių interesų susidūrimą (Maciūnas 1972: 1).

Pranešime supažindinama su dalimi viešumoje pasirodžiusių diskusijų, kurių vienu iš atspirties taškų ir buvo Salio disertacinis tyrimas.

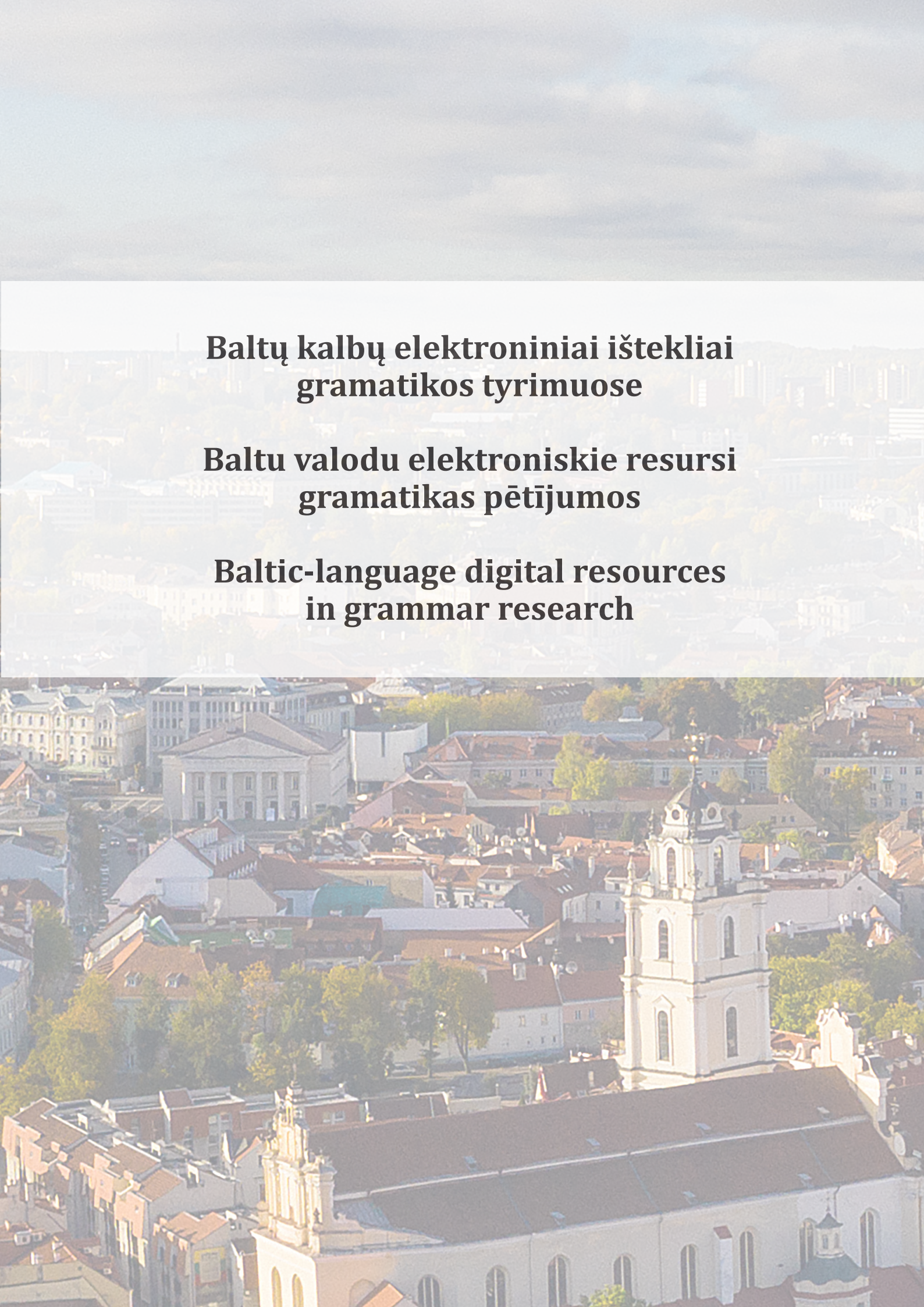
Duomenys rodo, kad kritikos sulaukta ne tik tarpukariu, kai buvo publikuota disertacija, bet nemažai neigiamo turinio straipsnių rašyta sovietmečiu, ypač minint įvairius įvykius, susijusius su Salio gyvenimu, darbais, net ir kalbant apie Kazimierą Būgą, kuris, aršiausių publikacijų autorių teigimu, „su savo garbintojais nepaprastai daug žalos yra padaręs lietuvių tautai, jos istorijai ir mokslui“ (Stanaitis 1975: 3).

Literatūra

Maciūnas Vincas 1972: Lietuvių kalbai skirtas gyvenimas.
Keli bruožai ir prisiminimai apie Antaną Salį.
Draugas, Nr. 254 (43), 1–2
Salys Antanas 1930: Die žemaitischen Mundarten.
Teil I. Geschichte des žemaitischen Sprachge-

biets. *Tauta ir žodis* VI, Kaunas: „Spindulio“ B-vės
spauštuvė, 173–314.

Stanaitis Ged. C. 1975: Žalingos K. Būgos klaidos.
Naujienos 32 (3).

The image is a full-page background featuring an aerial photograph of a city, likely Vilnius, Lithuania. The top half of the image is covered by a semi-transparent white rectangular box containing three lines of text in different languages. The bottom half shows the city's architecture, including a prominent white church with a tall, ornate tower and a large classical building with columns in the background. The sky is overcast with grey clouds.

**Baltų kalbų elektroniniai ištekliai
gramatikos tyrimuose**

**Baltu valodu elektroniskie resursi
gramatikas pētījumos**

**Baltic-language digital resources
in grammar research**

VANESA BALMANE

Latvijas Universitāte
balmane3@inbox.lv

Determinatīvie salikteni *lietvārds*_{GEN} + *lietvārds* “Latviešu valodas morfēmu un vārddarināšanas modeļu datubāzes” materiālā

Saliktenis ir vārds, viena leksiska vienība, kuru darina, apvienojot vismaz divus vārdus, resp., vārdformas vai to celmus (Matthews 2014; Kalnača, Lokmane 2021, 68). Pēc sintaktiskās struktūras izdala kopulatīvus un determinatīvus salikteņus (ten Hacken 2021, 15; Kalnača, Lokmane 2021, 69) – kopulatīvus salikteņus darina no vārdrindām, bet determinatīvu salikteņu pamatā ir vārdkopas (Skujiņa 2007, 86, 195). Atkarībā no tā, vai kāds no salikteņa komponentiem attieksmē pret visu salikteni ir hiperonīms, izdala endocentriskus un eksocentriskus salikteņus (Kastovsky 2011, 524; Kalnača, Lokmane 2016, 177).

Referāts balstās uz autores maģistra darbu “Determinatīvie lietvārdu salikteni “Latviešu valodas morfēmu un vārddarināšanas modeļu datubāzes” materiālā”, kas izstrādāts Latvijas Zinātnes padomes fundamentālo un lietišķo pētījumu projektā “Latviešu valodas morfēmu un vārddarināšanas modeļu datubāze (LVMVMD)” (Nr.: lzp-2022/1-0013). Pētījuma materiāls aptver lemmas, kas izgūtas no “Līdzsvarotā mūsdienu latviešu valodas tekstu korpusa LVK2018” un kuru sākotnējais automatizētais segmentējums projekta gaitā ir pārskatīts un labots. Modelis *lietvārds* + *lietvārds* pētāmajā materiālā ir visplašāk sastopamais tieši salikteņu *lietvārds*_{GEN} + *lietvārds* dēļ, jo ar ģenitīvu latviešu valodā izsaka dažādas attieksmes, piemēram, piederības (*mežsargmāja*), īpašības (*brīnumzirgs*), noderības jeb satura (*rotaļlaukums*) (Nītiņa, Grigorjevs 2013, 345–347). Referāta mērķis ir raksturot salikteņus *lietvārds*_{GEN} + *lietvārds* formālā un semantiskā aspektā, uzrādot skaitliskus datus un sagrupējot ekscerpētos piemērus pēc ģenitīva izteiktajām attieksmēm, nosauktajām reālijām u.c. principiem.

Literatūra

- ten Hacken, Pius. 2021. The Nature of Compounding. *Cadernos de Linguística e Teoria da Literatura* 2(1), 1–21.
- Kalnača, Andra, Lokmane, Ilze. 2021. *Latvian Grammar*. Rīga: University of Latvia. <https://doi.org/10.22364/latgram.2021>
- Kastovsky, Dieter. 2011. Diachronic perspectives. Lieber, Rochelle, Štekauer, Pavol (eds.). *The Oxford Handbook of Compounding*. Oxford: Oxford University Press, 511–538. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199695720.001.0001>
- Matthews, Peter (ed.). 2014. *The Concise Dictionary of Oxford Linguistics*. 3rd ed. Oxford: Oxford University Press.
- Pieejams: <https://www-oxfordreference-com.datubazes.lanet.lv/view/10.1093/acref/9780199675128.001.0001/acref-9780199675128>
- Nītiņa, Daina, Grigorjevs, Juris (red.). 2013. *Latviešu valodas gramatika*. Rīga: Latvijas Universitātes Latviešu valodas institūts.
- Skujiņa, Valentīna (red.). 2007. *Valodniecības pamattermiņu skaidrojošā vārdnīca*. Rīga: Latvijas Universitātes Latviešu valodas institūts.

INETA BALODE

Latvijas Universitāte
ineta.balode@lu.lv

DZINTRA LELE-ROZENTĀLE

Latvijas Universitāte
RTU Liepājas akadēmija
dzintra.lele-rozentale@lu.lv

Leksēmas gramatizācija un gramatiskā raksturojuma atspoguļojums leksikogrāfijā

Jebkuras valodas kodifikācijā būtiska nozīme ir vārdnīcām, kuras visbiežāk (preskriptīvi) fiksē un atspoguļo leksēmas lietojumu. Leksikogrāfiskajā praksē tas iekļauj gramatizācijas izvērtējumu, pirmām kārtām, saistībā ar jaunām, visbiežāk aizgūtām, vārdu krājuma vienībām, kā arī jau esošo leksēmu atspoguļojumu atbilstoši gramatiskajai paradigmai un raksturojumam, kas atklājas semantiskā un gramatiskā sasaistē ar citām valodas vienībām.

Šādas norādes par vārdu un tā lietojumu ir leksikogrāfiski svarīgs aspekts, jo vārdnīcas – pirmām kārtām, skaidrojošās vārdnīcas – ir visuzticamākais uzziņas avots, kuru izmanto ikviens, kas profesionālajā darbībā, (sveš) valodas apguvē vai ikdienas saziņā vēlas pārliecināties par pareizu valodas lietojumu. Meklēto atbilžu klāsts var būt visplašākais – gan saistībā ar leksēmu locīšanas paradigmu (piemēram, lietvārda iekļāvumu noteiktā deklinācijā vai verba formu darināšanu), gan ar pareizrakstību, bet jo īpaši ar vārda lietojumu dažādās konstrukcijās, vispirmāk, kolokācijās, kurās gramatikas aspekti ir cieši saistīti ar vārda un frāzes semantiku.

Tādēļ referātā galvenā uzmanība ir pievērsta jautājumam, kā valodas vienību gramatiskais raksturojums ir atspoguļots skaidrojošajā tīmekļa vārdnīcā “Tēzaurs”, kas, šķiet, ir kļuvusi par visbiežāk izmantoto leksikogrāfisko uzziņas avotu, runājot par mūsdienu latviešu valodu. Balstoties piemēros, tiek analizēts vārdnīcas “Tēzaurs” sniegums salīdzinājumā ar vairākām citu valodu, pirmām kārtām, vācu valodas vārdnīcām, parādot, kā “Tēzaurs” ar saviem risinājumiem, sniedzot šķirkļa vārda gramatisko raksturojumu, iekļaujas starptautiskajā leksikogrāfijas kontekstā.

AGNĖ BIELINSKIENĖ

Vytauto Didžiojo universitetas
agne.bielinskiene@vdu.lt

Lietuvių kalbos automatinės sintaksinės analizės plėtojimas ir problematika

Vystantis lietuvių kalbos technologijoms matomas ypač didelis poreikis plėtoti lietuvių kalbos automatinę sintaksinę analizę. 2024–2026 m. Vytauto Didžiojo universitete Skaitmeninių išteklių ir tarpdisciplininių tyrimų institute (<https://sitti.vdu.lt/>) vykdamas Europos Sąjungos NextGenerationEU projektą „Morfologiškai ir sintaksiškai anotuočių tekstynų modeliai apmokymui (auksiniai standartai)“ (Nr. 02-098-K-0001; <https://sitti.vdu.lt/morfologiskai-ir-sintaksiskai-anotuotu-tekstynu-modeliai-dirbtinio-intelektu-apmokymui/>), užsibrėžtas tikslas – parengti didelės apimties (10 mln. žodžių) automatiškai sintaksiškai anotuočią tekstyną. Panašaus pobūdžio tekstyno anotavimo pradžia padaryta 2015 metais kuriant nedidelį sintaksiškai anotuočią tekstyną ALKSNIS (60 tūkst. žodžių) projekte „Lithuania’s Membership in the International Research Infrastructure – CLARIN ERIC“ (<https://clarin.vdu.lt/xmlui/handle/20.500.11821/10>) ir 2019 metais projekte „Information System of Syntactic-Semantic Analysis of Lithuanian Language: Development of Public Services (SEMANTIKA-2)“ (<https://clarin.vdu.lt/xmlui/handle/20.500.11821/21>). Paieška ALKSNIJE prieinama internete (<https://kalbu.vdu.lt/mokymosi-priemones/morfologiskai-anotuotas-tekstynas/>).

Šiuo metu sintaksiškai anototas tekstynas rengiamas remiantis *Universal Dependencies* (UD) standartu (<https://universaldependencies.org/>). Tai tarptautinė gramatinio anotavimo sistema, apimanti kalbos dalių, morfologinių ypatybių ir sintaksinių priklausomybių anotavimą ir pritaikyta skirtingoms natūraliosioms kalboms. Tekstyną sudarys 10 mln. žodžių, tekstai apims įvairius žanrus, bus daugiausia visateksčiai. Kadangi projektas susijęs su dirbtinio intelekto plėtra, tai šioje srityje, be visų kitų technologinių sprendimų, didelė svarba teikiama duomenims. Parengti duomenys bus kaip aukso standartas įvairių įrankių (tiek pagrįstų įprastomis technologijomis, tiek panaudojant dirbtinį intelektą) apmokymui.

Pranešime, be pagrindinės informacijos, pristatomi automatinės sintaksinės analizės etapai, kurie apima morfologinį tekstų anotavimą, įtraukiant morfologinio anotavimo tobulinimą, taip pat sukurto automatinio analizatoriaus tobulinimą ir naujų metodų, skirtų anotavimo apsimokymui, taikymą, sintaksinių medžių generavimą, automatinį sintaksinių funkcijų nurodymą ir rankinį sintaksinių medžių tikrinimą, kurį atlieka lingvistų anotuočių grupė. Priklausomybių medžiai (angl. *dependency trees*) generuojami priklausomybių gramatikos principu pagal minėtą UD standartą. Laikoma, kad sakiny yra hierarchinė struktūra, kurios pagrindinis dėmuo – priklausomybių medžio šaknis (angl. *root*), o kiti dėmenys prijungti remiantis priklausomybe, yra valdomi aukštesnio dėmens.

Projekte numatyta ne tik parengti tekstyną, bet ir pasiekti tam tikrą morfologinio ir sintaksinio anotavimo tikslumą, todėl rankinio anotavimo tikrinimo etapas labai svarbus, nes remiantis teisingai suanotuočiais teksta is vyksta tolesnis automatinis tekstų anotavimas, kuris vis gerinamas atsižvelgiant į anotuočių patikrintą ir ištaisytą anotavimą.

Projekte yra nemažai iššūkių. Vienas iš iššūkių – sukaupti 10 mln. žodžių tekstyną. Tačiau pranešime labiau koncentruojamasi į sintaksinio anotavimo problemas. Pirmiausia daug iššūkių kyla pritaikant UD standartą lietuvių kalbai, nes Lietuvoje vyraujanti tradicinė gramatikos samprata ne visada atitinka UD sampratą. Tenka pritaikyti universalius dalykus ir, pavyzdžiui, tokias pažymas kaip *oblique* (taikoma daiktavardinei frazei kaip nepagrindiniam argumentui arba vardažodinei aplinkybei), *determinant* (būdvardiškesiems įvardžiams). Kadangi tekstai sudėtingi, ypač administraciniai, moksliniai, sudėtinga ir pati sakinių sintaksė, tad kyla nemažai sunkumų dėl sintaksės interpretavimo, konkrečių pažymų parinkimo ir kt.

DIANA BURBIENĖ

Kauno technologijos universitetas
diana.burbienne@ktu.lt

Naujų lietuvių kalbos žodžių eksperimentas žmogiškajam ir dirbtiniam intelektui

Pranešime pristatomas lietuvių kalbos naujažodžių supratimo eksperimentas, kuris yra *Europinio leksinių inovacijų tinklo* (ENEOLI) vykdomų tarpkalbinių tyrimų, analizuojančių naujų žodžių įtraukimą į mentalinį žodyną ir integravimą į kalbinę sistemą, dalis. Pagrindinis klausimas, keliamas pristatomame tyrime – kaip kalbos vartotojai supranta ir interpretuoja naujus ir dėl to nežinomos gimtosios kalbos daiktavardžius.

Eksperimento testas sudarytas ir atliktas siekiant kiekybiškai palyginti atsakymų sutaptį keliais pjūviais: kontaminacinių darinių, sudurtinių žodžių ir vedinių grupėse; skirtingų kalbų grupėse; skirtingų didžiųjų kalbos modelių grupėse; žmonių ir didžiųjų kalbos modelių grupėse.

Tyrime panaudotas sąrašas daiktavardžių, sukurtų tikslingai eksperimento sąlygoms, panaudojant lietuvių kalbos žodžius ir pritaikant darybos principus. Eksperimento rezultatai surinkti dviem būdais. Tyrimo dalyviai *SoSci* platformos apklausoje buvo paprašyti kiekvienam daiktavardžiui parinkti vieną iš siūlomų apibrėžimų. Analogiška užklausa su tokiu pat daiktavardžių ir galimų apibrėžimų sąrašu pateikta generatyvinio dirbtinio intelekto įrankiams.

Tyrimo rezultatai rodo, kad atsakymų sutaptis lietuvių kalbos daiktavardžių darybos būdų grupėse yra panaši tiek žmonių grupėje, tiek GDI įrankių grupėje, tačiau didžiausi sutapties rodikliai yra fiksuojami skirtingiems žodžiams. Analizuojant konkrečius pavyzdžius, matoma, kad lietuvių kalbos vartotojų bendras sutarimas dėl apibrėžimų ryškėja tuomet, kai atitinkamas konceptas kultūriškai aktualesnis ir ryškesnis palyginus su kitais. Tikėtina, kad GDI įrankių atsakymų sutapimus ir skirtumus gali lemti didžiųjų kalbos modelių apmokymui panaudoti lietuvių kalbos tekstų rinkinių sutapimai ir skirtumai.

ANITA BUTĀNE

Latvijas Universitāte
anita.butane@lu.lv

Terminelementi morfēmu un terminu datubāzēs

Terminzinātnē izvirzītās sistēmiskuma prasības izpildi parasti nodrošina ar attiecīgu terminelementu – morfēmu, kā arī salikteņu un vārdkopu komponentu – izmantošanu virsjēdzienu, apakšjēdzienu un blakusjēdzienu apzīmēšanā. Morfēmu datubāzes dod iespēju skaidrāk pamanīt morfēmas, kas vienlīdz raksturīgas dažādiem leksikas slāņiem, un arī tādas, kas biežāk sastopamas tieši terminoloģijā. Par konkrētu morfēmu, kā arī salikteņu un vārdkopu komponentu produktivitāti terminradē savukārt liecina terminu datubāzes, kurās paredzēta iespēja meklēt gan vārdformas, gan arī vārddāļas un kuras vienlaikus rāda arī attiecīgo elementu ekvivalentus citās valodās.

Datubāzēs izgūti saraksti ar interesējošo elementu īpaši noderīgi var būt problēmgadījumu izpētē. Kā viens no tādiem minams, piemēram, Diasporas likumā ietvertais termins *remigrācija*, kas nostājies līdzās agrāk lietotajam terminam *reemigrācija*. Variantu *remigrācija* un *reemigrācija* analizē jāskaatā prefikss *re-* un motivētājpārda *migrācija* un *emigrācija* ar kopīgo saknes morfēmu *-migr-*. Prefikss *re-* nenodrošina terminoloģijā nepieciešamo viennozīmīgumu, jo tam var būt vairākas nozīmes, tostarp gan nozīme ‘atpakaļ’ (līdzīgi kā terminā *repatriācija*), gan arī nozīme ‘atkal, no jauna’ (līdzīgi kā terminā *reimunizācija*). Attiecīgi *remigrācija* varētu būt gan atkārtota migrācija (pārvietošanās), gan migrācija atpakaļ, savukārt *reemigrāciju* varētu skaidrot arī kā atkārtotu emigrāciju (izceļošanu), lai gan aktuālais apzīmējama jēdziens ir ‘izceļotāju atgriešanās’.

Referātā tiks aplūkoti vairāki terminelementi, kurus morfēmu un terminu datubāzes uzrāda kā īpaši produktīvus vai kuri zināmu apsvērumu dēļ var būt problemātiski.

ANNA FRĪDENBERGA

LU HZF Latviešu valodas institūts
 anna.fridenberga@lu.lv

Salikteņu un vārdu savienojumu šķīrums – viens no problemātiskiem jautājumiem, veidojot “Latviešu valodas vēsturisko vārdnīcu”

“Latviešu valodas vēsturiskā vārdnīca” (LVVV) ir elektroniska vārdnīca, kas katru gadu tiek papildināta, tās autoru mērķis ir vārdnīcas šķirklis apvienot visus latviešu valodas Seno tekstu korpusa 16. un 17. gs. avotos esošos vārdus, to formas un rakstības variantus. Rakstot LVVV, rodas dažādi problēmjautājumi, kas darba gaitā tiek apspriesti vārdnīcas darba grupā, meklējot risinājumus. Viens no šādiem problēmjautājumiem ir salikteņu un vārdu savienojumu šķīrums.

Senajos rakstos bieži vērojamas svārstības starp kopraksti un savrupraksti, ja abi salikteņa resp. vārdu savienojuma komponenti ir nominālas dabas. Piemēram, tādi darinājumi kā *karoganesējs*, *asinanauda* vai *dusmupūķis* senajos tekstos var būt lietoti gan koprakstē, gan savruprakstē un traktējami vai nu kā salikteņi, vai kā vārdu savienojumi. Turklāt dažu autoru, piemēram, G. Manceļa, K. Fīrekera tekstos, šādos veidojumos nereti tiek izmantota biedruzīme. Piemēram, *raksta=mācētāji*, *sirds=sāpes*. Dažkārt nav iespējams novilkt stingru robežu starp īstu (stabilu) salikteni un vārdkopu. Līdz ar to ir iespējami varianti – šādu darinājumu var rakstīt atsevišķā šķirklī (šķirkļa vārds ir saliktenis) vai arī kā vārdu savienojumu šķirklī pie viena no tā komponentiem. Daļai šādu vārdkopu arī vācu valodā atbilst saliktenis (Bergmane). Šādi darinājumi mūsdienu latviešu valodniecībā klasificēti dažādi (piem., sk. Skujiņa, Elksnīte), tomēr būtiski izpētīt vārdu koprakstes vai savruprakstes lietojuma iemeslus no 17. gs. autoru viedokļa, kā arī to lietojuma mainību šo autoru tekstos. Koprakstījumā un savruprakstījumā līdz pat 20. gs. vērojama liela dažādība. Jāpiezīmē, ka salikteņu darināšana kā sintaktisks vārddarināšanas paņēmiens latviešu valodā ir raksturīga – gan runātajā valodā, gan arī salikteņi sastopami vecākajos zināmajos latviešu tekstos (Draviņš), tie raksturīgi arī lietuviešu u.c. ide. valodās (Larsson, sk. arī Endzelīns, Skardžius).

LVVV autori ir vienojušies par vairākiem kritērijiem, lai nolemtu par salikteņa/vārdu savienojuma iekļaušanu atsevišķā šķirklī vai pie kāda no komponentiem. Pamatā tie balstās uz salikteņu noteikšanas pazīmēm (Ahero). Pirmais kritērijs ir rakstība – ja abi komponenti rakstīti kopā, vārds lielākoties tiek klasificēts kā saliktenis un rakstīts atsevišķā šķirklī (*padomadevējs*, *algapuisis*). Salikteņa stabilitātes noteikšanā nozīmīga ir arī semantiskā pazīme – par labu saliktenim liecina tas, ja vārds ir precīzs zināma priekšmeta, jēdziena nosaukums (vai termins). Piemēram, atsevišķā šķirklī rakstīti vārdi *bada=dzeguze* ‘pupuķis’, *kumeļa=pēdi* ‘kumeljpēda’, *mieleles=tapa*, *mieļa=tapa* ‘dzērājs’. Šādiem vārdiem arī mūsdienās nereti atbilst saliktenis.

Savukārt, ja tiek pieņemts lēmums par labu vārdu savienojumam un to raksta šķirklī pie viena no komponentiem (vai abiem, ja tie ir vārdnīcā), tiek izveidots tukšais šķirklis ar norādi uz šo šķirklī. Piemēram, vārdam *karoganesējs* LVVV ir norāde uz šķirklī *nesējs*, savukārt šķirklī *nesējs* ir stablais vārdu savienojums Δ *karoga nesējs* ‘karognesējs’ (*karoganesējs*, *karoga nesējs*). Viens no lielākajiem šķirklī vārdnīcā ir *asens*, *asin(i)s*, šiem vārdiem ir ļoti daudz salikteņu/vārdu savienojumu, kas rakstīti gan kopā, gan atsevišķi, gan ar biedruzīmi. Līdz ar to arī salikteņi ar *asens*, *asin(i)s* lielākoties tiek iekļauti šajā šķirklī. Piemēram, vārdam *asinanauda* ir norāde uz abu komponentu šķirklī $\rightarrow$ *asens*, *asin(i)s*; *nauda*. Savukārt gan šķirklī *asens*, *asin(i)s*, gan šķirklī *nauda* ir stablais vārdu savienojums Δ *asenu/asina/asinu nauda* ‘par jaunu darbu saņemta nauda’.

Par salikteņiem tiek uzskatīti un atsevišķā šķirklī rakstīti t.s. celmu salikteņi – arī tad, ja abus komponentus saista biedruzīme, piem., *asa=malka*, *āda=minis*, *māja=vieta*. Parasti patskanis, kas savieno abus darinājuma komponentus, tiek traktēts kā savienotājelements (Bukelskytė-Čepelė). Jāņem vērā arī pētījumi dialektoloģijā par

sēliskajās izloksnēs raksturīgu iezīmi, ka salikteņa pirmais komponents var būt nominatīvā, piem., *pļavazāle, liepaziedi* (Poiša). Iespējams, šie piemēri būtu salīdzināmi ar senajos tekstos lietotajiem salikteņiem, kas īpaši raksturīgi G. Manceļa tekstos (*kāja=pēdi, cauna=cepure*).

Tā kā darbs pie LVVV notiek ilgākā laika periodā, arī pieredze, kā rīkoties, rodas līdz ar ekscerpētajiem piemēriem. Rezultātā – ir pieļaujami varianti, kā tiek klasificēts katrs konkrētais darinājums.

Literatūra

- Ahero A. Salikteņu pazīmes un rakstība. *Latviešu valodas kultūras jautājumi*, 15. laidziens. Rīga: Liesma, 1979, 164–179.
- Bergmane A. Vārdu koprakste un savruprakste. Grām.: A. Bergmane, A. Blinkena. *Latviešu rakstības attīstība*. Rīga: Zinātne, 1986, 98–103.
- Bukelskytė-Čepelė K. Nominal Compounds in Old Latvian Texts in the 16th and 17th Centuries. Dissertation. Stockholm, 2017.
- Draviņš K. Dažas piezīmes par salikteņiem latviešu valodā. *Valodas jautājumi. Rakstu krājums*. Rīga: Avots, 1992, 73–91.
- Larsson J. H. Nominal Compounds in the Baltic Languages. *Transactions of the Philological Society*. 2002, 203–231.
- Poiša M. Vidzemes sēliskās izloksnes, I sēj. – Rīga: Zinātne, 1985; II sēj. – Rīga: Latviešu valodas institūts, 1999.

DAIKI HORIGUCHI

Kyoto University
sirdspuksti@gmail.com

Saliktie divdabji ar pirmajiem internacionālajiem elementiem: korpusu datu analīze

Referātā tiks analizēti aptuveni 350 saliktie divdabji, piemēram, kur pirmie elementi ir internacionālas vārddabjas (piemēram, bionoārdošs, kriminālsodāms, biznesorientēts). Analīze balstīta uz diviem elektroniskajiem resursiem: Līdzsvarotais Latviešu valodas korpus 2022 (tālāk LVK2022) un plašsaziņas līdzekļu tekstu datubāze “Laikrakstu Bibliotēka” (tālāk LB), kas nav izstrādāta valodniecības pētījumiem.

Salīdzinot ar LVK2022, LB ir tehniski mazāk aprīkots un nav izstrādāts kā valodniecības korpus. Uz 2025. g. maija beigām LB satur aptuveni 7.5 miljonus tekstvienību, un tā dati tiek papildināti katru dienu. LB galvenais žanrs ir periodika, bet tā aptver arī dažādus tekstu žanrus, piemēram, tiesību aktus, zinātniskos un tehniskos tekstus. Turklāt paši periodikas teksti iekļauj dažādus funkcionālus paveidus, tostarp daiļliteratūras un zinātniskās valodas. LVK2022 sastāvā periodikas teksti veido 61% no kopējā materiāla, kas zināmā mērā pietuvina to ar LB.

Lai gan pieņemts uzskatīt, ka divdabji tiek veidoti darbības vārda paradigmas ietvaros, saliktie divdabji ir jāaplūko atsevišķi no darbības vārda sistēmas (Vulāne 2013, 271–272). Daļa šo divdabju konversijas ceļā adjektivizējas, kļūstot par patstāvīgām leksiskām vienībām. Tomēr lielākā daļa analizēto salikto divdabju nav reģistrēta leksikogrāfiskajos resursos, kas var liecināt par to ierobežotu izplatību vai okazonālu raksturu.

Aptuveni 55% konstatēto salikto divdabju ar internacionālajiem elementiem ir ciešāmās kārtas pagātnes divdabji (Horiguchi 2025). Šajos darinājumos pirmie elementi norāda uz aģentu vai līdzekli (datorģenerēts), jomu (kultūrorientēts) vai veidu (kriminālsodīts). Daļa darinājumu liecina par iespējamu angļu valodas ietekmi. Angļu valodā tendence veidot saliktus pagātnes divdabjus ir pastiprinājusies kopš 1990. gadiem, sevišķi zinātniskajos tekstos (Maniez 2017). Pārējie salikto divdabju veidi pēc to proporcijas ir šādi: darāmās kārtas tagadnes divdabji (26%), ciešāmās kārtas tagadnes divdabji (13%), vismazāk darāmās kārtas pagātnes divdabji (5%).

Divu resursu datu analīze rāda, ka abi piedāvā salīdzināmu daudzumu valodas fakti, tomēr LB ar nelielu pārsvaru nodrošina vairāk darinājuma piemēru. Piem., LVK2022 vienīgā lemma ar *eiointegr** ir *eiointegrācija*, bet LB atrodama virkne darinājumu, kas ietilpst vienā vārddarināšanas ligzdā: *eiointegrēts*, *eiointegrējusies* un *eiointegrētājs*. Savukārt saliktie divdabji, kas sastopami tikai LVK2022, bieži vien pieder zinātniska stila tekstiem. Referātā tiks aplūkoti arī salikto divdabju lietojuma tendence dažādos tekstu žanros.

Literatūra

- Horiguchi, Daiki. 2025. Deverbālie salikteņi ar internacionālajiem elementiem. Starptautiskā zinātniskā konference “Valodas sistēma, morfēmika un derivatīvā morfoloģija”. Latvijas Universitātē (referāts).
Maniez, François. 2017. An appraisal of recent breakthroughs in machine translation: the case of past participle-based compound adjectives in ESP, ASp, 72, 29–48.
Vulāne, Anna. 2013. Vārddarināšana. Latviešu valodas gramatika. Nītiņa, Daina, Grigorjevs, Juris (red.). Rīga: Latvijas Universitātes Latviešu valodas institūts, 190–299.

DALIA JAKULYTĖ

Klaipėdos universitetas
dalia.jakulyte@ku.lt

ASTA BALČIŪNIENĖ

Klaipėdos universitetas
asta.balciuniene@ku.lt

Senujų raštų leksikos ir morfologijos sistemos prototipo – „Knygos nobažnystės“ duomenų bazės – plėtra morfemikos ir žodžių darybos tyrimams

Pranešime pristatoma Senujų raštų leksikos ir morfologijos informacinė sistema (SERMIS), paremta 1653 m. leidinio *Knyga nobažnystės krikščioniškos* reliacine duomenų baze (KNDB). Ši bazė leidžia analizuoti senųjų tekstų morfologinę struktūrą, atlikti semantines paieškas ir leksikos statistinę analizę. Pranešime aptariamos galimybės išplėsti KNDB funkcionalumą, įdiegiant papildomus morfemikos ir žodžių darybos atributus. Tai leistų tyrėjams ne tik žymėti žodžių darybos ypatybes, bet ir peržiūrėti bei tikslinti kitų įrašus, taip kuriant dinamišką, bendradarbiavimu grįstą platformą. Išplėstas modelis galėtų būti integruotas ir į SERMIS sistemą, dar labiau praturtinant senųjų lietuvių kalbos tekstų tyrimų galimybes.

ERIKA JASIONYTĖ-MIKUČIONIENĖ

Vilniaus universitetas
 erika.jasionyte@flf.vu.lt

Lietuvių kalbos klausiamųjų dalelyčių raidos aspektai

Lingvistikos darbuose klausiamųjų dalelyčių klasė nagrinėjama ir iš diachroninės, ir iš sinchroninės perspektyvos. Analizuojamas dalelyčių atsiradimas bei raida, aptariamas klausiamųjų dalelyčių santykis su kitų semantinių grupių dalelytėmis (pvz., modalinėmis, pabrėžiamosiomis ir kt.), taip pat su informacine sakinio ir diskurso, kuriame dalelytės vartojamos, struktūra (Siemund 2001; Bencini 2003; Aijmer 2007; Beijering 2012; Metslang et al. 2017). Lietuvių kalbotyros darbuose analizuota klausiamųjų dalelyčių sandara bei vieta sakinyje (Labutis 1964; Ambrazas 2006), etimologija (Ambrazas 2006; Nau, Ostrowski 2010; Ostrowski 2012), funkcijos ir vartosenos polinkiai rašytiniame diskurse (LKG II 1971, 558–560). Vis dėlto klausiamųjų dalelyčių funkcijų kaita skirtingais kalbos raidos etapais dar nebuvo tirta, o tyrimų, paremtų išsamia autentiškų empirinių duomenų analize, vis dar trūksta.

Pranešimo tikslas – aptarti lietuvių kalbos klausiamųjų dalelyčių funkcinę ir struktūrinę raidą remiantis senųjų XVI–XVII a. raštų, XIX a. ir dabartinės lietuvių kalbos tekstų analize. Senųjų raštų medžiaga rinkta iš *Senųjų lietuvių kalbos raštų duomenų bazės*, sudarytos Lietuvių kalbos instituto (<http://seniejirastai.lki.lt/accept.php?reason=expire>), XIX a. tekstai – iš naujai sudaryto XIX a. lietuvių grožinės literatūros tekstyno (DOI 10.18279/MIDAS.LT-LIT-19.243978), o dabartinės kalbos tekstai – iš *Dabartinės lietuvių kalbos tekstyno* grožinės literatūros patekstynio.

Atlikta analizė rodo, kad sakinio pradžioje (inicialėje) vartojamos klausiamosios dalelytės koduoja ryšį su ankstesniu sakiniu arba tekstu (resp. diskursu), ilgainiui ima žymėti subjektyvią autoriaus poziciją (pvz., abejonę, tam tikrą netikrumo laipsnį) ir, galiausiai, intersubjektyvų kreipimąsi į adresatą (resp. klausytoją). Taigi, galima kalbėti apie klausiamųjų žymiklių semantinę funkcinę plėtrą, siejamą su intersubjektyvizacijos procesais kalboje. Be to, išsiaiškinta, kad šios semantinės klasės dalelyčių kilmę ir funkcijų raidą galima sieti su universaliomis klausiamųjų dalelyčių raidos tendencijomis ir išskirti tokius raidos modelius: (a) klausiamoji dalelytė < koordinuojamieji žymikliai; (b) klausiamoji dalelytė < subordinuojamieji žymikliai; (c) klausiamoji dalelytė < disjunktyviniai žymikliai; (d) klausiamoji dalelytė < pabrėžiamosios dalelytės. Pranešime dalelyčių raidos modeliai aiškinami ir grindžiami skirtingų laikotarpių kalbos medžiaga.

Literatūra

- Aijmer, Karin. 2007. The meaning and functions of the Swedish discourse marker *alltså* – Evidence from translation corpora. *Catalan Journal of Linguistics* 6, 31–59.
- Ambrazas, V. 2006. *Lietuvių kalbos istorinė sintaksė*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Beijering, K. 2012. *Expressions of epistemic modality in Mainland Scandinavian. A study into the lexicalization-grammaticalization-pragmaticalization interface*. Groningen: University of Groningen Dissertations in Linguistics 106.
- Bencini, G. 2003. Toward a diachronic typology of yes/no question constructions with particles. *Proceedings from the annual meeting of the Chicago Linguistics Society* 39(1), 604–621.
- Labutis, V. 1964. *Lietuvių kalbos sudėtinės dalelytės. Lietuvių kalbos morfologinė sandara ir jos raida*. Vilnius: Mintis, 119–129.
- LKG II 1971. *Lietuvių kalbos gramatika (Morfologija)*, Kazys Ulvydas (vyr. red.), Vilnius: „Mintis“.
- Metslang, H., K. Habicht & K. Pajusalu. 2017. Where do polar question markers come from? *Language Typology and Universals* 70(3), 489–521.
- Ostrowski, N. 2012. Old Lithuanian interrogative particle *biau*. *Baltistica* XLVII (2), 261–265.
- Siemund, P. 2001. Interrogative constructions. In M. Haspelmath, E. König, W. Oesterreicher & W. Raible (eds.), *Language Typology and Language Universals*. Berlin: Walter de Gruyter. 1010–1028.

GIEDRĖ JUNČYTĖ

Vilniaus universitetas
giedre.juncyte@flf.vu.lt

The emotive, perception and cognition middles in Lithuanian: a corpus-based study

In Lithuanian, middle marked verbs fall into a number of groups based on their semantics and the function of the marker *-si-*: body action (naturally reflexive), reciprocal, anticausative, cognition middles, facilitative and passive-like (Geniušienė 1987, Holvoet 2020). Middle marked verbs meaning emotive state (e.g. *bijotis* ‘be afraid’ : *bijoti* ‘idem’), change of emotive state (e.g. *išsigąsti* ‘get scared’ : *išgąsdinti* ‘scare’, *įsižeisti* ‘get insulted’ : *įžeisti* ‘insult’), verbs of perception (e.g. *klausytis* ‘listen’ : *klausyti* ‘idem’, *girdėtis* ‘be heard’ : *girdėti* ‘hear’) and cognition (e.g. *prisiminti* ‘remember’ : *priminti* ‘remind’) are considered to form a semantically coherent group, typologically characterized by middle marking (cf. Kemmer 1993: 127-142). However, in Lithuanian, the function of the middle marker in these examples spans from anticausative (cf. *Ada įžeidė Romą*. ‘Ada insulted Romas.’ – *Romas įsižeidė*. ‘Romas got insulted.’) and passive-like (cf. *Aš girdžiu muziką*. ‘I hear music.’ – *Čia girdisi muzika*. ‘The music is heard here.’) to middle marked intransitives (e.g. *bijotis* : *bijoti*) and media tantum (e.g. *džiaugtis* ‘rejoice’, *juoktis* ‘laugh’).

This paper aims at representing and explaining the variety of the function of the middle marker in the verbs of emotion, perception and cognition based on the frequency of usage and syntactic behavior of the verbs in the Morphologically Annotated Corpus of the Contemporary Lithuanian Language (corpus.vdu.lt).

References

- Geniušienė, Emma. 1987. *The Typology of Reflexives*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Holvoet, Axel. 2020. *The Middle Voice in Baltic*. Amsterdam; Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Kemmer, Suzanne. 1993. *The Middle Voice*. Amsterdam; Philadelphia: John Benjamins.

ANDRA KALNAČA

Latvijas Universitāte
kalnaca@latnet.lv

ILZE LOKMANE

Latvijas Universitāte
ilokmane@latnet.lv

Latviešu valodas konstrukcija *kas tur ko + nenoteiksme* un miratīvs: korpusa datu analīze

Miratīvs ir semantiska kategorija, kas izsaka teksta autora pārsteigumu par informācijas saturu (sk., piem., Aikhenvald 2004, 2012; Simeonova 2015; Lau, Rooryck 2017). Latviešu valodā miratīvs netiek izteikts morfoloģiski, taču ir dažādas konstrukcijas, kurām pārsteiguma izteikšana var būt gan primārā, gan sekundārā nozīme (tipoloģiskā aspektā sk., piem., DeLancey 2001, 2012, Mocini 2014). Šīs konstrukcijas ir daļēji leksikalizējušās, jo ietver īpašas darbības vārda formas, kā arī tādus vietniekvārdus un apstākļa vārdus kā, piem.:

- 1) norādāmie vietniekvārdi *tas, tāds*;
- 2) nenoteiktais / jautājamais vietniekvārds *kas*;
- 3) deiktiski apstākļa vārdi *tur, kur* (vēsturiski saistīti ar vietniekvārdiem *tas, kas*).

Lai gan šīs konstrukcijas latviešu gramatikas pētījumos aplūkotas jau iepriekš (piem., Nītiņa, Grigorjevs 2013; Kalnača, Lokmane, Rūmniece 2019; Kalnača, Lokmane 2020, 2021), tās nav sasaistītas ar pārsteiguma izteikšanu un tā semantiku plašākā tipoloģiskā skatījumā. Tāpēc šis referāts veltīts konstrukcijas *kas tur ko + nenoteiksme* semantikas analīzei, balstoties uz vairāku latviešu valodas korpusu kvalitatīviem datiem (piem., *Līdzsvarotais mūsdienu latviešu valodas tekstu korpus LVK2018* un *LVK2022, Karogs, Tīmeklis 2020*). Viens no datu izguvei izmantotajiem vaicājumiem ir: [lemma="kas"][lemma="tur"][lemma="kas"&tag="p....a.*"] [tag="vm.n.*"], iegūtie dati ir šādi:

- 1) LVK2028 – 19
- 2) LVK2022 – 47
- 3) *Karogs* – 239
- 4) *Tīmeklis 2020* – 341

Izgūto konstrukciju semantikas analīze liecina, ka visvairāk konstrukcija *kas tur ko + nenoteiksme* tiek lietota, izsakot tieši negatīvu pārsteigumu:

- (1) *Un kas tur ko sarežģīt?* (LVK2018)

Turklāt konstrukcijās ietvertie darbības vārdi nenoteiksmē ir saistāmi ar vismaz trim semantiskām grupām:

- 1) izziņas darbības vārdi (piem., *domāt, prātot, saprast*);
- 2) runāšanas darbības vārdi (piem., *stāstīt, strīdēties, ziņot*);
- 3) emociju darbības vārdi (piem., *uztraukties, kautrēties, brīnīties*).

Minētā konstrukcija ir veidojusies no īpaša latviešu valodas salikta teikuma tipa ar nenoteiksmes palīgteikumu:

- (2) *Tur bija ko **padomāt***. (LVK2018)

Konstrukcija leksikalizējas, ja tiek lietota jautājuma teikumā kopā ar jautājamo vietniekvārdu *kas*, turklāt tiek atmests virsteikuma izteicējs (par nenoteiksmes teikumu leksikalizēšanās tendencēm plašāk sk. Holvoet 2000). Faktiski šī procesa sekas ir jautājuma teikuma pārtapšana par retorisku jautājumu, ko ievada desemantizējies deiktisks vārds, latviešu valodas gadījumā vietniekvārds *kas* nominatīvā, kam seko tāds pats vietniekvārds akuzatīvā un apstākļa vārds *tur*. Savukārt darbības vārda leksēma var būt mainīga gan apgalvojumā (1), gan noliegumā (3).

Tomēr retoriskie jautājumi pēc būtības ir izsaukuma teikumi, jo tie emocionāli uzsver kādu apgalvojumu (vai tā noliegumu):

(3) *Kādi vēl padomi, kas tur ko nezīnāt!* [Par matu griezumumu.] (www.apollo.lv)

Vienlaikus šādi retoriski jautājumi izsaka pārsteigumu un norāda, ka bijis gaidīts kaut kas cits (sk. (1) un (3) piemēru). Tas attiecas arī uz konstrukcijām ar darbības vārdu noliegumā.

Tādējādi referātā aplūkojamās konstrukcijas *kas tur ko + nenoteiksme* iespējams uzskatīt par leksiski gramatisku miratīva izteikšanas līdzekli. Miratīva nozīme veidojas no pretējām gaidām, pārsteiguma un negatīva vērtējuma pretstatā vispārīgam viedoklim par izteicējā ietvertās darbības iespējamību. Konstrukcijā ietilpstošais apstākļa vārds *tur*, lai gan ir desamentizējis, norāda uz kaut kur esošām varbūtējām vispārīgām zināšanām.

Literatūra

- Aikhenvald, A. Y. (2004). *Evidentiality*. Oxford: Oxford University Press.
- Aikhenvald, A. Y. (2012). The essence of mirativity. *Linguistic Typology*, 16, 435–485.
- DeLancey, S. (2001). The mirative and evidentiality. *Journal of Pragmatics*, 33, 369–382.
- DeLancey, S. (2012). Still mirative after all these years. *Linguistic Typology*, 16, 529–564.
- Holvoet, A. (2000). Infinitival relative clauses in Latvian: Their structure, development and tendency toward lexicalisation. *Linguistica Lettica*, 7, 99–116.
- Kalnača, A., Lokmane, I., Rūmniece, I. (2019). Nenoteiksmes predikāts latviešu valodā, tā latīņu un sengrieķu analogi un Kārļa Mīlenbaha “abzolutais infinitīvs”. *Valoda: nozīme un forma*. 10, 76–91. <https://doi.org/10.22364/vnf.10.08>
- Kalnača, A., Lokmane, I. (2020). Pragmatic aspects of Latvian Predicative Infinitive Constructions. *Studies about Languages*, 37, 74–91. <https://doi.org/10.5755/j01.sal.1.37.25881>
- Kalnača, A., Lokmane, I. (2021). *Latvian Grammar*. Riga: University of Latvia Press. <https://doi.org/10.22364/latgram.2021>
- Karogs. CLARIN-LV digitālā bibliotēka. 2022. <http://hdl.handle.net/20.500.12574/83>
- Latviešu valodas timekļa korpus (Timeklis 2020). Pieejams: <https://korpuss.lv/id/T%C4%ABmeklis2020>
- Lau, M. & Rooryck, J. (2017). Aspect, evidentiality, and mirativity. In M. Lau & W. Adelaar (Eds.), *Lingua Special Issue Essays on Evidentiality*. *Lingua*, 186–187, 110–119.
- Līdzsvarotais mūsdienu latviešu valodas tekstu korpus (LVK2018). CLARIN-LV digitālā bibliotēka. 2018. Pieejams: <http://hdl.handle.net/20.500.12574/11>
- Līdzsvarotais mūsdienu latviešu valodas tekstu korpus (LVK2022). CLARIN-LV digitālā bibliotēka. 2022. Pieejams: <http://hdl.handle.net/20.500.12574/84>
- Mocini, R. (2014). Expressing Surprise. A Cross-Linguistic Description of Mirativity. *Altre Modernità*, 11, 136–156.
- Nītiņa, D. & Grigorjevs, J. (2013). *Latviešu valodas gramatika*. Rīga: Latvijas Universitātes Latviešu valodas institūts.
- Simeonova, V. (2015). On the semantics of mirativity. *Proceedings of the 2015 annual conference of the Canadian Linguistic Association*. Ottawa: University of Ottawa. <http://cla-acl.ca/wp-content/uploads/Simeonova-2015.pdf>

KRISTĪNE LEVĀNE-PETROVA

LU Matemātikas un informātikas institūts
kristine.levanepetrova@lumii.lv

MIKUS GRASMANIS

LU Matemātikas un informātikas institūts
mikus.grasmanis@lumii.lv

BAIBA SAULĪTE

LU Matemātikas un informātikas institūts
baiba.saulite@gmail.com

“Nacionālās korpusu kolekcijas” izmantošana latviešu valodas biežuma saraksta izveidē

Vārdu biežuma saraksti ir nepieciešami gan valodnieciskos pētījumos un dažādu valodas resursu izveidē (t. sk. salīdzināmajā valodniecībā, valodas apguvē, gramatiku, vārdnīcu un citu leksisko datubāzu veidošanā), gan arī dažādās dabiskās valodas apstrādes jomās. “Latviešu valodas biežuma vārdnīca” (Jakubaite et al. 1966–1976), kas atspoguļo literārās valodas funkcionālo stilu leksiku, izstrādāta 20. gs. 70. gados un darbs pie pirmā sējuma veikts rokām (Jakubaite et al. 1966, 8–9). Mūsdienās latviešu valodas biežuma sarakstu izveidei pieejama “Nacionālā korpusu kolekcija” (NKK; Saulīte et al., 2022), un katram ir iespēja iegūt kāda konkrēta korpusa vārdu biežuma sarakstu. Lai censtos atspoguļot valodas lietojumu kopumā, parasti šādus biežuma sarakstus izstrādā uz līdzsvarota korpusa pamata.

Vispārlietojama biežuma saraksta iegūšanai, iespējams, pietiktu ar apjomīgu, kvalitatīvu, rūpīgi līdzsvarotu un precīzi nomarkētu korpusu, bet šādu datu latviešu valodai nav. Šī pētījuma mērķis ir noskaidrot, kā latviešu valodas biežuma saraksta izveidē izmantot vairākus NKK korpusus – kurus korpusus izmantot un kāda ir sarakstā iekļaujamo leksēmu atlases metodika. Izmantoto datu apjoms ir ievērojams un darbs notiek galvenokārt automatiski, ar minimālu pārskatīšanu, tāpēc ir svarīgi analizēt galvenās problēmas, kas atklājas, veidojot šādu sarakstu, t. i., automatiskā markētāja neprecizitātes (Paikens et al. 2024), pareizrakstības kļūdas korpusos, homonīmija u. tml.

NKK ietilpst 34 automatiski morfoloģiski markēti latviešu valodas korpusi, no kuriem biežuma saraksta izveides datu kopā ir iekļauti 19 (kopējais apjoms – pusotrs miljards tekstvienību). Šie korpusi izvēlēti pēc vairākiem kritērijiem, piemēram, datu daudzveidība (dažādu valodas paveidu, t. sk. daiļliteratūras un sarunvalodas teksti), datu publicēšanas laiks (priekšroka dota korpusiem, kuros iekļautie teksti publicēti, sākot no 20. gs. 80. gadiem) un datu kvalitāte (nav iekļauti korpusi, kuros ir daudz automatiskās rakstzīmju atpazīšanas kļūdu).

Rēķinot vārdu (leksēma kopā ar vārdšķiru) biežumu, vispirms katrā korpusā tika saskaitīts katra vārda lietošanas reižu skaits. Vārdi, kas sastopami mazāk nekā trīs korpusos, netika iekļauti rezultātos, bet pārējiem tika izrēķināts to biežums (vārda lietojums pret korpusa kopējo apjomu) katrā korpusā atsevišķi. Pēc tam tika iegūts vārda biežums visos korpusos, rēķinot to kā vidējo aritmētisko starp šī vārda biežumiem katrā korpusā. Tad visi vārdi tika sakārtoti dilstošā biežumu secībā un tika atstāti 25 000 biežāk lietotie.

Biežuma saraksta izveidei no korpusiem tika ņemtas visas leksēmas, kurās ir tikai mazie latviešu alfabēta burti. Sarakstam netika pievienotas atsevišķas vārdu grupas, piemēram, reziduāļi, saīsinājumi, īpašvārdi, leksēmas, kas ir tikai vienu rakstzīmi garas, vai tādas, kas pārsniedz 32 rakstzīmes. Lai mazinātu drukas kļūdu ietekmi, galīgā saraksta vārdiem rangā no 10 000 līdz 25 000 tika prasīts, lai tie būtu starp vārdnīcas “Tēzauris” leksēmām.

Automātiski iegūtais biežuma saraksts vairākkārt tika pārskatīts un precizēts – sākotnējos datos konstatētās automātiskā marķētāja kļūdas uz nākamajām versijām lielākoties novērstas (korpusi pārmarķēti ar precizētu automātisko marķētāju). Neprecizitātes, kas saglabājušās saraksta galaversijā, īpaši analizētas, piem., automātiski nepareizi noteikta pamatforma (*solīns, pulciņš* → *solīņš, pulciņš*), pareizrakstības kļūdas (*cilveks*), dažādas citas kļūdas, kas ietekmē biežumu, piem., īpašvārdi, kas var būt arī sugasvārdi (*bels, kalniņš, dons*), saīsinājumi, kas automātiski marķēti kā izsaukmes vārdi (*ha, pag*).

Iegūtais latviešu valodas biežuma saraksts jau šobrīd tiek sastatīts ar lībiešu un latgaliešu valodas vārdiem, tāpat tas tiek ņemts vērā, papildinot “Tēzauru” ar informāciju par leksēmu izrunu. Biežuma rēķināšanas metodiku plānots izmantot, izstrādājot rīku, kas pēc individuāli izvēlētiem parametriem lietotājam pašam ļautu veidot dažādus biežuma sarakstus no NKK datiem.

Literatūra

Jakubaite, Tamāra, Kristovska, Dainuvīte, Ozola, Vera, Prūse, Rudīte, Sika, Nira. *Latviešu valodas biežuma vārdnīca*. Rīga: Zinātne, 1966–1976.

Saulīte, Baiba, Dargis, Roberts, Grūzītis, Normunds, Auziņa, Ilze, Levāne-Petrova, Kristīne, Pretkalniņa, Lauma, Rituma, Laura, Paikens, Pēteris, Znotiņš, Artūrs, Strankale, Laine, Pokratniece, Kristīne, Poikāns, Ilmārs, Bārzdiņš, Guntis,

Skadiņa, Inguna, Baklāne, Anda, Saulespurēns, Valdis, Ziediņš, Jānis. 2022. Latvian National Corpora Collection – Korpus.lv. *Proceedings of the 13th Conference on Language Resources and Evaluation (LREC 2022)*. 5123–5129. Pieejams: <http://www.lrec-conf.org/proceedings/lrec2022/pdf/2022.lrec-1.548.pdf>.

GUNTA LOČMELE

Latvijas Universitāte
gunta.locmele@lu.lv

Pirmās latviešu reklāmas kā valodu kontaktu un tulkošanas attīstības pētījumu avots

Latviešu valodas vēsturiskās attīstības pētījums balstās uz oriģinālteksti un tulkojumiem digitālajos resursos un korpusā un skata valodu kontaktus, semantiski pragmatiskās izmaiņas un tulkošanas stratēģijas 19. gs. reklāmās.

Agrīnā latviešu preses reklāma ir maz pētīts žanrs, kas atklāj valodu kontaktus un tulkošanas praksi 19. gadsimtā. Tā ir nozīmīga semantikas, pragmatikas un translatoģijas pētījumos Baltu valodu kontekstā.

Pirmo latviešu sludinājumu uzbūve bieži ir līdzīga vācu sludinājumiem, arī vārdformas un sintakse ir aizgūtas no tās – plaši ienāk kalki un aizguvumi. Otrā tiešā kontaktvaloda ir krievu valoda. Ir vērojama ietekme no netiešiem kontaktiem ar citām koloniālajām valodām, piemēram, ar angļu valodu. Latvijā ienāk preces arī no Britu impērijas, un to angļiskie nosaukumi kā termini iedzīvojas latviešu valodā.

Pētījumā izmantots korpuss „Latviešu Avīzes”, kurā ietverti šī laikraksta teksti no 1822. līdz 1915. gadam. Korpusa veidošanā izmantota automātiskā rakstzīmju atpazīšana (OCR), tāpēc, kā atzīmē arī paši tā veidotāji, korpusā bieži tiek vērotas atpazīšanas kļūdas (<https://korpuss.lv/id/LAv%C4%ABzes>). Otrs pētījuma pamatresurss ir digitalizēts preses krājums *periodika.lv*. Dažādās vārdformas, aizguvumi, kalki un sintaktiskās konstrukcijas paralēli ir meklētas un pārbaudītas abos šajos digitālajos resursos. Visumā teicamajā resursā *periodika.lv* dažkārt arī vērojamas teksta atpazīšanas kļūdas, arī 18. gs. vācu prese, kurā tiek meklētas pētāmo preču un uzņēmēju reklāmas svešvalodās, krājumā ne vienmēr ir pilnībā piemērotas digitālai izmantošanai. Turklāt daudziem vārdiem ir rakstības varianti.

Ārzemēs pētīta tulkotā reklāma ar uzsvāru uz tulkošanas stratēģijām (Jettmarová 2004) un kultūru mijiedarbību (Torresi 2021), latviešu preses pirmsākumi pētīti nācijas veidošanās aspektā (Zelče 2009; 2023). Šķiet piedāvātais tulkošanas un valodu mijiedarbības aspekts šos pētījumus papildina. Reklāmas ir kultūrteksti, kas atspoguļo varas struktūras un ideoloģiju. Analizējot to tulkoto saturu, var atklāt, vai un kā koloniālās, patriarhālās un Rietumu normas tika pieņemtas vai arī pret tām tika izrādīta pretestība, un kā šajos procesos tika iesaistīta valoda.

Literatūra

- Jettmarová, Zuzana. 2004. "Linguistic Aspects of the Translation of Advertisements." In *Übersetzung – Translation – Traduction. An International Encyclopedia of Translation Studies* 1, edited by Harald Kittel, Armin Paul Frank, Norbert Greiner, Theo Hermanns, Werner Koller, José Lambert, and Fritz Paul, 655–661. Berlin and New York: Walter de Gruyter.
- Torresi, Ira. 2021. *Translating Promotional and Advertising Texts*. 2nd ed. London and New York: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781003131595>.
- Zelče, Vita. 2009. *Latviešu avīžniecība: Laikraksti savā laikā un sabiedrībā (1822-1865)*. Rīga: Zinātne.

PAULA MIKELSONE

Latvijas Universitāte
paula.mikelsone@lu.lv

Vokāļu kontrakcija priedēkļa un saknes sadūrā runas korpusu datos

Vokāļu kontrakcija latviešu valodā ir fonētiski fonoloģiska parādība, kad runā divi atšķirīgām zilbēm piederoši vokāļi tiek savilkti kopā vienā garā zilbē, piemēram, “vienā garā patskanī: *neesmu* > [næ:smũ] vai divskanī: *aerodroms* > [aj̥rodroms]” (Skujiņa, 2007; Auziņa u.c., 2013). Zūdot zilbes robežai, var saplūst arī morfēmu robeža, ja kontrakcija notikusi to sadūrā (Auziņa, 2010). Aplūkotas iespējamās kontrakcijas pozīcijas starp priedēkļa vokāli un saknes vai otrā priedēkļa vokāli.

Līdz šim uzskatīts, ka vokāļu kontrakcija biežāk sastopama izloksnēs (Laua, 1997), kur tā ir arī vairāk aprakstīta (Markus, 1993). Pateicoties runas korpusiem iespējams pētīt vokāļu kontrakciju arī standartvalodā. Pētījumā izmantoti dati no trīs latviešu valodas saistītās runas korpusiem: LATE fonētiski marķēts runas korpuss (fonLATE), LATE sarunu korpuss (LATE-sarunas) un LATE plašsaziņas līdzekļu korpuss (LATE-mediji).

Parādība korpusos ir vērojama biežāk nekā iepriekš aprakstīts. Tā ir fakultatīva pozicionāla skaņu pārmaiņa, kuras realizēšanās nav regulāra vai obligāta, to ietekmē ekstralingvistiski faktori: runas temps, situācija un valodas lietotājs. Izrunā vērojams variants. Palielinoties runas tempam, pieaug kontrahēšanās un citu pozicionālo pārmaiņu biežums, jo runa tiek optimizēta ātrākai saziņai, kurā vārdu nozīme ir saprotama kontekstā. Izolēti atskaņojot runas ierakstu fragmentus (vārdus), kas lietoti saistītā runā, to uztveršana var būt apgrūtināta un pat neiespējama vairāku pārmaiņu dēļ, piemēram, fonēmu zuduma, saplūšanas un kvalitātes maiņas.

Kontrahēšanās divu patskaņu sadūrā vērojama biežāk nekā gadījumos, kur saduras pozīcijā ir patskanis un divskanis vai patskanis un diftongiskais savienojums.

Visproduktīvākā vokāļu sadura kontrakcijai ir starp priedēkļa *ne-* īso patskani [e] un tam sekojošu saknes pirmo patskani [e] vai [æ]. Pēc artikulācijas pozīcijas abi šie patskaņi ir palatāli. Ja saknes patskanis ir plats [æ], tad arī priedēkļa patskaņa kvalitāte tam pielāgojas un patskanis kļūst plats, rezultējoties garā patskanī [æ:], savukārt ja patskaņu kvalitātes ir vienādas, tie tiecas saplūst vienā garā monoftongā [e:]. Šie priekšējās rindas patskaņi [e], [e:], [æ], [æ:] kontrahējas aptuveni 50% aplūkoto piemēru. “Latviešu valodas pareizrakstības un pareizrūnas vārdnīcā” norādīts, ka literārajā valodā kontrakcija pieļaujama tikai verba *nebūt* personu formās (Ceplītis, 1995), bet norma būtu jāpaplašina, balstoties uz valodas datiem.

Novērota garā patskaņa rašanās (*neesat* > [næ:sat]), tomēr valodā iespējama divskaņa rašanās atsevišķos gadījumos atzīta par iemeslu zilbju nošķiršanai, piemēram, divu blakus esošu priedēkļu gadījumā (*neizdarīja, neuztver*). Garo zilbju saplūšanai nepieciešamas vēl kādas vokālisma pārmaiņas, kas visbiežāk saistītas ar fonēmu redukciju. Vērotas saplūdušas formas gan garo patskaņu pārveidojumos (*neēdu* > [næ:du], *jāuzpasē* > [j̥a:spasē]), gan divskaņu (*saaicināti* > [saj̥:cinat̪i], *neaug* > [næ:ug]), savukārt diftongiskie savienojumi valodas runas plūsmā ar priedēkļa patskani nekontrahējas (*neilgs, pānteresējies*). Nav fiksētas tādas pārmaiņas, kas šādās pozīcijās pieļautu kontrahētas formas veidošanos. Šī tendence ļauj secināt, ka diftongiskā savienojuma komponenti ir noturīgāki par divskaņa komponentiem.

Valodas lietojumā vērojama tendence no vokāļu kontrahēšanas izvairīties uztveramības dēļ, tādēļ reizēm runā tiek iesprausts puspatskanis [i̯] vai retāk troksnenis [j̥], kas iezīmē zilbju robežu. Tas vērots piemēros pirms divskaņa /ie/ (*paies* > [paj̥ies], *saiet* > [saj̥iet]), bet arī vārdos, kur morfēmu sadūrā ir tikai zema mēles pacēluma patskaņi, piemēram, *neatgriezies* > [nej̥adgriezi:sies].

Literatūra

- Aužiņa, I. (2010) Zilbju robeža vārdos, kur priedēkļa un saknes sadūrā ir divi vokāļi. *XI starptautiskā baltistu kongresa "baltu valodu pagātne, tagadne un nākotne" referātu tēzes*. Rīga: Latvijas Universitāte, 12–13.
- Aužiņa, I. u.c. (2013) *Latviešu valodas gramatika*. Rīga: LU Latviešu valodas institūts.
- Ceplītis, L. u.c. (1995) *Latviešu valodas pareizrakstības un pareizrūnas vārdnīca*. Rīga: Avots.
- Laua, A. (1997) *Latviešu literārās valodas fonētika*. Rīga: Zvaigzne ABC.
- Markus (Markusa), D. (1993) *Zilbes intonācija latviešu valodas skaņu mācībā*. Rīga: Latvijas Universitāte.
- Skujiņa, V. (red.) (2007). *Valodniecības pamatterminu skaidrojošā vārdnīca*. Rīga: LU Latviešu valodas institūts.

GUNTA NEŠPORE-BĒRZKALNE

LU Matemātikas un informātikas institūts
gunta.nespore@lumii.lv

MADARA STĀDE

LU Matemātikas un informātikas institūts
stade.madara@gmail.com

The variety of semantic links in the electronic dictionary “Tēzaurs”

“Tēzaurs” (publicly available for viewing at <https://tezaurs.lv> and for downloading at <http://hdl.handle.net/20.500.12574/107>) is the largest electronic Latvian explanatory dictionary (Grasmanis et al. 2023) with more than 400,000 entries. It is regularly updated and edited. Our aim is to make the dictionary entries as informative as possible. In the last years, “Tēzaurs” has become a multifunctional resource for structured lexical data – a collection of objects (entries, lexemes, senses, examples etc.), which can be linked in various ways (Klints et al. 2024). It has served as a basis for several research initiatives increasing its scope and connection to other resources.

The first step in dictionary development is word entry revision and editing according to consistent criteria (see Lokmane, Rituma, 2021; Lokmane et al. 2025). Most of the revised entries have been processed in order to add them to the Latvian WordNet or supplement them with derivational links. In addition, revisions of entries and senses are carried out after receiving user suggestions or comments. The Latvian National Corpora Collection (Saulite et al. 2022) is used to determine whether word senses are valid and still in use nowadays, or if a new sense has appeared and should be added to the word entry.

After entry revision, word senses are linked with other senses to expand the Latvian WordNet. A wordnet is a lexico-semantic resource that links word senses based on their semantic relations (Fellbaum 1998). The basic unit of the Latvian WordNet is a synonym set (or synset). Synsets are then interlinked based on partial synonymy, antonymy, hyponymy, meronymy and other relations; sometimes synsets are also grouped in gradation sets (Klints et al. 2024). After interlinking within the Latvian WordNet, Latvian synsets are also linked with corresponding units of the Princeton English WordNet. Thus, in addition to its explanatory properties, “Tēzaurs” fulfills the functions of a synonym and translation dictionary as well. The Latvian WordNet currently constitutes 9483 synsets interlinked with 6396 links of various types; in addition, 3636 interlingual links to the Princeton WordNet have been formed so far.

In addition, dictionary entries are supplemented with derivational links: semantic links between word senses and morphological derivational links between lexemes. Semantic labels are attached to both ends of the link. The novelty of this approach is that it analyzes the relations between separate senses of polysemous derivatives and their base words, not just the polysemy of derivational affixes (Lokmane et al. 2025). So far the semantic labels are defined for lexemes of four basic word classes – nouns, verbs, adjectives, and adverbs. The first processed data consist of ~1220 morphological derivational links and 1760 semantic links, available in the latest release of “Tēzaurs”. Parallel to the semantic and morphological linking, new entries are created for the most frequent regular derivatives that were previously not included in “Tēzaurs”. This is done both to make it easier for the language user or learner to find the target word, and also because the sense system of the derivatives mostly does not fully correspond to the sense system of the base word.

The variety of semantic links in “Tēzaurs” allows the dictionary users to obtain a wide scope of information on a certain word sense in one place in the section “Saistītās nozīmes” (Related senses) under each respective sense.

The processing of such entries is a time-consuming process, and methods for its partial automation are currently being researched. However, manual verification will remain a crucial part of the annotation process to maintain the overall quality of the resource.

References

- Fellbaum, C. (ed.). 1998. WordNet: An electronic lexical database. MIT Press.
- Grasmanis, M., Paikens, P., Pretkalnina, L., Rituma, L., Strankale, L., Znotins, A., Gruzitis, N. 2023. Tēzaurs.lv – The Experience of Building a Multifunctional Lexical Resource. Electronic lexicography in the 21st century (eLex): Invisible Lexicography.
- Klints, A., Grasmanis, M., Nespore-Berzkalne, G., Pretkalnina, L., Stade, M., Gruzitis, N., Lokmane, I., Paikens, P., Rituma, L., Spektors, A. 2024. Tēzaurs as a Digital Multifunctional Lexical Resource. *Baltic Journal of Modern Computing*, 12(4), 513–525.
- Lokmane, I., Rituma, L. 2021. Verba nozīmju nošķiršana: teorija un prakse. *Valoda: nozīme un forma*, 12, Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 142–162.
- Lokmane, I., Grasmanis, M., Klints, A., Nespore-Berzkalne, G., Paikens, P., Pretkalnina, L., L. Rituma, L., Stade, M., Taurina, E. 2025. Towards a Derivational Semantics Resource for Latvian. *Proceedings of the Joint 25th Nordic Conference on Computational Linguistics and 11th Baltic Conference on Human Language Technologies (NoDaLiDa/Baltic-HLT 2025)*, 359–366.
- Saulite, B., Dargis, R., Gruzitis, N., Auzina, I., Levane-Petrova, K., Pretkalnina, L., Rituma, L., Paikens, P., Znotins, A., Strankale, L. 2022. Latvian National Corpora Collection – Korpuss.lv. *Proceedings of 13th Language Resources and Evaluation Conference (LREC)*.

JURGIS PAKERYS

Vilniaus universitetas
jurgis.pakerys@flf.vu.lt

AGNĖ NAVICKAITĖ-KLIŠAUSKIENĖ

Vilniaus universitetas
agne.navickaite@flf.vu.lt

VIRGINIJUS DADURKEVIČIUS

Vytauto Didžiojo universitetas
virginijus.dadurkevicius@vdu.lt

Mišriuoju būdu sudaryti daiktavardžiai Jungtinio lietuvių kalbos tekstyno duomenimis

Šalia pagrindinių (grynųjų) darybos būdų – sufiksacijos, prefiksacijos, paradigmatizacijos ir kompozicijos – lietuvių kalbotyroje skiriami ir rečiau pasitaikantys mišrieji: prefiksacija-sufiksacija ir kompozicija-sufiksacija (Urbutis 1978: 283, 289–290; Keinys 1999: 22–23, 105). Mišriaisiais būdais pasidaryti daiktavardžiai daug dėmesio kol kas nėra susilaukę: apie juos neužsimenama pagrindinėse gramatikose, trumpai jie tepaminėti ir žodžių darybos studijose, pvz.: *į-pėd-in-is* ← *pėd-a*, *prieš-dė-l-is* ← *dė-ti* (prefiksacija-sufiksacija), *žmog-ėd-r-a* ← *žmog-us*, *ės-ti*, *ketur-vėj-inink-as* ← *Ketur-i vėj-ai* (kompozicija-sufiksacija) (Urbutis: 1978: 289–290; Urbutis 1999; Keinys 1999: 23, 105). Pastaruoju metu daugėjant įvairių elektroninių lietuvių kalbos leksikos išteklių – duomenynų ir tekstynų – pavyksta rasti vis naujų pavyzdžių, tad galima daugiau pasakyti apie mišriosios daiktavardžių darybos polinkius, pavyzdžiui, kad dažnesnė yra kompozicija-sufiksacija, pvz.: *saul-ė-deng-t-ės* ← *saul-ė*, *deng-ti laisv-a-rink-inink-as* ← *laisv-oji rink-a* (Murmulaitytė 2021: 91–92; Aleksaitė 2022: 54, 141).

Paminėtina, kad mišriosios daiktavardžių darybos atvejų yra ir lietuvių kalbai artimiausioje latvių kalboje, žr., pvz., Auziņa et al. (2013: 197, 201, 248–249, 261–262). Kaip tipiškiausi čia nurodomi modeliai *bez- + N + -niek-s* (*bez-pajumt-niek-s* ‘benamis’ ← *bez pajumt-es* ‘be pastogės’) ir *bez- + N + -īb-a* (*bez-bail-īb-a* ‘bebaimiškumas’ ← *bez bail-ēm* ‘be baimės’), šalia jų minimi ir kiti, tokie kaip *Adj + N + -īb-a* (*šaur-pier-īb-a* ‘siaurakaktiškumas’ ← *šaur-a pier-e* ‘siaura kakta’), *N + V + -īb-a* (*graud-kop-īb-a* ‘grūdininkystė’ ← *graud-us kop-t* ‘grūdais rūpintis’) ir kt.

Mūsų atlikto tyrimo šaltinis buvo 1,3 mlrd. žodžių apimties Jungtinis lietuvių kalbos tekstynas (Dadurkevičius 2020a, 2020b). Jame vertinome svarbiausių daiktavardžių priesagų produktyvumą, bet kartu pasižymėjome ir mišriosios darybos atvejus. Pastebėjome, kad daugiausia tokių darinių yra vardažodinės kilmės, ypač su ypatingu turėtojų priesaga *-ininkas*, *-ė*. Čia dominuoja du modeliai: (1) *N + N + -inink-as*, *-ė* (*kaim-o-turizm-inink-as* ← *kaim-o turizm-as*) ir (2) *Adj + N + -inink-as*, *-ė* (*žali-a-kort-inink-as* ← *žali-oji kort-a*). Pasitaikė ir darinių, besiremiančių skaitvardžiu ir būdvardžiu (*Num + N + -inink-as*, *-ė*: *tri-kėd-inink-as* ← *trys kėdės*) arba tam tikrais posakiais, kur išlaikoma kaitybinė pirmojo dėmens forma, pvz., *tėve-mūs-inink-as* ← *tėve mūsų*. Kai pamatu eina prielinksnis ir daiktavardis (*be-pens-inink-as* ← *be pens-ij-os*), tokį darinį galima laikyti pasidarytą ir prefiksacijos-sufiksacijos (kur *be-* funkcionuoja kaip priešdėlis), ir kompozicijos-sufiksacijos būdu, plg. Paulauskienė (1994: 49, 88, 92–96) apie prielinksnius kaip dūrinių pirmuosius sandus. Kitos mūsų tirtos priesagos mišriojoje daryboje pasitaikė rečiau – buvo rasta po keletą darinių su vardažodžių abstraktų priesagomis *-yst-ė* ir *-izm-as*, pvz.: *vien-a-sakin-ystė* ← *vien-as sakin-ys*, *sen-bambekl-izm-as* ← *sen-as bambekl-is*. Kaip ir anksčiau minėtais atvejais, matyti, kad dariniai remiasi žodžių junginiais, kurių kamienai suduriami išlaikant pamatinio junginio dėmenų tvarką.

Mišrioji daryba, kai antruoju kompozicijos sandu eina veiksmazodis, mūsų medžiagoje pasitaikė retai ir jos interpretacija kėlė abejonių. Iš veiksmo atlikėjo priesagą turinčių vedinių, pavyzdžiui, minėtinas *bendr-a-įkūr-ėj-as* (← *bendr-ai įkur-ti*; plg. angl. *co-found-er*). Galbūt mišriosios darybos rezultatais tikėtų laikyti ir priesagą *-yb-a*, ir daiktavardžio bei veiksmazodžio kamienus turinčius daiktavardžius, tokius kaip *kaln-a-kas-yb-a*, *knyg-riš-yb-a*, jei juos sietume ne tik su *kalnakas-ys*, *knygriš-ys*, bet ir tiesiai su pastarųjų pamatais – *kaln-as* ir *kas-ti*, *knyg-a* ir *riš-ti*, plg. anksčiau minėtą latvių N + V + *-īb-a* modelį.

Literatūra ir šaltiniai

- Aleksaitė, Agnė 2022, *Lietuvių kalbos naujažodžių daryba (2011–2019 m. Naujažodžių duomenyno pagrindu)*, humanitarinių mokslų daktaro disertacija, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Auziņa, Ilze, Ieva Brenķe, Juris Grigorjevs, Inese Indričāne, Baiba Ivulāne, Andra Kalnača, Linda Lauze, Ilze Lokmane, Dace Markus, Daina Nītiņa, Gunta Smiltņiece, Baiba Valkovska, Anna Vulāne 2013, *Latviešu valodas gramatika*, Dainas Nītiņas un Jura Grigorjeva vadībā, Rīga: LU Latviešu valodas institūts.
- Dadurkevičius, Virginijus 2020a, Wordlist of Lemmas from the Joint Corpus of Lithuanian. CLARIN-LT digital library in the Republic of Lithuania (<http://hdl.handle.net/20.500.11821/41>).
- Dadurkevičius, Virginijus 2020b, *Assessment Data of the Dictionary of Modern Lithuanian versus Joint Corpora*, CLARIN-LT digital library in the Republic of Lithuania (<https://clarin.vdu.lt/xmlui/handle/20.500.11821/36>).
- Keinys, Stasys 1999, *Bendrinės lietuvių kalbos žodžių daryba*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
- Murmulaitytė, Daiva 2021, *Naujažodžių darybos ir morfemikos tyrimų perspektyvos (Lietuvių kalbos naujažodžių duomenyno atvejis)*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas (<https://doi.org/10.35321/e-pub.16.naujadaros-tyrimu-perspektyvos>).
- Paulauskienė, Aldona 1994, *Lietuvių kalbos morfologija: paskaitos lituanistams*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
- Urbutis, Vincas 1978, *Žodžių darybos teorija*. Vilnius: Mokslo.
- Urbutis, Vincas, 1999, Darybos būdas, *Lietuvių kalbos enciklopedija*, parengė Kazys Morkūnas, redagavo Vytautas Ambrazas, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 140.

ERIKA RIMKUTĖ

Vytauto Didžiojo universitetas
erika.rimkute@vdu.lt

Nauji lietuvių kalbos gramatiškai anotuoti tekstynai: morfologiškai anotuoto tekstyno rengimas

2024–2026 m. vykdant Europos Sąjungos *NextGenerationEU* projektą „Morfologiškai ir sintaksiškai anotuotų tekstynų modeliai apmokymui (auksiniai standartai)“ (Nr. 02-098-K-0001; <https://sitti.vdu.lt/morfologiskai-ir-sintaksiskai-anotuotu-tekstynu-modeliai-dirbtinio-intelektu-apmokymui/>), rengiami morfologiškai ir sintaksiškai anotuoti tekstynai (jų dydis – 10 mln. žodžių). Vytauto Didžiojo universiteto Skaitmeninių išteklių ir tarpdisciplininių tyrimų institute (SITTI, anksčiau – Kompiuterinės lingvistikos centras) jau yra parengti anotuoti tekstynai: morfologiškai anotuotas tekstynas MATAS (1,7 mln. žodžių) ir sintaksiškai anotuotas tekstynas ALKSNIS (apie 60 tūkst. žodžių). Nors jau turima anotuotų tekstynų sudarymo patirties, vis dėlto rengiant naujus gramatiškai anotuotus tekstynus susiduriama su daugybe iššūkių: 1) gauti autorių leidimus naudoti jų tekstus (anotuotų tekstynų modeliai bus naudojami įvairių įrankių (tiek pagrįstų įprastomis technologijomis, tiek panaudojant dirbtinį intelektą) apmokymui, o toks tekstyno panaudojimas kelia daug nerimo ir baimių autoriams, leidykloms); 2) apsispręsti dėl tekstynų sudarančių tekstų proporcijų (bus stengiamasi sudaryti iš apylygių mokslinės, administracinės, grožinės literatūros ir žiniasklaidos tekstų dalių); 3) išsiaiškinti tekstyno vieneto (angl. *token*) sampratą (ar sudaro tik žodiniai ar ir nežodiniai vienetai (skaitmenys, skyrybos ženklai, simboliai) – tai ypač aktualu norint per trumpą laiko tarpą parengti didelius anotuotus tekstynus); 4) pasirinkti anotavimo ir anotuotų tekstų redagavimo įrankius; 5) pritaikyti tarptautinius anotavimo standartus. Sintaksiškai anotuotas tekstynas bus anotuotas tarptautiniu *Universal Dependencies* (toliau – UD) standartu (<https://universaldependencies.org/>). UD yra atviras tarptautinis projektas, kuriame dalyvauja tyrėjai, rengiantys morfologiškai ir sintaksiškai anotuotus tekstynus. UD kaip anotavimo standartas šiuo metu jau yra pritaikytas daugiau nei šimtui kalbų, UD svetainėje prieinama apie 200 tekstynų, anotuotų UD standartu. Šis standartas susiformavo iš tipologinių gramatinių teorijų (dėl to galima nuosekliai anotuoti tipologiškai skirtingas kalbas, taip plečiant automatinio natūraliosios kalbos apdorojimo ir lingvistinių tyrimų galimybes).

Šiame pranešime norima pristatyti morfologiškai anotuoto tekstyno rengimo etapus ir kilusias problemas:

- 1) pirmiausia tekstai anotuojami automatiškai morfologiškai (naudojant įrankį „Morfuoklis“ (<https://sitti.vdu.lt/morfuoklis/lt/>), pagrindiniame anotavimo standarte „Jablonskis“ (<https://sitti.vdu.lt/jablonskis-lt/>) naudojamos lietuvių lingvistiniuose darbuose įprastos kalbos dalių ir gramatinių kategorijų pažymos. Bet tam, kad morfologiškai anotuotus tekstus būtų galima anotuoti sintaksiškai tarptautiniu UD standartu, iš karto reikėjo pertvarkyti kai kurių kalbos dalių anotacijas, pvz., kelintinius skaitvardžius laikyti būdvardžiais; nurodyti trumpinių kalbos dalį; kai kuriuos įvardžius pažymėti kaip determinantus (pažyma *det*);
- 2) vienodai anotuoti lietuvių kalbos žodynuose, gramatikose neaiškiai aprašytus, nevienodai traktuojamus žodžius (ypač nekaitomuosius, pvz., tik – dalelytę irrieveiksmį, būdvardžiais ir dalyviais laikytinus žodžius, pvz., galimas, papildomas);
- 3) remiantis naujausia „Bendrinės lietuvių kalbos žodyno“ informacija, pakoreguoti kalbos dalių pažymas „Morfuoklyje“ (pvz., „Dabartinės lietuvių kalbos žodyne“ dar laikomarieveiksmiu ir ištiktuku, o „Bendrinės lietuvių kalbos žodyne“ – dalelyte ir ištiktuku);
- 4) spręsti techninius iššūkius: gerinti automatinį sakinių, žodžių segmentavimą (angl. *tokenization*), vienareikšminimo kokybę, „Morfuoklyje“ išlaikyti lietuvių kalbai įprastas gramatines pažymas, bet kartu jas tinkamai konvertuoti į tarptautinius standartus; išanalizuoti ir į „Morfuoklio“ leksinę bei gramatinę duomenų bazę įtraukti neatpažintus vienetus.

BAIBA SAULĪTE

LU Matemātikas un informātikas institūts
baiba.saulite@gmail.com

ILZE AUZIŅA

LU Matemātikas un informātikas institūts
ilze.auzina@lumii.lv

Spontānas runas marķējuma līmeņi un gramatiskā analīze

Spontānā runa ir cilvēka dabiskās komunikācijas forma, kas bieži vien ir nestrukturēta un neplānota. Ja neskaita rūpīgi iestudētas runas, runāto valodu parasti nevar segmentēt tādās vienībās, kas būtu ekvivalentas rakstītam teikumam (Kahane et al. 2021), jo ierakstītai runai nav nekāda dalījuma teikumos. Šī referāta mērķis ir konstatēt spontānās runas gramatiskās analīzes galvenos aspektus, lai labāk izprastu un interpretētu tās struktūru un saturu.

“LATE sarunu korpusā” ir iekļauta t.s. spontānā runa, arī sagatavots vai lasīts teksts, un šo datu analīze atklāj galvenās runātās valodas gramatikas iezīmes, piemēram:

- 1) tajā kā analīzes vienību nevar izmantot teikumu, jo runā teikumu nav, bet izteikumu robežas mēdz būt neskaidras,
- 2) izteikumu sintaktiskā struktūra var būt vienkāršota,
- 3) liela daļa runas vienību ir izsacījumi, resp., to pamatā nav teikuma struktūras shēmas,
- 4) izteikuma gramatisko struktūru ietekmē tas, ka runātā valoda veidojas spontāni, runas brīdī, ir interaktīva un neprognozējama.

Runas korpusos ir vairāk marķējuma līmeņu nekā teksta korpusos, un tajos iekļauta daudzveidīga informācija. Par pirmo marķējuma līmeni uzskatāma runas transkripcija pati par sevi, tāpēc ka runa ir sadalīta segmentos, sastatīta ar audioierakstu, tai ir pievienoti dažādi metadati, kā arī norādīta izruna, leksiskas un gramatiskas parādības, kas raksturīgas runai (piem., pauzes, atkāpes no normas, pārteikšanās). Tāpat “Nacionālajā korpusu kolekcijā” iekļautie runas korpusi ir automātiski morfoloģiski marķēti. Lai runas korpusus marķētu sintaktiski, ir jāizveido sintaktiskās marķēšanas metodika, un viens no galvenajiem uzdevumiem ir noskaidrot, kāda vienība runas korpusā būtu uzskatāma par sintaktiskās analīzes vienību.

Runas korpusos audiosignāls tiek segmentēts jeb dalīts „minimālās intonatīvi pabeigtās saziņas vienībās, kam var būt noteikts strukturāls paraugs, bet tas nav obligāts” (Skujiņa 2007, 173). Šie izteikumi tiek saukti arī par klauzālām (*clausal units*) vai ilokutīvām vienībām (IU) – runas segmentiem, kas atbilst vienam runas aktam, piemēram, jautājumam vai pavēlei. Segmentējot spontānas vai sagatavotas (parasti – lasīts teksts) runas ierakstus, tiek ievērots intonatīvais princips – segmenta robežas tiek noteiktas, ņemot vērā runas intonācijas elementus: pauzi, intensitāti, melodiju (skaņu frekvences maiņu), loģisko akcentu, runas tempu. Tātad dalīšana segmentos var būt balstīta uz prosodiju, bet prosodiskās vienības no sintaktiskajām vienībām var ievērojami atšķirties (Kahane, Lacheret 2019) un nav tādu vispārzināmu zīmju, kas norobežotu izteikumus runas plūsmā (Biber et al. 2021), turklāt dalījums segmentos var būt arī subjektīvs. “LATE sarunu korpusā” iekļautās transkripcijas nav pierakstītas, ievērojot dalījumu teikumos un interpunkcijas principus.

Referātā tiks analizēti kritēriji, pēc kā noteikt minimālo sintaktiskās analīzes vienību (intonācija, gramatiskā struktūra, pauzes utt.) spontānā runā, tāpat tiks pētīti starptautiski pieņemtie apzīmējumi intonatīvo vienību atspoguļošanā un tiks iztirzāts, ko, dalot runas ierakstus izteikumos, var secināt no līdzšinējā dalījuma segmentos un vai izteikumu nošķiršanā var palīdzēt prosodija.

Avots

- Auziņa, I., Dargis, R., Rābante-Buša, G., Ļaksa-Timinska, I., Gailīte, E., Auziņa, A. (2024) LATE sarunu korpuss (LATE-sarunas), *CLARIN-LV digitālā bibliotēka*, <http://hdl.handle.net/20.500.12574/113>. Pieejams: <https://korpuss.lv/id/LATE-sarunas>

Literatūra

- Biber, D., Johansson, S., Leech, G., Conrad, S., Finegan, E., Quirk, R. (2021) *Grammar of Spoken and Written English*. doi: [10.1075/z.232](https://doi.org/10.1075/z.232)
- Kahane S., Lacheret A. (2019) *Syntax and prosody mapping: What and how? The case of intonational periods and illocutionary units*. In Lacheret-Dujour et al. (2019), 339–363.
- Kahane, S., Caron, B., Strickland, E., Gerdes, K. (2021) Annotation guidelines of UD and SUD treebanks for spoken corpora: A proposal. *Proceedings of the 20th International Workshop on Treebanks and Linguistic Theories (TLT, SyntaxFest 2021)*. Sofia, Bulgaria. Association for Computational Linguistics, 35–47.
- Skujiņa, Valentīna (red.). (2007) *Valodniecības pamatterminu skaidrojošā vārdnīca*. Rīga: Latvijas Universitātes Latviešu valodas institūts.

INTA URBANOVIČA

Latvijas Universitāte
inta.urbanovica@lu.lv

Čehu valodas elektroniskās lietojumprogrammas “Morfio” izmantošana latviešu valodas paronīmu izpētē

Pašreiz latviešu valodā tiek izstrādāta paronīmu – pēc skaniskās un morfoloģiskās uzbūves līdzīgu, bet semantiski atšķirīgu vienas vārdšķiras vārdu (Skujiņa 2007, 287) – vārdnīca, un tāpēc ir nepieciešams iegūt pēc iespējas apjomīgāku un pilnīgāku paronīmu sarakstu. Referāta mērķis ir demonstrēt lietojumprogrammas “Morfio” iespējas latviešu valodas paronīmu kopas izstrādē.

Čehu valodas nacionālajā korpusu kolekcijā (Institute of the Czech National Corpus, 2025) ir pieejami dažādi elektroniskie rīki un resursi, kas izstrādāti korpusu materiālu specifiskai apstrādei. Viens no šādiem rīkiem ir “Morfio” – lietojumprogramma, kas paredzēta vārdu derivatīvo saikņu identificēšanai un morfēmu produktivitātes izpētei (Institute of the Czech National Corpus, 2019). “Morfio” programmu ir iespēja izmantot četrās valodās – čehu, poļu, slovāku un latviešu.

“Morfio” latviešu valodas versija ir piesaistīta latviešu valodas korpusiem, un ar tā palīdzību var identificēt un izgūt no korpusu tekstiem vārdu pārus, kam ir viena sakne vai celms un atšķirīgi afiksi (priedēkļi, piedēkļi) vai morfēmu kopas (izskaņas). Latviešu valodā līdz šim nav izstrādāta šāda veida programma, un, lai iegūtu līdzīgus datus, nacionālo korpusu kolekcijas rīkos ir jāizmanto sarežģīti vaicājumu veidi. Savukārt “Morfio” ir samērā vienkārša un ērti izmantojama lietojumprogramma, ar kuras palīdzību var iegūt diezgan apjomīgu skaitu derivatīvi līdzīgu vārdu pāru. Katram darinājumam pārī ir pievienoti arī kvantitatīvie rādītāji par lietojuma biežumu.

Paronīmu vārdnīcas vajadzībām datu apstrāde īstenota trīs posmos:

- vaicājumu izvēle un datu kvantitatīva analīze;
- iegūto vārdu pāru filtrēšana un kvalitatīva izvērtēšana paronīmijas aspektā;
- iegūto paronīmu pāru nozīmes differences izpēte.

Referātā tiks prezentēti “Morfio” lietojumprogrammas izmantošanas rezultāti paronīmu identificēšanā, kā arī tiks veikta šo rezultātu kvantitatīva un kvalitatīva analīze un izvērtēta to lietderība latviešu valodas paronīmu kopas izstrādē.

Literatūra

- Institute of the Czech National Corpus. 2019. Morfio (2013–2019). Pieejams: <https://morfio.korpus.cz>
- Institute of the Czech National Corpus. 2025. The Czech National Corpus (2025). Pieejams: <https://www.korpus.cz>
- Skujiņa, Valentīna. 2007. Valodniecības pamatterminu skaidrojošā vārdnīca. Rīga: LU Latviešu valodas institūts.

EVELĪNA ZILGALVE

Latvijas Universitāte
evelina.zilgalve@lu.lv

Latviešu valodas elektronisko resursu izmantojums valodas konsultācijās

Valodas konsultāciju pakalpojumi lielā daļā Eiropas valstu ir pētniecības institūtu uzdevums, piemēram, Čehijā – Čehu valodas institūts, Igaunijā – Igaņu valodas institūts vai Slovēnijā – Frana Ramovša Slovēņu valodas institūts. Daļā valstu konsultācijas sniedz arī valsts iestādes (arī valsts pētniecības iestādes), piemēram, Dānijā – Dāņu valodas padome, Lietuvā – Valsts lietuviešu valodas komisija, Norvēģijā – Norvēģijas Valodas padome, Latvijā – Latviešu valodas aģentūra (sk. Language consultations 2023; par vēl citām institūcijām sk. arī Ludányi 2020).

Dažādās iestādēs atšķiras konsultāciju sniegšanas laiks un formas, piemēram, telefonkonsultāciju pieejamība, iespēja uzdot jautājumus katru dienu vai tikai noteiktās dienās un stundās u. tml., taču jautājumu tematika ir līdzīga: neskaidrības gramatikas vai pareizrakstības normās, leksikas, sevišķi svešvārdu, skaidrojums, iederīgāko vārdu meklējumi (Telmer 2024, 2).

Vairums latviešu valodas konsultāciju skar personvārdu atveidi (sk. MK 114), atlikusī daļa, kas prasa lielāko izpēti, skar tieši gramatikas, leksikas, pareizrakstības, stila neskaidrības (procentuālo sadalījumu sk. Zilgalve [b. g.]). Konsultācijas tiek sniegtas gan e-pastā, gan telefoniski, un abos gadījumos tiek prasīta ātra un precīza atbilde, kas pamatota vārdnīcās, gramatikās vai citās normatīvās publikācijās, turklāt nereti klients pats jau ir tās apskatījis un vēršas pie valodas konsultantiem, jo nav radis atbildi vai uzgājis avotos pretrunas.

21. gadsimtā tiek pārskatīta vārdnīcu un gramatiku loma valodas normēšanā (McLelland 2021) un uzsvērta digitālo mediju nozīme valodas standartizācijā (Bellamy 2021), un arī mūsdienīgas valodas konsultācijas vairs nav iedomājamas bez elektronisko resursu izmantojuma (par korpusu lietojumu valodas konsultācijās sk. Ludányi 2024; Ludányi, Domonkosi 2023).

Referātā aplūkots elektronisko resursu izmantojums latviešu valodas konsultāciju sniegšanā:

- vārdnīcu platformas tezaurs.lv vārdnīcas “Tēzaurs”, “Mūsdienu latviešu valodas vārdnīca” (MLVV) un “Latviešu literārās valodas vārdnīca” (LLVV);
- Nacionālā korpusu kolekcija (NKK);
- periodika.lv.

Apskatītas elektronisko resursu iespējas, sniedzot atbildes uz sabiedrības jautājumiem:

- kādas normatīvās norādes atrodamas MLVV, piemēram, ieteikums vārda “ofiss” vietā lietot “birojs”,
- kā, izmantojot vārdnīcu un korpusu datus, iespējams izsecināt vārdnīcās neaprašītu nozīmes, piemēram, vārdiem “shēmot” vai “tāpatot”,
- kopā vai šķirti rakstāmu jēdzienu meklējumi kā vārdnīcās, tā korpusos, piemēram, “gulašzupa”/“gulaša zupa”, “ķirštomāts”/“ķiršu tomāts”, “veļasmazgātava”/“veļas mazgātava”,
- vārda lietojuma dati no NKK un periodika.lv, piemēram, vārda “forši” lietojuma pirmsākumi 19. gadsimta beigās vai vārdnīcās nefiksētais vārds “savpatns” Imanta Ziedoņa un Vairas Viķes-Freibergas leksikā.

Secināms, ka elektronisko resursu pieejamība nemazina valodas konsultāciju pieprasījumu skaitu, taču nereti ir skaidrojams, kā darboties ar tiešsaistes vārdnīcām, piemēram, daļai vārdnīcu lietotāju nepieciešams skaidrot “Tēzaurā” atrodamās uzziņas, lai gan tajā atrodamas norādes uz citām vārdnīcām un enciklopēdijām. Ir vērojama arī gluži pretēja tendence: lietotāji ir labi iepazinušies ar dažādiem elektroniskajiem resursiem, atraduši tajos trūkumus vai pretrunas, un valodas konsultantu uzdevums ir, balstoties uz pieejamajiem datiem, sniegt savu viedokli.

Literatūra

- Bellamy 2021 – Bellamy, John. 2021. Contemporary Perspectives on Language Standardization: The Role of Digital and On-line Technologies. Language Standardization. Cambridge: Cambridge University Press, 691–712.
- Language consultations 2023 – Language consultations: traditions and current trends. Workshop programme. https://valoda.lv/wp-content/uploads/2023/09/Workshop_programme_ENG-2.pdf.
- LLVV – Ceplītis, Laimdots un Spektors, Andrejs Latviešu literārās valodas vārdnīca (LLVV), 2025, Pavasara versija. CLARIN-LV digitālā bibliotēka. <http://hdl.handle.net/20.500.12574/126>.
- Ludányi 2020 – Ludányi, Zsófia. 2020. Language consulting: a brief European overview. DOI: 10.36007/eruedu.2020.3.025-047.
- Ludányi 2024 – Ludányi, Zsófia. 2024. The role of corpora in the work of the Language Consulting Service of the HUN-REN Hungarian Research Centre for Linguistics. Eesti Ja Soome-Ugri Keeleteaduse Ajakiri. Journal of Estonian and Finno-Ugric Linguistics, 15(2), 47–73. <https://doi.org/10.12697/jeful.2024.15.2.03>.
- Ludányi, Domonkosi 2023 – Ludányi, Zsófia, Domonkosi Ágnes. 2023. Language consulting and language management from the perspective of the Hungarian language Consulting Service. Taiko-moji kalbotyra 20. 74–88. <https://doi.org/10.15388/Taikalbot.2023.20.6>.
- McLelland 2021 – McLelland, Nicola. 2021. Grammars, Dictionaries and Other Metalinguistic Texts in the Context of Language Standardization. Language Standardization. Cambridge: Cambridge University Press, 263–293.
- MK 114 – Ministru kabineta 2004. gada 2. marta noteikumi Nr. 114 „Noteikumi par personvārdu rakstību un lietošanu latviešu valodā, kā arī to identifikāciju“. <https://likumi.lv/ta/id/85209>.
- MLVV – Zuicena, Ieva et al. Mūsdienu latviešu valodas vārdnīca (MLVV), 2025, Pavasara versija. CLARIN-LV digitālā bibliotēka. <http://hdl.handle.net/20.500.12574/128>.
- NKK – Nacionālā korpusu kolekcija. <https://korpuss.lv/.periodika.lv> – <https://periodika.lndb.lv/>.
- Telmer 2024 – Standard of language consulting. https://ujc.cas.cz/wp-content/uploads/2024/09/Standard-of-language-consulting_FV.pdf.
- “Tēzaurs” – Spektors, Andrejs et al. Tēzaurs.lv, 2025, Pavasara versija. CLARIN-LV digitālā bibliotēka. <http://hdl.handle.net/20.500.12574/127>.
- Zilgalve [b. g.] – Zilgalve, Evelīna [b. g.] Latvian Language Standardization: The perspective of language consultants (iesniegts publicēšanai).

An aerial photograph of a city, likely Riga, Latvia, showing a dense urban landscape with numerous buildings and a prominent white church tower with a dark roof and a small dome. The sky is overcast with grey clouds. The image is used as a background for the title text.

Baltų vardyno tyrimų tradicija ir perspektyva

**Baltu īpašvārdu krājuma pētījumu tradīcija
un perspektīva**

**The tradition and perspective of Baltic
onomastic research**

ALIAKSANDR ADAMKOVICH

Baltarusių kalbos institutas (Poznanė)
a.adamkovich@gmail.com

Breslaujos krašto stačiatikių gyventojų pavardės – krašto baltiškos praeities įrodymas

Nagrinėjamos Breslaujos stačiatikių pavardės iš Lietuvos valstybinio istorijos archyvo sąrašo ir siekiama išsiaiškinti, kokie procesai skatino slavinimą. Šiuos procesus svarbu išsiaiškinti, nes jie darė poveikį ne tik lietuvių antroponimijai, bet ir oikonimijai bei hidronimijai.

Nežymią dalį sudaro sulietuvintos slaviškos kilmės pavardės. Slaviškų pavardžių atsiradimą galima paaiškinti keletu veiksnių: tiesioginiais kontaktais, pirmiausia tuo, kad atsikėlę lietuviai gyveno baltų ir slavų kalbų pasienyje ir vienaip ar kitaip buvo priversti bendrauti vieni su kitais; mišriomis santuokomis; pavardėmis, kurios valstiečiams buvo duodamos dvarininkų ir katalikų dvasininkų, kurie lietuvių pavardžių užrašymo metu daugiausia buvo lenkai ar sulenkėję.

Esama diskutuotinos kilmės pavardžių, t. y. tokių, kurios galėjo atsirasti tiek iš lietuvių, tiek iš slavų ar kitų kalbų dėl šių kalbų bendrų leksinių vienetų.

Toliau apžvelgiamas lietuviškų pavardžių slavinimo procesas, kuris vyko tiek ir fonetiniu, tiek morfologiniu lygmeniu.

Rytų slavų kalbose balsiai neskirstomi pagal ilgumą. Vadinasi, ilgieji ir trumpieji balsiai buvo užrašomi vienodai, pvz.: *Пундзѹс* = *Pundzys*, *Скупель* = *Skyrėlis* (lietuviškame variante ilgasis *y* balsis). Kai kur buvo atitraukiamas kirtis, netariama tvirtagalė priegaidė.

Diftongų rytų slavų bendrinėse kalbose nėra, todėl jie buvo keičiami arba dviem kiek kitokiais garsais, arba vienu: *ai*, *ei*, *au* buvo rašomi kaip *aj*, *oj*, *ej*, *ov*, o kartais virsdavo vienu garsu, pvz.: *Гаѹбович* – *Gaiba* (plg. liet. *geibà* ‘nugeibėlis, paliegėlis; dvasna’ (LKŽ III 203, LVŽ I 605, 643); *Воѹцекенас* – *Vaitiekėnas*, *Жамеѹць* – *Žemaitis*, *Жебровѹскѹй* – *Žebrąuskas*.

Gana dažni atvejai, kai baltų kalbos asmenvardžiuose būta balsinės fonemos *a*, o slavų kalbose ji versta *o*, ir atvirkščiai, pvz.: *Боярунец* – *Bajorūnas*, *Бурѹк* – *Burōkas*, *Волошинас* – *Valašinas*, *Лозинко* – *Lazinka*.

Pavardėse akivaizdus dzūkavimas – pozicijoje prieš *i*, vietoje minkštųjų *t’* ir *d’* tariami *c’* ir *dz’*, pvz.: *Воѹцекенас* – *Vaitiekėnas*, *Дзешук* – *Dešukas*, *Мядзелец* – *Medėlis*. Šį procesą taip pat galima aiškinti baltarusių ir / arba lenkų kalbų įtaka, dar plg. *Циунелис* – *Tijūnėlis*, *Шальцѹс* – *Šaltis*.

Toliau apžvelgiami procesai, kurie lietuvių pavardėse vyko morfologiniu lygmeniu.

Lietuviškos (baltiškos) pavardės, patekusios į slavų kalbas, netekdavo galūnių *-as*, *-us*, *-is*. Pateiktame sąraše šis procesas ryškiai iliustruojamas: tos pačios pavardės jame užrašytos ir su lietuviškomis galūnėmis, ir be jų, pvz.: *Волошинас* – *Волошин*, *Микуленас* – *Микулан*, *Шальцѹс* – *Шальц*. Galūnė *-a* neretai išliko, o kartais virsdavo *o*, pvz.: *Лозинко* – *Lazinka*, *Лукиа* – *Lukša*. Tokie įvairūs pavardžių užrašymai leidžia spėti, kad jų slavinimo procesas buvo besibaigias ir kad veikiausiai jos buvo užrašomos ne pagal parapijiečių žodžius, bet iš kokių nors dokumentų.

Verta atkreipti dėmesį ir į moterų pavardes. Joms visoms būdinga slaviška forma. Nė viena ištekėjusios moters pavardė neturi lietuviškos priesagos *-ienė*, rodančios, kad moteris ištekėjusi, visos pavardės užrašytos slaviška forma, pvz.: *Потанавичевая*, *Янушевская*, *Красовская*. Daugeliu atvejų vartojama vyriška pavardės forma, pvz.: *Агата Павлюкенас* vietoj *Павлюкенене*, *Марьяна Петранис* vietoj *Петронене* ir pan.

Ne visada įmanoma nustatyti, kaip skambėjo pirminė pavardė. Daugelis jų buvo slavinamos, lietuvinamos, paskui vėl slavinamos ir dar kartą lietuvinamos, ir tai galėjo vykti po keletą kartų. Kai kurios pavardės tokiu būdu ne kartą keitėsi ir atspindi jų gyventų vietovių įvairius procesus.

LAIMUTĒ BALODE

Latvijas Universitāte

Helsingin yliopisto

laimute.balode@helsinki.fi

PAULS BALODIS

Helsingin yliopisto

pauls.balodis@helsinki.fi**Dvigubi vardi ir pavardēs Latvijoje**

Pranešime analizuojami dvigubi asmenvardžiai Latvijoje – jų istorinė raida, dabartinės tendencijos ir teisiniai aspektai. Dviguba pavardė onomastikoje – dviejų pavardžių junginys – kaip antroponimijos reiškinys yra svarbus tyrimų objektas, susiejantis paveldo ir tapatybės klausimus. Dvigubas vardas – dviejų vardų derinys, naudojamas kaip vienas oficialus vardas ir liudijantis apie įvairius vardo davimo motyvus. Pranešimo pirmoje dalyje apžvelgiama dvigubų vardų, o antroje dalyje – dvigubų pavardžių istorija, paplitimas bei dabartinė situacija Latvijoje. Pranešime supažindinama su latvių dvigubų vardų dinamika nuo XVIII a. pradžios bei su dabartinės Latvijos asmenvardžių sąrašais (Pilietybės ir migracijos reikalų tarnybos duomenys, PMLP 2004–2020), didžiausią dėmesį skiriant pastarųjų metų naujagimių vardų sąrašams, analizuojant dvigubus vardus tiek semantiniu, fonologiniu, tiek arealiniu aspektu. Analizė patvirtino, kad dvigubų vardų daugėja – 2021–2023 m. daugiau negu pusė (~52 %) Latvijos naujagimių buvo pavadinti dviem vardais (kaip išimtis, prieštaraujanti įstatymams – 1 % vaikų įgijo tris vardus, daugiausia gimusieji už Latvijos ribų). Pastebimos dvigubų vardų tendencijos: antruoju vardu pasirenkamas etninį identitetą liudijantis asmenvardis (Aldo Didzis, Deivids Jānis), neretai paveldėtas iš šeimos; du vardai derinami pagal pirmąją raidę ar skambesį (*Alīna Alēna, Dita Dina, Amadeus Teo*); antruoju vardu dažnai pasirenkamas labai retas, originalus vardas ar naujadaras (*Anna Zieme, Augusts Pērkons*) ir kt. Pranešime analizuojami ir dvigubų vardų keitimo duomenys per pastaruosius 20 metų (Balode 2018).

Dvigubų pavardžių analizei panaudota archyvų dokumentų medžiaga bei dabartinės Latvijos gyventojų pavardžių sąrašai (PMLP): 2020 metais Latvijoje ~11,6% gyventojų turėjo dvigubas pavardes: konstatuota 4392 vyrų ir 20 110 moterų skirtingų pavardžių (Balodis 2023, 265, 276). Referate aptariamos šio kiekybinio skirtumo priežastys. Istoriskai Latvijos teritorijoje dvigubos pavardės buvo registruojamos tik aristokratams, daugiausia vokiečiams. Tik XVI a. pabaigos lenkiškai rašytuose dokumentuose (1599 m. revizijos aktuose) yra keletas tokių hipotetinių asmenvardžių (Blese 1929, 331). Pranešime nagrinėjamos dvigubų pavardžių atsiradimo priežastys Latvijoje, rašybos ypatumai bei teisiniai aktai, palyginama su kitų šalių praktika. Aptariami įvairūs būdai, kaip buvo sudaromos dvigubos pavardės, pavyzdžiui: sujungiant du oikonimus arba antroponimą (dažniausiai pravardę) ir oikonimą (*Riekstiņš-Kauliņš, Stamps-Līviņš*) (žr. ir Plakans, Vezerels 2003, 44); sujungiant tos pačios pavardės kelis variantus (*Altermans-Eltermans, Pandrs-Penders-Bendars*); sujungus dvi pavardes, iš kurių viena sutrumpinta arba atvirkščiai – išplėstinė jos versija (*Kuzma-Kuzmiņš, Lapsa-Lapsenbergs*); kartais viena iš dviejų pavardžių yra pažodinis kitos pavardės vertinys (*Lazdiņš-Hasselbaums, Kalējs-Šmidts*). XX amžiaus 20–30 dešimtmečio pakeistų pavardžių sąrašai liudija, kad buvo atsisakoma dvigubų pavardžių (*Lapa-Ozollapa* → *Ozols* (1924), *Akmenis-Steinvalds* → *Akmenis* (1926)). Keičiant pirmenybė buvo teikiama trumpesnei asmenvardžio versijai (*Kalve-Kovaļovs* → *Kalve* (1927)), dažnai pasirenkama fonetiškai ar semantiškai panaši pavardė, išlaikant inicialinę raidę (*Ozolinskis-Ozoliņš* → *Ozolnieks* (1922)). (LVVA 3234. f., 1. apr., 7. 1., 8. l.).

Paminējama nauja, sporadiskai konstatuota tendencija, kai sutuoktiniai tarsi apsiekeičia pavardėmis, papildydami savo pavardę sutuoktinio pavarde (*Ieva Florence + Oskars Vīksne*, po sutuoktuvī žmona tapo *Ieva Florence-Vīksne*, o vyras *Oskars Florencs-Vīksne*). Dvigubų pavardžių vartojimas, kuris skiriasi nuo tradicinės praktikos, tampa įprastu, visame pasaulyje paplitusiu ir socialiai priimtiniu reiškiniu.

Šaltiniai ir literatūra

- Balode, L. (2018). Piezīmes par personvārdu maiņu Latvijā /Some Comments on First Name Change in Latvia. *Dzīves lingvistika. Veltījumskrājums profesoram Jānim Valdmanim*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2018, 67–86.
- Balodis, P. (2023). Ieskats dubultuzvārdos Latvijā un Eiropā. / Insight into Double Surnames in Latvia and Europe. *Linguistica Lettica* 32-2, 262–287.
- Blese, E. (1929). *Latviešu personu vārdu un uzvārdu studijas, I: Vecākie personu vārdi un uzvārdi (XIII–XVI g.s.)*. Rīga: A. Gulbis.
- LVVA 3234. f., 1. apr., 8. l. – Uzvārdu maiņas saraksti. (1921–1929). Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts vēstures arhīvs, 3234. fonds, 1. apraksts, 8. lieta.
- LVVA 3234. f., 1. apr., 7. l. – Uzvārdu maiņas saraksti alfabeta secībā. (1926–1928). Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts vēstures arhīvs, 3234. fonds, 1. apraksts, 7. lieta.
- Plakans, A., Vezerels, Č. (2003). Patrilineārā ģenealoģija, uzvārdi un ģimenes identitāte: Krievijas impērijas Baltijas guberņas 19. gadsimtā. *Latvijas Arhīvi. Vēsture*, 3, 28–52.
- PMLP 2004–2020 – LR Iekšlietu ministrijas Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldes vārdu maiņas dati (periods no 2004. līdz 2020. g.).
- PMLP 2020 – LR Iekšlietu ministrijas Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldes Latvijas iedzīvotāju vārdu un uzvārdu saraksts (2020. gada dati).
- PMLP 2021–2023 – LR Iekšlietu ministrijas Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldes Latvijas pilsoņu jaundzimušo vārdu saraksts (2021, 2022., 2023. gada dati).

LAIMUTIS BILKIS

Lietuvių kalbos institutas

laimutisbilkis@gmail.com

Dėl oikonimo *Joskildai* kilmės

Panevėžio r. savivaldybės Ramygalos seniūnijos Joskildų kaimo vardo kilmė iki šiol nesulaukė daug toponimikų dėmesio. *Lietuvos vietovardžių žodyno* IV tome (p. 188) apsiribota tik bendro pobūdžio pasvarstymu dėl jo ryšio su galimu dvikamieniu avd. **Jos-kildas*. Oikonimo užrašymų istorijos šaltiniuose analizė rodo, kad šis vardas pirmą kartą paminėtas bent XVII a. II pusėje (1671 m.): *w jednym siolku nazwanym Jeskiłdach, ze wsi Jaskildow*. Po to dažnai fiksuotas XVIII a. II pusės Ramygalos bažnyčios metrikų knygos ir kitokio pobūdžio dokumentuose: *Jaskiłdy* 1772, 1773, 1775 ir t. t., *Jaskiłdy*, *Jaskiłdzie* 1784, *Jaskiłdy* 1790. Iš gyvosios kalbos žinomi įrašai *Jóskildai* (koplyčia), *Joskildai* (kaimas) (BgK), *Joskildaĩ* (kaimas) (VB), *Jóskildai* (kaimas), *Jóskildų kapėliai* 1973 (VK). Gyvosios kalbos ir istorijos šaltinių duomenys liudija, kad dabartinė forma *Joskildaĩ* (*Jóskildaĩ*) yra autentiška, ji ir turėtų būti etimologizuojama.

Aiškinantis oikonimo atsiradimą atsargiai aptartina kilmės iš dvikamienio iki šiol neiškeltą (nefiksuotą, nerekonstruotą) avd. **Jos-kildas* daugiskaitos hipotezę. Tokią galimybę remia arealinis aspektas. Kamienas *Jos-* fiksuotas Upytės valsčiuje 1556 m., plg. *Юрьи Ясвилович, Юрии Ясвилович* (UpI 27), *Петрик Ясвилович, Мартин Ясвилович* (UpI 41), *Бортко Ясвилович, Петр Ясвиланис* (UpI 51), *Матис Ясвилаитис, Юркгис Ясвилонис* (UpI 54), *Добко Ясвилович* (UpI 213), *Банис Ясвилович* (UpI 338). Pvd. *Kilda*, *Kildà* ištakos yra ir aukštaičių panevėžiškių plotas, jį fiksuota Panevėžio, Troškūnų, Šeduvos, Subačiaus, Rozalimo valsčiuose. Pvd. *Kild-išas* paplitusi Upytėje (!), Naujamiestyje, Vadokliuose, plg. Upytės valsčiaus istorinį (1556 m.) avd. *боярина Миколая Килдишя* (UpI 322).

Mintį, jog *Kild-* galėjo būti bendrabaltiškas asmenvardžių kamienas, paremia ir Rytprusių oikonimas lenk. *Kildajny*, vok. *Kildhenen*. Pagal jo lenkišką ir vokišką formas rekonstruojamas pr. **Kildain-ai*, kuris lyginamas su liet. oikonimu *Kiľdiškis*, pvd. *Kildis*, *Kilda* (Przybytek, 1993, 112; NMP IV 461–462). Tokio kamieno asmenvardžių (pavardžių) yra ir Latvijoje: *Ķilda*, *Kildeja*, *Kildišs* ir pan. (LUV).

Abejonių dėl avd. **Jos-kildas* tikrumo kyla dėl to, kad jis nefiksuotas kitakalbiuose istorijos šaltiniuose. Be to, pačiuose seniausiuose dokumentuose neminimas ir pats oikonimas *Joskildai*. Kita vertus, lietuvių gyvenamųjų vietų vardai yra svarbus senųjų dvikamienių asmenvardžių rekonstravimo šaltinis, plg. *Daũ-gailiai* mstl. Utenos r. sav. ← avd. **Daũ-gailis* (LVŽ II 151), *Dė-kintaĩ* k. Šilutės r. sav. ← avd. **Dė-kintas* (Vanagas, 1996, 59), *Jós-vainiai* k. Kėdainių r. sav. ← avd. **Jós-vainis* (LVŽ IV 188), *To-gailai* k. Ukmergės r. sav. ← avd. **Tó-gailas* (Zinkevičius, 2011, 42).

Literatūra

- BgK: K. Būgos „*Nomina propria*“ kartoteka. Saugoma Lietuvių kalbos instituto Baltų kalbų ir vardyno tyrimų centro archyve.
- LUV: *Latviešu uzvārdu vārdnīca*, <https://uzvardi.lv>.
- LVŽ: Laimutis Bilkis (red.), *Lietuvos vietovardžių žodynas 2: C–F*, 2014; 4: I–J, 2021, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- NMP: Kazimierz Rymut (red.), *Nazwy miejscowe Polski 4*, Kraków: Polska Akademia Nauk, Instytut Języka Polskiego, 2001.
- Przybytek Rozalia, 1993: *Ortsnamen baltischer Herkunft im südlichen Teil Ostpreußens. – Hydronymia Europaea*, Stuttgart: Franz Steiner Verlag.
- UpI: Algimantas Krinčius (sud.), *Upytės valsčiaus inventorius. 1556 m.*, Krinčinas (savilaida), 2011.
- Vanagas Aleksandras, 1996: *Lietuvos miestų vardai*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
- VB – Tarpukario Lietuvos Pavardžių ir vietovardžių komisijos gyvenamųjų vietų sąrašai (bylos), (mašiniškai). Saugomos Lietuvių kalbos instituto Baltų kalbų ir vardyno tyrimų centro archyve.
- VK: *Abėcėlinė vietovardžių, surinktų iš gyvosios kalbos, kartoteka*. Saugoma Lietuvių kalbos instituto Baltų kalbų ir vardyno tyrimų centro archyve.
- Zinkevičius Zigmąs, 2011: *Ukmergės rajono gyvenviečių vardynas. Pavadinimų kilmė*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.

GRASILDA BLAŽIENĖ

Lietuvių kalbos institutas
grasildablaziene@gmail.com

Dėl Sembos prūsiškos kilmės oikonimų

Sembos tikriniai vardai yra tirti ne vieno onomasto, atsižvelgiant į jų skirtumus, t. y. ar jais įvardinti objektai buvo apgyvendinti, ar neapgyvendinti, ar tai būtų vandens telkinių. Ne vienas garbus tyrėjas, kurių darbais buvo remiamasi ir tebesiremiama, pateikdami duomenis, citavo pirmtakus, neatkreipdami dėmesio į oikonimus, užfiksuotus autentiškuose šaltiniuose, kuriuos vartyti derėtų bent mažiausiai progai pasitaikius. Pranešime susitelkta į rečiau cituojamus oikonimus, kurių apvokietėjusios lytys neišliko. Ženklu † žymimi išnykusias vietas įvardiję oikonimai, ženklu x – autorės surasti gyvenamųjų vietų vardai, paminėti 2000 metų monografijoje. Vienas iš tokių buvo †*Ayssen* išnykęs prūsiškas kaimas Karaliaučiaus apskrityje, Rudau valsčiuje, o 2000 m. buvo pareikšta, remiantis J. Geruliu (1922: 8), kad neįmanoma tiksliai lokalizuoti vietovės (Blažienė 2000: 9). Vėliau pavykus surasti dokumentą, nurodantį šiuos kiekvienam oikonimui svarbius dalykus, jo aptarimas papildytas lokalizacijos ir objekto pobūdžio duomenimis. Tai būtų kaimo, vadinasi būtų ir gyventojų. Semboje užfiksuoti skirtinguose šaltiniuose identiški gyvenviečių pavadinimai geografiškai nutolusiuose valsčiuose ir †*Dirsunikaym* 1396 *Dirsinnkaym*, *Dirsinnkaym* – apie 1400 *Dirsunekaym* išnykusi gyvenvietė Caymen valsčiuje netoli *Mettkeim* ir x†*Dirsunikaym* 1396–1397 *Dirsunekaym* – 1400 *Dirsunikaym* Germau valsčiuje Fischhauseno apskrityje. Pirmasis dūrinių sandas sietinas su pr. asmenvardžiu *Dirsune*, o antrasis yra paplitusi topoleksema pr. *caymis* 'kaimas'. J. Gerulio (1912: 28; 1922: 29) buvo užfiksuota išnykusi gyvenvietė †*Doeteynen*. Įdėmiai išnagrinėjus jo nurodytą rankraštį, paaiškėjo, kad tai buvo *Weteynen villa in Sambia*, užrašyta Vokiečių ordino folianto 105 239r dalyje, vadinamoje Vokiečių ordino (VO) Didžiojo magistro registru. Privilegijos sunkiai įskaitomos ir rašysena įvairuoja. Tą faktą jau pažymėjo R. Trautmannas (1925: 3), plg. Ivoška 2018: 161. Blažienė (2000: 29) pasitikėjo pirmtakų išvalgomis, bet pastebėjus netikslumus pasitelkta doktoranto patirtis nagrinėti tuos pačius rankraštinius šaltinius, kuriuos jie jau buvo nuodugniai išstudijavę. Tezių autorė, atrodytų, įdėmiai skaitė su Semba susijusius VO foliantus jau nuo 1995 metų, tačiau ne vienas svarbus prūsų gyvenviečių istorijai faktas slystelėjo iš akių. Svarbu, kad rašant naujus darbus atidžiau buvo elgiama su faktine medžiaga, nes istorinės onomastikos tyrimai ypatingai jautrūs detalėms ir jas užrašiusiųjų suvokimui. Ilgametė patirtis su VO rankraštiniais šaltiniais padėjo pasikliauti raštininkų darbu, kai kuriais atvejais pagal išgales jį ir patikrinti. Pateiktinos žinios ir apie gyvenviečių sujungimo faktą. Tarkim, †*Drutiten* išnykusi gyvenvietė Germau valsčiuje paminėta kaip kaimas ir laukas 1387 metais *Drutiten villa II hoken gelegen vff dem felde Drutiten...* (OF 107 170v). Jau po 12 metų nurodoma, kad *Drutiten* sujungtas su *Wilkow*. 1396–1397 *Drutiten und Wilkow sint zusammengeleget...* (OF 109 86), 1404 *Drutiten und Wilkow sint zusammengeleget...* (OF 111 51v). Istorijos verpetuose išliko *Wilkow*, apvokietintas *Willkau*, po visiemis žinomų pokario įvykių pervadintas *Jenisejevo*.

Pateiktinas dar vienos itin negausiai apgyvendintos buvusios prūsiškos vietovės užrašymo patikslintas variantas: x*Garbick* / *Gorbeck* Schaaken apskritis, netoli Kranto (Cranz) ir Bledau, 1619 *Garbieken* (EM 126d 250v), 1730 *Garbick* (Stein 445), 1785 *Gorbeck* bajoriškasis sodininko namas, 1 ugniakuras (Goldbeck 57), 1802 *Gorbeck* (Schroetter VI). Blažienė (2000: 39) buvo aptarusi x*Garbick*, bet, stropiau peržiūrėjus šaltinius, paaiškėjo, kad būtų netikslumų. Išsamiau išstudijavus prieinamą literatūrą, atsiskleidė, kad tikrai būtų tokio oikonimo, susieto su senos prūsų pilies pavadinimu. Į pateikiamą sąrašą *Garbick* įrašomas todėl, kad 1785 m. dar būtų vieno ugniakuro, vadinasi, būtų ir gyventojų. Dėl prūsų toponimijos ypatybių svarbus kiekvienas paminėjimas ir kiekvienas kalbinis faktas.

KAZIMIERAS GARŠVA

Lietuvių kalbos institutas
kazimieras.garsva@gmail.com

Rytų baltų kalbų raida

Archeologų duomenimis baltų kultūrinės grupės susidarė 2500–2000 m. prieš Kr., kai dėl kultūros, substrato, gamtos sąlygų išsiskyrė trys svarbiausi jų plotai: 1) Rytų Pabaltijo, 2) Dniepro aukštupio ir 3) Okos-Volgos aukštupio. Rytų baltų kalbomis laikomos gyvosios lietuvių, latvių kalbos ir mirusios žiemgalių, sėlių, Dniepro-Okos plotų kalbos.

Tyrimo tikslas – daugiausia pagal likusius vardyno duomenis aprašyti rytų aukštaičių ir toliau į rytus buvusių baltų tarmių, vardyno sistemas, kalbų kontaktus, baltų kalbų substratą, jo sukeltą tolimesnę kalbos raidą. Lietuvių kalboje dėl žiemgalių kalbos įtakos nuo bendrinės kalbos labiausiai skiriasi šiaurės panevėžiškių tarmė, dėl kuršių kalbos įtakos – šiaurės žemaičių tarmė.

Lietuvos Respublikos rytuose ištirti 578 hidronimai ir 3720 oikonimų. Iš šiaurės rytų link Vilniaus oikonimų slavinimas didėjo: tarp lenkiškai užrašytų oikonimų lietuviškų elementų Ignalinos valsčiuje liko 79,1 %, Švenčionių vls. – 70,7 %, Vilniaus vls. – 65,5 %, Vilniaus mieste – 45,5 %. Į pietus nuo Vilniaus (Šalčininkų vls.) tokių buvo 59,6 %, į vakarus nuo Vilniaus (Trakų vls.) – 69,3 %.

Lietuvių kilmės yra ir priesaga –išk-. Jos skaičius oikonimuose didėja buvusiose etninėse lietuvių žemėse iš pietų į šiaurę: suslavintose formose tarp Šalčininkų ir Švenčionių jų buvo apie 29 %, Ignalinos vls. – 43,7 %, Latvijos Skrudėlynės vls. – 54,8 %, Demenės vls. – 52,5 %, dab. Gudijos Pliusų apyl. – 55 %, Miežionių apyl. – 40 %, Vidžių apyl. – 35 %.

Per 10000 hidronimų ir oikonimų ištirta į rytus už Lietuvos Respublikos ribų. Gudijos pasienyje su Lietuva (Varanavo, Astravo, Breslaujos, Ašmenos, Lydos, Smurgainių rajonuose) yra 16 apylinkių, kuriose tebėra daugiau kaip pusė lietuviškų oikonimų: Benekainių apyl. – 87 %, Bastūnų – 80 %, Baltiškių – 77 % (Varanavo r.), Astravo apyl. – 75 %, Vidžių – 71 %, Gudagojo – 68 %, Rodūnios – 67 %, Varnionių – 63 %, Pliusų – 62 %, Apso – 61 % ir t. t. Toliau į rytus tas skaičius vis mažėja.

Baltų kalbų plotai už Lietuvos Respublikos ribų pagal kalbos sistemą, lietuviškai ar kitaip baltiškai gimtąja kalba kalbėjusių žmonių skaičių ir trukmę, baltiško vardyno dalį ir t.t. turi tris apytiksles rytines ribas: 1) Druja, Šarkovščina, Glubokas, Daukšyčiai (Dokšica), Aina, Zaslavlis, Minskas, Nesvyžius, 2) Vitebskas, Orša, Mogiliavas, Gomelis, 3) Tverė, Maskva, Tula, Kurskas ir t. t.

Pirmasis nurodytas plotas priklauso lietuvių kalbos vilniškių tarmei. Jame pagal lituanizmų skaičių skiriamos trys dalys: kuo arčiau pagrindinis lietuvių kalbos plotas, tuo dažniau vartojama lietuvių kalba, lietuviškesnis ir vardynas.

Antrojo ir trečiojo rytinio ploto baltizmai pagal sandarą ir fonetiką yra panašesni į lietuvių bendrinę kalbą. Juose taip pat yra lietuviškos kilmės vardyno, net lietuviškų bendrinių žodžių, priesagų. Toliausiai rytuose buvęs baltų kalbų plotas mažiausiai ištirtas, skirtingai vadinamas.

DARIUS IVOŠKA

Lietuvių kalbos institutas
darius.ivoska@gmail.com

Šiandieninių lietuviškų vardų su galūnėmis *-as, -is, -a* fiksavimo XIV–XV a. istorijos šaltiniuose ypatumai

Istoriniuose šaltiniuose svetimomis kalbomis fiksuoti lietuvių vardai buvo užrašomi juos pritaikant tų kalbų vartosenai – dažnai buvo keičiami balsiai vardų kamienuose, priešdėliuose ir priesagose, taip pat pakeistos arba atmestos galūnės, skirtingai ortografiškai fiksuoti lietuviški dvibalsiai ir priebalsiai. Kai kurių vardų lietuvišką kilmę galima nustatyti tik išanalizavus jų darybą ir rekonstravus galimą autentišką formą.

Šiame pranešime analizuojama šiandieninių lietuviškų vyriškų vardų su galūnėmis *-as, -is, -a* perteikimo būdai XIV–XV a. Vokiečių ordino (toliau – VO) raštuose ir galimos jų ignoravimo priežastys.

Pastebėtina, kad istorijos šaltiniuose užrašant lietuvių vardus, besibaigiančius galūnėmis *-as, -is* jos arba pakeičiamos, arba tiesiog atmetamos – pvz., *Pomyne, Schacuene, Girstauten, Wissegal*. Turbūt reikėtų kalbėti ne apie lietuviškus vardus, o jų kamienus ar priesagas, prie kurių šliejasi galūnė, nes kai kurie kalbamieji vardai nėra išlikę iki šiandienos, bet jų atskiri dėmenys tebegyvuoja kituose lietuviškos kilmės asmenvardžiuose. Galūnė *-a* rašant lietuviškus vardus dažnai išlaikyta, nors vertinant kai kuriuos apeliatyvinės kilmės priesaginius vardus, galima daryti prielaidą, kad ir *-a* keista į *-e*.

Tyrimui parinkti lietuvių vardai iš VO 1333–1376 metais parengtų privilegijų, kurių pagrindu lietuviams pabėgėliams iš Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (toliau – LDK) skirti žemės sklypai Prūsijoje. Dokumentai surašyti vokiečių ir lotynų kalbomis. Šiuo atveju ypač svarbios vardų užrašymo aplinkybės:

- VO raštininkams lietuviški XIV a. vardai buvo visiškai svetimi, bet žinomi prūsiškieji. Nemokant pačios kalbos tiksliai užrašyti vardus buvo sudėtinga.
- Ordino raštininkai su prūsais valstiečiais bendraudavo dalyvaujant vertėjams (paprastai prūsams, vadintiems *Tolken*). Beveik neabejotina, kad lietuviams susitinkant su Ordino raštininkais taip pat dalyvavo prūsų vertėjai. Tikimybė, kad patys lietuviai pabėgėliai kalbėjo vokiškai ir betarpiškai sprendė turto įteisinimo Prūsijoje klausimus, labai menka.

Dėl šių suprantamų priežasčių prūsiški ir lietuviški vardai fiksuoti taip, kaip tai gebėjo atlikti vokiečiai raštininkai. Vienas iš lietuviškų vardų užrašymo VO kanceliariniuose dokumentuose bruožų yra galūnių *-as* ir *-is* keitimas arba atmetimas. Tai paaiškėjo tyrinėjant VO foliantą Nr. 105, saugomą „Slaptajame valstybiniame Prūsijos kultūros paveldo archyve“ Berlyne, kuriame, be kitų dokumentų, pateikiamos Karaliaučiaus srityje valstiečiams prūsams išduotos privilegijos, o tarp jų esama ir keleto 1333–1376 metais išduotų lietuviams: 1353 *pomyne und Apus vett[er]n* (OF 105 70r), 1353 *Schacuene und Ructa brudirn und Nuwicz und Dargis eren vettern* (OF 105 71v), 1355 *Alxen kinderen ykins girstauten wilant* (OF 105 79v), 1350 *fidelibus nostris triskullen, schurdeiken et nawthen fratribus* (OF 105 84r), 1353 *werxna und luxis brudern unde trampz irem vettern* (OF 105 72v–73r) ir kt. Iš lietuviškų vardų su galūnėmis *-as* ir *-is* *Schacuene* → *Šakūnas*, *Girstauten* → **Girstautas*, *Schurdeiken* → **Skurdeikis* paliudijimų pastebima analogija su prūsiškais vyriškais vardais, kurių dauguma turi galūnę *-e*, pvz.: *Alsune* (APN 12), *Jostaute* (APN 40), *Knysteyke* (APN 47) ir pan. Galūnė *-a* išlaikyta varduose *Werksna* ir *Ructa*, bet priesagos *-eik-* vediniams šiandieniniame lietuvių vadyne būdinga ir galūnė *-a*, pvz., *Schurdeiken* galėtų būti rekonstruojamas ne tik **Skurdeikis*, bet ir **Skurdeika*. Pasitaiko ir *-is* galūnės išlaikymo atvejų, pvz., *Luksis*.

Wissegal → **Visgalas* ar **Visgalis* 1339 *fideli nostro Wissegal* (OF 105 238v) atveju galūnė atmesta. Pastarasis dėsningumas pastebimas ir LDK XV a. kanceliarine slavų kalba rengtuose dokumentuose 1469–1477 *Домонъ*

Войневич, Сиръвид, Нарвид, Жвилбут (Regestr stary). Lietuviškų vardų galūnė *-as* istorijos dokumentuose, rengtuose vokiečių ir lotynų kalba, apskritai nepaliudyta, nors jie dominuoja šiandieninėse iš pastarųjų lietuvių vardų kilusiose pavardėse.

Šaltiniai ir literatūra

APN – Trautmann Reinhold 1925: Die altpreußischen Personen-
namen. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.

OF – Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz (GStA PK),
XX. HA, Ordensfoliant 105.

*Regestr stary swiadkow na rozgraniczenie miedzy Uszpolem a
Wizunami*, BJ 329/99, l. Uniwersytet Jagielloński, Kraków.

ROLANDAS KREGŽDYS

Lietuvos kultūros tyrimų institutas
rolandaskregzdys@gmail.com

Avd. lie. **Albutas* ir avd. lie. *Nùgara* kilmė

Pranešimas skirtas rekonstruotos asmenvardžio lyties lie. **Albutas* ir istorinės formos lie. *Nùgara* kilmei aptarti.

Lietuvių vardas **Albutas* nėra paliudytas senuosiuose ar vėlesniojo laikotarpio raštuose bei tarmių aprašuose. Tokią formą atstatė Zigmas Zinkevičius (1977: 120), remdamasis istorine moteriškosios giminės XVII a. pradžios (resp. 1614 m.) lytimi *Albutowiczowa*, užfiksuota Vilniaus šv. Jono bažnyčios krikšto apeigų registracijos knygoje (įrašo numeris 1021). Pabrėžtina, kad Z. Zinkevičius (ibid.) šalia avd. lie. **Albutas* nurodė ir kitą rekonstruotą lytį avd. lie. **Albutaitis*, kurios hipotetinių istoriškumą grindžia Augusto Leskieno (1914: 300) pateiktu avd. lie. *Albutis*.

Be jau žinomų 4-ių šio antroponimo pirmojo sando **Al-* kilmės interpretacijų, siejamų su:

(α) verb. lie. *alėti* 'rėkauti, lalėti' (žr. Zinkevičius 1977: 120; dar žr. LKŽe);

(β) verb. lie. *alėti* 'būti vandens plaunamam' (žr. Sirtautas 1970: 34; dar žr. LKŽe);

(γ) adj. go. *alls* 'visas', pron. lie. *aliái* 'kiekvienas' (žr. Zinkevičius ibid.; LPŽ I: 78; Kuzavinis, Savukynas 1994: 64–65; dar žr. Salys 1933: 70; Lehmann 1986: 29; LKŽe);

(δ) avd. lie. *Albinas* hipokoristiniu variantu (žr. Zinkevičius 2008: 425),

formuluojami 2 nauji jo etimologijos aiškinimo būdai – germanizmo bei paveldėtos baltiškosios formos, reflektuojančios formaliąją žodžio struktūros kaitą. Remiantis pastaruoju avd. lie. **Albutas* kilmės aiškinimu, naujai interpretuojama avd. lie. *Aldōnas* ir jo variantų avd. lie. *Aldónis* ↔ avd. lie. *Aldonà* kilmė.

Analizuojant *ā* kamieno lietuvių pavardės *Nùgara*, kildinamos iš iki šiol neišaiškintos etimologijos sub. lie. *nùgara* 'liemens dalis nuo sprando iki kryžkaulio ir kt.' (žr. LPŽ II: 340; dar žr. LKŽe), dėmesys atkreipiamas į šio antroponimo semantinės raidos aspektus, juos interpretuojant, pasitelkus ne tik pravarde resp. avd. lie. *Nùgara* 'kuprotas', bet *ō* ir *īō* kamieno avd. lie. *Nùgaras* bei *Nùgaris* alternantus (žr. LPŽ ibid.), taip pat bendrašaknius lietuvių ir latvių hidronimus, drimonimus bei kitus onimus, pvz., avd. la. *Baltmuguris* (žr. Staltmane 1981: 163), top. la. *Muguraskalns*, *Muguraspurvs*, *Muguri* ir kt. (žr. Endzelīns 1961: 452), top. la. *Cūku mugura* (žr. Plāķis 1936: 16, 50), top. la. *Āža mugura* (žr. Plāķis 1939: 432).

Be avd. lie. *Nùgara* semantinės raidos ypatumų analizės, aptariama hipotetinė sub. lie. *nùgarà* 'liemens dalis nuo sprando iki kryžkaulio; drabužio dalis, dengianti nugarą; užpakalinė ar viršutinė daikto dalis; susiūtasis knygos kraštas; peilio geležtės priešingoji ašmenims dalis' (LKŽe) ↔ sub. la. *mugura* 'nugara' (žr. ME II: 661), priskiriamų rytų baltų epochai (žr. Zinkevičius 1987: 152), etimologinė raida.

Literatūra

- Endzelīns, Jānis. 1961. *Latvijas PSR vietvārdi. I daļa. 2 sējums (K – Ū)*. Rīga: Latvijas PSR zinātņu akadēmijas izdevniecība.
- Kuzavinis, Kazys; Savukynas, Bronys. 1994. *Lietuvių vardų kilmės žodynas*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
- Lehmann, Winfred P. 1986. *A Gothic etymological Dictionary. Based on the third edition of Vergleichendes Wörterbuch der Gotischen Sprache by Sigmund Feist*. Leiden: E. J. Brill.
- Leskien, August. 1914. Die litauischen zweistämmigen Personennamen. *Indogermanische Forschungen* 34(1), 296–333. <https://doi.org/10.1515/if-1914-0109>.
- LKŽe – *Lietuvių kalbos žodynas* (t. 1–20, 1941–2002) elektroninis variantas. Antrasis elektroninis leidimas. Red. kolegija: G. Naktinienė ir kt. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2013.
- LPŽ I–II – *Lietuvių pavardžių žodynas* 1–2. Red. A. Vanagas. Vilnius: Mokslas, 1985–1989.
- ME I–IV – *K. Mülenbacha Latviešu valodas vārdnīca* 1–4, red. Jānis Endzelīns. Rīga: Izglītības ministrija (sj. 1); Kultūras fonds (sj. 2–4), 1923–1932.
- Plāķis, Juris. 1936. *Latvijas vietu vārdi un latviešu pavārdi. I. Kurzes vārdi* (Latvijas universitātes raksti IV[1]). Rīga: Latvijas universitāte, 1–303.
- Plāķis, Juris. 1939. *Latvijas vietu vārdi un latviešu pavārdi. II. Zemgales vārdi*. Latvijas universitātes raksti V(5). Rīga: Latvijas universitāte, 213–528.

- Salys, Antanas. 1933. Mūsų lietuviškieji vardai. *Gimtoji kalba* 1933(5). Red. J. Talmantas. Kaunas: „Šviesos“ spaustuvė, 69–75.
- Sirtautas, Vytautas. 1970. Dėl Sirvydo pavardės. *Baltų ir slavų antroponimikos klausimai. Tarprespublikinės konferencijos medžiaga*. Šiauliai: Šiaulių pedagoginis institutas, 30–34.
- Staltmane, Velta. 1981. *Latyšskaya antroponimija. Familii*. Moskva: Nauka.
- Zinkevičius, Zigmas. 1977. *Lietuvių antroponimika. Vilniaus lietuvių asmenvardžiai XVII a. pradžioje*. Vilnius: Mokslas.
- Zinkevičius, Zigmas. 1987. *Lietuvių kalbos istorija II. Iki pirmųjų raštų*. Vilnius: Mokslas.
- Zinkevičius, Zigmas. 2008. *Lietuvių asmenvardžiai*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.

SIMONAS NOREIKIS

Helsingin yliopisto
simonas.noreikis@helsinki.fi

South Estonian placenames in Latgalia from archive data

In the Ludza region in Latgalia, there were South Estonian-speaking communities, and they left traces in the toponymy of their historical area. These traces are primarily found in the villages historically inhabited by the so-called Ludza or Lutsi Estonians. The first systematic documentation of their toponyms was undertaken by Oskar Kallas (1894: 31–33), who observed that the villages had originally borne Estonian names, but over time these were gradually replaced by Latvian or occasionally Russian names, or transformed under their influence. In some cases, the original Estonian name was still remembered by older generations, while in others it had disappeared entirely or may never have existed. Kallas distinguished three basic patterns: (1) the original Estonian name; (2) a Latvian or Russian name that is either a direct translation, an adaptation, or an unrelated original name; and (3) a secondary Estonian form derived from the Latvian or Russian name.

Heikki Ojansuu (1912: 21–22) found parallels between toponyms in the Ludza and Vastseliina regions, suggesting historical and linguistic connections, and proposed that the Ludza Estonians had originally migrated from the Vastseliina area.

In the present study, I build on the approaches of Kallas and Ojansuu by investigating South Estonian place names in the Ludza region based on the toponym card index of the Institute of the Estonian Language (EKI). This extensive card index contains 98 cards of Ludza Estonian place names. Following a methodology similar to Ojansuu's, I analyse the collected names in terms of phonological, morphological, and semantic features and compare them with toponyms from the Vastseliina region and other South Estonian dialect areas. The parallels of Ludza Estonian toponyms in South Estonia can be found basically in KNAB – *Kohanimeandmebaas*, the Estonian Place Name Database.

For example, *Ando suu* (Laizāni) may be connected to *Ando* in Rõuge parish and *Andu* in Pedajamäe near Otepää, probably deriving from a personal name. *Hatamägi* and *Hatasuu* (Vaarkali) may derive from the South Estonian root *hatt* : *hata*- 'bitch', with the Russian name *Сучья гора* likely being a semantic translation. Related South Estonian toponyms such as *Hatapalo* (Räpina parish), *Hatapalu* (Rõuge), and *Hatajärv* (near Värskä) further support the connection.

Havvagu suu shows similarities to names like *Savihavvamägi*, *Süvahavva*, *Süvahavva soo*, and *Tõrvahavva* in the Räpina and Põlva regions. These are derived from *havva*, the genitive of *haud* 'grave'. The suffix *-gu* in *Havvagu* remains etymologically unclear.

Kiriväkitsõ corresponds in meaning to its Latvian (*Raibakozi*) and Russian (*Паўбакозы*) equivalents, all meaning 'speckled goat' (SEst *kiriv*, Latv *raibs*, Russ *рябой* + SEst *kits*, Latv *kaza*, Russ *коза*). According to Kallas (1894: 31), the Estonian form is original and the others are translations, while Ojansuu (1912: 21) held a different view. The variant *Räabakoza* may reflect influence from Russian rather than Latvian.

Kõivola suu is based on the South Estonian word *kõiv* 'birch' (cf. standard Estonian *kask*), comparable to toponyms such as *Kõivuküla* and *Kõivu* in the Tartu region and *Kõivsaare* in Vastseliina. The use of *o* in *Kõivola* instead of the expected *u* (from the stem *kõivu*-) is a notable dialectal or analogical variation.

The aim of this study is to identify parallels between Ludza Estonian and South Estonian toponyms by analysing their phonological structure, word formation patterns, and semantics. The comparison reveals shared

lexical roots, place-name elements, and naming strategies that point to a common South Estonian origin. These findings provide new evidence for the historical links between the Ludza Estonian community and the wider South Estonian linguistic area.

References

- EKI kohanimekartoteek – https://arhiiv.eki.ee/kohanimed/index.php?khk=lut&d_info=a-%C3%BC&om=eki1.
KNAB – Kohanimeandmebaas. <https://arhiiv.eki.ee/knab/knab.htm>.
Kallas, Oskar. (1894). Lutsi maarahvas. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Kirjapaino.
- Ojansuu, Heikki. (1912). Virolaiset siirtokunnat lättiläisalueella, niiden lähtöpaikka ja -aika. In: Suomalainen Tiedeakatemia. Esitelmät ja pöytäkirjat, 7–26.

SANDA RAPA

LU HZF Latviešu valodas institūts
sanda.rapa@lu.lv**18. gadsimta priekšvārdu antroponīmiskās ligzdas:
Lejasciema piemērs**

Antroponīmisko ligzdu metode noder divu zinātnisku mērķu sasniegšanai: tā būtiski atvieglo īpašvārdu vēsturisko vārdnīcu sastādīšanu un vienlaikus atklāj gan dziļas strukturālas tendences personvārdu modē un adaptācijā jeb onomastiskajā integrācijā diahroniskā aspektā, gan arī dažādas laikmeta iezīmes un kultūras slāņus. Šāda metode tiek izmantota, arī rakstot “Latviešu personvārdu vēsturisko vārdnīcu” (projektā Nr. LU-BA-PA-2024/1-0003 “Latviešu personvārdu vēsturiskā vārdnīca: digitāla pieeja un atvērtie dati”): tiek noteikts arhionīms (pamatforma jeb galvenais antroponīmiskais etimons) un klasificētas tā variācijas tālaika valodā un grafētikā.

Lai noskaidrotu, ko antroponīmisko ligzdu pētījumi var atklāt par adaptācijas modeļiem, onomastisko integrāciju un sociolingvistiskiem procesiem, aplūkots senākais Lejasciema draudzē (Ziemeļvidzemē) reģistrētais priekšvārdu kopums 18. gadsimta otrajā. Pētījumā sinhroniski un diahroniski analizēti vairāki tūkstoši ekserptu no Lejasciema draudzes dzimušo reģistriem, kurā ir vairāk nekā 30 antroponīmisko ligzdu (aptuveni 20 vīriešu un 10 sieviešu vārdu).

Antroponīmisko ligzdu sinhroniskā analīze ļauj izprast, kādi adaptācijas un derivācijas modeļi raksturīgi konkrētam laikposmam un, iespējams, reģionam. Nosakot katras ligzdas arhionīmu, var identificēt galvenos vārdu variēšanās cēloņus un to lingvistisko un sociālo motivāciju. 18. gadsimtā to noteica trīs faktori: 1) nenostabilizējusies rakstība (piemēram, /Jaks/: *Jaccks, Jack, Jacks, Jackf*), 2) adaptēšanās (*Darte/ < Doroteja; /Madala/, /Madele/, /Maga/, /Madze/ < Magdalēna; /Inde/ < Indriķis; /Eduža/ < Eda*), 3) poliģenētiska adaptēšanās jeb paralēlā aizgūšana (piemēram, /Jāns/ un /Ivans/ < *Johannes*, kas veido vienu etimoloģisko ligzdu, bet dažādas antroponīmiskās ligzdas. Daudziem no šiem vārdiem nav tiešu ekvivalentu citās valodās, tātad tie ir pilnībā integrējušies latviešu vārdu sistēmā un ieguvuši lokālu identitāti. Līdz ar to šādus vārdus var uzskatīt par latviešu personvārdiem, pat ja to izcelsme ir meklējama ārpus latviešu valodas. Šāda pieeja ļauj ne tikai rekonstruēt vārdu attīstības ceļus, bet arī izprast, kā valodu kontakti, politiskie un kultūras procesi ietekmējuši personvārdu sistēmas veidošanos un attīstību konkrētā vēsturiskā situācijā.

Savukārt antroponīmisko ligzdu diahroniskā analīze atklāj personvārdu sistēmas attīstību, īpaši izceļot, kā mainījusies vārdu mode un kuras personvārdu formas kļuvušas par dominējošām, sistemātiski iekļaujoties latviešu personvārdu sistēmā un kuras vai nu izzūd, vai kļūst perifēras. Šie procesi ir cieši saistīti ar valodu kontaktu intensitāti, kā arī ar laikmeta sociālajām un kultūras norisēm, kas nosaka vārdu izvēles tendences un to adaptācijas trajektorijas. Var novērot, ka Lejasciema draudzē vien dažās 18. gadsimta desmitgadēs nostiprinās galotņu formas (*Ann > Anne, Ilf > Ilfe*), diftongi pirms patskaņa tiek palatalizēti (*Maie > Maije*), tātad personvārdi tiek pielāgoti latviešu valodas gramatiskajai sistēmai. Savukārt personvārdu mode rāda dažādas ekstralingvistiskas (religiskas, krustvecāku un dzimtu tīklu) ietekmes. Šādi antroponīmisko ligzdu pētījumi palīdz izprast, kā marginalizētas valodas kopienas pamazām nosaka savu kultūras autoritāti.

Pētījumu finansē Atvērto zinātnes un noturības mehānisma atbalstītā projekta “Latvijas Universitātes iekšējā un ārējā konsolidācija” (Nr. 5.2.1.1.i.0/2/24/I/CFLA/007) grants “Latviešu personvārdu vēsturiskā vārdnīca: digitāla pieeja un atvērtie dati (LaGiN)” (Nr. LU-BA-PA-2024/1-0003).

Avoti

CHRISTIANE SCHILLER

Technische Universität Darmstadt
Humboldt-Universität Berlin
christiane.schiller@staff.hu-berlin.de

1540 m. Turkų mokesčių registras – Prūsų vardyno šaltinis

Pranešimas skirtas gerai žinomam šaltiniui, kuris dar nepakankamai naudojamas prūsų vardyno ir prūsų kalbos tyrinėjimuose.

Jau Grasilda Blažienė atkreipė dėmesį į šio šaltinio svarbą, rašydama: „Priešingai nei teigia R. Trautmannas, senieji prūsų asmenvardžiai neišnyksta iš XVI a. rankraštinio šaltinio. Garsiajame trisdešimt šešių tomų Rytų Prūsijos foliante Nr. 911a, kuris buvo saugojamas istoriniame valstybės archyve Karaliaučiuje, yra išlikęs 1540 m. turkų mokesčių registras, kuriame vyrauja krikšto vardai, tačiau senieji prūsų asmenvardžiai vis dar gana paplitę“ (Blažienė 2011, 107). Ji taip pat pabrėžia, kad šiame šaltinyje yra prūsų asmenvardžių, kurių Trautmannas (1925) nepateikė.

XIV ir XV a. šaltiniuose, kuriuos analizavo Trautmannas, pateikiama daug baltiškos kilmės prūsų vardų, o OF 911a yra daug prūsiškos kilmės prievardžių, nes per tą laiką susiformavo dvinaris įvardijimas. Tačiau OF 911a nebuvo visiškai ignoruojamas prūsų kalbos tyrimuose. Trautmannas (1925) cituoja pavienes nuorodas iš OF911a, nors įžangoje prie Karaliaučiaus valstybiniame archyve saugomų kodeksų ir dokumentų, kuriais jis naudojosi savo darbe, šio šaltinio ir nenurodo. Be to, kaip šaltinis OF 911a nurodomas prie kai kurių Toporovo minimų asmenvardžių, nors jis juos cituoja iš Kiparskio (1939) pirmiausia kaip latvių kalbos lyginamąją medžiagą. Pats Kiparskis intensyviai analizavo OF 911a, tačiau daugiausia dėmesio skyrė tariamai latviškos kilmės asmenvardžiams.

Pranešime, remiantis 1998 m. Hanso Heinzo Diehlmanno išleisto 1540 m. *Turkų mokesčių registro* pirmuoju tomu, kuriame pateikiami duomenys iš Prūsijos teritorijų Žuvininkų (Fischhausen), Žiokų (Schaaken), Noihauzeno (Neuhausen) ir Labguvos (Labiau), analizuojami keli prievardžiai. Daugiausia dėmesio skiriama prūsų kalbos vediniams su priesaga *-inik-*, kurie sudaro prievardžius pagal profesiją ir įvardijimus reikšme 'gyventojas x-e'.

Literatūra

Blažienė, Grasilda (2011): Familiennamen aus dem Altpreußischen im Deutschen. In: Hengst, Karlheinz/Krüger, Dietlind (Hrsg.): Familiennamen im Deutschen. Erforschung und Nachschlagewerke. Familiennamen aus fremden Sprachen im deutschen Sprachraum. Leipzig, 105-129.
Diehlmann, Hans Heinz (1998): Die Türkensteuer im Herzogtum Preußen 1540. Fischhausen - Schaaken - Neuhausen - Labiau. Band 1. Hamburg.

Kiparsky, Valentin (1939): Die Kurenfrage. Helsinki (= Suomalaisen Tiedekatemia toimituksia : Sarja B 42)
Trautmann, Reinhold (1925): Die altpreußischen Personennamen. Göttingen.
Топоров, В. Н. (1975-1990): Прусский язык. Словарь. Москва. (5 т.)

VESLAVA SIDARAVIČIENĖ

Lietuvių kalbos institutas
veslava.sidaraviciene@lki.lt

Neoficialiųjų sovietmečio Vilniaus urbanonimų sudarymo būdai ir jų kaita

Sovietmečiu Vilniaus lingvistinis kraštovaizdis buvo sistemiškai keistas: daugėjo gatvių, pavadintų sovietinių veikėjų, sovietmečio švenčių, kolektyvų, taip pat augalų, gyvūnų, amatų, tautybių ar kosmoso pavadinimais (Vanagas 1973, 5–9; Čaplinskas 2000, 17–21). Po sovietmečio iš 650 Vilniaus gatvių vardų išliko tik 21 istorinis vardas (Čaplinskas 2000, 20). Istorija buvo perrašoma siekiant įdiegti SSRS standartus Lietuvoje ir deformuoti susiklosčiusią tapatybę (Dwyer, Alderman 2008, 168; Žilinskienė 2016, 185). Tokią sovietinę patirtį bei pokyčius atspindi neoficialiųjų urbanonimų sluoksnis.

Šiuo pranešimu siekiama pristatyti lietuvių, gimusių 1939–1965 m., vartotų neoficialiųjų Vilniaus urbanonimų, kurių pagrindas – oficialusis vietovardis ar jo dalis, sudarymo būdus ir jų kaitą. Šie vietovardžiai, pvz., *Deržynskė* (*Dzeržynskio gatvė*), *Justinos* (mikrorajonas *Justiniškės*), *Pedagoškė* (*Vilniaus pedagoginis institutas*), *Tauraragis* (baras *Tauro ragas*), apima daugiau nei trečdalį visų tirtų neoficialiųjų urbanonimų. Jie surinkti pusiau struktūruotais kokybiniais interviu, apklausta 13 respondentų.

Tiriamąjį tipo neoficialieji vietovardžiai dažniausiai yra sudaromi priesaginiu būdu. Darumu pasižymi slavų kilmės priesaga *-k-*: tą rodo vedinių su šia priesaga skaičius ir maža kitų priesagų įvairovė. Priesaga *-k-* jungiama prie vienanarių nepakitusių vietovardžių kamienų, pvz., *Žirmūnkė* (mikrorajonas *Žirmūnai*), sutrumpintų vietovardžių kamienų, pvz., *Karolinkės* (mikrorajonas *Karoliniškės*), sudėtinių vietovardžių determinantų kamienų, pvz., *Jaunimkė* (*LTSR Valstybinis Jaunimo Teatras*), suslavintų vietovardžių pamatinių kamienų, pvz., *Jeruzalimka* // *Jeruzalimkė* (mikrorajonas *Jeruzalė*). Slavų kilmės priesaga *-k-* praplėsti vietovardžiai yra produktyvūs, dėl šios priežasties priesaginis sudarymo būdas gali būti traktuotinas kaip pirmosios sovietmečio kartos šnekamosios kalbos ypatybė.

Iki 1970 m. Vilniaus vietovardžiai dažniausiai plėsti priesagomis, pvz., *Šeškinka* // *Šeškinkė* (mikrorajonas *Šeškinė*), vėliau pamatinės jų formos imtos trumpinti, pvz., *Šeškai* (mikrorajonas *Šeškinė*). Tą rodo neoficialiųjų urbanonimų vartoseną: trumpinių, turinčių daugiskaitos galūnę, pvz., *Fabai* (mikrorajonas *Fabijoniškės*), *Naujanai* (mikrorajonas *Naujininkai*), pirmosios sovietmečio kartos respondentai nežino arba nevartoja, nors gali būti girdėję. Dėl to neoficialiųjų urbanonimų trumpiniai laikyti vėlesnės kartos šnekamosios kalbos dalimi.

Struktūriškai-morfologiškai naujas neoficialiųjų urbanonimų sudarymo būdas greičiausiai atsirado ir įsigalėjo vykstant rajonų plėtrai (*Fabijoniškės*, *Saulėtekis* ir kt.) ir hipių judėjimui XX a. 7–8 dešimtmečiuose. Daugiskaitiniai trumpiniai fiksuoti 1951 m. gimusių respondentų kalboje. Tuo metu paplitęs slengas, kurio dalį sudarė ir neoficialieji vietovardžiai, pvz., *Brodas* (*Lenino prospektas*) (Tamkutonytė 2002, 131), *Piteris* (*Sankt Peterburgas*) (Ramanauskaitė 2003, 151), atliko informacijos užkodavimo ir žymėjimo funkcijas (Tamkutonytė 2002, 131) bei atspindėjo dėl infrastruktūros pertvarkos susidariusį naują miesto žemėlapi.

Taigi apie 1970–1980 m. pakito neoficialiųjų Vilniaus urbanonimų sudarymo būdų polinkiai, dėl kurių formavosi anksčiau nevartoti neoficialieji pavadinimai, matomi iš 1989–1998 m. gimusių vilniečių šnekamosios kalbos. Ankstesnis tyrimas parodė, kad dažniausi neoficialieji mikrorajonų pavadinimai yra sudaryti trumpinant pamatinį kamieną ir jungiant daugiskaitinę galūnę (Sidaravičienė 2023, 58).

Literatūra

- Čaplinskas Antanas Rimvydas 2000, *Vilniaus gatvės. Istorija, vardynas, žemėlapiai*. Vilnius: Charibdė.
- Dwyer Owen J., Alderman Derek H. 2008, Memorial landscapes: analytic questions and metaphors. *GeoJournal* 73, 165–178. Prieiga internete: https://www.researchgate.net/publication/225732213_Memorial_Landscapes_Analytic_Questions_and_Metaphors.
- Ramanauskaitė Egidija 2003, Jaunimo kultūrinė rezistencija sovietmečiu: hipių kultūrinės idėjos Lietuvoje. *Kauno istorijos metraštis*. 2003, 4, 127–163. Prieiga internete: <https://www.lituanistika.lt/content/90471>.
- Sidaravičienė Veslava 2023, Neoficialieji Vilniaus choronimai – jaunimo kalbos atspindys. *Respectus Philologicus* 44 (49), 54–69. Prieiga internete: <https://www.zurnalai.vu.lt/respectus-philologicus/article/view/31595>.
- Tamkutonytė Živilė 2002, Hipių judėjimas Lietuvoje sovietmečiu: mada ir/ar pasipriešinimas? *Lietuvos etnologija* 2 (11), 125–146. Prieiga internete: <https://www.lituanistika.lt/content/4291>.
- Urazmetova V. Aleksandra, 2024, Research on toponymic nicknames of the states in the USA, *Onoma* 59, 189–213.
- Vanagas Aleksandras 1973, Vilniaus miesto gatvių vardai. *Mūsų kalba* 6, 5–9.
- Žilinskienė Laimutė, Kraniauskienė Sigita, Šutinienė Irena 2016, *Gimę socializme: pirmoji sovietmečio karta*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.

RENĀTE SILIŅA-PINĶE

LU HZF Latviešu valodas institūts
silaziile@gmail.com

ILGA JANSONE

LU HZF Latviešu valodas institūts
ilgajan@lza.lv

Personvārdu formu daudzveidība “Latviešu personvārdu vēsturiskās vārdnīcas” izveides kontekstā

2024. gada beigās LU Humanitāro zinātņu fakultātes Latviešu valodas institūts sāka darbu pie elektroniskas “Latviešu personvārdu vēsturiskās vārdnīcas” (LPVV). Paralēli materiālu vākšanas darbam, ir izveidota vārdnīcas rakstīšanas vietne un 2026. gadā plānots publicēt pirmos šķirkļus. LPVV šķirkļi ir paredzēti daudzpusīgi – ar šķirkļa vārdu mūsdienu rakstībā, ziņām par izcelsmi, reģistrējumiem dažādos publicētos un npublicētos avotos no pirmajiem fiksējumiem līdz mūsdienām, ierakstiem senajās vārdnīcās u. c. Paredzētas plašas meklēšanas iespējas ne tikai pēc šķirkļa vārda, bet arī pēc vairākiem citiem parametriem.

Tā kā izmantotais materiāls aptver ļoti plašu laika posmu un dažādas avotu valodas, viens no teorētiski svarīgākajiem jautājumiem ir atrast principus pēc kuriem varianti ir apvienojami šķirkļos. Jo lielāks materiāla apjoms, jo grūtāk atrast vienotus kritērijus, un izsekot personvārda attīstībai.

Neapšaubāmi vienā šķirklī ir apvienojami visi viena personvārda rakstības varianti, kas veidojušies gan nenostabilizējušās rakstības dēļ, gan rakstītāju, kas parasti bija vācu tautības, sliktās latviešu valodas dēļ. Apvienojami būtu arī varianti ar dažādām galotnēm, kā arī bezgalotnes varianti. Šādos gadījumos, iespējams, būtu veidojami norāžu šķirkļi.

Tomēr ir daudzi varianti, kas dažādu iemeslu dēļ raisa diskusijas un šaubas par to apvienošanu un kuriem risinājums vēl jāmeklē. Referātā tiks tuvāk aplūkoti daži no tiem.

(1) **Varianti ar īso un garo patskani saknes zilbē.** Gandrīz katrā draudzē 18.-19. gadsimta avotos sastopama personvārdu rakstība ar īso un garo patskani, piemēram, *Jan* un *Jahnīs*, *Carl* un *Kahrīs*, *Peter* un *Pehters*, *Trine* un *Trihne*, *Darte* un *Dahrte*. To veicinājusi nekonsekventā, sākotnēji arī vāciskā, vārdu rakstība un, iespējams, arī dialektālā ietekme. Teorētiski varētu pieņemt, ka šķirkļa vārds tiek rakstīts ar garo patskani. Taču latviešu valodā ir personvārdi, kuriem paralēli sastopams variants ar īso un garo saknes patskani. Kā rāda 17./18. gadsimta mijas materiālu salīdzinājums ar vēlāku tās pašas draudzes materiālu, sākotnēji ar īsu patskani rakstītais jaundzimušā vārds vēlāk kā tēva vai mātes vārds tiek rakstīts ar garu patskani. Taču arī vēl 19. gadsimtā parādās abi varianti, piemēram, vienā baznīcas grāmatas atvērumā sastopami vārdi *Janīs* un *Jahnīs*. Noteikt patskaņa garumu katrā konkrētā gadījumā nav iespējams, tāpēc jādomā, kā šos variantus iekļaut LPVV, nepazaudējot variantus ar īso patskani.

(2) **Burtkopas /ie/ liktenis.** Vēsturiskajos tekstos latviešu valodā divskanis *ie* tiek rakstīts kā /ee/. Tomēr burtkopa /ie/ ir sastopama vēsturiskajos personvārdos, kur vairumā gadījumu lasāma kā vācu valodā (sal. vācu *ie* > latv. *ī*), piemēram, *Friedrich*, *Dietrick*, *Marie*, proti, tā ir vācu rakstības ietekme, kas lielākoties izpaužas vācu cilmes vārdos. Taču ir arī gadījumi, kad /ie/ saistība ar /ī/ šķiet apšaubāma. Piemēram, Ērgemes draudzē 1719.-1729. gadā konsekventi tiek rakstīts personvārds *Mariet*. Pēc 1731. gada tiek rakstīts *Maret*, *Mareth* u. tml. varianti. Tas liek domāt, ka burtkopa /ie/ lasāma kā /i-e/ un apzīmē hiātu, kas latviešu valodai nav raksturīgs, piemēram, kā vārdā *Daniels*. Šādos gadījumos personvārdiem ar /ie/ LPVV būtu veidojams atsevišķs šķirklis.

(3) **Burtkopas /aj/ un /aij/** kā, piemēram, personvārdos *Maja, Maia, Maija, Maya* u. tml. Tā kā latviešu valodas senajos tekstos raksturīga burtkopas /aj/ diftongizēšana, sal., piemēram, verbu *vajadzēt > vaijdzēt*, /Maja/ un /Maija/ varētu uzskatīt par viena vārda variantiem un apvienot vienā šķirklī, veidojot arī atsevišķu norāžu šķirklī. Problemātiska ir 20.-21. gadsimta personvārdu atspoguļošana LPVV, jo šajā laikā par patstāvīgiem kļuvuši vārdi, kas senākos gadsimtos zināmi kā viena vārda varianti, arī *Maija* un *Maja*. Šādām situācijām risinājums vēl jāmeklē.

Analizēti tiks arī citi problemātiski personvārdu variantu gadījumi, kas, iespējams, viegli risināmi viena avota vai īsāka laika perioda ietvarā, bet rada problēmas topošās LPVV autoriem.

Pētījumu finansē Atveseļošanas un noturības mehānisma atbalstītā projekta "Latvijas Universitātes iekšējā un ārējā konsolidācija" (Nr. 5.2.1.1.i.0/2/24/I/CFLA/007) grants "Latviešu personvārdu vēsturiskā vārdnīca: digitāla pieeja un atvērtie dati (LaGiN)" (Nr. LU-BA-PA-2024/1-0003).

DAIVA SINKEVIČIŪTĖ

Vilniaus universitetas
daiva.sinkeviciute@flf.vu.lt

Dėl antrinių kamienų lietuvių dvikamieniuose varduose

Lietuvių dvikamieniai vardai, kaip ir jų kamieniai, yra daug tirti: sudaryti jų inventoriai, analizuota raida, aptarta kamienų kilmė (Zinkevičius 2008: 73–275). Vis dėlto istorijos šaltiniuose pasitaiko ir nežinomų dvikamienių asmenvardžių, tarp jų – ir su nežinomais kamienais (Sinkevičiūtė 2023, su literatūra). Tiriant lietuvių dvikamienius vardus pastebėta, kad dalis savarankiškais laikomų jų kamienų yra kitų kamienų variantai, susidarę užrašant onimus nelietuvių kalba, pakitę dėl kalbos raidos ar veikiant kitiems onimams ar apeliatyvams. Tokie yra, pavyzdžiui, kamieniai *gaut-*, *vad-*, *van-*, *vos-* ir kt. (Sinkevičiūtė 2019, su literatūra).

Šiame pranešime toliau siekiama pildyti antrinių kamienų būrį. Tokiais laikytini dvikamieniuose varduose esantys kamieniai *bunt-* (Zinkevičius 2008: 80), *skod-* (Zinkevičius 2008: 136) ir kt. Jų antrinę prigimtį rodo tuose pačiuose ar artimuose arealuose fiksuoti tokie pačios kitus kamienus turintys dvikamieniai vardai su pagrindiniais kamienais bei iš šių dvikamienių vardų atsiradę trumpiniai ir jų kilmės asmenvardžiai. Asmenvardžių su anksčiau tirtais kamienais ir jų variantais, taip pat jų pamato onimų užrašymai istorijos šaltiniuose remia analogiškus kamienus sudarančių elementų perteikimo polinkius.

Identifikuoti antrinius kamienus, kaip ir rasti naujus dvikamienius vardus ir jų kamienus, yra svarbu, nes šie tyrimai tikslina bei pildo lietuvių dvikamienių vardų ir jų kamienų inventorių. Tokiu būdu atliekant onimų analizę išvengiama klaidingų jų interpretacijų, kurių randasi kritiškai neįvertinus mokslo darbuose skiriamų dvikamienių asmenvardžių ir jų kamienų.

Literatūra

Sinkevičiūtė, Daiva 2019, Lietuvių dvikamienių vardų antrojo kamieno perdirbiniai – pagoniško ir krikščioniško vardyno sąveikos rezultatas?, *Baltistica* 54(2), 349–359.
Sinkevičiūtė, Daiva 2023, Nauji lietuvių dvikamieniai asmenvardžiai su atviraisiais pirmaisiais kamienais, *Baltistica* 58(2), 315–327.

Zinkevičius, Zigmas 2008, *Lietuvių asmenvardžiai*, Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla.

DMITRI SITCHINAVA

Universität Potsdam
dmitri.sichinava@uni-potsdam.de

The Old East Slavic layer in a toponymic database and medieval East Slavic history of the Daugava basin

A well-known chapter in the history of medieval East Slavic-Baltic contact, as recorded in sources such as Henry's Chronicle or Novgorod First Chronicle, concerns the medieval principalities of Jersika (Gerzike) and Koknese (also known as Kukejnos, Kokenhusen) in the 13th century and their contacts with the Polotsk principality in Rus' in the context of the struggle of the Riga bishoprics and Polotsk rulers over Latgale. These principalities were ruled by Eastern Orthodox princes Vsevolod (also rendered as Vissevalde) and Vjačko (Vjačeslav, also Vetseke). Such names were common among members of the Rus' Rurikid dynasty, though the exact lineage of these princes remains unclear, as does their connection to the Rurikid rulers of neighboring Slavic states (Selart 2015 68 ff. and references therein).

The degree of a medieval East Slavic presence in these territories is not firmly established, in particular whether there was a migration. It was proposed that the princes were invited Slavic commanders presiding over Latgalian principalities and bringing just a retinue behind, or that they themselves were Livonian and/or Baltic rulers. On the other side, archaeological evidence of East Slavic (Kriviči) prolonged interaction with the Balts in this region (Sedov 2003), as well as the spread of Orthodoxy (Mugurevičs 1994) has been proposed.

Linguistic evidence has also been brought into play. However, neither Koknese nor Jersika has a confirmed Slavic etymology; the etymological proposals are tentative at best. Additional Slavic toponyms in Eastern Latgalia, particularly in the area between Nīcgale and Daugavpils, are discussed in Taube's (1935) study. These names with apparent Slavic ethnonymic origins have been used to support the hypothesis of Old East Slavic heritage in the Jersika principality. Nevertheless, Taube's overall argument has been justly criticized as biased (Selart 2015). Furthermore, the Daugava has long served as a conduit for various waves of Slavic expansion from the southeast, including Polish control in Vidzeme during the 16th century and, later, Russian imperial resettlements of Russian and Belarusian peasants in Latgalia after 1772. Thus, toponymic data must be carefully filtered to exclude these later layers.

A toponymic database (Kalniņš et al. 2025) compiled from modern, medieval, and early modern sources was analyzed. Names with etymologies traceable only to Russian, Belarusian, or Polish origins were annotated and distinguished from those with deeper roots in Proto-Slavic or Old East Slavic. This analysis identified clusters of toponyms with OES origins, many of which were borrowed into Latvian. These clusters are distinct from areas affected by later Slavic colonization during the Polish-Lithuanian Commonwealth or the Russian Empire. Instead, they are concentrated near the modern cities of Daugavpils, Ilūkste, and Līvāni, which correspond to the presumed territory of the Jersika principality.

Some of the OES-derived toponyms offer clues about historical contact routes. For example, the borrowed toponym Rušoni may be linked to the OES ethnonym rušanin (plural rušani), meaning 'inhabitant of Staraya Russa', a town of the Novgorod Republic known for its involvement in the salt trade.

The distribution of these toponymic clusters supports the idea of early East Slavic-Latvian (or Latgalian) language contact in the region, associated with Old East Slavic settlements.

References

- Kalniņš, Aigars, Dmitri Sitchinava, Ilja Seržant. 2025. *INHILL-DAUGAR: A database of linguistically analyzed place names along Daugava river*. University of Potsdam. <https://www.uni-potsdam.de/.../corpora.../inhilldaugar>.
- Mugurevičs, Evalds. Die Verbreitung des Christentums in Lettland vom 11. Jahrhundert bis zum Anfang des 13. Jahrhunderts. In: *Rom und Byzanz im Norden. 2. Mission und Glaubenswechsel im Ostseeraum während des 8.-14. Jahrhundert. 2. Internationale Fachkonferenz der DFG*. Kiel, 18.-25. September 1994. P. 81-96.
- Sedov, Valentin. Latgaly i kriviči, *Archaeologia Lituana*, 4, pp. 143–151.
- Selart. Anti. *Livonia, Rus' and the Baltic Crusades in the Thirteenth Century*. Leiden-Boston, Brill, 2015.
- Taube, M. v. Russische und litauische Fürsten an der Düna zur Zeit der deutschen Eroberung Livlands (12–13 Jh.) // *Jahrbücher für Kultur und Geschichte der Slaven*. Neue Folge. H. 3–4 (1935). S. 367–502.

PAVEL SKORUPA

Lietuvių kalbos institutas
pavel.skorupa@lki.lt

Metonymy and metonymic transpositions in Lithuanian river names: Cognitive models and cultural reflections

The report examines the cognitive-linguistic foundations and cultural aspects of metonymic naming in Lithuanian hydronymy, with a specific focus on contemporary river and stream names in Vilnius County. Drawing upon the theoretical framework of Cognitive Linguistics and onomastic research (Lakoff, Johnson 1980; Kövecses, Günter 1999; Van Langendonck, Van de Velde 2016, and others), the study analyses how metonymic thinking – a fundamental aspect of human cognition – underlies naming practices in the toponymic landscape. The report identifies and systematises three principal metonymic models applied to potamonyms: PLACE FOR RIVER, which relies on spatial contiguity or geographical association; SALIENT FEATURE FOR RIVER, in which rivers and streams are named after nearby forests, terrain types, or other prominent environmental elements; and PERSON FOR RIVER, where personal names or anthropocentric references are employed to designate hydronyms (cf. Arnaud 2022; Reszegi 2022; Stunžaitė 2023).

These models reveal how linguistic categorisation is shaped by perceptual salience, functional prominence, and cultural relevance. The report presents a series of Vilnius County potamonyms that demonstrate primary and secondary metonymic transpositions, including potamonyms derived from adjacent settlements, natural objects, or local socio-cultural landmarks. Special attention is given to the analogy-based nomination process, whereby potamonyms are extended or transferred from other toponyms within the same conceptual or geographic domain (cf. Sjöblom 2011; Reszegi 2012). This often results in the formation of polysemous toponyms, not due to semantic shift but through contextually motivated meaning extension, posing classificatory and lexicographical challenges.

Viewed from this perspective, Lithuanian potamonyms are not just geographic labels but also cognitive artefacts and cultural texts. They reflect historical patterns of spatial organisation, ecological awareness, and social memory. By examining metonymic naming in potamonyms, the report sheds light on the close connections between language, human cognition, and the surrounding landscape, offering fresh perspectives on the semiotic and conceptual structure of hydronymic systems in Lithuania. The findings contribute to broader typological studies in onomastics and help refine how metonymy-based names are classified in both lexicographic and geolinguistic research.

References

- Arnaud Pierre 2022: Metaphor, Metonymy and the Nounness of Proper Names. – *Lexis. Journal in English Lexicology* 20. DOI: <https://doi.org/10.4000/lexis.6617>.
- Kövecses Zoltán, Günter Radden 1999: *Towards a Theory of Metonymy*. – *Metonymy in Language and Thought*, eds. by K.-U. Panther, G. Radden, Amsterdam: John Benjamin Publishing, 17–59.
- Lakoff George, Johnson Mark 1980: *Metaphors We Live By*, Chicago: The University of Chicago Press.
- Reszegi Katalin 2012: Cognitive Approaches to Hungarian Toponymy, – *Onoma* 47, 367–379.
- Reszegi Katalin 2022: Metonymic Namegiving from a Cognitive Perspective, – *Acta Onomastica* 63 (1): 206–225.
- Sjöblom Paula 2011: A Cognitive Approach to the Semantics of Proper Names, – *Onoma* 41: 63–82.
- Stunžaitė Alisa 2023: Unraveling Vilnius County Drymonymy: The Case of Metonymy, – *Acta Linguistica Lithuanica* 89, 236–258.
- Van Langendonck Willy, Van de Velde Mark 2016: Names and grammar. In *The Oxford Handbook of Names and Naming*, C. Hough (ed.), Oxford: Oxford University Press.

DALIA SVIDERSKIENĖ

Lietuvių kalbos institutas
dalia.sviderskiene@lki.lt

Erdvės santykių raiška arealinėje toponimijoje: aprašomojo tipo junginiai (konstrukcijos) su prielinksniais

Išsamiai lietuvių vietovardžių su prielinksniais klausimu praėjusiam amžiuje rašė Zofija Rabačiauskaitė (1969). Vėliau Vitalija Maciejauskienė atkreipė dėmesį į prielinksniniais vadinamų vietų vardų autentiškumo problemą, patikslino ir pakoregavo ankstesnio straipsnio teiginius (plačiau žr. Maciejauskienė 2007), juos įtvirtino *Lietuvos vietovardžių žodyno* 1 tome (LVŽ I). Kolokacinių konstrukcijų analizės klausimas tiek leksiniu, tiek sintaksiniu lygmenimis aktualus visame kalbotyros kontekste, nes jis atskleidžia konkrečių kolokacijų semantines, istorines ypatybes, kalbėtojų kompetencijų ir atlikties santykį ir kt. (Fellbaum, ed., 2007 ir kt.).

Manant, kad aprašomieji kompleksiniai (darybos, kilmės, semantikos, nominacijos) lietuvių toponimijos tyrimai sociokultūrinėje laiko erdvėje gali padėti geriau suprasti rytų aukštaičių tarmės anykštėnų šnektos ploto lingvistinius reiškinius visos rytinės etninės srities kontekste, buvo pasirinkti ištirti Utenės apskrities Anykščių valsčiaus agronimų 56 leksiniai vienetai, tarpukariu (1935–1937) užrašyti 123-ose Lietuvos žemės vardyno anketose (LŽVA; dėl jų žr. LŽVi 1934).

Tiek tyrimui pasirinkta LŽVA medžiaga, tiek V. Maciejauskienės išvalgos, paremtos VK duomenimis, rodo skirtingą junginių, aptarsimų pranešime, struktūrą. Pirmąją junginių grupę sudaro prielinksniniai agronimai (*an* su galininku: *An Nárbutą* || *An Válmusą* ar. ž. *An*; *An Šaltalaukiūs* ar. ž., pv. *An* ir kt.; *ant* su kilmininku: *Ant Girkelio* ar. ž. Šmnš; *ažu* ir *už* su kilmininku: *Ažu kálno* ar., pv. Šmnš; *Už ėžero* ar. ž. *And* ir kt.; *galu* su kilmininku: *Galu ūlýčios* 2 pv. Šmnš; *nuo* su kilmininku: *Nuo Palivarkiečių krūmo* ar. ž. *An*; *po* su kilmininku: *Po majoko* ar. ž. Šmnš; *prie* su kilmininku: *Prie mēdliepio* dr. *An*; *Prie Paulāvičiaus ėžios* ar. ž. *An* ir kt. Iš viso: 39 vnt.).

Antrosios grupės konstrukcijos sudėtos iš prielinksninio junginio ir geografinio pavadinimo (*An sėnos pievėlė* pv. *An*; *An Šeimyniškiūs laūkas* l. Šmnš; *Už klaimėlio pėva* pv. Šmnš ir kt.) ir šių dėmenų sankaitos atvejų (*Dirvónas už pirties* drv. *An*; *Márgės prie Šniūrāvom* ar. ž. *An* (lie. *márgė* 'toliau nuo sodybų esantis rėžis' (LKŽ), *Šniūrāvos* gn., krm. *An* (vv. užrašytas to paties kaimo anketoje), plg. liet. *šniūras* 'ilgas siauras žemės sklypas, rėžis' (LKŽ) ir kt. Iš viso: 17 vnt.).

LŽVA duomenimis, tiek pirmosios, tiek antrosios agronimų grupių reprezentantai koegzistavo gyvojoje kalboje. Tai atskleidžia anketose užrašytos jų gretiminės lytys: *An Dijōką* || *An Velikónį laūkas* ar. ž., pv. *An*; *Po Šlavėnais* || *Skersiniai prie sėnos* ar. ž. *An* (lie. *skersinis* 'skersais rėžiais dalytas laukas' (LKŽ)).

Svarbu pastebėti tai, kad visi aptarsimi agronimai turi bendrų požymių: 1) šie junginiai (konstrukcijos) yra žmogiškojo jutiminio (regimojo) patyrimo ir mąstomosios srities reprezentantai; 2) visi jie funkcionavo gyvojoje kalboje a) vietų įvairovei nusakyti ir b) orientacijai aplinkoje (iš)reikšti (dar žr. LKG II 577–653).

Kadangi pranešimo teiginiai paremti rytinio aukštaitiškojo ploto dalies LŽVA duomenimis, junginiai (konstrukcijos) su prielinksniais arealinėje toponimijoje išlieka kaip tolimesnis tyrimo objektas, su juo susijusių klausimų kėlimo, atsakymų formulavimo, rezultatų interpretavimo kontekste, reprezentuojantis kompleksinius srities tyrimus, žmonių mąstymą, erdvės sampratą ir pan. Tam, kad būtų išaiškintas pilnesnis kalbos elementų ir jų derinių inventorių, atskleidžiantis tikruosius agronimų struktūrinius ryšius, padedantis nustatyti jų raidos, pasipildymo polinkius ir pan., žemėvardžių tyrimus pravartu tęsti.

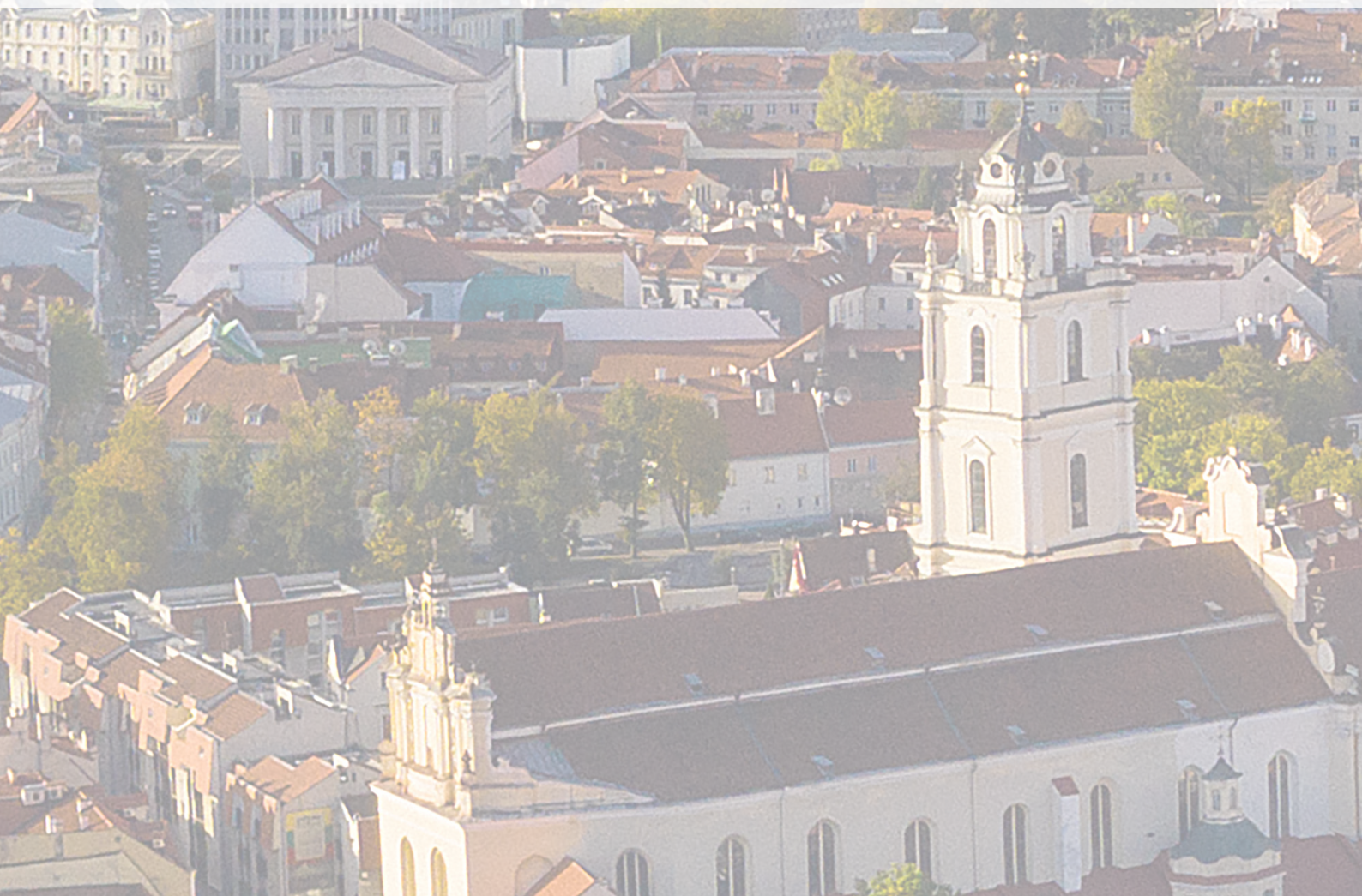
Literatūra ir šaltiniai

- Fellbaum Christiane, ed., 2007: *Idioms and collocations: Corpus-based linguistic and lexicographic studies*, London: Continuum.
- LKG II: *Lietuvių kalbos gramatika 2: Morfologija (veiksmažodis, prieveiksmis, dalelytė, prielinksnis, jungtukas, jaustukas, ištiktukas)*, red. K. Ulvydas, Vilnius: Mintis, 1971.
- LKŽ: *Lietuvių kalbos žodynas* (1–20, 1941–2002), el. variantas, redaktorių kolegija: G. Naktinienė (vyr. redaktorė), J. Paulauskas, R. Petrokienė, V. Vitkauskas, J. Zabarskaitė; programuotojai: E. Ožeraitis, V. Zinkevičius, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, atnaujinta versija, 2018. Prieiga internete: <http://www.lkz.lt>.
- LVŽ I: *Lietuvos vietovardžių žodynas 1: A–B*, red. kolegija L. Balode, V. Blažek, G. Blažienė, V. Kardelis, A. Ragauskaitė, S. Temčinas, J. Udolph, Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla, 2008.
- LVŽA: *Lietuvos žemės vardyno anketos (1935–1937 m.), saugomos Lietuvių kalbos instituto Baltų kalbų ir vardyno tyrimų centro fonduose*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- LŽVi 1934: *Lietuvos žemės vardynas*: instrukcija Lietuvos žemės vardynui surašyti, sud. K. Alminauskis, Klaipėda: Akcinė „Ryto“ bendrovė.
- Maciejauskienė Vitalija 2007: Dar kartą apie lietuvių prielinksnius vietovardžius. – *Lithuanistica* 53, 3(71), 64–80.
- Rabačiauskaitė Zofija 1969: *Prielinksniniai vietovardžiai*. – *Lietuvių kalbotyros klausimai* 11, 243–255.
- VK: *Vietovardžių, užrašytų iš gyvosios kalbos, kartoteka*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.

**Istorinēs morfologijos ir sintaksės sankirtoje:
baltų kalbų veiksmazodis diachroniniu aspektu**

**Vēsturiskās morfoloģijas un sintakses krustcelēs:
baltu valodu darbības vārds diahroniskā perspektīvā**

**At the intersection of historical morphology and syntax:
The Baltic verb from a diachronic perspective**

PAWEŁ BRUDZYŃSKI

Uniwersytet Warszawski
p.brudzynski@uw.edu.pl

Affixation of reflexive markers in Chyliński's Bible *accusativus cum participio* constructions

This presentation analyzes the development of reflexive markers in *accusativus cum participio* (ACP) constructions in Early Lithuanian, based mainly on the 17th century Bible by Chyliński. ACP constructions, similar to Latin *accusativus cum infinitivo*, feature an accusative argument that syntactically belongs to the main verb but semantically acts as the subject of the embedded predication. A key observation is the frequent use of reflexive pronouns (*sawe*) in positions where they become redundant, showing the instability of the reflexive system. Over time, reflexive markers were affixed as bound morphemes (*-si-*), losing their purely referential function. In modern Lithuanian, they often indicate subjective stance rather than coreference. For example, verbs like *sakosi* ('claims') no longer take an overt accusative argument and agree with the matrix subject instead. The analysis also shows that reflexive marking gradually extended to clauses with personal complements, marking a shift in syntactic structure. This reanalysis led to participles agreeing with the main clause subject rather than the embedded argument, reflecting broader grammaticalization. Comparative data from Old Latvian and contemporary Lithuanian demonstrate that by the 17th century, affixation of reflexive elements was advanced. The decline of canonical reflexive verbs and the rise of reflexive affixes transformed argument structure. This study illustrates how morphology and syntax interacted dynamically, leading finally to affixation of reflexive marker.

ANNA DAUGAVET

Vilniaus universitetas
anna.daugavet@flf.vu.lt

Tracing the grammaticalization of perfect: the aoristic drift in Old Latvian

There have been corpus- and questionnaire-based studies of the Baltic perfect (Kapkan 2024, Daugavet 2025, Daugavet & Arkadiev 2022, Arkadiev & Daugavet 2021, Wiemer 2012, Nau 2005) that establish its main functions while also taking into account typological research on perfect (such as Dahl 2022, Eide & Fryd 2021, Crellin & Jügel 2020, Drinka 2017, Dahl 2014 etc.). To a varying extent, the existing studies of the Baltic perfect, especially Kapkan (2024) and Daugavet (2025) rely on the distribution of its different functions in modern texts to formulate hypotheses about the course of its grammaticalization. It seems, however, logical to check the use of perfect in the modern Baltic corpora against the evidence of Old Lithuanian and Latvian. While the presence of the perfect construction in earlier texts is confirmed by Ambrazas (1990, 183–189; 2006, 171–173), this paper makes use of new technologies, as well as recent findings on the functions of perfect, presenting an investigation into the use perfect in Old Latvian texts.

Mostly represented by Bible translations, Old Latvian and Old Lithuanian are not different from numerous other languages with a restricted access to writing. As shown by Dahl (2014), this fact can be turned into an advantage by using the New Testament as a parallel corpus, with specific verses treated as symptomatic contexts where the perfect construction is considered more or less likely to appear (2)–(4). Treating individual Bible translations as doculects rather than accurate representations of respective languages (Dahl & Wälchli 2016, 330) also helps to avoid the issue of foreign influence, which is another feature shared by Bible translations under similar circumstances. The paper offers a comparison between the Latvian New Testament by Ernst Glück (1685), as presented in the SENIE corpus, and the latest edition of the New Testament in modern Latvian (JPLB). (The English translation is taken from the King James Bible in modern orthography.)

Preliminary findings show that resultative (1), experiential (2), and current relevance (3) uses are already present in Glück's Bible; also, the perfect is not allowed in narratives (4), maintaining the main functional distinction between the present perfect and the simple past (Dahl 1985, 138).

- (1) *Juhfu* *Baggatiba* *irr* *fapūūfi* <...>
2.GEN.PL wealth.NOM.SG be.PRS.3 PVB.ROT.PPA.NOM.SG.F
'Your riches are corrupted' (James 5:2)
- (2) <...> *un* *ja* *es* *jeb* *kahdu* *peewihlis* /
 and if 1.SG.NOM PTC one.ACC.SG fail.PPA.NOM.SG.M
<to *es tfchetrkahrtigi atdohmu*.>
'<...> and if I have taken any thing from any man by false accusation,' (Luke 19:8)
- (3) <...> *Tawa* *Tizziba* *tew* *palihdfeifi*.
 your.NOM.SG.F faith.NOM.SG 2.SG.DAT help.PPA.NOM.SG.F
'<...> thy faith hath made thee whole' (Matt 9:22)

- (4) *Winſch atbildeja un fazzija: Weens Zilweks / kas JEfus faukts tohp /*
darrija Dublus / un fwaidija man tahs Azzis
 make.PST.3 mud.ACC.PL and anoint.PST.3 1.SG.DAT DEM.ACC.PL.F eye.ACC.PL
 'He answered and said, A man that is called Jesus made clay, and anointed mine eyes' (John 9:11)

While (1)–(4) retain the same grammatical forms in JPLB, certain contexts reveal the simple past (5b) in the modern edition, replacing Glück's present perfect (5a).

- (5) a. *Un winſch atgreedamees pee tahs Seewas / fazzija us Sihmani:*
Woj redfi tu fcho Seewu? Es efmu nahzis tawâ Nammâ
/ tu ne effi mann Uhdni dewis preekfch mannahm Kahjahm /
bet fchi ar fawahm Affarahm irr mannas Kahjas flappinajufi
/ un ar faweem Galwas=Matteem noſchahwejufi.

- b. *Un, pagriezies pret sievieti, viņš Sīmanim teica:*
"Vai redzi šo sievieti? Es ienācu tavā namā,
tu man kāju mazgāšanai ūdeni nedevi,
bet viņa manas kājas ar asarām slacīja
un ar matiem tās susināja."

'And he turned to the woman, and said unto Simon,
 Seest thou this woman? I entered into thine house,
 thou gavest me no water for my feet:
 but she hath washed my feet with tears,
 and wiped them with the hairs of her head.' (Luke 7:44)

The paper treats such examples as reflecting early stages of aoristic drift in Old Latvian through which the present perfect gradually ousts the simple past. Following Schaden (2012), the process starts with the devaluation of the current relevance function applied to an increasing set of contexts. In case of Old Latvian, the change must have been influenced by German where it was already underway (Seiler & Weber 2022), as in other European languages (de Swart et al. 2022). Nevertheless, the absence of aoristic drift in modern Latvian demonstrates that the new pattern of use associated with the Bible did not pass into spoken Latvian, in a counterargument to Drinka's (2017) claim about the spread of perfect in Europe.

Sources

JPLB = Jaunā Pārstrādāta latviešu Bībele. Bībeles 2012. gada tulkojuma revidētais teksts. Latvijas Bībeles biedrība, 2024.
<https://www.bible.com/bible/4115/GEN.1.JTR2024>

SENIE = Latviešu valodas seno tekstu korpus. <https://senie.korpuss.lv/> https://nosketch.korpuss.lv/#dashboard?corpname=senie_unicode

References

- Ambrasas, V. (1990). *Sravnitel'nyj sintaksis pričastij baltijskix jazykov*. Vilnius: Mokslas.
- Ambrasas, V. (2006). *Lietuvių kalbos istorinė sintaksė*. Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla.
- Arkadiev, Peter & Anna Daugavet (2021) *Perfekt v litovskom I latyšskom jazykax: sopostavitel'nyj analiz na osnove tipologičeskoj ankety*. *Voprosy jazykoznanija*, 2021.4, 7–41.
- Crellin, Robert & Thomas Jügel, eds. (2020) *Perferts in Indo-European Languages and Beyond*. (Current Issues in Linguistic Theory). Vol. 352. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- Dahl, Östen (1985) *Tense and Aspect Systems*. Oxford: Blackwell.
- Dahl, Östen (2014) *The perfect map: Investigating the cross-linguistic distribution of TAME categories in a parallel corpus*. Szmrecsanyi, Benedikt & Walchli, Bernhard. (eds.) *Aggregating Dialectology, Typology, and Register Analysis. Linguistic Variation in Text and Speech. Linguae & litterae* 28. Berlin: Walter de Gruyter, 268–289.

- Dahl, Östen (2022) Perfects across languages. *Annual Review of Linguistics* 8(1), 279–297.
- Dahl, Östen & Bernhard Wälchli (2016) Perfects and iamitives: two gram types in one grammatical space. *Letras de Hoje* 51(3), 325–348. Daugavet & Arkadiev 2022
- Daugavet, Anna & Peter Arkadiev (2021). The perfects in Latvian and Lithuanian: A comparative study based on questionnaire and corpus data. *Baltic Linguistics*, 12, 73–165.
- Daugavet, Anna (2025) „Tie ir tikai divdabji”: darāmās kārtas pagātnes divdabju leksikalizācija un gramatikalizācija. A talk at the International Scientific Conference to commemorate the 152nd anniversary of academician Jānis Endzelīns. From the First Books to Digital Texts: the Development of Language in 500 Years. Riga, 20th February, 2025.
- de Swart, Henriëtte, Grisot, Cristina, Le Bruyn, Bert & Teresa M. Xiqués (2022) Perfect variations in Romance. *RLT19*, eds. Marco Bril, Martine Coene, Tabea Ihsane, Petra Sleeman & Thom Westveer. Special Issue of *Isogloss*. *Open Journal of Romance Linguistics* 8(5)/14, 1–31.
- Drinka, Bridget (2017) Language contact in Europe: The periphrastic perfect through history. Cambridge: Cambridge University Press.
- Eide, Kristin Melum & Marc Fryd (Eds.) (2021) *The Perfect Volume: Papers on the Perfect*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins.
- Kapkan, Danguolė Kotryna (2024). *The Grammaticalization of BE Perfects and beyond: Case Studies in Lithuanian, Bulgarian and Barese*. Doctoral Dissertation. Vilnius University.
- Nau, Nicole (2005). Perfekts un saliktā tagadne latviešu valodā. *Baltu filoloģija*, 14(2), 137–154.
- Schaden, Gerhard. 2012. Modelling the “Aoristic Drift of the Present Perfect” as Inflation. *An Essay in Historical Pragmatics*. *International Review of Pragmatics* 4, 261–292.
- Seiler, Guido & Thilo Weber (2022) Reichenbach meets underspecification. A novel approach to the perfect-past-cycle in German (and elsewhere). *Journal of Historical Linguistics* vol. 12 (2022) no. 1, pp. 108–166.
- Wiemer, Björn (2012). The Lithuanian HAVE-resultative – a typological curiosum? *Lingua Posnaniensis* 54(2), 69–81.

SANDER VAN HES

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu
 sanvan@amu.edu.pl

The type of Lithuanian *tekėti, teka* in an Indo-European perspective

A derivational verbal category characterized by the suffix $*\bar{e}- < *eh_1-$ and conventionally going by the name of “ $\bar{e}$ -verbs” counts among the most debated topics in comparative Indo-European linguistics. The near absence of word equations across multiple branches—an exception being the equation in (1)—, the ambiguous evidence offered by certain branches (most notably Germanic, Armenian, and Tocharian), and conflicting functional and derivational properties of the non-ambiguous evidence hinder any attempt at an investigation as to its origin. All of this has left the field divided into two competing schools of thought on the issue: one postulates an ablauting, fientive suffix $*(e)h_1-$ belonging to the aorist stem (cf. e.g. Harðarson 1998), while the other assumes a stative, non-ablauting suffix $*eh_1-$ proper to the present stem (cf. e.g. Jasanoff 1978).

- (1) Lat. *rubēre*, OIr. *-ruidi*, OHG *rotēn*, CS *rěděti* ‘be red’ < PIE $*h_1rud^h-eh_1-$.

The contribution of Baltic and Slavic to this problem lies in the fact that this branch clearly morphologically distinguishes deverbatives and denominatives in their two main types of $\bar{e}$ -verbs, as illustrated in (2a) and (2b) respectively. Most accounts end here, yet the Baltic data in particular are much richer, including a wide variety of subtypes with varying present stem formations. Most prominent among these is a subtype with a thematic present (cf. Jakulis 2004, who uses the label ‘*tekėti, teka*-type’), some of which have cognates in Slavic with a corresponding morphological profile (first noted by Kølln 1961, 1977), as exemplified in (2c).

- (2a) Lith. INF *minėti*, 3 PRS *mini*, OCS *mьněti*, 1SG PRS *мѣнѣю* ‘think’.
 (2b) Lith. *senėti, senėja*; OCS *starěti, starějō* ‘grow older’.
 (2c) Latv. *kvitēt*, 1SG *kvitu* ‘shine’; ORu. *cvětěti, cvětu*, OCz. *ktvieti, ktvu* ‘bloom’

On previous occasions I have argued that in addition to the well-established types of (2a) and (2b), a third type, in the shape of (2c), also lays claim to Proto-Balto-Slavic provenance (as also acknowledged by, e.g., Villanueva Svensson 2016: 470–3 and Majer 2017: 270–1). The argument was based mostly on the comparative evidence within Balto-Slavic and on internal reconstruction. The present paper will rather feature *external* evidence, in the form of Indo-European thematic verbs, and will make use of forward reconstruction. In other words, not the output, but the input of this verbal category is used as the starting point. By collecting possible input forms, analyzing their averbic properties, and comparing this with the Balto-Slavic internal evidence, this study aims to reinforce the postulation of a third type of $\bar{e}$ -verbs in Proto-Balto-Slavic and to shed more light on its origin.

References

- Harðarson, Jón A. 1998. Mit dem Suffix $*eh_1-$ bzw. $*(e)h_1jo-$ gebildete Verbalstämme im Indogermanischen. In: Wolfgang Meid (ed.), *Sprache und Kultur der Indogermanen. Akten der X. Fachtagung der Indogermanischen Gesellschaft (Innsbruck, 22–28 September 1996)*, 323–339. Innsbruck: Institut für Sprachwissenschaft der Universität Innsbruck.
- Jakulis, Erdvilas. 2004. *Lietuvių kalbos tekėti, teka tipo veiksmožiai*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Jasanoff, Jay. 1978. *Stative and Middle in Indo-European*. Innsbruck: Innsbrucker Beiträge zur Sprachwissenschaft.

- Kølln, Herman. 1961. Die *e/o*-Verba im Slavischen. *Scando-Slavica* 7(1): 260–285.
- Kølln, Herman. 1977. Verben mit Infinitiv auf *-ěti* und Präsensstamm auf *-e/o-*. *Scando-Slavica* 23(1): 103–113.
- Kortlandt, Frederik. 2005. Lithuanian *tekėti* and related formations. *Baltistica* 40(2): 167–170.
- Majer, Marek. 2017. *The Caland System in the North: Archaism and Innovation in Property-Concept/State Morphology in Balto-Slavic*. [Ph.D. Dissertation] Harvard.
- Villanueva Svensson, Miguel. 2016. Notes on the Balto-Slavic verb: The reflexes of PIE **pleu-* and **kleu-* in Balto-Slavic. In: Bjarne Hansen, Benedicte N. Whitehead, Thomas Olander & Birgit A. Olsen (eds.), *Etymology and the Indo-European Lexicon. Proceedings of the 14th Fachtagung der Indogermanischen Gesellschaft, 17-22 September 2012*, Copenhagen: 467–78. Wiesbaden: Reichert.

DALIA KISELIŪNAITĖ

Lietuvių kalbos institutas
dalia.kiseliunaite@gmail.com**Tariamiosios nuosakos (kondicionalio) vartosenos
ypatumai Kuršių nerijos kuršininkų kalboje**

Pranešime siekiama apžvelgti būdingiausias kondicionalio ir su juo susijusias modalumo raiškos tendencijas kuršininkų kalboje. Adalberto Bezenbergerio ir Jurio Plakio tyrinėjimuose Kuršių nerijos kuršininkų kalbos veiksmažodžių nuosakų formos aprašytos tik formų darybos ir jų įvairovės požiūriu. Nustatyta lietuvių kalbos įtaka asmenuojamoms kondicionalio formoms: formantai *-čau*, *-tūmit* jų laikomi lietuviškais, tačiau beveik nieko nekalbama apie kuršininkų kalbos kondicionalio formų funkcijas, vartosenos ypatumus. Taip yra, greičiausiai, dėl to, kad šie autoriai neturėjo pakankamai medžiagos – teksto fragmentų ar bent sakinių. Konstatavus kuršininkų kalboje lietuvių kalbos darybos modelio įtaką, vertėtų pažvelgti atidžiau, ar lietuvių kalba yra padariusi poveikį ir šios nuosakos formų vartosenai. Turint omenyje istoriškai susiformavusią stiprią kaimyninių lietuvių tarmių įtaką per mišrias santuokas ir tiesioginius socialinius kontaktus, raštų kalbos įtaką per bažnyčią ir mokyklą, galima kelti prielaidą, kad kuršininkų kalboje turėtų būti pastebimos ne tik lietuviškos kondicionalio formos, bet ir jo funkcijos. Be to, atsižvelgiant į XIX a. antroje pusėje sustiprėjusią germanizaciją (vokiečių kalbos kaip dėstomosios ir oficialiosios įsigalėjimą), tikėtina, kad funkcijoms, kurias baltų kalbose įprastai atlieka kondicionalis (pvz., optatyvo), gali būti taikomas vokiškas modelis ir pasirenkamos kitos formos. Diskusijai keliame teiginiai iliustruojami kelių laikotarpių rašytiniais šaltiniais ir paskutiniųjų XX a. dešimtmečių garso įrašų tekstų medžiaga.

Literatūra

- Bezenberger Adalbert. *Ueber die Sprache der Preussischen Letten*. Göttingen: Vanderhoeck und Ruprecht's Verlag, 1988.
- Endzelīns Jānis. *Latviešu valodas gramatika*. Rīga: Latvijas valsts izdevniecība, 1951, 893–902.
- Holvoet Axel. Notes on the development of the Lithuanian and Latvian conditional. *Linguistica Baltica* 10, 2002, 39–50.
- Holvoet Axel. Mood in Latvian and Lithuanian. *Mood in the Languages of Europe*. Edited by Björn Rothstein and Rolf Thieroff [Studies in Language Companion Series 120] 2010. 425–444.
- Plāķis Juris. *Kursenieku valoda* [Latvijas universitātes raksti. Acta universitatis Latviensis XVI]. Rīga, 1927.
- Rudzīte Marta. *Latviešu dialektoloģija*. Rīga: Latvijas valsts izdevniecība, 1964.

DALIA PAKALNIŠKIENĖ

Lietuvių kalbos institutas
dalia.pakalniskiene@gmail.com

Dėl lietuvių kalbos intarpinių ir *sta* kamieno veiksmažodžių kilmės ir darybos (*CaC*- tipas)

Pranešime pristatomas vieno pogrupio – trumpojo vokalizmo lietuvių kalbos intarpinių ir *sta* kamieno veiksmažodžių su šaknies *a* – kilmės ir darybos klausimai. Išsamus *CaC*- tipo intarpinių ir *sta* kamieno veiksmažodžių inventorių, suregistruotas iš įvairių šaltinių – senųjų raštų, tarmių, dabartinės kalbos, ir veiksmažodžių formaliosios struktūros, darybos ir semantikos tyrimas teikia galimybių atskleisti šios fleksinės klasės atsiradimo būdus. Tyrimo duomenimis, 80 proc. *CaC*- tipo intarpinių ir *sta* kamieno veiksmažodžių yra motyvuotieji žodžiai, t. y. veiksmažodžiai, kurie remiasi kitais lietuvių kalbos leksiniais vienetais arba turi onomatopėjinę formaliąją struktūrą. Nemotyvuotoji leksika, t. y. veiksmažodžiai, kurių sinchroniškai negalime susieti su kitais lietuvių kalbos vienetais, sudaro tik penktadalį *CaC*- tipo veiksmažodžių (19 proc.). Pranešime daugiausia dėmesio skiriama motyvuotajai leksikai – darybos kategorijoms ir jų formaliajai raiškai bei chronologijai.

OTSO VANHALA

Humboldt-Universität zu Berlin
 vanhalao@hu-berlin.de

Actional classes in the early Prussian Old Lithuanian texts

This presentation discusses the findings of my dissertation “Deverbal verb derivation in Old Lithuanian texts from 16th-century Prussia”, specifically, the semantic verbal derivational categories (*Aktionsarten*) as can be attested in the Old Lithuanian texts from Prussia up to the year 1600. These categories, that I call actional classes, were systematically searched for in the texts by comparing verbs from the same root with differing prefixes, suffixes and/or ablaut on the part of morphology, and consistent change in meaning on the part of semantics.

The existence of this kind of verbal derivation in (Old) Lithuanian has long been known, and discussions can be found in Stang 1942 (e.g. 105, 154), Skardžius 1941 (e.g. 528, 550), Otrębski 1965 (e.g. 351, 385), Senn (1966: 445–449) and Jakaitienė (1972: 53).

The core material for the study here presented were the two books of Baltramiejus Vilentas, *Gospels and Epistles* (*Euangelias bei Epiftolas*) and the *Catechism* (*Catechizmas mažas, or Enchiridion*), with more material drawn from the other texts from the same century, the chronologically last being *Margarita Theologica* of Simonas Vaišnoras from the year 1600. The material on which the conclusions are based consist in total of 3,810 tokens and 821 types, i.e. verb lemmas.

In the present discussion, the five semantic derivational categories, also known as the process-related actional classes found in the study are shortly discussed. They are the **ingressives** (*prabusti, prabunda* ‘to wake up’ ← *budėti, budi* ‘to be awake’), **momentaneous** (*pažvilgtėti, *pažvilgti/*pažvilgtėja* ‘to glance’ ← *pažvelgti, pažvelgia* ‘to look at, to cast a glance’), **delimitatives** (*palūkėti, *palūki/*palūkėja* ‘to wait for a time’ ← *laukti, laukia* ‘to wait’), **resultatives** (*sulaukti, sulaukia* ‘to wait until, to get (by waiting)’ ← *laukti, laukia* ‘to wait for’) and **iteratives** (*nešioti, nešioja* ‘to carry (habitually)’ ← *nešti, neša* ‘to carry’).

An important fact discovered in the semantic changes occurring in the derivation of *delimitatives* and *resultatives* is that there are two kinds of aspect-like lexical semantic categories in Old Lithuanian: Telicity and boundedness. Telic verbs have an inherent end-point, e.g. *sudegti* ‘to burn down (intr.)’, whereas bounded verbs have a boundary that is not an inherent end-point of the action, e.g. *palūkėti* ‘to wait for a time’.

Lexical boundedness, as separated from telicity, is very close in semantics to the Russian (Slavic) perfectivity, and could thus be called aspect, albeit it exists only in the lexicon, not morphology.

MIGUEL VILLANUEVA SVENSSON

Vilniaus universitetas
miguel.villanueva@flf.vu.lt

Lith. *plàkti*

In this paper I will deal with the etymology and morphological prehistory of Lith. *plàkti*, *plāka* ‘flog, thrash, whip; beat; whisk’. I will argue that the traditional and practically uncontested connection with Sl. **plǎkati*, **plǎčŭ* ‘cry, weep’ (and, outside of Balto-Slavic, Gk. πλήσσω ‘beat’, Lat. *plangō*, *-ere* ‘beat, bewail’ and Gmc. **flōkanan* ‘slap, mourn’) is demonstrably wrong. I will furthermore argue that Lith. *plàkti* is directly related to Sl. **polkǎti*, **polčŭ* ‘rinse’ (and, perhaps, other material pointing to a root **plek-*). Both claims crucially depend on close consideration of the ablaut patterns of the Balto-Slavic verb and their development in Baltic and Slavic.

**Latgaliečių kalba ir kiti baltų kalbų regioniniai variantai:
tarpdalykiniai sprendimai ir tyrimo galimybės**

**Latgaliešu valoda un citi baltu valodu reģionālie varianti:
multidisciplināri risinājumi un pētniecības perspektīvas**

**Latgalian and other regional varieties of the Baltic languages:
Interdisciplinary solutions and research opportunities**

PIOTR GRABLUNAS

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Uniwersytet Warszawski

grablun@amu.edu.pl

Daugiakalbystė Latgaloje. Šeima, mokykla ir „gatvė“ kaip daugiakalbystės praktiką palaikantys faktoriai – kelių naratyvinių pasakojimų ir kalbinių biografijų ištraukų nagrinėjimas

Šio pranešimo objektas – kelių daugiakalbių Latgalos gyventojų interviu ir naratyvinių pasakojimų, papildančių kalbinių portretų kūrimą, nagrinėjimas remiantis tyrimais, kurie yra Europos mokslinių tyrimų tarybos (EMTT) finansuojamo projekto pagal Europos Sąjungos mokslinių tyrimų ir inovacijų programą „Horizontas 2020“ dotacijos sutartį Nr. 101002696 ERC-2020-COG MULTILING-HIST dalis.

Pranešime aptariamos medžiagos pagrindą sudarys atrinktos pusiau struktūruotų sociolingvistinių interviu, vadinamųjų kalbos biografijų, atliktų Latgaloje nuo 2023 m. liepos iki 2024 m. lapkričio mėn., fragmentai. Interviu buvo vykdomi tyrimui pasirinktose vietovėse: Rėzeknėje, Kraslavoje, Ludzoje ir Varaklianoose (atliktas 51 pusiau struktūruotas interviu su suaugusiais daugiakalbiais asmenimis).

Kita projekto dalis – Latgalos mokyklų mokinių kalbiniai portretai. Portretus mokiniai kūrė per organizuotas praktines dirbtuves, o pasakojimai, susiję su portretais, taip pat buvo įrašyti ir transkribuoti. Per šį tyrimo etapą buvo sukurti 123 kalbiniai įvairaus amžiaus mokinių portretai.

Suaugusieji respondentai, dalyvavę šiame tyrime, dažniausiai užima svarbius vaidmenis jų gyvenamosiose vietovėse, yra bendruomenių lyderiai. Įrašant interviu, kai kurie iš respondentų, jei norėjo ir sutiko, patys kūrė savo kalbinius portretus ir (arba) kalbinę laiko ašį. Naratyvinis pasakojimas portretų ar ašies kūrimo metu taip pat buvo fiksuojamas ir vėliau transkribuojamas. Tyrime dalyvavę suaugusieji respondentai mokėjo ne mažiau kaip tris kalbas, tačiau daugeliu atvejų kalbų repertuarai buvo žymiai platesni.

Pranešime visų pirma bus remiamasi jų pasisakymų fragmentais. Papildomai bus pateikti fragmentai iš pasakojimų, įrašytų per mokyklose vykusias dirbtuves. Latgalos gyventojai jau daug šimtmečių gyvena daugiakalbinėje ir daugiakultūrinėje aplinkoje. Daugiakalbystė, ypač miestuose, regioniniuose centruose ir etniškai mišrioje vietovėje, daug kur yra natūrali, dažnai įgyjama be institucinės paramos mišriuose namuose ir šeimose bei per socialinius ryšius, pavyzdžiui, bendraujant su bendraamžiais už mokyklos ribų, mokykloje per pertraukas ir paprastai su kaimynais. Patys respondentai kai kuriuos daugiakalbystės įgijimo būdus apibūdina kaip kalbų mokymąsi gatvėje ar kieme.

Interviu metu respondentai pasakojo apie kalbos vartojimą vaikystėje ir paauglystėje, kai jie lankė mokyklą. Jie pristatė savo kalbines biografijas, kuriose pasakojo, kaip formavosi ir brendė jų daugiakalbystė. Interviu metu jie taip pat apibūdino su mokykla susijusias situacijas, mokyklose vartojamą dėstomąją kalbą ir ne visai formalias situacijas, vykstančias už mokyklos ribų arba tarp pamokų per pertraukas. Kiekvieno respondento kelias į daugiakalbystę buvo šiek tiek kitoks. Vieniems pradinis taškas buvo dvikalbystė arba (kartais) daugiakalbystė, o kiti savo daugiakalbystę kūrė ir ugdė palaipsniui, tam tikrais etapais. Per gyvenimą formavosi taip pat jų kalbinė tapatybė, kuri daugiakalbių žmonių atveju yra labai sudėtinga, dinamiška ir sunkiai suvokiama tiek jų pačių, tiek tyrinėtojų. Žinoma, vietovės, iš kurių buvo kilę respondentai ir kuriose jie užaugo yra labai reikšmingos. Šiuo atveju taip pat svarbus yra istorinis, politinis ir visuomeninis kontekstas bei šių vietų kalbinė aplinka. Itin įdomūs ir identiteto aspektai – tiek etniniai ir kalbiniai, kaip ir politiniai bei regioniniai. Kai kuriais atvejais šios tapatybės buvo

daugiasluoksnės ar mišrios (hibridinės), tačiau pasitaiko ir gana aiškių, tvirtai apibrėžtų tapatybių. Atsižvelgiant į įvairių veiksnių įvairiapusiškumą ir sudėtingumą, kalbos, sudarančios atskirų pašnekovų kalbinį repertuarą, jų įsisavinimo tvarka, vartojimo sritys ir prestižas skiriasi.

Pranešime bus aptarti keli respondentų pasakojimų fragmentai, kuriuose kalbama apie jų kalbinį repertuarą, kurį sudaro įvairių kalbų konfigūracijos ir jų nuostatos tam tikrų kalbų atžvilgiu, atsižvelgiant į šeimos, mokyklos ir gatvės ar kiemo vaidmenį daugiakalbystės įgijimo procese.

ANGELIKA JUŠKO-ŠTEKELE

RTU Rēzeknes akadēmija
angelika.jusko-stekele@rtu.lv

SANDIS LAIME

Latvijas Universitātes Literatūras, folkloras un mākslas institūts
sandis.laime@lulfmi.lv

Metodiskas pieejas meklējumi digitalizēto latgaliešu folkloras kolekciju normalizēšanai

Digitalizētu folkloras rokrakstu normalizēšana ir viens no būtiskākajiem folkloristikas izaicinājumiem, kas vērsti uz dažādos periodos, atšķirīgās ortogrāfijas tradīcijās un ar atšķirīgu lingvistisko kompetenci fiksētu rokraksta tekstu vienādošanu pēc noteiktiem kritērijiem. Tās mērķis ir folkloras teksta pieraksta nestandartizētu versiju pielāgošana oficiālās ortogrāfijas prasībām, tai skaitā novēršot kļūdainas, nesalasāmas vai nekonsekventas un līdz ar to nesaprotamas valodas formas, kā arī atjaunojot oriģinālu informāciju, kas tehnisku iemeslu dēļ pazaudēta vai nav saprotama. Normalizētie teksti efektīvāk izmantojami pētniecībā, izmantojot digitālo humanitāro zinātņu metodes, digitālajā arhīvistikā, nodrošinot produktīvāku meklējamo leksēmu atrodamību, kā arī izglītojošiem mērķiem, piedāvājot digitālā arhīva lietotājam tekstus mūsdienīgā, saprotamā formā. Attiecināta uz latgaliešu folkloras tekstiem, normalizēšana iegūst starpdisciplināru raksturu, aptverot digitālās folkloristikas un tādu valodniecības nozaru kā valodas vēsture, dialektoloģija un ortogrāfija jautājumus.

Latviešu folkloras krātuves (LFK) digitālajā arhīvā garamantas.lv glabājas 1'007'450 manuskriptu failu, no kuriem vairāk nekā 55'000 failu (jeb 5.5%) ir latgaliešu valodā. Visam latgaliešu folkloras rokrakstu krājumam raksturīga liela pieraksta veidu dažādība, ko citastarp noteicis arī vēsturiskais latgaliešu valodas ortogrāfijas formēšanās process, kas aizsākās jau 19. gadsimta beigās un turpinās līdz mūsdienām. Šī dažādība kavē pilnvērtīgu latgaliešu folkloras krājuma izmantošanu izglītības vajadzībām un folkloras digitālajā pētniecībā.

Valsts pētījumu programmas "Digitālās humanitārās zinātnes" projektā "Atvērtas un FAIR principiem atbilstīgas digitālo humanitāro zinātņu ekosistēmas attīstība Latvijā" (Nr. VPP-IZMDH-2022/1-0002) uzsāktajā latgaliešu folkloras rokrakstu normalizēšanas principu izstrādē pētnieku grupa nonākusi pie vairākiem priekšnosacījumiem, kas ir būtiski veiksmīgam normalizēšanas procesam. Tie ir Latgales izlokšņu aprakstu aptvere dialektoloģijas pētījumos, digitālu atbalsta rīku izstrāde, latgaliešu valodas pareizrakstības noteikumu ieviešanas gaita un to korelācija ar mācību programmām skolās, rūpējoties par normalizēšanas procesam sagatavotiem lietotājiem.

Vai un ciktāl ir pieļaujama izloksnē pierakstītu folkloras tekstu normalizēšana atbilstoši latgaliešu ortogrāfijas normām, vai un ciktāl pieļaujama konkrētā dialektālajā areālā pierakstītu pirmšķietami dialektāli autentisku tekstu pielāgošana attiecīgās izloksnes īpatnībām – tieši šie problēmjautājumi ir noteikuši pētījuma mērķi – uz divu LFK Latgales folkloras kolekciju piemēra vērtēt latgaliešu valodā pierakstīto tekstu normalizēšanas izaicinājumus, no vienas puses, respektējot jebkura teksta kā avota vērtību, no otras puses, publicējot tos tādā kvalitātē, lai teksts būtu pilnvērtīgi izmantojams izglītības vajadzībām, folkloras digitālajā pētniecībā un citējams publikācijās. Digitālajās humanitārajās zinātnēs šīs divas pieejas mēdz raksturot kā deduktīvo (*deductive, rule-based*), kas paredz teksta salāgošanu ar oficiāliem likumiem, normām, standartiem, un induktīvo (*inductive*), kurā izmaiņas ir pēc iespējas tuvākas konkrētā teksta tipiskajām īpatnībām. Pētījumā ar deduktīvo pieeju raksturoti kultūrvēsturiskie apstākļi, kas ietekmēja vai varētu būt ietekmējuši (iniciējuši, reglamentējuši) folkloras kolekciju tapšanu. Pie šiem apstākļiem pieder, piemēram, uzsaukumi folkloras vākšanai, tajos iekļautās norādes folkloras pierakstītājiem, rakstu valodas normatīvais regulējums un izlokšņu apraksti, kas ļauj pirmšķietami sagaidīt izloksnes īpatnības tās areālā pierakstītos

folkloras tekstos, jo sevišķi, ja pastāv norādes, ka gan folkloras pierakstītājs, gan viņa teicēji nāk tieši no šī areāla. Balstoties tieši uz šādiem apsvērumiem, analīzei rakstā izvēlētas divas LFK kolekcijas. Abas kolekcijas LFK iesūtītas periodā no 1926. līdz 1937. gadam, abu kolekciju autori ir skolēni, tajās aptaujātie teicēji nāk no vienas izlokšnes areāla. Kolekcijas tiek analizētas ar induktīvo pieeju, fiksējot tieši šīm kolekcijām raksturīgās pieraksta u. c. īpatnības, kas, atkal atgriežoties pie deduktīvās pieejas, tiek salīdzinātas ar izlokšnes aprakstiem un rakstu valodas ortogrāfijas normām kolekcijas pierakstīšanas laikā. Noslēgumā piedāvāts raksta autoru skatījumā atbilstošākais konkrētas kolekcijas normalizēšanas risinājums, kuru tipoloģiski varētu piemērot visu latgaliešu folkloras rokraksta kolekciju normalizēšanas principiem.

ANTRA KLAVINSKA

RTU Rēzeknes akadēmija
antra.klavinska@rtu.lv

Vietvārdu *Rīga*, *Daugavpils* un *Rēzekne* diskursīvie modeļi: Mūsdienu latgaliešu runas korpusa datu analīze

Īpašvārdu pētniecībā mūsdienās arvien aktuālāks kļūst socioonomastikas virziens, kas pēta īpašvārdu lietojuma sociālos, kultūras un situatīvos apstākļus. Socioonomastikas pētījumi aktualizē arī īpašvārdu lietojuma reģionālo, lokālo izpausmju identificēšanu, kā arī īpašvārdu variantumu un mainību. Novators virziens īpašvārdu pētniecībā ir korpusa onomastika (*corpus-assisted onomastics* (CAO)), kurā kā datu avots tiek izmantoti tekstu korpusi. Analīze balstās uz korpuslingvistikas metodēm, un pētījuma priekšmets ir īpašvārdu izplatība, to lietojums kontekstos, kā arī reģionālās un lokālās variācijas (Jantunen et al. 2022).

Kā datu avots šajā pētījumā izmantots Mūsdienu latgaliešu runas korpus (MuLaR 2024). Tas ir spontānas runas korpus, kas ietver interviju audio ierakstus un to transkripcijas no lauka pētījumiem Latgalē, TV un radio raidījumiem, kā arī Sibīrijā dzīvojošo latgaliešu intervijām. Katram ierakstam ir pievienoti metadati: ieraksta vieta un laiks, audio segmenta ilgums, kā arī runātāja dzimums un vecums. Korpusa izveide uzsākta 2021. gadā, pētījumā izmantota 2024. gada versija, tās apjoms ir 27 stundas (200 000 tekstvienību). Korpus pieejams divās vietnēs: RTU Rēzeknes akadēmijas vietnē <https://mularkorpus.rta.lv/> un Nacionālās korpusu kolekcijas (NKK) vietnē <https://korpus.lv/id/MuLaR>. Šajā pētījumā izmantota NKK vietne NoSketch Engine platformā, kur pieejami daudzveidīgāki korpusa rīki. Būtiskākais ierobežojums datu ieguvē ir tas, ka korpus nav lemmatizēts un morfoloģiski marķēts, līdz ar to vēl daudz kas darāms manuāli. Šis korpus nav speciāli veidots vietvārdu pētījumam, un tā saturs ir ļoti daudzveidīgs, līdz ar to arī vietvārdu kolokācijas atklāj dažādus kontekstus.

Vietvārdi ir nozīmīga īpašvārdu grupa, tie var atklāt vietas identitāti un atspoguļot svarīgas sociālās struktūras. Šī pētījuma mērķis ir atklāt, kādus priekšstatus par Mūsdienu latgaliešu runas korpusā (MuLaR 2024) biežāk pieminētajām pilsētām, proti, Rīgu, Rēzekni un Daugavpili, pauž latgaliski runājošā kopiena, kādus vietvārdu variantus lieto respondenti atkarībā no dzīves vietas un vecuma. Pētījuma jautājumi: (1) Kādi vietvārdu *Rīga*, *Daugavpils* un *Rēzekne* nosaukumu varianti lietoti MuLaR? (2) Ko par variantu izvēli liecina korpusa metadati par runātāja vecumu un dzīvesvietu? (3) Kādi diskursīvie modeļi raksturo katru no šīm pilsētām? (4) Kā šie diskursi atšķiras viens no otra? (5) Kā CADS (*corpus-assisted discourse studies*) metodoloģija palīdz atklāt vietvārdu kontekstuālo informāciju un diskursīvos modeļus?

Pētījumā izmantotā korpusa diskursa pētījumu metode (CADS) apvieno kvalitatīvās un korpuslingvistikas metodes, lai pētītu atslēgvārdu biežumu, konkordanci (lietojumu kontekstā) un kolokācijas (vārdus, kas runas korpusā statistiski nozīmīgi bieži parādās kopā ar vietvārdiem) ar mērķi atklāt diskursa tipus (Partington et al. 2013). Frekvences analīzē noskaidrots, ka MuLaR (2024) biežāk pieminētie pilsētu nosaukumi ir *Reiga* (166 vārdlietojumi), variants *Rīga* (2) un *Ryga* (2); *Rēzekne* (95), arī fonētiskais variants *Riezekne* (77); *Daugovpils* (80), arī varianti *Daugavpils* (11), *Dauguopils* (3) un *Dinaburga* (1). Ņemot vērā korpusa nelielo apjomu, kolokāciju analīzē izmantotas minēto vietvārdu piecas labās un kreisās puses kolokācijas, kas parādās korpusā vismaz 2 reizes, tad tiek veidots kolokāciju saraksts, veicot manuālu lemmatizēšanu un norādot vārdlietojumu biežumu. Tālāk kolokācijas, balstoties uz to nozīmi, tiek klasificētas semantiskās grupās, kas ir diskursa prosodijas (*discourse prosodies*) jeb izteikumu īpašības parādīties noteiktos diskursīvos kontekstos (Baker 2006). Spilgtāko piemēru ekscerpēšanai izmantota konkordanču analīze.

Šāda vietvārdu analīze atklās, kādi diskursīvie modeļi latgaliski runājošo kopienā raksturo Latvijas galvaspilsētu un divas lielākās Latgales pilsētas, kā kvalitatīvi un kvantitatīvi atšķiras priekšstatī par katru no pilsētām. Pētījumā iegūtās atziņas, izmantojot šo jauno metodoloģiju, var ne tikai bagātināt vietvārdu izpēti lingvistisko dimensiju, bet arī veicināt sociāli ilgtspējīgāku pilsētplānošanu.

Literatūra

- Baker, P. (2006). *Using Corpora in Discourse Analysis*. London: Continuum.
- Jantunen, J.H., Ainiala, T., Jokela, S., & Tarvainen, J. (2022). Mapping Digital Discourses of the Capital Region of Finland: Combining Onomastics, CADS, and GIS. *Names: A Journal of Onomastics*. Vol. 70, Issue 1, Winter 2022, pp. 20–39. DOI 10.5195/names.2022.2289.
- MuLaR (2024). – Martena, S., Nau, N., Kļavinska, A., Juško-Štekele, A., Kociņš-Kūceņš, A., Sprukte, A., Briška, A., Gusāns, I., Mazure, L. *Mūsdienu latgaliešu runas korpus (MuLaR)*. CLARIN-LV digitālā bibliotēka, <http://hdl.handle.net/20.500.12574/118>.
- Partinton, A., Duguid, A., & Taylor, Ch. (2013). *Patterns and Meanings in Discourse: Theory and Practice in Corpus-assisted Discourse Studies (CADS)*. Amsterdam: John Benjamin Publishing Company.

LIDIJA LEIKUMA

Latvijas Universitāte
lleikuma@inbox.lv

Par pīterpilišu raksteibu latgališu volūdys normiešonys kontekstā

Pīterpiliši ir pyrmuo latgališu iņteligeņcis paaudze, kas izagleitoj Sanktpīterburgā, jī i pyrmī tautys goreigi mūdynuotuoji. Pīterpiliši ir golvonī 19. i 20. godu symta mejis latgališu rokstu veiduotuoji i kūpieji, pareizraksteibys vaicuojumu kuortuotuoji, dzymtuos volūdys īdzeivynuotuoji rokstu formā, latgališu periodikys suocieji i turātuoji i tml. Par itū vysu jau Leikuma 2010.

Latgališu raksteibys kūpšonys dorbā ir svareigi zynuot ortografejis kuortuošonys viesturi, kurā svareigys ir divejis pusis: a) literarūs normu nūsaceišonys mehanisms, jamūt vārā agruokū praksi i bolstūtīs iz atteiceigūs izlūksņū pazeišonys, b) pījimtūs lāmumu perspektive.

Pīterpilišu raksteiba, byudama ar vairuokom rupom klaidom 1907. goda 17. augusta ortografejis apspridis pījāmumūs, nūsaturēja ap 20 godu, īvyļkdama pādus vēļ i tuoluokajā. Tū veicynova iz sapuļcis lāmumu pamata sagataveituo O. Skryndys gramatika (1908), koč autors labi redzēja vīnu ūtru pretrunu storp saspristū i izlūksnēs reali runuotū. Lāmumi sapuļcē tyka pījimti ar bolsuošonu.

Pīterpilišu diskusejis ap raksteibys niaņsem i pošu lāmumu pījimšonys process īpazeistams žurnalā „Latgolas Škola“ (1935, nr. 3) i laikabīdru atmiņuos, pījimtī lāmumi skaitomi žurnalā i ari originalā O. Skryndys rūkrokstā — augusta sapuļcis protokolu, nasagaidejuši apsūleituos nūdrukošonys „Auseklī“, latgališu jaunīšu savīneibys „Gunkurs“ aktivisti sagatavej šapirografa nūvyļkumā i izplota ar 1912. goda 26. septembra datiejumu.

1907. goda 17. augusta sapuļcē pīsadola 10 bazneickungu (K. Skrynda, N. Rancāns, P. Smeļters, F. Trasuns, J. Veļkme, G. Začs, F. Laizāns, Tukišs i c.) i 3 studente (O. Skrynda, F. Kemps, O. Laizāns), puorstuovi ni vysaidu Latgolys izlūksņū. Zineiguokais iz vysu, jis i sapuļcē caltūs vaicuojumu projekta autors — O. Skrynda. Skrynda beja labi īpaziņš sovū Leiksnys i kaimiņū (Kolupa, Vuorkovys, Preiļū), taipat Varakļūonu, Ondrupinis i Baļtinovys izlūksnis, kur beja vuocs tautys dzīsmis K. Barona „Latvu Dainom“. Acimradzūt taišni pa itam vāluok gramatikā tik daudzi paralelūs formu i pīzeimu par latgališu runys atšķireibom.

Sapuļce suocās ar debatem pryncypialys dobys vaicuojumā, „voi kūpt sovū izlūksni patstuoveigi“. Vīnojas — „Latgalijas dialektu ari atzeit par literaturas volūdu“.

Viertejūt sapuļcē apspristūs 17 vaicuojumus i ar bolsu vairuokumu pījimtūs lāmumus, sprīdieji slavejami par gribiešonu atsabreivuoit nu pūliskuos grafikys divskaņu raksteibā (1. *ai, ei, oi, ui* raksteit ar *i*, na ar *j*, koč 4. punktā burtu *j* īsoka paturēt (*lobajs*, kam lūcejumā ir *lobajam*). Pa vacam paturāts *w* i vareiba leidzskaņus meikstynuot ar *i* (ASg. *skaniu*).

Vairuoki vaicuojumi izsprīsti kai myusu dīnuos: 7. *kauli, kolni*, na *kauly, kolny*; 8. *lyni, zyrgi*; 14. *es lyku, tu lyki*; 15. *lyka, wede*, i tei ir sapruoteiga vīnuošonuos. Korekts īsacejums i 14. punktā: refleksivajuos formuos raksteit *sa*, na *si* (*apsažalot*, bet na *apsižalot* voi *apsižalotis*).

Leluokuo klaida, ar kū pīterpiliši tyka „slovoni“, ir lītuošonai īsaceituo krūpluo pīdiekļu raksteiba: 10. raksteit *-iba, -ica, -ig* (*draudziba, baznica, warijs*); 11. substantivu deminutivūs *-enš, -enia*, bet *-its, -ite*; 13. infinitivā *-et, -it* (*redzet, lasit*).

Sovaiduo pīdiekļu raksteiba ir līcynuojums pīterpilišu lelajai gribiešonai dreizuo satecēt vīnā straumē ar cytim latvīšim. Klaidys var izaruodeit ciši dzeiveleigys i nūsaturēt garai (Skrinda 1908: 25–27; 31 īsoka raksteit *-its, -ite, -inš, -inia, -iba, -ica; -igs*; vāluokuos ortografejis konferencejis (1918., 1921., 1923.) oplomū sprīšonu nūstyprynoj).

Itū pīterpilišu raksteibu lobuot spiej tikai 1927.–28. goda Izgleiteibys ministreis īcaltuo pareizraksteibys komiseja, kas aizavylkušuos naprecizitatis nūmaina ar latgališu runai dabeigim pīdieklam, rokstūt: *-eits*, *-eite*, *-eņš*, *-eņa*, *-eiba*, *-eica* (sal. Strods 1929: 22; Zeps 1929: 12). Par ceiņu deļ dabeigys izrunys formu pareizraksteibys komisejis lūcekli runoj i vāluok: Strods 1944: 365–366; Zeps 1987: 19.

Avoti un literatūra

- Leikuma 2010 — L. Leikuma. Skaņa i burts: atbiļsteibu mekliejumi pīterpilišu gruomotuos // Centrs i perifereja: perspektivu maiņa. Marijīs Andžānis symtgadei. 2. storptautyskuo latgalistikys konference (Rēzekne, 2009. goda 15.–17. oktobris), Rēzekne: Rēzeknis Augstškola, 2010, 56.–78. lpp.
- L-iks 1935 — J. L-iks. Kai rodōs vīneiba myusu dialekta rokstūs // Latgolas Škola, 1935, nr. 3. 6.–8. pl.
- Skrinda 1908 — O. Skrinda. Латышская грамматика летгальского наречия = Latwišu wolúdas gramatika. С-Петербург, 1908. 78 pl.
- Strods 1929 — P. Strods. Redakcijas pizeime // Zīdūnis, 1929, nr. 7. 22.–24. lpp. (Puorpubliciejums: Tāvu zemes kalendars 1996. godam. Rēzekne: Latgolas Kulturas centra izdevnīceiba, 1995. 243.–246. pl.)
- Strods 1944 — P. Strods. Latgaļu dialekta ortografijas problemas //
- Rokstu krōjums latgaļu drukas aizlīguma atceļšonas 40 godu atcerei. Daugavpiļs: V. Loča izdevnīceiba, 1944. 365.–370. lpp. (Puorpubliciejums: Tāvu zemes kalendars 1996. godam. Rēzekne: Latgolas Kulturas centra izdevnīceiba, 1995. 253.–258. pl.)
- Zeps 1929 — F. Zeps. Kaida ir jaunō ortografija? // Latgolas Škola, 1929, nr. 9. 9.–14. lpp. (Puorpubliciejums: Tāvu zemes kalendars 1996. godam. Rēzekne: Latgolas Kulturas centra izdevnīceiba, 1995. 246.–253. pl.)
- Zeps 1987 — F. Zeps. Napabeigta latgaļu ortografijas reforma // Dzeive, Nr. 161. [Minhene]: P/s Latgaļu izdevnīceiba, 1987. 19.–20. pl. (Puorpubliciejums: Tāvu zemes kalendars 1996. godam. Rēzekne: Latgolas Kulturas centra izdevnīceiba, 1995. 258.–261. pl.)

SANITA MARTENA

RTU Rēzeknes akadēmija
sanita.martena@rta.lv

“Muni radinīki dzeivoj Dagdā, bet viņi visi latviski runā” – latgaliešu valoda un citi latviešu valodas reģionālie varianti latviešu diasporas stāstos

Kopš 2023. gada tiek veikts pētījums par latviešu valodas un citu valodu lietojumu diasporas ģimenēs, īpašu uzmanību pievēršot ģimenes valodu politikai un tās ietekmei uz latviešu valodas lietojumu un nodošanu tālāk nākamajām paaudzēm. Dati pamatā ir iegūti, izmantojot padziļinātās intervijas jautājumus (kopumā 18), kas grupēti četrās daļās: 1) valodu lietojums ģimenē; 2) valodu lietojums makrovidē, t. i., saziņā ar kaimiņiem, ar latviešu diasporu u. tml.; 3) viesošanās Latvijā, remigrācijas iespējamība; 4) valodu (latviešu valodas, citas ģimenes valodas, jaunās mītnes zemes valodas) uztvere un nozīme ģimenē. Visvairāk jautājumu tika iekļauts pirmajā daļā, lai iegūtu informāciju par vienošanos starp ģimenes locekļiem par ģimenē lietojamām valodām, reālo valodas praksi dažādās ikdienas situācijās un par saziņu ar radniekiem un draugiem Latvijā (t. i., par saziņas veidiem, biežumu, valodām, komunikācijas problēmām u. tml.).

Viens no intervijas pirmās sadaļas jautājumiem bija: “Vai saziņā tiek lietots arī kāds dialekts?”. Atbildot uz šo jautājumu, respondenti ir minējuši gan mītnes zemēs lietotās reģionālās valodas, piemēram, Spānijā lietoto katalāņu valodu, gan komentējuši savu reģionālo izcelsmi, latgaliešu valodas lietojumu, dzīvojot vai viesojoties Latvijā, vai arī atsaukušies uz Kurzemes akcentu savā runā. Šajā priekšlasījumā tiks analizēta tieši šī intervijas daļa, kas saistīta ar latviešu valodas reģionālo variantu lietojuma praksi diasporas ģimenēs vai sarunās ar paplašināto ģimeni, viesojoties Latvijā. Īpaša uzmanība tiks pievērsta respondentu lingvistiskajai attieksmei pret reģionālajām valodām, kas balstīta pārliecībā par noteiktu valodu vai izlokšņu vērtību, kā simbolisko, tā pragmatisko. Priekšlasījumā tiks dots arī ieskats jautājumā par lingvistiskās attieksmes maiņu un iemesliem, īpaši, sociolingvistiskās vides ietekmei uz valodas vērtības mazināšanos vai paaugstināšanos. Attieksmē pret latgaliešu valodu neliela uzmanība tiks pievērsta arī t.s. vecās diasporas un jaunās diasporas salīdzinājumam.

Priekšlasījumā tiks analizēti gan iegūtie dati, gan tiks dots ieskats pašā pētnieciskajā procesā, proti, kvalitatīvo datu grupēšanā, interpretācijā un digitālo risinājumu meklēšanā. Atbildes tiks sniegtas uz tādiem pētījuma jautājumiem kā: 1) vai diasporas ģimenēs tiek nodota tālāk latgaliešu valoda; 2) kāda ir diasporas latviešu attieksme pret latgaliešu valodu un citiem reģionālajiem variantiem un kas to ir veidojis vai turpina veidot; 3) kādas ir digitālās iespējas kvalitatīvo datu analizē un vizualizācijā?

Pētījuma pamatā ir 30 padziļinātās intervijas (25–80 min. garas) ar latviski runājošiem informantiem, kas dzīvo kādā no Eiropas valstīm (Lielbritānijā, Īrijā, Norvēģijā, Somijā, Dānijā, Vācijā, Spānijā un Grieķijā), ASV vai Jaunzēlandē. Lai gan uz interviju tika aicināti abi vecāki un bērni, visos gadījumos informantes ir mammas, vienā intervijā piedalījās arī respondentes divi pieaugušie bērni (18 un 28 gadi). Intervijās pieminēto bērnu vecums ir amplitūdā no diviem mēnešiem līdz 36 gadiem. Dati tika iegūti 2023.–2025. gadā.

Šis pētījums ir izstrādāts ar Eiropas Savienības Atveseļošanas un noturības mehānisma atbalstu (projekts Nr. RTU- ZG- 2024/1-0006 “Ģimenes valodu politika un kartogrāfija: digitālās humanitārās zinātnes Latvijas ģimeņu daudzvalodu prakses un attieksmes izzināšanai”).

IEVA OZOLA

RTU Liepājas akadēmija
ievaozola21@gmail.com

Latgalistikas dotumi Liepājā: saturs un pētniecības iespējas

21. gs. Liepāja un tās universitāte attīstās kā Kurzemes, īpaši Lejaskurzemes, valodas, folkloras un literatūras izpētes centrs, taču universitātes zinātniskajā kolekcijā uzkrāti arī citu Latvijas kultūrvēsturisko zemju, tostarp Latgales, folkloras un valodas dotumi, kas pētniekiem zināmi daudz mazāk vai nemaz.

Liepājas kolekcijas reģionālo daudzveidību noteikuši vairāki faktori (arī Ančevska 2022: 90–93): objektīvie – studiju programmu prasības (obligāta folkloras un / vai dialektoloģijas prakse) un studentu dzimtā vai dzīvesvieta, kur īstenoti prakses uzdevumi, kā arī subjektīvie – akadēmiskā personāla zinātniskās intereses, kas ir būtisks faktors latgalistikas tematikai Liepājas akadēmiskajā vidē 20. gs. 2. pusē.

Patstāvīgs folkloras un valodas (apvidvārdi, vietvārdi) dotumu krājums Liepājā veidojas kopš 20. gs. 90. gadiem (līdz tam studentu vākumi nodoti Latvijas PSR ZA Andreja Upīša Valodas un literatūras institūtam), bet tā pieejamība pētniekiem un citiem interesentiem ir atšķirīga: folkloras krājums (1987–2021) ir digitalizēts un pieejams ikvienam vietnē garamantas.lv (sk. Latviešu folkloras krātuve: Liepājas Universitātes krājums), turpretim valodas krājums joprojām pastāv kā rokrakstu un manuskriptu kolekcija.

Latgalistikas dotumu vākšanu un izpēti Liepājā būtiski ietekmējusi latgalietes – profesores Dr.habil.philol. Antoņinas Reķēnas – 45 gadu (1953–1998) akadēmiskā darbība Liepājā. Izšķirami vairāki darbības virzieni: Reķēnas pašas zinātniskās intereses un darbs Dienvidlatgales izlokšņu, īpaši dzimtās Kalupes un tās kaimiņizlokšņu, izpētē (“Kalupes izlokšnes vārdnīca” 1998; monogrāfija “Amatniecības leksika dažās Latgales dienvidu izlokšnēs un tās sakari ar atbilstošajiem nosaukumiem slāvu valodās” 1975, iestrādes monogrāfijai par Dienvidlatgales izlokšņu un lietuviešu valodas leksikas semantiskajām paralēlēm u. c.); studentu sagatavošana valodas dotumu vākšanai sadarbībā ar Valodas un literatūras institūta dialektologiem un onomastikas pētniekiem; studiju darbu vadīšana, īpaši rosinot Latgales studentus.

Liepājas kolekcijā glabājas deviņi Reķēnas vadīti diplomdarbi latgalistikā, kas veltīti leksikas tematiskajām grupām “Ēdieni” (Bērpils 1976, Līksna 1978, Barkava 1979), “Vērpšana un aušana” (Aglona 1978), “Lopkopība” (Stirniene 1982), tautasdziesmu leksikai (Auleja 1984) un toponīmikai (Cibla 1979, Malta 1985, Šķilbēni 1989). Šo darbu zinātnisko nozīmi un pētniecības potenciālu apliecina vairāki faktori: oriģināls un zinātniskās vadītājas pārbaudīts valodas dotumu kopums; lingvistiskā apraksta un analīzes standarts leksēmu analīzē (atbilst dialektālo vārdnīcu šķirklju izveides standartam); izlokšņu teksti ar kultūrvēsturiski nozīmīgu informāciju.

Atšķirībā no Lejaskurzemes kolekcijas līdz šim publicētos pētījumos atsauču uz Liepājas kolekcijas latgalistikas dotumiem ir maz, arī profesores Reķēnas pētījumos tiešu atsauču ir nedaudz (Ozola 2015: 46). Vienīgais pētījums, kurā tieša norāde uz studentu oriģinālo vākumu dota, ir 4. Vissavienības baltistu konferencē (1980) nolasītais referāts “Mūsdienu lauksaimniecības leksikas attīstības galvenās tendences latviešu valodas izlokšnēs”, kas ir pamats tāda paša nosaukuma rakstam (1985): bez Reķēnas vākumiem Kalupē un Līksnā izmantots Liepājas studentu darbs četrās dažādu dialektu izlokšnēs – Stirnienē, Sinolē, Laidzē, Rucavā (Ozola 2015: 46–47).

Profesores Antoņinas Reķēnas personībai bija svarīga loma latgalistikas popularizēšanā Liepājā 20. gs. 80. gadu nogalē un 90. gados, kad, Atmodas kustības rosināta, Liepājā izveidojas “Liepājas Latgaļu kultūras biedrība” (dibināta 1988). Joprojām aktuāls ir izdevuma “Mōras Zeme” raksta “Jaunie filologi, meklējiet rakstos” aicinājums: “LU Baltu valodu katedrā un Liepājas Pedagoģiskās augstskolas Latviešu valodas katedrā ir vairāki kursadarbi un

diplomdarbi par Latgales izlokšņu leksiku. Lūk, uzdevums Latgales filologiem – turpināt vākt izlokšņu materiālus un inventarizēt jau savāktos faktus.” (Reķēna 1992)

Literatūra

- Ančevska, Ieva. 2022. Liepājas Universitātes folkloras krājuma veidošanās, apstrāde un digitālā pieejamība. *Letonica*, Nr. 47, 88–102.
- Latviešu folkloras krātuve, Liepājas Universitātes krājums. Pieejams: <https://garamantas.lv/lv/repository/1477981/Liepajas-Universitates-krajums> (skatīts 23.04.2025.)
- Ozola, Ieva. 2015. Lejaskurzemes izlokšņu dotumi Antoņinas Reķēnas pētījumos. *Piemares ļaudis un likteņi*, Nr. 1. Liepāja: LiePA, 45–52.
- Reķēna, Antoņina. 1992. Jaunie filologi, meklējiet rakstos. *Mōras Zeme*. Nr. 44, 21.11.1992.

ANNA STAFECKA

LU HZF Latviešu valodas institūts
anna.stafecka@inbox.lv

Izloksne un tradīcija 19. gadsimta vidus latgaliešu rakstu avotā „Nutikszonas Biblias..” (1860)

19. gadsimta pirmajā pusē un vidū latgaliešu grāmatu valodā izteiksmes un rakstības ziņā vērojama lejupslīde. Valda uzskats, ka ar labu, tautai tuvu valodu izceļas *vācbaltu/poļu* publicists, vēsturnieks, etnogrāfs, folklorists Gustavs Manteifelis (1832.–1916). Gustavam Manteifelim piedēvē arī latgaliski tulkotos Bībeles stāstus, kas publicēti 1860. gadā (atkārtots izdevums 1861. gadā) *Nutykszonas Biblias aba Izstostiejszona Waca un Jauna Istodiuma...*, ko veido fragmenti no Vecās un Jaunās Derības. Grāmata vienkāršā un saprotamā valodā vēsta par svarīgākajiem Bībeles notikumiem. Izdevuma titullapā teikts, ka tā *parakstieja nu Baznickunga K. Schmidta un porlykta uz latwiszkas meles nu Draugim Latwiszu-Barnu Inflantu zemes*. Tātad tas varētu būt kolektīvs darbs?

Rakstībā Bībeles stāstu tulkojumā turpināta jau pastāvošā latgaliešu rakstības tradīcija, taču laikam poļu rakstības reformas ietekmē divskaņa otrais komponents atspoguļots ne tikai ar *y* (*gayszums, puysis*), bet plaši sastop arī *j* (*grejda, rejzi*).

Ja latgaliešu rakstu avotu valoda līdz 19. gadsimtam ir balstīta uz Latgales dienvidu izloksnēm, tad 19. gadsimta vidū līdz ar G. Manteifeļa darbību rakstu valodā ienāk arī Latgales vidus un austrumu izloksnēm raksturīgās pazīmes, piem., līdzās tradicionālajām nomena vienskaitļa ģenitīva, daudzskaitļa datīva un akuzatīva galotnēm *-as, -es, -is* sastop arī *-is, -ys* (*ziemis, majzis*).

Līdzās tradicionālajai īpašības vārda noteiktajai galotnei *-ais* retumis sastop arī Latgales vidus un austrumu izloksnēm raksturīgo galotni *-īs* (*tymsis, wacis*). Atrodamas arī šajās izloksnēs sastopamās personu vietniekvārdu daudzskaitļa akuzatīva formas *myusus, jyusus*, piem., *jyusus* pi *sewis paimszu*.

Ar piedēkļiem atvasinātajos atgriezeniskajos darbības vārdos sastop kā formantu *-sa-* (*nasawiere* ‘neskatījās’), tā arī *-si-* resp. *-sy-* (*atsidareys* ‘atvērsies’). Visai bieži sastopama dubultā atgriezeniskā morfēma, piem., *pasyrodiejos*, ko uzskata par jauninājumu.

Nekonsekventi lietotas vēlējuma izteiksmes formas ar atšķirīgām galotnēm katrai personai. Izplatītas Latgales izloksnēm raksturīgās personu galotnes, kas ir arī latgaliešu rakstu valodas tradīcija, piem., *es byutum, tu dutim, jyus byutumet*. Taču visai bieži sastopamais personu galotņu jaukums, iespējams, norāda uz nestabilu šo formu lietojumu jau 19. gadsimta vidū.

Divdabju lietojumā turpināta jau esošā latgaliešu rakstības tradīcija. Bieži sastopami divdabji ar izskaņu *-ams*. Tie lietoti kā tagadnes aktīvie lokāmie divdabji, piem., *dagams* ‘degošs’ *kryums*, kā tagadnes pasīvie divdabji, piem., *pazieystami* ar *gudrybu*. Nereti tie ir arī nelokāmā divdabja ar *-am* funkcijā, piem., *dzierdieja gonus stostamus* ‘stāstām’. Sastopami arī no *i*-celma darbības vārdiem darināti nelokāmie divdabji ar *-īt (-eit)*, kas mūsdienu izloksnēs fiksēti tikai sporādiski, piem., *wyssim dzierdieyt, wyssim redzieyt*. Retāk sastopami divdabji ar *-dams*, piem., *nasdama trauku*.

Tekstā sporādiski fiksētas arī citu Latgales izloksņu īpatnības, piem., dienvidu izloksnēs izplatītā personu vietniekvārdu datīva forma akuzatīva vietā (*es syutu jums*), ziemeļu un dienvidrietumu izloksnēm raksturīgā vietniekvārdu un īpašības vārdu izskaņa *-uods* (*wyssodu kūku*), kas varētu liecināt par vairāku tulkotāju darbu.

Nozīmīgs avots latgaliešu rakstu valodas tradīcijas attīstībā ir bijusi lejaslatviešu rakstība. Tajā sastopamās valodas parādības, kas nav raksturīgas izloksnēm, tomēr ir nostiprinājušās latgaliešu rakstu valodā, piem., vietniekvārds *viņš*, konstrukcija *iekš + ģenitīvs* lokatīva izteikšanai, darbības vārda nākotnes formas, nenoteiksme supīna vietā, saiklis *un*.

Vārdu krājumu raksturo plašs Latgales vidus izloksnēm raksturīgais leksikas slānis. Atrodami mantoti vārdi, kuri vai nu ir zuduši, vai retumis sastopami vecākās paaudzes runā, piem., *gauss* ‘pārticīgs, bagātīgs’, *sônkaula* ‘ribas’, *progoreygi* ‘alkatīgi’, *gardiedzie*, *dzalwiâdiâra* ‘varavīksne’, *padiebbesis* ‘mākonis’.

Minami daži iespējamie aizguvumi no lietuviešu valodas, piem. *palyka par poszytoju* ‘zemes apstrādātāju, arāju’, *izpazina* ‘izsūdzēja (grēkus)’, *buds* ‘daba, raksturs’. Tulkojumā daudz slāvismu, piem., *pakuta* ‘gandarīšana’, *pūsts* ‘tukšs’, *obrozs* ‘attēls’, *ciotka* ‘tante’, *prāca* ‘darbs’.

Kopumā Bībeles tekstu tulkojumā ir turpināta 18. un 19. gadsimta latgaliešu rakstu avotos izveidojusies stihiskā normatīvisma tradīcija, kā pamatā ir Dienvidlatgales izloksnes, taču līdz ar G. Manteifeļa darbību tajā ienāk arī Viduslatgales izlokšņu īpatnības.

ILGA ŠUPLINSKA

RTU Rēzeknes akadēmija
ilga.suplinska@rtu.lv

Latgaliešu volūdys tezaurs – spēles ar nozīmēm – darbības vārda dzeit gadījuma analīze

Ideja par nepieciešamību pēc skaidrojošās vārdnīcas latgaliešu valodā ir virtojusi gaisā jau kopš 21. gadsimta sākuma, iespējams, arī agrāk. Bet ap latgalistikas konferenču laiku (2008–2019) sākās neliela rosība – tikšanās, domu biedru grupu veidošanās, finansējuma, labākā tehnoloģiskā risinājuma meklēšana, kas palēnām materializēja šo ideju. Būtiski izcelt vismaz divus svarīgus priekšdarbus: 1) 2011.–2013. gadā Latvijas–Lietuvas pārrobežu projektā „Humanitārās izglītības pētniecības infrastruktūras izveide Austrumlatvijā, Lietuvā” (HipiLatLit) Rēzeknes Augstskolai (kopš 2025. gada 1. aprīļa – Rīgas Tehniskās universitātes Rēzeknes akadēmija) sadarbībā ar Kauņas Vītāuta Dižā Universitāti un LU Matemātikas un informātikas institūtu izdevās izveidot pirmo latgaliešu valodas korpusu (1 milj. vārdlietojumu) un lietuviešu-latviešu-latgaliešu biežuma vārdnīcu¹ (10 000 vārdi, latgaliešu vārdu ir vairāk, jo, tulkojot no lietuviešu valodas, tika meklēti vārdi arī ar emocionālu vai stilistisku nokrāsu, piedāvāti sinonīmi. Tas ļāva 2020. gadā papildināt mūsdienu latgaliešu valodas korpusu līdz 2 milj. vārdlietojumam², domāt par korpusa marķējumu, pareizrakstības rīku un joprojām par skaidrojošās vārdnīcas nepieciešamību), 2) pateicoties valodniekam Aleksejam Andronovam, ir digitalizēts iepriekš izdoto vārdnīcu materiāls. Tāpēc ir tikai likumsakarīgi, ka valsts pētījumu programmā “Digitālā humanitārā zinātne” beidzot ir sācies darbs pie latgaliešu valodas tēzaura izveides.³

Kā elektroniskā izdevuma ievadā atzīst tā autore: „*Latgaliešu valodas (LTG) tēzaurs* ir iecerēts kā plaša elektroniska skaidrojošā un sinonīmu vārdnīca, kam ir trīs pamatuzdevumi. Pirmkārt, dokumentēt latgaliešu leksiku visā tās bagātībā, vienā vietā apkopojot datus no dažādiem avotiem: 20. un 21. gadsimtā izdotām vārdnīcām un publicētiem vārdu sarakstiem, rakstītiem tekstiem un runas ierakstiem. (...) Otrkārt, saglabāt un attīstīt latgaliešu rakstu valodu, veicinot tās lietošanu. (...) Treškārt, mūsdienās valodas attīstībai, pētniecībai un lietojumam nozīmīga ir arī tās funkcionēšana digitālajā vidē. *LTG tēzaurs* ir viens no vairākiem rīkiem, kas to nodrošina.”⁴ Jāpiebilst, ka aizraujošākais vārdnīcas veidošanas procesā ir tieši nozīmju meklēšanas, salīdzināšanas, to transformāciju fiksēšanas process. Šī pētījuma mērķis ir atklāt vārdnīcas tapšanas problēmjautājums, analizējot darbības vārda *dzeit* gadījumu.

Pirmkārt, fiksējot katru vārdnīcas šķirkli tiek veikta lokāla izpēte, izskatot, vai konkrētais piemērs ir fiksēts vārdnīcās, ar kādām nozīmēm un rakstības variantiem, tad leksēmas formas tiek meklētas mūsdienu latgaliešu valodas korpusā. Analizējot piemēru, semantiku, lietojuma biežumu, veidojas leksēmas nozīmju apraksts.

Otrkārt, ja pirmās tēzaura publikotās versijas fokuss bija tieši uz biežuma ziņā vairāk lietotajiem (saraksts ar 2200 vārdiem, kas dažādās vārdformās pieminēti vismaz 100 reizes) un no latviešu literārās valodas atšķirīgajiem vārdiem, tad šobrīd, lai parādītu vārddarināšanas un gramatisko paradigmu daudzveidību, ne mazāk svarīgs ir vienas saknes vārdu morfoloģiskos atvasinājumu un stabilo vārdsavienojumu apraksts.

Treškārt, tiks sīkāk analizēts darbības vārda *dzeit* nozīmju, morfoloģisko saišu un nedalāmo vārsavienojumu piemērs, atklājot: 1) izmaiņas vārda nozīmēs, piemēram, *dzeit* dažādie atvasinājumi ar priedēkļiem (*aiz-*, *ap-*, *da-*, *ī-*, *īž-*, *na-*), tāpat kā ar priedēkli un refleksīvo komponentu (*aiza-*, *atsa-*, *dqsa-*, *īsa-*, *nūsa-*, *pasa-*, *sasa-*) atrodami

1 Leikuma L.; et al. (2013). The Lithuanian-Latvian-Latgalian Dictionary. *Lietuviešu-latviešu-latgaliešu vārdnīca*.

2 Briška, Anna; et al. (2022). Corpus of Contemporary Latgalian Texts 2022 (MuLa 2022), CLARIN library at IMCS, University of Latvia, <http://hdl.handle.net/20.500.12574/72>.

3 LTG tēzaura veidošana uzsākta 2022. gadā Valsts pētījumu programmas “Digitālās humanitārās zinātnes” projektā “Atvērtas un FAIR principiem atbilstošas digitālo humanitāro zinātņu ekosistēmas attīstība Latvijā (DHELI)”, Nr. VPP-IZM-DH-2022/1-0002.

4 Kļavinska, Antra et al. (2025). Par Latgaliešu valodas tēzauru. CLARIN-LV digitālā bibliotēka, <http://hdl.handle.net/20.500.12574/116>.

atvasinājumi vārdnīcās (LLLD 2013, Bērzkalns 2007, KiV)¹ kā pirmo izceļ dzišanas nozīmi saistībā ar lopkopību, tai pašā laikā MuLa rada, ka 20. gs. beigās 21. gs. sākuma lietojumā vairāk dominē tās nozīmes, kas saistītas ar vardarbību, piespiedu cilvēku, noteiktas sabiedrības daļas padzišanu no ierastās vides, 2) līdzīgi ir ar nedalāmiem vārdsavienojumiem, frazeoloģiskiem izteicieniem, piemēram, *dzeit sars, izdzeit cērmis* novēco, tiek lietoti retāk, tai pašā laikā frazeoloģisko izteicienu *dzeit luni* vārdnīcās atrast nevar, bet literatūrā un mūsdienu sarunvalodā var fiksēt, 3) vārdnīcās ir atrodami tādi atvasinājumi kā *dzynuļš, dzeišanos, pīdziniejs*, bet MuLa var atrast leksēmu *izdziniejs, tostū izdziniejs*.

Vērojot šo nozīmju maiņu, piemērus, var iegūt priekšstatu par latgaliešu valodas, ka arī to nosaukto reāliju, tradīciju zudumu, mazināšanos vai tieši pretēji popularitāti un pārmantojamību.

1 Sk. Kļavinska, Antra et al. (2025). Izmantotie avoti. CLARIN-LV digitālā bibliotēka, <http://hdl.handle.net/20.500.12574/116>.

ANNA VULĀNE

Latvijas Universitāte
anna.vulane@lu.lv

Ieskats valodniecības terminu lietojumā Antona Skrindas darbā “Latwišu wolúdas gramatika”

20. gadsimta sākumā pēc latīņu drukas aizlieguma atcelšanas (1904) latgaliešiem pavērās iespēja pašiem attīstīt savu rakstu valodu, izstrādāt mācību līdzekļus un rūpēties par tās apguvi skolās.

1908. gadā Pēterburgā iznāk pirmā latgaliešu izstrādātā “Latwišu wolúdas gramatika”, kuras autors ir kara ārsts, dzejnieks, publicists un tulkotājs Antons Skrinda (Ontons Skrynda, 1881–1918). Tā rakstīta krievu valodā, bet piemēri, formu paradigmas, nedaudzie tekstu paraugi doti latgaliski. Darbā iekļauts gan ortogrāfijas apspriedēs (1903; 1907) lemtais par dažādu skaņu pierakstu, gan atkāpes no tā un paša autora atziņas. Izdevums domāts galvenokārt Pēterburgas garīgā semināra vajadzībām.

Kaut arī A. Skrindas rakstības principi nebija veiksmīgi (Breidaks, 1993) un daudzas normas neatbilda tautas valodai, tomēr tā bija normatīva līdz 1918. gada ortogrāfijas konferencei un kalpoja par pamatu gan rakstītājiem un pedagogiem, gan diskusijām un turpmākai ortogrāfijas jautājumu risināšanai līdz pat Pētera (Pītera) Stroda vadītās ortogrāfijas komisijas (1927) pieņemto pareizrakstības nosacījumu publicēšanai 1929. gadā, kā arī būtiski ietekmēja jauno noteikumu izstrādi.

Referāta pamatu veido 167 A. Skrindas izvēlētie termini un to sinonīmi, kas lietoti paralēli attiecīgajiem apzīmējumiem krievu valodā, retumis blakus dodot atbilstošu aizguvumu no latīņu vai grieķu valodas, piem., *злаголь* – *laika wòrds* (*verbs*), *слог* – *sillaba* или *balsins*. Pētījuma mērķis ir sniegt pārskatu par terminiem, kuri atšķiras no mūsdienu latgaliešu valodā lietotajiem.

Gramatikā koncentrēti raksturota fonētiskā un morfoloģiskā sistēma, nelietojot nozaru nosaukumus, norādīta formu pareizrakstība, pastarpināti minot atsevišķus vārddarināšanas un sintakses gadījumus. Terminu kopums atspoguļo latviešu valodas gramatikām raksturīgos nominācijas līdzekļu meklējumus un lielā mērā sasaucas gan ar vairākās 19. gadsimta gramatikās sastopamajiem apzīmējumiem (Paegle, 1999), gan ar Jāņa Endzelīna un Kārļa Milēnbaha “Latviešu gramatikā” (1907) lietotajiem terminiem. Var hipotētiski pieļaut, ka A. Skrindam ir bijuši zināmi kādu gramatiku autoru darbi, tomēr to salīdzinājums neliecina par viena darba būtisku ietekmi.

Fonētiskās sistēmas aprakstā specifiski apzīmējumi izvēlēti krītošās (*gravis*) un lauztās (*akūts* un *jumtiņš*) intonācijas nosaukšanai, proti, garuma zīmes (*stiptò, gryustò, lauztò (jumtinš) garuma zeime*), zilbe līdzīgi kā dažos citu autoru darbos dēvēta par *balsini*, patskaņi un divskaņi ir *wínkòršas* un *salyktas patskianas (diwskanias)*, savukārt mīksto un cieto līdzskaņu iedalījumā rodami citās gramatikās nemanīti apzīmējumi *šniòkuli* un *kròteilu (augšleju) leidzskanias l, n, r*, kuras dēvētas arī par plūstošām skaņām.

Morfoloģiskās sistēmas raksturojumā konstatēts plašākais no mūsdienu valodas atšķirīgu terminu lietojums. Deviņu vārdšķiru (*woludas dalias*) nosaukšanai izmantotas analītiskās leksēmas, atšķirīgi nosauktas četras: *laika wòrds* (darbības vārds), *satiksmes wòrds* (prievārds), *wínotojs // bídrotòjs* (saiklis), *jutuma wòrds* (izsaukmes vārds). Izvēlētie termini atspoguļo vai nu vārdšķirai raksturīgo kategoriju, funkciju, vai emocionālo niansi.

Lietvārdu (*litas w.*) raksturošanai izmantoti apzīmējumi *wòrdi* un *priksmati*, pēdējos nosaucot *jyutami (dzeiwi – zyrgs, nadzeiwi – spolwa)*, *dùmojami (gors) priksmati*, bet vārdi dalīti *sowuma (Juzups)*, kas varētu būt tulkojums no krievu valodas, *sugas, kùpības* un *wilas* vārdos.

Locījumu nosaukšanai izvēlēti divi paņēmieni – skaitliskais (*pyrmajs – sastajs*) un semantiskais, proti: *sókuma, nuteikuma, dawuma, papildējuma, witas, saukuma lùcējums*. Par instrumentāli (*leidzeklia lùcējums*) norādīts, ka tāda locījuma latviešu valodā vairs nav.

Šķiet, krievu valodas ietekme manāma arī deminutīvu iedalījumā, norādot, ka ir *mozynojami*, *meilynojami* un *zamynojami priksmati*.

Īpašības (*eipašības*) vārdu raksturojumā nav būtisku atšķirību, savukārt par skaitļa vārdiem norādīts, ka ir *eisti* (pamata) un *kòrtas* skaitļa vārdi.

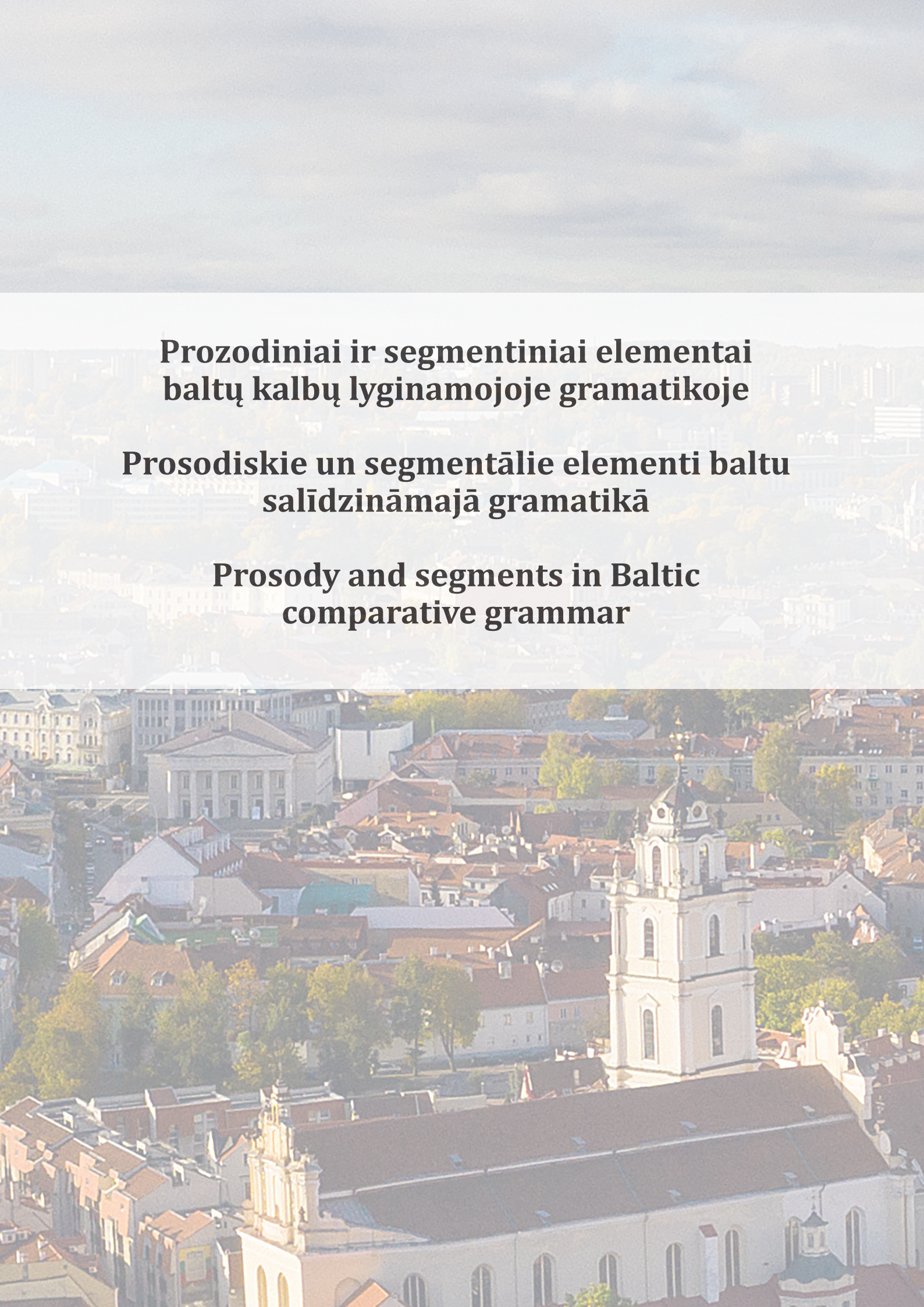
Vietniekvārdi dalīti astoņās grupās, no kurām minami *atsagrīžšonas*, *atteicības*, *aizròdējuma*, *(na)nùteikuma* *witinika wòrdi*.

Darbības vārdu (arī *laikwords*) kategoriju raksturojumā norādīta *prikspagòtne*, *beigta*, *nabeigta pagòtne* un *nòkùtne*, nosauktas 6 izteiksmes, t. sk. *nanùteikta* un *nùleiguma izteiksme*, kā arī 5 kārtas – *dorùtne*, *cišùtne*, *atsagrīžama*, *sowstarpeja* un *wideja kòrta*, kā arī locīti *kòdības* un *apstòklia divdabi*.

A. Skrindas gramatika kļuvusi par latgaliešu rakstu valodas vēstures pieminekli un ir nozīmīgs ieguldījums latgaliešu rakstu valodas attīstībā.

Literatūra

- Breidaks, A. (1993). Latgališu rokstu volūdas sòkùtne un atteisteiba. *Tāvu zemes kalendārs 1993*. Rēzekne: Latgolas kulturas centra izdevnīceiba, 124–129.
- Endzelīns, J., Milenbahs, K. (1907). *Latweeschu gramatika*. Rīga: K. J. Zichmaņa apg.
- Paegle, Dz. (1999). *Latviešu valodas mācībgrāmatu paaudzes. Pirmā paaudze 1874–1907*. Rīga: Zvaigzne ABC.
- Skrynda, O. (1908). *Латышская грамматика латгальскаго нарѣчія*. = *Latwišu wolūdas gramatika*. Pēterburga: [b. i.].

An aerial photograph of a city, likely Vilnius, Lithuania, showing a dense urban landscape with numerous buildings and a prominent white church tower with a dark roof and a small dome. The sky is overcast with grey clouds. The text is overlaid on the upper half of the image.

**Prozodiniai ir segmentiniai elementai
baltų kalbų lyginamojoje gramatikoje**

**Prosodiskie un segmentālie elementi baltu
salīdzināmajā gramatikā**

**Prosody and segments in Baltic
comparative grammar**

SIMON FRIES

University of Oxford
simon.fries@classics.ox.ac.uk

Proto-East-Baltic *jā and its relation to the Latvian debitive and Lithuanian subjunctive

The source construction of the Latvian debitive as instantiated by forms such as *jā=būt* 'should/must be' (thus e. g. in Valmiera), *jā=iēt* 'should/must go' has always posed a problem to the historical grammar of Latvian. The synchronic description of the debitive is rather straightforward: it has necessitative and originally also had existential semantics and is made up of the prefix *jā=* and the third person present tense form of a respective verb, with the exception of *jā=būt*, where *jā=* seems to be adjoined with the infinitive *būt*.

The diachrony of this construction, however, is not so clear. It has traditionally been assumed that the prefix *jā=* somehow developed from a relativiser/relative pronoun – an assumption that was already voiced by Endzelin in his *Lettische Grammatik* (1923). The exact etymology and form of the alleged relative pronoun, however, remain unclear. Recent research has shown that the Latvian debitive might have shared a common source with forms of the Lithuanian subjunctive paradigm, namely first person singular subjunctive forms of the type 1SG.SUBJ. *būčia* 'be'. Both can reflect the univerbation of a Proto-East-Baltic clitic *jā with either the infinitive like *būti > Lith *būti*, Latv *būt*, as is usually assumed, or a short third person subjunctive form like *būtuñ > *būtu > *būt > Lith *būt*/ *būti*, Latv *būt*, as I would like to suggest (*būt(i)=jā > *būčia* in Lithuanian and *jā='būt(i) > *jā=būt* in Latvian). Forms that show a third person present form as the second element are likely to be based on the pattern of DEB. *jā=iēt* : 3PRES. *iēt* 'go', where the third person present form is identical with the infinitive *iēt*.

The exact morphology and etymology of *jā, however, still remain unclear. This talk seeks to shed light on the history of *jā and the source construction of the debitive and the Lithuanian first person singular subjunctive: it will be demonstrated with the help of comparative evidence from East Baltic and other Indo-European languages that the clitic *jā is indeed originally a form of a relative pronoun as Endzelin assumed, namely the neuter nominative/accusative plural of the Proto-Indo-European relative pronoun *(H)ǵós, i.e. it is a reflex of Proto-Indo-European *(H)ǵéh₂ (cf. Greek ὅ, Vedic Sanskrit यद्). Based on the finding that *jā is indeed the reflex of an original relative pronoun, it can be established that the debitive construction and the first person singular subjunctive in Lithuanian go back to a more original construction consisting of a main clause and a relative clause introduced by *jā in which this was adjoined with either the predicate of the main clause or the predicate of the relative clause. Constructions of the former type led to the emergence of forms like Lith 1SG.SUBJ. *būčia*, while constructions of the latter type developed into debitives. These two particular developments will be discussed against the backdrop of similar constructions in other Indo-European languages.

EUGEN HILL

Universität zu Köln
 eugen.hill@uni-koeln.de

The afterlife of ‘simple’ clitics

It is well known that clitics are prone to univerbation with their syntactic and/or prosodic hosts. Univerbation turns a clitic into a bound morph which, from that time on, is just a part of a larger word and, accordingly, develops like bound morphs and/or segment strings of any origin. In my talk, I will argue that this is actually true only for one of the two major types of clitics whereas clitics belonging to the other type may still interact with their etymological source in different ways even after the univerbation has been completed. I will also systematise the different attested patterns of such interaction and address the question of how they may help in reconstructing bound morphology.

In most general terms, two major types of clitics may be distinguished. The so-called ‘simple’ clitics are just prosodically weak variants of stressed word-forms (cf. German 2SG.NOM stressed *du* vs. clitic *=du* ‘you’). By contrast, clitics which may be called ‘special’ clitics deviate from their stressed counterparts not just prosodically but also phonologically and/or syntactically (cf. Vedic Sanskrit 1PL.ACC stressed *asmān* vs. clitic *=nas*). Cf. slightly differently Zwicky (1994), Nübling (1992: 24–34), Anderson (1993: 73–76, 2005: 78), Halpern (1996: ix, 1998), Meklenborg Salvesen & Helland (2013: 5–7), among others.

Clitics of both types may become obligatory in a specific context and ultimately undergo univerbation. The life of a ‘special’ clitic ends at this point. By contrast, the phonological proximity of a (former) ‘simple’ clitic to its stressed counterpart often keeps the new structure synchronically analysable. This allows for a secondary interaction (a) between this structure and the stressed counterpart of the former ‘simple’ clitic, (b) between this structure and its stressed constituent used in different contexts.

In my talk, I will introduce a first preliminary typology of such interaction patterns attested in structures containing (former) ‘simple’ clitics. To this end, I intend to use two different morphological structures in Baltic. The first will be the determinate inflection of adjectives, which is known to have only recently developed by univerbation with a ‘simple’ clitic. The second structure will be the finite verbs only recently univerbated with clitic by-forms of originally independent local adverbs. Cf. on both structures and/or developments most recently Sommer (2018, 2019), Hill et al. (2019).

Using most recent developments of these two structures in Baltic and Slavonic languages (as partially described in Zinkevičius 1957, 1966, 1981; Hock 2016; Gelumbeckaitė 2020; Avanesov et al. 1965; Bromlej & Bulatova 1972 etc.), I will introduce several patterns of interaction between such structures and the independent words which originally provided their constituents. Cf. in particular:

- (a) phonological adjustment of the clitic part (cf. INST.SG.M. Lith *mažúo-ju*, NOM.PL.M. *-ie-ji* → Lith dial. *mažúo-juo*, *-ie-jie*, cf. INST.SG.M. *juõ*, NOM.PL.M. *jiẽ*),
- (b) morphological adjustment of the clitic part (cf. NOM.SG.F. OESlav *dobra-ja*, Lith dial. *mažó-ja* → OPr *pirmo-i*, Lith *mažó-ji*, Latv *mazà-i*, cf. NOM.SG.F. OESlav *ja* ~ Lith *ji*),
- (c) morphological adjustment of the stressed part (cf. LOC.SG.M. OLith *maža-jame* → Lith dial. *mažam-jam*, cf. LOC.SG.M. Lith *mažamè*, *jamè* > Lith dial. *mažam̃*, *jam̃*), etc.

Taking into account these patterns of secondary interaction between a univerbated morphological structure and its (former) constituents explains a great deal of surprising variation typically observed in such structures in different dialects and/or languages. This insight may help to correctly reconstruct the evolution of bound morphology in groups of related languages.

References

- Anderson, Stephen R. 1993. Wackernagel's revenge: clitics, morphology, and the syntax of second position. *Language* 69(1), 68–98.
- Anderson, Stephen R. 2005. *Aspects of the Theory of Clitics*. Oxford: OUP.
- Avanesov, R.I. et al. 1965. *Russkaja dialektologija*. 2nd edition. Moskva: Nauka.
- Bromlej, S.V. & L.N. Bulatova. 1972. *Očerki morfologii russkix govorov*. Moskva: Nauka.
- Gelumbeckaitė, Jolanta. 2020. Pronominierte Nominalformen in der Wolfenbütteler Postille (1573–1574). *Baltistica* 55(1), 49–82.
- Halpern, Aaron L. 1996. Introduction. In: Halpern, Aaron L. & Arnold M. Zwicky (eds.). *Approaching Second. Second position clitics and related phenomena*, ix–xxiii. Stanford: CSLI Publications.
- Halpern, Aaron L. 1998. Clitics. In: Spencer, Andrew & Arnold M. Zwicky (eds.). *The Handbook of Morphology*, 101–122. Oxford: Blackwell.
- Hill, Eugen et al. 2019. The development of prefixation in time and space. Ditropic clitics and prosodic realignment in dialects of Indo-European. *Transactions of the Philological Society* 117(2), 157–198.
- Hock, Wolfgang. 2016. Pronominierte Nominalformen im Alt-litauischen. *Indogermanische Forschungen* 121. 365–386.
- Nübling, Damaris. 1992. *Klitika im Deutschen. Schriftsprache, Umgangssprache, alemannische Dialekte*. Tübingen: Narr.
- Meklenborg Salvesen, Christine & Hans P. Helland. 2013. Why challenging clitics? Some introductory remarks. In: Meklenborg Salvesen, Christine & Hans P. Helland (eds.). 2013. *Challenging Clitics*, 1–26. Amsterdam: Benjamins.
- Sommer, Florian. 2016/2017 [2019]. Diachronie und areale Effekte. Zur Entstehung der bestimmten Adjektive im Baltischen und Slavischen. *Die Sprache* 52 (2). 202–255.
- Sommer, Florian. 2018. The historical morphology of definiteness in Baltic. *Indo-European Linguistics* 6(1). 152–200.
- Zinkevičius, Z. 1957. *Lietuvių kalbos įvardžiutinių būdvardžių istorijos bruožai*. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla.
- Zinkevičius, Z. 1966. *Lietuvių dialektologija. Lyginamoji tarmių fonetika ir morfologija*. Vilnius: Mintis.
- Zinkevičius, Z. 1981. *Lietuvių kalbos istorinė gramatika*. II. Įvardžiai. Būdvardžiai. Skaitvardžiai. Veiksmažodžiai. Nekaitomosios kalbos dalys. Istorinės sintaksės apybraiža. Vilnius: Mokslas.
- Zwicky, Arnold M. 1994. What is a clitic? In: Nevis, Joel A. et al. 1994. *Clitics. A comprehensive bibliography 1892–1991*, xii–xx. Amsterdam: Benjamins.

MAREK MAJER

Uniwersytet Łódzki
marek.majer@uni.lodz.pl

The origin of fixed prefix stress patterns in Baltic and Slavic

A problem unaddressed in recent diachronic monographs on Balto-Slavic mobile stress (Olander 2009, Jasanoff 2017) and in studies on the prosody of prefixes in the relevant languages (Hill et al. 2019) is the persistent accent-attracting behavior of two (and only two) prefixes: Lithuanian *per-* and Common Slavic **vy-*.

In Lithuanian (Senn 1966: 246–247, 299), *pér-* ‘through, across’ is stressed irrespective of the accentual properties of the verbal stem: hence not only *pér-veda* ‘transfers’ (like *iš-veda* ‘leads out’), but also *pér-rašo* ‘overwrites’ (vs. *į-rāšo* ‘writes in’) and *pér-matė* ‘saw through’ (vs. *nu-mātė* ‘foresaw’). The prefix is likewise always stressed when added to nominals. This is the only prefix with such accent-overriding properties in Li (and Baltic; the other two languages are, for obvious reasons, less informative). OLi and dialectal evidence is variegated (Skardžius 1935: 229–230), but the special behavior of *per-* may by default be treated as conservative and its non-exceptional patterning as due to regularization.

In Sl, the prefix **vyž-* ‘out, up’ displays a similar pattern: cf. Russian *ot-brósit* ‘to throw aside’, *ot-bróšu* ‘I will throw aside’ vs. *vý-brosit* ‘to throw out’, *vý-brošu* ‘I will throw out’; *ot-dát* ‘to give back’, *ot-dalá* ‘she gave back’ vs. *vý-dat* ‘to give out’, *vý-dala* ‘she gave out’. This same pattern is observed for **vy-* in Kashubian dialects with free stress (Lorentz 1903: 214) and in South Slavic dialects with residues of **vy-* (Vermeer 1984: 340), which guarantees the CSI pedigree of the phenomenon. Again, it also encompasses nominals.

Synchronically, the two prefixes can be analyzed as accentually dominant as opposed to all others (Lehfeldt 2001: 69, following Zaliznjak etc.), but this does not explain the origin of their unusual status. Approaches tackling the issue from a diachronic point of view are hard to come by. Some remarks can be found in works representing the Leiden school of BSl accentology (Pronk 2013: 109; Vermeer 1984: 340; Ebeling 1967: 585). Even here, however, the problem is only discussed in passing; many questions remain, and the proposed point of departure – the alleged underlying (i.e. not surface automatic/left-marginal) stress of all verbal prefixes – is questionable (cf. Jasanoff 2017: 213). Vaillant (1966)’s explanation invoking the alleged Germanic origin of CSI **vy-* can be rejected.

We attempt to formulate an account that would be broadly compatible with theories on BSl mobility such as those by Olander and Jasanoff. We do this by explicitly tackling several questions which have so far only been implied or even absent altogether in the literature, as well as by formulating new assumptions – some of them highly hypothetical, but at least overt:

- (1) The phenomenon seen in Li *pér-* and CSI **vyž-* is so consistent and synchronically ‘out of place’ in both systems that it likely reflects the vestige of a common PBSl pattern.
- (2) Since the behavior is observed in two distinct items, the two likely share(d) a common property that induced the pattern (this would imply that Sl **per-* [and OPr *per-*?] is either not fully cognate with Li *per-* or was regularized).
- (3) This common property is somehow linked to the underlying acuteness, as the respective prefixes are the only acute (verbal) prefixes in both Lithuanian and Slavic. This connection has routinely been made (e.g. Kazlauskas 1968: 72, 87 or the above Leiden school literature), but note that acuteness should, in principle, be entirely independent of stress placement at the PBSl level (skeptically on the link between acuteness and the stress-retracting properties of *pér-* e.g. Schmalstieg 2000: 300–301).

- (4) The concomitant development of acuteness and inhibition of mobility may have something to do with a lost coda and/or second syllable of the prefixes: possibly PIE **ud* > PBSl **ūd*, PIE **pěri* or **perh_x* > PBSl **per*-? (Along similar lines cf. Girdenis & Žulys 1972: 198–199: Li *pér*- < **pěri*.)

References

- Ebeling, Carl L. 1967. 'Historical laws of Slavic accentuation', [in:] *To Honor Roman Jakobson. Essays on the Occasion of His Seventieth Birthday. 11 October 1966*. Vol. 1. The Hague: Mouton, 577–593.
- Girdenis, Aleksas & Vladas Žulys. 1972. Review of Kazlauskas 1968. *Baltistica* 8, 193–202.
- Hill, Eugen, Daniel Kölligan, Corinna Scheungraber & Michael Frotscher. 2019. 'The development of prefixation in time and space', *Transactions of the Philological Society* 117: 157–198.
- Jasanoff, Jay H. 2017. *The Prehistory of the Balto-Slavic Accent*. Leiden: Brill.
- Kazlauskas, Jonas. 1968. *Lietuvių kalbos istorinė gramatika (kirčiavimas, daiktavardis, veiksmažodis)*. Vilnius: Mintis.
- Lehfeldt, Werner. 2001. *Einführung in die morphologische Konzeption der slavischen Akzentologie*. 2nd ed. München: Sagner.
- Lorentz, Friedrich. 1903. *Slovinzische Grammatik*. St.-Peterburg: Izd. Vtorogo Otdelenija Imperatorskoj Akad. Nauk.
- Olander, Thomas. 2009. *Balto-Slavic Accentual Mobility*. Berlin–New York: Mouton de Gruyter.
- Pronk, Tijmen. 2013. 'On the Accentuation of I participles of the type neslъ in Western South Slavic'. *Rasprave* 39, 105–131.
- Schmalstieg, William R. 2000. *The Historical Morphology of the Baltic Verb*. Washington, DC: Institute for the Study of Man.
- Senn, Alfred. 1966. *Handbuch der litauischen Sprache*. Vol. 1. Heidelberg: Winter.
- Skardžius, Pranas. 1935. *Daukšos akcentologija*. Kaunas: V.D.U. Humanitarinių mokslų fakulteto leidinys.
- Vaillant, André. 1966. *Grammaire comparée des langues slaves*. Vol. 3. Paris: Klincksieck.
- Vermeer, Willem. 1984. 'On clarifying some points of Slavonic accentology: the quantity of the thematic vowel in the present tense and related issues'. *Folia Linguistica Historica* 5, 331–395.

VYTAUTAS RINKEVIČIUS

Vilniaus universitetas
vytautas.rinkevicius@flf.vu.lt

Traces of accentual immobility in Lithuanian disyllabic adjectives

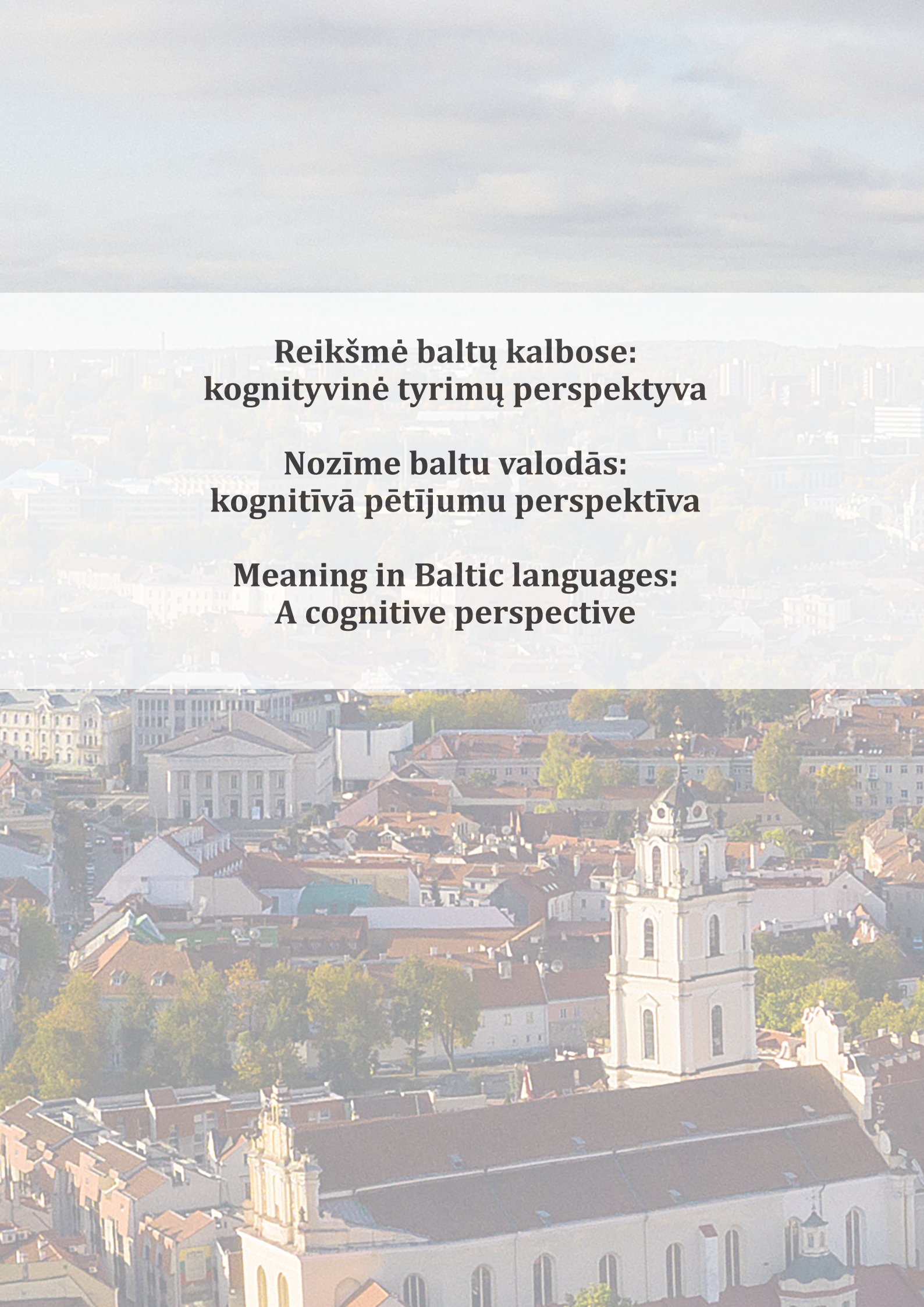
In contemporary standard Lithuanian, disyllabic adjectives typically belong to a mobile accentuation pattern (i.e., accent paradigms 3 or 4), e.g., *báltas* (a. p. 3), *gývas* (a. p. 3), *māžas* (a. p. 4), etc. It has long been known that accentual mobility in some of these adjectives is secondary, and relics of earlier immobile accentuation can still be observed in older Lithuanian texts (cf. K. Donelaitis' instr. pl. *pĩlnoms*) or in modern dialects (cf. Žemaitian nom. pl. *báltĩ*). In some cases, it is further confirmed by comparative evidence (cf. Latvian *baľts*, *pĩľns*; Slavic *pĩľnъ*, a. p. a) or by the accentual patterns of derivatives (cf. dial. *bált-um-as*, *pĩln-at-is*). No systematic effort has yet been made to synthesize data from various sources or to compile a roughly comprehensive inventory of formerly immobile adjectives. This paper aims to do so.

MIGUEL VILLANUEVA SVENSSON

Vilniaus universitetas
miguel.villanueva@flf.vu.lt

Old Prussian adverbs in *-i*

In this paper I will deal with Old Prussian adverbs in *-i* like *poklusmingi* ‘obediently’. I will do two things: 1) to argue that adverbs in *-i* constitute a real and separate class of Old Prussian adverbs (in contrast with most grammars, where they are mixed up with adverbs in *-ai/-u*); 2) to argue that *-i* goes back to the instr. sg. masc. **-ijō* of Proto-Baltic *ijō*-adjectives (type Lith. *didelis*, *-ė*) by regular sound change. Both claims crucially depend on close consideration of West Baltic *Auslautgesetze*.

An aerial photograph of a city, likely Vilnius, Lithuania, showing a dense urban landscape with numerous buildings and a prominent white church tower with a dark roof and a cross on top. The sky is overcast with grey clouds. The text is overlaid on the upper half of the image.

**Reikšmė baltų kalbose:
kognityvinė tyrimų perspektyva**

**Nozīme baltu valodās:
kognitīvā pētījumu perspektīva**

**Meaning in Baltic languages:
A cognitive perspective**

ANITA HELVIGA

RTU Liepājas akadēmija
anita.helviga@rtu.lv

DIĀNA LAIVENIECE

RTU Liepājas akadēmija
diana.laiveniece@rtu.lv

Stabilitātes un mainīguma aspekts retorisko figūru jēdzieniskajā izpratnē un lietojumā

Iecere aplūkot retoriskās figūras stabilitātes un mainīguma aspektā veidojusies uz valodas vērojumu pamata, kas rosina izvirzīt pētījuma jautājumu – kādas pārmaiņas latviešu valodas lietotāju uztverē ir notikušas termina “retoriskās figūras” jēdzieniskajā izpratnē un lietojuma jomās?

Mērķis – atklāt stabilos un mainīgos aspektus retorisko figūru jēdzieniskajā izpratnē un lietojumā, izmantojot terminoloģijas semasioloģisko un kognitīvās lingvistikas pieeju.

Tradicionālā izpratne par retoriskajām figūrām (retoriskais jautājums, retoriskais izsauciens, retoriskā uzruna) balstīta uz saikni ar jēdziena *retorika* izpratni kā daiļrunas mācība un zinātne par runas mākslu. Stilistikās figūras jēdziens tiek saistīts ar sintaktisku konstrukciju, tādējādi šo tēlainās izteiksmes līdzekli nošķirot no tropiem, kas balstīti uz vārda lietojumu pārnestajā nozīmē. Literatūrzinātnes un valodniecības pētījumos precīzāk nekā plašsaziņas līdzekļu un komunikācijas nozarē valda stilistisko figūru funkcionalitātes pieredze, piemēram, skaidrojot, ka retoriskais jautājums ir jautājums tikai pēc sintaktiskās modalitātes, bet pēc loģikas sprieduma tas ietver arī atbildi (lielākoties apgalvojumu vai noliegumu), par ko runātājs ir pārliecināts, līdz ar to atbilde uz retorisku jautājumu netiek gaidīta: jautājums “Kā tev nav kauna?” ietver runātāja apgalvojumu ‘tev vajadzētu nokaunēties, nožēlot’; jautājums “Vai/kā par to var nedomāt?” pauž noliegumu ‘par to nevar nedomāt’. Šāda atbilde, kas ietverta jau pašā jautājumā, pastiprina klausītāja/lasītāja uzmanību un vienlaikus ļauj uzzināt runātāja/rakstītāja viedokli.

Mainīguma aspekti parādās galvenokārt divos virzienos. Pirmkārt, atšķirīgi tiek interpretēti viens no pakārtotajiem terminiem – “retoriskais jautājums”, kurā līdzās sēmai ‘figūra izteiksmes paspilgtināšanai’ arvien spēcīgāk runātāju attieksmē izpaužas sēma ‘jautājums bez dziļāka seguma’, kas vedina domāt par mazsvarīgumu un tukšvārdību. Tas lielā mērā ir saistīts ar viena no termina komponentiem nozīmes paplašināšanos, varētu teikt – profilēšanos: jēdziena “retorisks” izpratnē arvien izteiktāk dominē atvasinātā nozīme ‘tāds, kas ir ārēji izskaistināts, bet mazsvarīgs, bez dziļāka seguma, bez pārdzīvojuma’. To apstiprina tādi piemēri kā *retoriska mīļāšanās, retoriski gājieni, retoriski argumenti, retoriska frāze, retoriskas klišejas, retoriskas nodevas, retorisks vingrinājums, retorisks treniņš, retoriski aicinājumi, retoriska histērija* (korpuss.lv). Otrkārt, ir paplašinājies vai pat deformējies termina “stilistiskās figūras” lietojums, ar to apzīmējot arī citus mākslinieciskos izteiksmes līdzekļus, piemēram, tropus. Ir lasāmi pētījumi, kuros metafora tiek saukta par izplatītāko retorisko figūru plašsaziņas līdzekļos un reklāmas valodā. Tas saistāms gan ar kognitīvajā lingvistikā aplūkotajiem uztveres, pieredzes un informācijas apstrādes aspektiem, kas mūsdienu valodas lietotājam ir ļoti atkarīga no kontekstualitātes, gan ar valodas funkcionālo stilu pārklāšanos, kad pragmatisko apsvērumu dēļ netiek nošķirtas lietišķā, publicistikas un reklāmas stila pazīmes. Nav izslēdzama arī kādu sociālo un kultūrspecifisko faktoru ietekme, kas šādas pārmaiņas veicina valodas lietotāju apziņā.

Terminoloģijas semasioloģiskā metode ļauj virzīt pētījumu no vārda/termina uz tā apzīmējamo jēdzienu, tādējādi nostiprinot konkrēto terminu lietojumu un izpratni. Savukārt, skatot šo jautājumu onomasioloģiski, iespējams, būtu jānonāk pie kāda jauna termina, kurš nosauktu vārdā to, kas ir izveidojies kā atšķirīgs no iepriekš aplūkotā jēdziena.

Valodas materiālam izmantoti 21. gadsimta piemēri, bet terminu aplūkošanai veikts salīdzinājums no ilgāka perioda latviešu valodā, kā arī dažās kontaktvalodās.

DOMICELĖ JONAUSKAITĖ

Université de Lausanne
domicele.jonauskaite@unil.ch

**Lithuanian colour-emotion associations:
A cross-cultural comparison with Latvia, Estonia,
and other 34 nations**

Red with anger or green with envy – such metaphors link colours and emotions. While colour metaphors vary across languages, previous studies in our and other labs showed many cross-cultural similarities in colour-emotion associations. Here, I will present data on colour-emotion associations from 8615 participants (2172 men) coming from 37 nations, including Lithuania ($n = 217$), Latvia ($n = 167$), and Estonia ($n = 286$). Lithuanians had many associations, the most frequent being *red-love*, *yellow-amusement*, *yellow-joy*, and *black-sadness* (*raudona-meilė*, *geltona-linksmumas*, *geltona-džiaugsmas*, *juoda-liūdesys*). While Lithuanians associated more emotions with colours than the other participants, the Lithuanian pattern of colour-emotion associations was highly similar to the global pattern of associations ($r = .92$). When compared to each other nation individually, colour-emotion association pattern similarities ranged between .65 and .89. Lithuanian associations were the most similar to those of Russian, Ukrainian, and Estonian participants (Latvian participants ranked 8th in similarity) and the least similar to those of Egyptian, Azerbaijani, and Nigerian participants. Crucially, colour-emotion association similarities could be predicted by linguistic distance, so that nations speaking languages linguistically closer to Lithuanian displayed more similar colour-emotion association patterns. Geographic distance was not a significant predictor. These results support universality of colour-emotion associations and point to small but meaningful cultural differences (e.g., *red* represented *love* more strongly than *anger* for Lithuanians but not globally). Future studies should look at the semantic colour meaning more broadly to test where colour-emotion associations originate from.

SAMANTA KIETYTĖ

Vilniaus universitetas
samanta.kietyte@flf.stud.vu.lt

Priešdėlis *per-*: reikšmės ir jų motyvacija

Šio pranešimo objektas yra lietuvių kalbos priešdėlio *per-* veiksmažodiniai vediniai. Tiriamasis priešdėlis yra prielinksninės kilmės, tai yra kilęs iš prielinksnio *per*, su kuriuo turi ir iš esmės tokią pačią prototipinę reikšmę – judėjimo į kitą objekto pusę jo viršumi. Jie neretai pasakymuose vartojami kartu (1). Darbo tikslas yra atlikti priešdėlio *per-* vedinių semantinę analizę ir pasiūlyti galimą jo reikšmių radialinį tinklą, kitaip tariant – nustatyti ryšius tarp jo reikšmių.

1) *Jis peršoko per tvorą.*

Darbo metodinis ir teorinis pagrindas yra kognityvinės lingvistikos prieiga. Prototipinė priešdėlių reikšmė visuomet yra erdvinė ir gali būti aprašoma per vaizdines schemas (Johnson 1987), nustatant, kas priešdėliniu veiksmažodžiu nusakomoje situacijoje yra trajektorius, riboženklis ir koks yra santykis tarp jų. Laikomasi nuostatos, kad kalbinių vienetų reikšmės yra ne arbitralios, bet susijusios semantinės motyvacijos ryšiais (Langacker 1986, Panther 2013). Pagal tokią nuostatą viena kalbinių vienetų reikšmė yra laikoma pagrindine, prototipine, o kitos yra kilusios (nebūtinai tiesiogiai) iš jos (Lakoff 1987), pavyzdžiui, *per-* atveju iš prototipinės reikšmės VIRŠUMI yra kilusi reikšmė VIETOS KAITA (2).

2) *Prašau persiūsti vadovo laišką man.*

Kai kurie semantiniai ryšiai paaiškinami per konceptualiųjų metaforų ir metonimijų teoriją (Lakoff, Johnson 1980). Tokiu ryšiu su prototipine reikšme susijus, pavyzdžiui, reikšmė PRANAŠUMAS (3). Tokiu atveju priešdėlinis veiksmažodis nusako įvairiai suprantamo nugalėjimo, buvimo pranašesniu situacijas. Prototipinėje reikšmėje trajektorius juda aukščiau nei riboženklis, o pranašumas metaforiškai yra suvokiamas kaip buvimas aukščiau.

3) *Sūnus peraugo tėvą.*

Medžiaga tyrimui buvo surinkta iš 2014 m. gramatiškai anotuoto, iš 63 645 700 žodžių susidedančio tekstyno „Lithuanian Web (LithuanianWaC v2)“. Atlikus rankinę rezultatų atranką, liko 475 tiriamieji vediniai. Atlikta jų semantinė analizė ir išskirtos 11 reikšmių. Erdvinės reikšmės išskirtos nustatant, kas vaizdinėje schemoje yra trajektorius, kas – riboženklis, ir koks yra santykis tarp jų. Kitos reikšmės siejamos su erdvinėmis per semantinės motyvacijos ryšius, taip pat išskiriant, kokie elementai atitinka trajektorijų ir riboženklį. Analizė parodė, kad griežtų ribų tarp reikšmių nėra, jos veikiau sudaro kontinuumą ir jų pačių vidinė struktūra turi centrą ir periferiją, t. y. vieni vediniai yra prototipiškesni tam tikros reikšmės atstovai nei kiti.

Literatūra

- Johnson, M., 1987. *The Body in the Mind: The Bodily Basis of Meaning, Imagination and Reason*. Chicago: University of Chicago Press.
- Lakoff, G., Johnson, M., 1980. *Metaphors We Live By*. Chicago: University of Chicago Press.
- Langacker, R.W. 1986. An Introduction to Cognitive Grammar. *Cognitive Science* 10, 1–40.
- Panther, K.-U., 2013. Motivation in language. In: *Cognition and Motivation: Forging an Interdisciplinary Perspective*. Sud. S. Kreidler. Cambridge: Cambridge University Press, p. 407–432.

REGINA KVAŠYTĖ

VU Šiaulių akademija
regina.kvasyte@sa.vu.ltSākotnējo nozīmi zaudējušī latviešu radniecības
leksika lietuviešu tulkojumos

Daiļliteratūra un tās tulkojumi ir pateicīgs materiāls kulturoloģiskiem un lingvistiskiem pētījumiem. No valodas viedokļa interesanta ir dažādu semantisko grupu leksika. Radniecības leksika tradicionāli nosauc attiecsmes starp cilvēkiem, kuriem ir kopējs priekštecis vai kuru sakars ir radies laulībā, taču latviešu valodā tā tiek lietota gan lai nosauktu īpašu ieražu kolektīvu locekļus un mitoloģiskas būtnes, gan nosauktu vai uzrunātu svešus, parasti vecāka gadagājuma cilvēkus.

Pētījuma **mērķis** – sastatīt latviešu (avotvalodas) un lietuviešu (mērķvalodas) radniecības leksikas, kas zaudējuši sākotnējo nozīmi, lietojumu. Par **avotiem** izmantoti tautasdziesmu atdzejojumi un prozas tulkojumi.

Radniecības vārdi *tēvs, māte, bērni* tiek lietoti „īpašu ieražu kolektīvu locekļu apzīmēšanai, kā *Jāņa tēvs, Jāņa māte, Jāņu bērni*” (Ozols 1993, 61). Latviešu–lietuviešu vārdnīcās vārda *Jāņi* šķirklī visas minētās vārdkopas skaidrotas aprakstoši: *Jāņu māte* ‘šeimininkē, vaišinanti jonininkus’ [saimniece, kas cienā jāņubērnus (līgotājus)]; *Jāņu tēvs* ‘šeimininkas, vaišinantis jonininkus’ [saimnieks, kas cienā jāņubērnus (līgotājus)]; *Jāņu bērni* ‘jonininkai (*joninių vaikštynių dalyviai*)’ [jāņubērni (līgotāji) (*Jāņu svētku dalībnieki*)] (LLKŽ 1977, 287; LLKŽ 2003, 306). Leksika, kas nosauc dalībniekus atkarībā no to lomas svētku gaitā, ir pārstāvēta tautasdziesmās. Vārdkopa *Jāņa tēvs* (vai *Jāņatēvs*) lietuviešu valodā atdzejota *Janio tėvas* (citi radniecības vārda varianti nav konstatēti, var atšķirties tikai īpašvārda forma), toties savienojuma *Jāņa māte* pamatkomponents tiek atveidots gan ar *motė*, kas ir visām indoeiropiešu valodām kopīgs vārds (Sabaliauskas 1990, 20–21; Karulis 1992, 1, 571–572), gan skarbākai izteiksmei raksturīgo vārdu *močia* (Lyberis 2002, 264). Savukārt vārdkopa *Jāņu bērni* atdzejota ar *jonininkai*. Šo svētku dalībnieku nosaukumi konstatēti arī prozā – Annas Sakses pasakā „Naktsvijole” (liet. *Raganiuke*), Dainas Avotiņas romānā „Vīramāte” (liet. *Anyta*), taču tulkojumi šajos avotos atšķiras – pasakā vienā gadījumā pēc izrunas atveidots latviskais nosaukums, pievienojot lietuviešu valodas personu nosaukumiem raksturīgu izskaņu (*lyguotojai*), otrajā – tulkotas tā sastāvdaļas (*jonvaikiai*), bet romānā lietota atbilde *jonininkai*, kā to piedāvā vārdnīcas. Prozā pagaidām nav konstatēti vārdkopu *Jāņu māte* un *Jāņu tēvs* lietojumgadījumi.

Dažādi mitoloģisko būtnu nosaukumi – *Jūras / Vēja / Zemes / Vēļu māte* – sastopami galvenokārt tautasdziesmās, kur tie atdzejoti attiecīgi *Jūrų / Vėjų / Žemės / Vėlių motė* (nelielas atšķirības vērojamas atkarīgā komponenta skaitļa formā) (sal. *motės* kā šķirkljavārds „Mitoloģijas enciklopēdijas” tulkojumā no latviešu valodas (ME 1999, 2, 207)). Taču latviešu prozas tulkojumos lietuviešu valodā lietots arvārdu *motė* saistīts, bet tikai tai vienai raksturīgais vārds *motina*, piemēram, Regīnas Ezeras „Mežābelē” (liet. *Laukinė obelis*) *Laimės māte* (121) – *Laimės motina* (106), Māras Zālītes „Paradīzes putni” (liet. *Rojaus paukščiai*) *Jūras māte* (160) – *Jūros motina* (192).

Radniecības nozīmi zaudējušie vārdi var paust pieklājīgu un cieņpilnu attieksmi pret parasti vecāka gadagājuma un /vai svešiem cilvēkiem. Lai atveidotu šādas vārdkopas ar komponentu *māte*, R. Ezeras romānu tulkojumos lietuviešu valodā pie uzvārda pievienota izskaņa *-iene* vai tas aizstāts ar īpašības vārdu *senoji* ‘vecā’, savukārt vārds *tēvs* tulkots ar *dėdė* ‘tēvocis’. Reizēm sastopami citi varianti, piemēram, M. Zālītes romāna „Pieci pirksti” (liet. *Penki pirštai*) tulkojumā lietots sarunvalodai raksturīgais barbarisms *gaspadinė* kā vārda *šeimininkē* sinonīms, jo latviešu valodā jūtamas asociācijas ar mājvārdu.

Latviešu valodas radniecības leksika, kas ir zaudējuši sākotnējo nozīmi un tiek lietota vārdkopās, daiļliteratūras tulkojumos ļauj tulkotājiem brīvi rīkoties, taču prasa precīzu jēdzienu izpratni un radošumu, atveidojot to lietuviešu valodā.

Literatūra

- Karulis K. *Latviešu etimoloģijas vārdnīca*. 2 sēj. Rīga: Avots, 1992.
- Lyberis A. *Sinonimu žodynas*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2002.
- LLKŽ 1977 – Balkevičius J., Kabelka J. *Latvių-lietuvių kalbų žodynas*. Vilnius: Mokslas, 1977.
- LLKŽ 2003 – *Latvių-lietuvių kalbų žodynas*. Sud. ir ats. red. Alvydas Butkus. Kaunas: Aesti, 2003.
- ME – *Mitologijos enciklopedija*. T. 2. Vilnius: Vaga, 1999.
- Ozols A. *Latviešu tautasdziesmu valoda*. 2. labots izd. Rīga: Zvaigzne, 1993.
- Sabaliauskas A. *Lietuvių kalbos leksika*. Vilnius: Mokslas, 1990.

JŪRATĖ LUBIENĖ

Klaipėdos universitetas
jurate.lf@gmail.com

DALIA PAKALNIŠKIENĖ

Klaipėdos universitetas
dalia.pakalniskiene@gmail.com**Kūno dalių konceptualiųjų požymių reprezentacija
leksikos sistemoje**

Pranešimas skirtas kūno dalių konceptualiųjų požymių ir jų lingvistinės reprezentacijos problematikai. Norint suprasti, kaip paprastojo kalbos vartotojo sąmonėje interpretuojama žmogaus kūno sandara, kaip suvokiamos atskiros kūno dalys, tiriama natūraliausia iš visų kalbos atmainų – tarminė kalba, konkrečiai – šiaurės žemaičių patarmėje funkcionuojantys kūno dalių pavadinimai (resp. somatonimai).

Tyrimas remiamas *dviejų lygmenų semantikos* (ang. *Two-level Semantics*) metodologine nuostata apie glaudžią sąsają tarp dviejų kalbos vienetų turinio reprezentacijos lygmenų – *semantinės formos* (ang. *Semantic Form*) ir *konceptualiosios struktūros* (ang. *Conceptual Structure*) (Lang, Maienborn 2019). Tokia nuostata leidžia nebrėžti griežtos ribos tarp struktūrinės ir kognityvinės leksemų analizės – ji derinama kaip du tyrimo etapai: vienas skirtas konkrečiajam, kalbos turinio, kitas – apibendrinimų, kognityviojo turinio, lygmeniui (plg. Žabotynskaja 2008). Lietuvių kalbotyros teoriniuose ir analitiniuose darbuose, tiriančiuose skirtingų teminių sričių konceptus, vaizdinius, taip pat neretai pabrėžiama struktūrinio ir kognityvinio požiūrio metodų dermė (Jakaitienė 1988, 57–58; 2009, 45; Gudavičius 2009, 49–66; 2011, 117; Liutkevičienė 2016, 1–18; Gaidienė, Liutkevičienė 2017, 1–47; Vaičiulytė-Semėnienė 2020, 343; Papaurėlytė-Klovienė 2023, 209 ir kt.). Tradiciniai struktūriniai metodai leidžia itin detalai ir patikimai ištirti įvairias kalbines koncepto raiškos priemones, o kognityviniai – koncepto turinio ypatybes.

Pirmasis šiaurės žemaičių patarmės somatonimų tyrimo etapas aprėpia kompleksinę sinchroninę semasiologinę ir onomasiologinę somatonimų analizę, paremtą įvairiais struktūrinės leksinės semantikos metodais. Antrajame tyrimo etape, apimančiame konceptualiąją analizę, interpretaciją ir modeliavimą, nuosekliai iš *apačios*, vadinamuoju *laiptų* principu, sisteminami pirmojo etapo rezultatai. Taip nustatomi konkrečios kūno dalies konceptualieji požymiai, reprezentuojami leksikos sistema.

Pranešime supažindinama su RANKOS ir KOJOS kognityviaisiais, aksiologiniais ir vizualiųjų asociacijų požymiais, išryškinamos jų lingvistinės raiškos ypatybės šiaurės žemaičių patarmės leksikos sistemoje.

Literatūra

- Gudavičius, Aloyzas. *Etnolingvistika (Tauta kalboje)*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, 2009.
- Gudavičius, Aloyzas. Reikšmė, sąvoka, konceptas ir prasmė. *Res Humanitariae* 10 (2011): 108–119.
- Jakaitienė, Evalda. *Lėksinė semantika*. Vilnius: Moksas, 1988.
- Jakaitienė, Evalda. *Lėksikologija*. Studijų knyga. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2009.
- Liutkevičienė, Danutė. Antraštinių žodžių reikšmių pateikimas Bendrinės lietuvių kalbos žodyne. *Bendrinė kalba* 89 (2016): 1–18.
- Gaidienė, Anželika, Danutė Liutkevičienė. Reikšmių apibrėžimo ypatumai Bendrinės lietuvių kalbos žodyne: augalai ir gyvūnai. *Bendrinė kalba* 90 (2017): 1–47.
- Lang, Ewald, Claudia Maienborn. Two-level Semantics: Semantic Form and Conceptual Structure. Maienborn, Claudia, Klaus von Heusinger, Paul Portner (Eds). *Semantics – Theories*. Berlin, Boston: De Gruyter Mouton, 2019, 114–153.
- Papaurėlytė-Klovienė, Silvija. Draugas ir priešas kaip pasaulio kategorizacijos atskaitos taškai lietuvių kalbos pasaulėvaizdyje. *Acta Linguistica Lithuanica* 88 (2023): 206–225.
- Vaičiulytė-Semėnienė, Loreta. DRAUGO konceptas publicistikoje. *Vertybės lietuvių ir lenkų kalbų pasaulėvaizdyje 1. Teorinės prielaidos ir interpretacijos*. Rutkovska, Kristina, Stanisława Niebrzegowska-Bartmińska (red.). Vilnius: Vilniaus universitetas, 2020. 337–365.
- Žabotinskaja, Svitlana A. Principy lingvokognitivnogo analiza i fenomen polisemiji. *Problemy zagal'nogo, german'skogo ta slovianskogo movoznavstva* 70 (2008): 357–368.

SILVIJA PAPAURĖLYTĖ-KLOVIENĖ

Lietuvių kalbos institutas
silvijapapaurėlyte@gmail.com

Žodžio *miškas* asociacijų laukas lietuvių kalbos pasaulėvaizdyje

Reikšmę vertinant iš kognityvinei lingvistikai artimo žiūros taško ji laikoma subjektyvaus pobūdžio mentaliniu dariniu (apie tai plačiau žr. Gudavičius 2011, 111), kuris, nors ir turi visiems suprantamą bendrąją dalį, bet kiekvieno šnekos akto metu gali būti aktualizuojamas vis kitaip – tai priklauso tiek nuo adresanto, tiek nuo adresato sąmonės turinio, kurį formuoja žmogaus patirtis.

Bendroji reikšmės dalis taip pat yra priklauso nuo patirties – tik labiau ne konkretaus individo, bet visos tautos. Vienas iš informacijos apie konkretaus žodžio bendrąją reikšmės dalį, t. y. ir apie su ta kalba kalbančios tautos sąmonėje esančio koncepto turinį, šaltinių yra žodinės asociacijos.

Asociacija yra ryšys tarp objektų ir reiškinių, kurį įmanomą daro žmogaus gebėjimas ne tik suvokti tikrovę čia ir dabar, bet ir suvokiant pasitelkti jau turimas žinias. Psicholingvistai teigia, kad vienai kultūrai atstovaujančių žmonių patirtis iš dalies sutampa (Frumkina 2001, 189). Žodinėse asociacijose užfiksuota bendroji patirties dalis vadinama tipiškėmis asociacijomis.

Šiame pranešime pristatomo tyrimo tikslas – aprašyti tik lietuvių kalbai būdingai leksikai priklausančio (Sabaliauskas, 1990, 202) žodžio *miškas* asociacijų lauką ir atskleisti bendrąją šio žodžio reikšmės dalį, t. y. aprašyti dalį su lietuvių kalbos pasaulėvaizdžiu siejamo koncepto *miškas* turinio.

Lietuvių kalbotyroje ši tema nagrinėta pasitelkus tiek diachroninį, tiek sinchroninį požiūrį į kalbą. Bronius Maskuliūnas yra analizavęs daiktavardžio *medis* vartoseną XVI–XVII a. lietuvių raštuose. Kalbininkas daro išvadą, kad medžio įvaizdis yra pasitelkiamas apibendrintiems socialiniams, kultūriniais, religiniams simboliams, ypatybėms ir bruožams, būdingiems žmogui, reikšti (Maskuliūnas 2011, 394–404). Jolantos Vaskelienės tyrimo objektas – Mariaus Katiliškio novelė „Miškai“. Iš novelės išrinkusi 80 teksto fragmentų, kuriuose vartojami daiktavardžio *medis* semantiniam laukui priklausančios leksikos vienetai, Vaskelienė empirinę medžiagą analizuoja lokacijos, teksto siejimo aspektais, aptaria stiliaus figūras (Vaskelienė 2011, 456–471). Autorė daro išvadą, kad miškas šioje novelėje yra ne tik įvykių fonas, bet ir savarankiškas veikėjas. Yra aprašytas žodžio *medis* asociacijų laukas (Papaurėlytė-Kloviene 2011, 405–416). Padaryta išvada, kad kalbos vartotojų sąmonėje *medis* susijęs su materialia nauda, bet jis taip pat simbolizuoja jėgą, gyvybę, laiko tėkmę, suvokiamas kaip esantis panašus į žmogų.

Rengiant straipsnyje pristatomą tyrimą pasitelkti 2010–2020 metais atlikto laisvųjų asociacijų eksperimento, į kurį buvo įtraukta beveik 600 Šiaulių ir Vilniaus studentų, rezultatai. Studentams buvo pateiktas 100 stimulų sąrašas, vienas iš stimulų – žodis *miškas*. Eksperimento dalyviai gavo instrukciją: ilgai negalvoti, šalia kiekvieno žodžio parašyti pirmą tuo metu į galvą atėjusį žodį, žodžių junginį arba sakinį. Buvo pasakyta, kad visi atsakymai yra geri. Apibendrinus eksperimento rezultatus, aprašytas žodžio *miškas* asociacijų laukas.

Jeigu į asociacijų lauką žiūrima tik iš kalbotyros pozicijų, jame galima konstatuoti kalbos sistemiškumo apraiškų, t. y. žodžio stimulo sinonimų, antonimų ar homonimų (plačiau žr. Papaurėlytė-Kloviene 2012, 103–109; 2014, 351–362), buvimą. Kalbą suvokiant kaip tikrovės atspindį ir interpretaciją, pagrįsta teigti, kad iš dalies kalbos sistemiškumas motyvuotas nekalbinės tikrovės – taip aktualizuojami ryšiai tarp daiktų ir reiškinių. Siekiant išsamesnio aprašymo tikslinga į asociacijų lauką žiūrėti kaip į visumą, kurioje fiksuojamos to nekalbinės tikrovės fragmento charakteristikos.

Tyrimą pristatančiame pranešime apibūdinamos dažniausios žodžio *miškas* asociacijos, su šiuo žodžiu siejami precedentiniai tekstai ir apibendrinama bendroji žodžio *miškas* reikšmės dalis.

Literatūra

- Frumkina 2001 – Фрумкина 2001 Ревека Фрумкина, *Психолингвистика: Учеб. для студ. высш. учеб. заведений*, Москва: Издательский центр «Академия».
- Gudavičius 2011 – Aloyzas Gudavičius, Reikšmė – sąvoka – konceptas ir prasmė, *Res Humanitariae*, 10, 108–119.
- Maskuliūnas 2011 – Bronius Maskuliūnas, Daiktavardžio *medis* vartojimas senuosiuose lietuvių rašto paminkluose, *Acta Humanitaria Universitatis Saulensis*, 19, 394–404.
- Papaurėlytė-Klovienė 2011 – Silvija Papaurėlytė-Klovienė, Žodžio *medis* asociacijų laukas lietuvių kalbos pasaulėvaizdyje, *Acta Humanitaria Universitatis Saulensis*, 19, 405–416.
- Papaurėlytė-Klovienė 2012 – Silvija Papaurėlytė-Klovienė, Žodžio *žodis* asociacijų laukas lietuvių kalbos pasaulėvaizdyje, *Žmogus ir žodis*, 14, 103–109.
- Papaurėlytė-Klovienė 2014 – Silvija Papaurėlytė-Klovienė, Žodžio *kaimas* asociacijų laukas lietuvių kalbos pasaulėvaizdyje, *Acta Humanitaria Universitatis Saulensis*, 19, 351–362.
- Sabaliauskas 1990 – Algirdas Sabaliauskas, *Lietuvių kalbos leksika*. Vilnius: Mokslas.
- Vaskelienė 2011 – Jolanta Vaskelienė, Medis ir miškas Mariaus Katiliškio novelėje „Miškai“, *Acta Humanitaria Universitatis Saulensis*, 19, 456–471.

SVETLANA POLKOVNIKOVA

Daugavpils Universitāte
svetlana.polkovnikova@du.lv

Vērtējuma kategorijas verbalizācija zinātniskajā diskursā

Latviešu zinātnes valodas pētniecības aizsākumi meklējami 20. gadsimta 60.–70. gados, savukārt kopš 21. gadsimta sākuma šādi pētījumi tiek veikti samērā regulāri. Latviešu zinātnes valodas izpētes virzieni ir ļoti daudzveidīgi, piemēram, konkrētu tekstu veidu analīze, latviešu zinātnes valodas attīstības vēsture, akadēmiskās rakstīšanas apguve u. c. Tomēr, kā atzīst Agnese Dubova, latviešu zinātnes pētniecība joprojām raksturojama tikai kā fragmentāra, sporādiska, bez mērķtiecīga sistēmiskuma, jo pētījumi aplūko vien atsevišķus zinātnes valodas aspektus (Dubova, 2021, 9).

Zinātniskās rakstīšanas mērķis ir komunikācija, tas nozīmē – loģiski, saprotami, koncentrēti, bet vienlaikus pietiekami izvērsti iepazīstināt mērķauditoriju ar veiktā pētījuma norisi un iegūtajiem rezultātiem. Inta Rozenvalde un Kristīne Mārtinsone pauž viedokli, ka visai bieži priekšstats par zinātnisko rakstīšanu tiek vienkāršots, saistot to tikai ar rakstīšanu zinātniskā stilā jeb zinātnes valodā. Taču zinātniskā rakstīšana ir ļoti sarežģīta intelektuālās darbības joma, kurā pētnieks pilnveidojas visu savu rakstītāja mūžu (Rozenvalde, Mārtinsone, 2018, 20). Pēc Anitas Piperes domām, zinātniskā karjera parasti sakas ar promocijas darba izstrādes procesu, kura gaitā uzsāktais pētījumu “maratons” turpinās visas zinātnieka karjeras laikā (Pipere, 2018, 103).

Saskaņā ar zinātnisko tekstu klasifikāciju promocijas darbi ierindojami primāro tekstu tipā, un zinātnes valodā tiem ir nozīmīga loma, savukārt izstrādāts un aizstāvēts promocijas darbs ir apliecinājums pētnieka statusam zinātnē. Diemžēl Latvijā daudzi zinātnisko tekstu veidi joprojām detalizēti nav tikuši analizēti, tas arī motivējis pievērsties promocijas darbiem dažādās zinātnes nozarēs un sīkāk aplūkot, kādus valodiskos līdzekļus promocijas darbu autori lieto savos tekstos, lai panāktu vērtējuma iespaidu. Pētījuma empīrisko bāzi veido promocijas darbi, kas pieejami Latvijas Universitātes vietnē <https://luis.lu.lv/pls/pub/wct.doktd?l=1>.

Jāpiebilst, ka teorētiskajā literatūrā vēl diskutējams ir jautājums par to, kā zinātniskajā tekstā var izpausties autora individualitāte. No vienas puses, zinātniskā teksta pamatpazīmes – stereotipiskums un šabloniskums – balsta tā bezpersoniskumu un individuālo iezīmju nivelēšanos, no otras puses, jebkurā tekstā, kuru veidojis cilvēks, vienmēr būs vērojama subjektivitātes izpausme. Laura Treimane, atsaucoties uz Ilzi Lokmani, raksta, ka jebkuram tekstam piemīt noteikta subjektivizācijas pakāpe – tas ietver tiešas vai netiešas norādes uz izteikuma autora lomu situācijā, subjektīvo pieredzi, tā redzējumu, vērtējumu, viedokli attiecībā uz vēstījuma saturu, savukārt subjektīvās nozīmes izteikšanas līdzekļi ir atšķirīgi un meklējami dažādos valodas līmeņos (Treimane, 2014, 26). Tādējādi arī zinātniskā teksta autora individualitāte atklājas tieši domas verbālajā iemiesojumā un īstenojas vērtējošu, emocionāli marķētu un ekspresīvu valodas līdzekļu lietojumā.

Ekscerpētie piemēri ļauj secināt, kādā kontekstā autors pauž savu vērtējumu, kurus valodiskos līdzekļus lieto, lai panāktu atbilstīgu pragmatisku iespaidu. Turklāt veiktā analīze liecina arī par promocijas darba tekstveides likumībām, autora rakstības stilu un valodiskās izteiksmes īpatnībām, piemēram, neitrālas izteiksmes dominēšanu vai lietoto vērtējošu valodas līdzekļu īpatsvaru. Apkopotais lingvistiskais materiāls rāda, ka promocijas darbos vērtējumu kā funkcionāli stilistisko kategoriju galvenokārt verbalizē vērtējošā leksika, kas funkcionē kā spēcīgs subjektīvās modalitātes izteiksmes līdzeklis un asociatīvi saistās ar tādām zinātniskā teksta pazīmēm kā objektivitāte, precizitāte, skaidrība u. c. Kontekstā vērtējošā leksika uz stilistiski neitrālo līdzekļu fona ne tikai veic raksturojošu funkciju, bet arī veido īpašu zinātniskā teksta tonalitāti, padarot to gan intelektuāli, gan emocionāli iespaidīgāku.

Literatūra

- Dubova, A. Ievads. In Zinātnes valoda: stils, teksts, konteksts. Atbildīgā redaktore Agnese Dubova. Rīga: Zinātne, 2021.
- Pipere, A. Citi zinātnisko publikāciju veidi. In *Zinātniskā rakstīšana un pētījumu rezultātu izplatīšana*. Kristīnes Mārtinsones un Anitas Piperes zinātniskajā redakcijā. Rīga: RSU, 2018.
- Rozenvalde, I., Mārtinsone, K. Zinātniskās rakstīšanas būtība un mērķi, tās kompleksais raksturs. In *Zinātniskā rakstīšana un pētījumu rezultātu izplatīšana*. Kristīnes Mārtinsones un Anitas Piperes zinātniskajā redakcijā. Rīga: RSU, 2018.
- Treimane, L. *Valodas reģistrs parlamentā: sistēmiski funkcionālais skatījums*. Promocijas darbs filoloģijas doktora zinātniskā grāda iegūšanai. Latvijas Universitāte. Rīga, 2014.

IEVA STASIŪNAITĖ

Vilniaus universitetas
 ieva.stasiunaite@flf.vu.lt

On the meaning of some prepositions in Lithuanian and English

Motivated polysemy has been extensively examined in studies on prepositions (Tabakowska 2010; Shakhova & Tyler 2010; Šeškauskienė & Žilinskaitė-Šinkūnienė 2015; Stasiūnaitė 2018, etc.), representing just one strand of inquiry within the broader discourse on spatial grammar in cognitive linguistics, which aligns with and expands upon the work of Lakoff (1987), Langacker (2009) and Talmy (2000). However, the Lithuanian *po* still relies on intuitive explication rather than corpus-based evidence, reflecting the traditional line of investigation (Ambrasas 2005; Šukys & Pupkis 2009). In contrast, the English *under*, its primary translation equivalent, is researched more in a cognitive vein (Coventry et al. 2001; Šeškauskienė 2001; Tyler & Evans 2003, etc.). However, no cross-linguistic cognitive study has offered a systematic comparison of these prepositions.

Thus, the present paper aims to: (1) establish the senses of *po* and *under*, (2) analyze their interrelations and (3) compare the established semantic networks. To achieve these objectives, 1000 concordance lines from the Corpus of Contemporary Lithuanian Language (CCLL) and 1000 from the British National Corpus (BNC) are examined, with the fiction section selected to capture a broad range of senses. The Principled Polysemy Model (Tyler & Evans 2003) is employed to distinguish between the senses and their contextual variants. It also suggests prompts for primary sense identification, such predominance in the network, earlier attested meaning, etc. Contextual clues associated with a stable frequency of occurrence play a significant role as well.

The findings reveal that the primary sense based on a proto-spatial scene of the Figure (F) positioned beneath the Ground (G) acts as a direct and/or indirect derivational basis for a variety of senses of *po* and *under*. Some of them are concrete – differentiated by the types of F and G and their geometric and/or functional relationships, while others emerge through conceptual metaphors as an insightful model for semantic extension, involving increased abstraction or shifts in salience within the spatial scene. A contrastive analysis shows that *po* predominantly extends into non-physical space, while *under* tends to develop senses grounded in physical contexts. The prepositions also differ in terms of the number of senses and their positioning in their networks: *under* maintains a single, unified network centered around its primary sense, while *po* has two networks. Such discrepancies may be shaped by the neighboring/contrasting categories and/or typological factors.

References

- Ambrasas, V. (ed.). 2005. *Dabartinės lietuvių kalbos gramatika* [Grammar of the Contemporary Lithuanian Language]. 4th edition. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- BNC - British National Corpus (from Oxford University Press). 2004-. Available at: <https://www.english-corpora.org/bnc/>
- CCLL — Corpus of the Contemporary Lithuanian Language. 1992-. Available at: http://donelaitis.vdu.lt/main_en.php?id=4&nr=1_1
- Coventry, K. R. & M. Prat-Sala, L. Richards. 2001. The Interplay between Geometry and Function in the Comprehension of *over*, *under*, *above*, and *below*. *Journal of Memory and Language* 44: 376-398.
- Lakoff, G. 1987. *Women, fire, and dangerous things*. Chicago-London: the University of Chicago Press.
- Langacker, R. W. 2009. *Investigations in cognitive grammar*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Shakhova, D. & A. Tyler. 2010. Taking the Principled Polysemy Model of Spatial Particles beyond English: The Case of the Russian *za*, in V. Evans & P. Chilton (eds.) *Language, Cognition and Space: The State of the Art and New Directions*. London, Oakville: Equinox. 267–291.
- Stasiūnaitė, I. 2018. On the Motivated Polysemy of the Lithuanian *žemiau* 'below'. *Studies about Languages* 32: 5-19.
- Šeškauskienė, I. 2001. Cross-linguistic Variation of Space Conceptualization. *Translation and meaning* 5: 85-95.
- Šeškauskienė, I. & E. Žilinskaitė-Šinkūnienė. 2015. On the Polysemy of the Lithuanian *už*: A Cognitive Perspective, in Šķilters, J. & A. D. Spear (eds). *The Baltic International Yearbook of*

- Cognition, Logic and Communication. Perspectives on Spatial Cognition* 10:1-38.
- Šukys, J. & A. Pupkis (eds). 2009. *Kalbos patarimai. Sintaksė: prielinksnių ir polinksnių vartojimas* [Advice on the Usage of Language. Syntax: The Usage of Prepositions and Postpositions]. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- Tabakowska, E. 2010. The Story of za: In Defense of the Radial Category. *Studies in Polish Linguistics* 5: 65-77.
- Talmy, L. 2000. *Towards cognitive semantics*, vol.1, 2. Cambridge, MA: MIT Press.
- Tyler, A & V. Evans. 2003. *The Semantics of English Prepositions*. Cambridge University Press.

INESA ŠEŠKAUSKIENĖ

Vilniaus universitetas
 inesa.seskauskiene@flf.vu.lt

Prepositional polysemy revisited. The English *against* vs the Lithuanian *prieš*

Prepositional and, in broader terms, spatial polysemy, has been of interest among cognitively-oriented researchers for decades and resulted in numerous interesting studies, e.g. Navarro Ferrando 2006; Tyler & Evans 2003; Evans & Chilton 2010, among others. Prepositions, notoriously problematic words in any language, become more problematic when studied in a cross-linguistic perspective, even when the languages studied are as close as Lithuanian and Latvian (Žilinskaitė-Šinkūnienė & Šeškauskiene 2021). From the learner's point of view, they pose their own problems, depending on the language of the student (Lindstromberg 2001; Šeškauskiene & Juknevičienė 2020). The cognitive-linguistic framework seems to be instrumental dealing with a number of problems in this area: 1) seeing multiple senses of prepositions as related rather than a set of idiosyncratic meanings; 2) developing a set of notions relevant in interpreting the meaning of spatial prepositions, such as Figure, Ground, geometry, function, and force dynamics (Lakoff 1987; Talmy 2000). The latter is key to the study of the preposition *against*, based on the notion of opposition, and demonstrated by some scholars (Zwaarts 2010; Noreika 2015).

This paper focuses on the polysemy of the English preposition *against* and its major counterpart *prieš* in Lithuanian. In addition to a revised semantic network of *against* (Noreika 2015), an attempt is made to produce a network of senses of the Lithuanian *prieš* taking into account the spatial scene, types and roles played by Figure and Ground, their (possible) interaction, the role of the viewer/ focaliser, the mechanism(s) of metaphor and metonymy, more physical and more abstract senses. Based on previous research claiming that metaphorical senses tend to retain elements of the prepositions' physical senses (Jamrozik & Gentner 2011), this paper argues that metaphorical senses emerge on the basis of reconceptualised spatial scene. The mechanism is demonstrated on the senses in English and Lithuanian trying to account for the (non-)equivalence of the senses of the selected prepositions.

The study is based on a parallel English-Lithuanian corpus (ParC) and data found in English and Lithuanian dictionaries. The research relies on the methodological principles and notions employed in cognitive linguistics such as force dynamics (Talmy 2000), the radial approach to polysemy (Lakoff 2007) and attention phenomena (Talmy 2007).

It is proposed that *against* could be split into 7 senses, including spatial, protection, sensory, comparison, communicative and some other senses. *Prieš* is claimed to have 6 senses, including spatial opposition, temporal sequence, communicative and some others. Each sense has its own contextual indicators. Of 7 English senses, only one can be claimed to have full conceptual equivalence with the Lithuanian *prieš*. Three overlap partially, and three are rendered by other means due to differing conceptual content.

References

- Evans, V. & P. Chilton (eds) (2010). *Language, Cognition and Space: The State of the Art and New Directions*. Equinox Publishing Ltd.
- Jamrozik, A. & D. Gentner (2011). Prepositions *in* and *on* retain aspects of spatial meaning in abstract contexts. In L. Carlson, Ch. Hoelscher, & Th. F. Shipley (eds) *Expanding the Space of Cognitive Science. Proceedings of the 33rd Annual Meeting of the Cognitive Science Society*. Cognitive Science Society. Pp. 1589–1594. <http://csjarchive.cogsci.rpi.edu/Proceedings/2011/papers/0358/index.html>
- Lakoff, G. (1987). *Women, Fire, and Dangerous Things*. The University of Chicago Press.
- Lindstromberg, S. (2001). Prepositions in UK monolingual learners' dictionaries: problems and possible solutions, *Applied Linguistics* 22 (1), 79–103.
- Navarro Ferrando, I. (2006). On the meaning of three English

- prepositions. In I. Navarro i Ferrando & N. A. Crespo (eds) *In-Roads of Language. Essays in English Studies*. Universitat Jaume I. Pp. 167–180.
- Noreika, M. (2015). *Space Conceptualization in English: On the polysemy of the preposition against*. Unpublished BA thesis. Vilnius University.
- ParC—Parallel Corpus compiled by the Centre of Computational Linguistics at Vytautas Magnus University. <https://sitti.vdu.lt/lygiagretus-tekstynas/> Accessed March 2024.
- Šeškauskienė, I. & R. Juknevičienė (2020). Prepositions in L2 written English, or why *on* poses more difficulties than *in*. *Nordic Journal of English Studies* 19 (1), 65–96.
- Talmy, L. (2000). How language structures space. In L. Talmy. *Towards Cognitive Semantics*. Vol. 1, pp. 177–254.
- Talmy, L. (2007). Attention Phenomena. In D. Geeraerts & H. Cuyckens (eds) *The Oxford Handbook of Cognitive Linguistics*. Oxford University Press. Pp. 264–293.
- Tyler, A. & V. Evans (2003). *The Semantics of English Prepositions*. Cambridge University Press.
- Žilinskaitė-Šinkūnienė, E. & I. Šeškauskienė (2021). When the search domain is back region in Baltic: The Latvian *aiz* as compared to the Lithuanian *už*. In: P. Arkadiev, J. Pakerys, I. Šeškauskienė, V. Žeimantienė (eds). *Studies in Baltic and other Languages. A Festschrift for Axel Holvoet on the Occasion of his 65th Birthday* (Vilnius University Open Series Vol. 16). Vilnius University Press. Pp. 433–466. <https://doi.org/10.15388/SBOL.2021.24>
- Zwarts, J. (2010). Forceful prepositions. In V. Evans & P. Chilton (Eds.) *Language, Cognition and Space: The State of the Art and New Directions*. Equinox Publishing Ltd. Pp. 193–213.

JURGIS ŠKILTERS

Latvijas Universitāte
 jurgis.skilters@lu.lv

LĪGA ZARIŅA

Latvijas Universitāte
 liga.zarina@lu.lv

SOLVITA UMBRAŠKO

Latvijas Universitāte
 solvita.umbrasko@lu.lv

Haptic and visual space in Latvian: Differences, discrepancies, and shared principles

Spatial perception and its encoding in natural languages is usually examined according to the visual perceptual domain. An underdeveloped field is haptic modality and its spatial representation and linguistic encoding. In this work, we are experimentally testing haptic and visual modalities, their interactions and discrepancies in respect to Latvian. We apply a well-established framework presupposing that once an object (Figure / Central object (F)) is located or searched for, a reference object (Ground, G) is involved to establish the exact place of F (Talmy, 1975). Further, once the perceived space is represented linguistically, (a) fine-grained and metric relations are transformed into categorical ones, (b) frames of reference are selected, and (c) spatial description is ordered in a coherent serial way (Newcombe & Huttenlocher, 2000). In our study, we used a production task in two sets of experiments with 14 equivalent visual (n=104) and tactile (n=36) stimuli. Each stimulus contained two circles that were located in different topological (according to RCC combinations; Randell et al., 1992) and geometrical (orientation, distance, axial information) configurations. Participants had to answer the question where is the marked circle in respect to the other circle. The open nominal answers were manually categorized and coded. Our results show that spatial relations are encoded and linguistically represented categorically instead of encoding fine-grained details both in visual and haptic modality. Although similar descriptions are used, there are significant differences regarding frequencies. Particularly interesting finding is the representation of proximity in spatial language of haptics which is almost entirely lacking in vision. Also, the expression of vertical axial spatial relations is different depending on visual or haptic modality. According to our results, topological and geometric features in vision and haptics are represented in Latvian differently showing a different semantic prominence in case of different relations, varying accuracy, use of topological descriptors. Consequences for formal models representing natural languages and cross-linguistic analysis will be discussed.

References

- Newcombe, N. S. & Huttenlocher, J. (2000). *Making space: The development of spatial representation and reasoning*. Cambridge, MA: The MIT Press.
- Randell, D.A.; Cui, Z; Cohn, A.G. (1992). "A spatial logic based on regions and connection". *3rd Int. Conf. on Knowledge Representation and Reasoning*. Morgan Kaufmann. pp. 165–176.
- Talmy, L. (1975). Figure and ground in complex sentences. In *Annual Meeting of the Berkeley Linguistics Society*, Vol. 1, pp. 419–430

This research has been funded by the European Regional Development Fund (ERDF) for Post-doc projects grant agreement No 1.1.1.2/VIAA/3/19/506.

LORETA VAIČIULYTĖ-SEMĖNIENĖ

Lietuvių kalbos institutas
loreta.semeniene@lki.lt

Violetinė spalva dabartinėje lietuvių kalboje

Šio pranešimo objektas – violetinė spalva dabartinėje lietuvių kalboje. Tyrimo tikslas – pagal daiktavardžiais pasakomus daiktus, kurie kalbos vartotojo suvokiami kaip violetiniai, išsiaiškinti būdvardžio violetinis semantiką dabartinėje lietuvių kalboje ir jos pagrindu „pamatyti“ violetinę spalvą. Keliami uždaviniai: trumpai aptarti leksemos *violetinis* apibrėžtis žodynuose ir spalvų pavadinimų tyrimuose; atsižvelgiant į tai bei remiantis Dabartinės lietuvių kalbos tekstyno (DLKT) medžiaga, apibrėžti violetinę spalvą. Skirtingi šios spalvos pavadinimai aptariami sintaksiniu-semantiniu aspektu. Tiriamoji medžiaga – 1000 pavyzdžių iš Vytauto Didžiojo universiteto Kompiuterinės lingvistikos centre sudaryto DLKT.

ANITA ZDANOVIČA

Latvijas Universitāte
anita.zdanovica@gmail.com

JURGIS ŠKILTERS

Latvijas Universitāte
jurgis.skilters@lu.lv

BAIBA TRINĪTE

RTU Liepājas akadēmija
baiba.trinite@rtu.lv

Recognition accuracy of Latvian affective speech prosody units in different cultures

It is generally acknowledged that both universal and culturally specific factors contribute to emotional expression and perception. However, the precise extent of their influence continues to be debated (Lindquist et al., 2022). Research on affective prosody recognition has revealed both universal patterns and cultural variations in how emotional vocal cues are interpreted (see reviews by Laukka & Elfenbein, 2021; Scherer et al., 2011). However, much of this research has concentrated on major world languages, predominantly English, along with Chinese, Japanese, and German. Recently, researchers have also begun to explore smaller and less commonly studied languages, including Finnish (Waaramaa, 2015; Waaramaa & Leisiö, 2013) and Estonian (Altrov, 2013; Altrov & Pajupuu, 2015).

To the best of our knowledge, no research has examined the recognition of Latvian or Lithuanian affective vocalizations in cross-cultural contexts. This represents a significant gap in our understanding of how affective prosody is perceived in Baltic languages. The current study aims to address this gap by investigating how words, syllables, and phonemes spoken in Latvian in angry, happy or neutral prosody are recognized by Latvian, Lithuanian, Dutch and Spanish native speakers. The stimuli vary in cultural specificity: while single words in Latvian are language-bound, phonemes (e.g., the vowel *a*) are nearly universal across languages.

We hypothesize that recognition accuracy for each emotion category will be higher among culturally and linguistically similar participants (Latvian and Lithuanian) compared to those from more distant groups (Belgian and Spanish), particularly for words and syllables. At the phoneme level, no significant in-group advantage is expected due to their relatively universal nature. Recognition accuracy is also anticipated to improve with increasing length of the linguistic unit, reflecting the influence of shared cultural and linguistic elements on emotional perception.

Preliminary findings indicate that longer speech segments (i.e., syllables and words) significantly improved emotion recognition accuracy compared to isolated vowels. On average, Latvian native speakers demonstrated approximately 15% higher accuracy than participants from other language backgrounds. Interestingly, Lithuanian speakers, despite sharing a Baltic linguistic heritage with Latvian, did not perform better than Dutch speakers.

These results underscore the influence of both linguistic unit length and native language on affective prosody recognition, with Latvian speakers showing a consistent native-language advantage, even in minimal vocal stimuli.

References

- Altrov, R. (2013). Aspects Of Cultural Communication In Recognizing Emotions. *Trames. Journal of the Humanities and Social Sciences*, 17(2), 159. <https://doi.org/10.3176/tr.2013.2.04>.
- Altrov, R., & Pajupuu, H. (2015). The influence of language and culture on the understanding of vocal emotions. *Eesti Ja Soome-Ugri Keeleteaduse Ajakiri. Journal of Estonian and Finno-Ugric Linguistics*, 6(3), 11–48. <https://doi.org/10.12697/jeful.2015.6.3.01>.
- Laukka, P., & Elfenbein, H. A. (2021). Cross-Cultural Emotion Recognition and In-Group Advantage in Vocal Expression: A Meta-Analysis. *Emotion Review*, 13(1), 3–11. <https://doi.org/10.1177/1754073919897295>.
- Lindquist, K. A., Jackson, J. C., Leshin, J., Satpute, A. B., & Gendron, M. (2022). The cultural evolution of emotion. *Nature Reviews Psychology*, 1(11), 669–681. <https://doi.org/10.1038/s44159-022-00105-4>.
- Scherer, K. R., Clark-Polner, E., & Mortillaro, M. (2011). In the eye of the beholder? Universality and cultural specificity in the expression and perception of emotion. *International Journal of Psychology*, 46(6), 401–435. <https://doi.org/10.1080/00207594.2011.626049>.
- Waaramaa, T. (2015). Perception of emotional nonsense sentences in China, Egypt, Estonia, Finland, Russia, Sweden, and the USA. *Logopedics Phoniatrics Vocology*, 40(3), 129–135. <https://doi.org/10.3109/14015439.2014.915982>.
- Waaramaa, T., & Leisiö, T. (2013). Perception of emotionally loaded vocal expressions and its connection to responses to music. A cross-cultural investigation: Estonia, Finland, Sweden, Russia, and the USA. *Frontiers in Psychology*, 4. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2013.00344>.

EGLĒ ŽILINSKAITE-ŠINKŪNIENĒ

Vilniaus universitetas
egle.zilinskaite@flf.vu.lt

Motivation of prepositional polysemy: The case of Latvian *PRET*

According to the traditional view, prepositions are words that show syntactic relations between other words and have no lexical meaning. Cognitive linguistics, however, does not oppose lexis and grammar claiming that all grammatical elements are meaningful. Thus, it regards prepositions (and other so-called small words) as highly polysemous grammatical elements.

In cognitive linguistics, prepositions primarily denote relation between the two constituents of a spatial scene: Figure and Ground (Talmy, 1972), e.g., the cup (the Figure) is on the table (the Ground). The relation between Figure and Ground may not only be spatial – it is often more abstract, e.g. temporal, causal, social, emotional, etc. It is claimed that more abstract senses usually retain some aspects of the physical senses (Jamrozik and Gentner, 2011), but the overall semantic network of the meanings of a preposition is often determined not only by geometric factors, but also by functional or force-dynamic features (Talmy, 2000). Thus, the motivation of the senses may vary from preposition to preposition.

Latvian *pret* is a perfect example of a highly polysemous preposition which senses form a motivated radial network. In spatial domain, *pret* conveys the meanings of anterior or location in the front region, face-to-face orientation and direction. Three more physical senses (namely, support, opposition, resistance) are explained by Talmy's theory of force dynamics, in which Figure and Ground have opposing forces: the source of the primary force is called the Agonist, and the source of the opposing force is called the Antagonist (Talmy 2000). In terms of force dynamics, the Latvian preposition *pret* is semantically close to the French *contre* (Borillo, 2007), the Dutch *tegen* (Beliën, 2002), the Norwegian *mot* (Kristoffersen, 2001) and the English *against* (Zwarts, 2010). Finally, the rest of senses of *pret* are abstract (time, attitude and emotion, comparison, exchange, perceptual background) and they are based on various aspect of its physical senses.

The present paper aims to reveal the extensive polysemy of preposition *pret* and to analyze the motivational links between the senses in a radial network. It also seeks to highlight the main differences between Latvian *pret* and its Lithuanian counterpart *prieš*. The data for the analysis of the preposition *pret* is collected from The Balanced Corpus of Modern Latvian (LVK2018).

References

- Beliën, M. (2002). Force dynamics in static prepositions. Dutch aan, op, tegen. In: Cuyckens, H., Radden, G. (eds.), *Perspectives on prepositions*. Niemeyer, Tübingen, 195–209.
- Borillo, A. (2007). On the spatial meaning of *contre* in French. The role of entities and force dynamics. In: Aurnague, M., Hickmann, M., Vieu, L. (eds.), *The Categorization of Spatial Entities in Language and Cognition*. John Benjamins Publishing Company, Amsterdam / Philadelphia, 53–69.
- Jamrozik A., Gentner D. (2015). Well-Hidden Regularities: Abstract Uses of *in* and *on* Retain an Aspect of Their Spatial Meaning. *Cognitive science* 39, 1881–1911.
- Kristoffersen, K. E. (2001). Semantic Structure of the Norwegian Preposition *mot*. *Nordic Journal of Linguistics* 24(1), 3–27. doi:10.1080/0332586011874.
- LVK2018 – The Balanced Corpus of Modern Latvian, available at <http://www.korpuss.lv/id/LVK2018>.
- Talmy, L. (1972). Semantic structures in English and Atsugewi, University of California at Berkeley. 38.
- Talmy, L. (2000). *Toward a Cognitive Semantics*. Vol. 1. The MIT Press, Cambridge, Massachusetts.
- Zwarts, J. (2010). Forceful prepositions. In Evans, V., Chilton, P. (eds.), *Language, Cognition and Space: The State of the Art and New Directions*. Equinox Publishing Ltd., London, 193–213.

An aerial photograph of a historic city, likely Vilnius, Lithuania. The image shows a dense urban landscape with numerous buildings, including a prominent white church with a tall, ornate tower in the foreground. The city is surrounded by greenery and hills in the background. The sky is overcast with soft, grey clouds. The text is overlaid on the upper half of the image, which has a semi-transparent white background.

Senujų baltiškų šaltinių skaitmeninė prieiga
Digitālās pieejas senajiem baltu valodu avotiem
Digital approaches to Old Baltic linguistic monuments

EVERITA ANDRONOVA

Stockholms universitet
everita.andronova@balt.su.se

Challenges and some observations about part-of-speech tagging for early Latvian texts

Part-of-speech (POS) tagging for historical texts presents a well-known challenge in natural language processing (NLP). Common difficulties include historical spelling, a high degree of morphological variability, and the scarcity of linguistically annotated data suitable for training POS tagger.

The current POS tagger for modern Latvian is based on the Stanford POS tagger and, as reported, the accuracy is higher than 97% (cf. Paikens, Rituma, Pretklaniņa 2013). Znotiņš and Bārzdīņš (2020) presents the LVBERT model and claims the accuracy of POS tagger reaching 98.1%. However, no tagger for early Latvian texts is available. There is at least one attempt known to provide morphological annotation for early Latvian texts using SIL Toolbox ('A grammatically annotated corpus of the old Latvian Postil of Georg Mancelius') (Goymann, 2023).

This presentation shares preliminary observations from applying two existing tools for modern Latvian: a POS tagger via <https://nlp.ailab.lv/> and Stanza, an open-source Python toolkit (Qi, Zhang et al 2020), to texts by G.Mancelius from the Corpus of Early Latvian texts (<https://senie.korpuss.lv/>).

Although preprocessing is designed to be language-independent, in practice it is often highly source-specific. Tokenization of text in original spelling with Stanza reveals significant difficulties. Segmentations such as *Tas gir tee fcham tees .* and *Tas gir tee fcham tees .* demonstrate inconsistent handling of hyphenation. Ligatures, too, present challenges, e.g., *Ko mahzais tu no teems Wahrdeems no to Ghräko pammef fchanu ?* is not consistently tokenised.

Both taggers produce quite similar results. However, in texts with original spelling all special Unicode characters and non-standard wordforms tend to be unrecognised (marked as 'X'). Additionally, capitalised common nouns in Stanza are treated as proper nouns (see *Parradu* 'debt' tagged as PROPN in Table 1).

Manc1631_Cat: Stanza	Manc1631_Cat: nlp.ailab.lv																																																
Muhrf<u>u</u> X deenif<u>chku</u> X Mais X dohd X mums PRON fchodeen NOUN / PUNCT Vnd X peedohd X mums PRON muh<u>r</u>f<u>u</u> VERB Parradu PROPON / PUNCT	<table><tr><td>1</td><td>Muhlfu</td><td>Muhlfu</td><td>NOUN</td></tr><tr><td>2</td><td>deenifchku</td><td>deenifchka</td><td>NOUN</td></tr><tr><td>3</td><td>Mais</td><td>Mais</td><td>X</td></tr><tr><td>4</td><td>dohd</td><td>dohd</td><td>X</td></tr><tr><td>5</td><td>mums</td><td>mums</td><td>X</td></tr><tr><td>6</td><td>fchodeen</td><td>fchodeen</td><td>X</td></tr><tr><td>7</td><td>/</td><td>/</td><td>PUNCT</td></tr><tr><td>8</td><td>Vnd</td><td>Vnd</td><td>X</td></tr><tr><td>9</td><td>peedohd</td><td>peedohd</td><td>X</td></tr><tr><td>10</td><td>mums</td><td>mās</td><td>PRON</td></tr><tr><td>11</td><td>muhlfu</td><td>muhlfu</td><td>NOUN</td></tr><tr><td>12</td><td>Parradu</td><td>paradāt</td><td>VERB</td></tr></table>	1	Muhlfu	Muhlfu	NOUN	2	deenifchku	deenifchka	NOUN	3	Mais	Mais	X	4	dohd	dohd	X	5	mums	mums	X	6	fchodeen	fchodeen	X	7	/	/	PUNCT	8	Vnd	Vnd	X	9	peedohd	peedohd	X	10	mums	mās	PRON	11	muhlfu	muhlfu	NOUN	12	Parradu	paradāt	VERB
1	Muhlfu	Muhlfu	NOUN																																														
2	deenifchku	deenifchka	NOUN																																														
3	Mais	Mais	X																																														
4	dohd	dohd	X																																														
5	mums	mums	X																																														
6	fchodeen	fchodeen	X																																														
7	/	/	PUNCT																																														
8	Vnd	Vnd	X																																														
9	peedohd	peedohd	X																																														
10	mums	mās	PRON																																														
11	muhlfu	muhlfu	NOUN																																														
12	Parradu	paradāt	VERB																																														

Table 1. Example from Catechism by Mancelius (1631) in original (historical) spelling tagged by Stanza and nlp.ailab.lv.

To improve tagging accuracy, it is common practice to apply spelling normalization prior to using a POS tagger trained on modern data (cf. Bollmann 2013). Rule-based normalisation of the historical spelling of early Latvian texts has recently been undertaken (e.g., Andronova, Frīdenberga et al. 2024). Consequently, both original and normalised spelling versions of G. Mancelius’ texts were tagged. Normalised spelling visibly improved the results; however, non-standard forms tend to be treated as foreign words in nlp.ailab.lv tagger:

Manc1637_Sal: Stanza		Manc1637_Sal: nlp.ailab.lv				
13.	ADJ	13.	13.	ADJ	xo	NumType=Ord
kas	PRON	kas	kas	PRON	pr000nn	Case=Nom Pro
labu	ADJ	labu	labs	ADJ	afmsanp	Case=Acc Deg
ar	ADP	ar	ar	ADP	spsa	—
ļāunu	ADJ	ļāunu	ļāuns	ADJ	afmsanp	Case=Acc Deg
atmaksa	NOUN	atmaksa	atmaksa	NOUN	ncfsn4	Case=Nom Ger
/	PUNCT	/	/	PUNCT	zx	—
no	ADP	no	no	ADP	sppd	—
tā	DET	tā	tas	PRON	pd3msgn	Case=Gen Ger
namu	NOUN	namu	nams	NOUN	ncmpg1	Case=Gen Ger
laun	NOUN	laun	laun	X	xf	Foreign=Yes
ne	CCONJ					
atstās	VERB					

Table 2. Example from *Die Sprüche Salomonis* by Mancelius (1637) in normalised historical spelling tagged by Stanza and nlp.ailab.lv.

In order to improve POS tagging for historical Latvian, future work will involve evaluating the applicability of the modern Latvian tagset, identifying unrecognised or recognised incorrectly worforms in early texts, incorporating them into the tagset, and using the results to develop new training data. At present, the necessary amount of annotated historical data for Latvian remains unknown. By comparison, Bollmann reports that in German, ‘[u]sing only 250 manually normalized tokens as training data, the tagging accuracy of a manuscript from the 15th century can be raised from 28.65% to 74.89%’ (Bollmann 2013:11).

References

- Andronova E., Frīdenberga A., Pretkalniņa L., Siliņa-Piņķe R., Skrūzmane E., Trumpa A., Vanags P. (2024). New Possibilities for Exploring Early Latvian Texts: Switching to the *NoSketchEngine*. *Baltic Journal of Modern Computing*, 12(4), pp. 548–559. DOI: <https://doi.org/10.22364/bjmc.2024.12.4.16>.
- Bollmann, M. (2013). POS Tagging for Historical Texts with Sparse Training Data. *Proceedings of the 7th Linguistic Annotation Workshop & Interoperability with Discourse*, pp. 11–18, Sofia, Bulgaria, August 8–9, 2013. URL: <https://aclanthology.org/W13-2302.pdf>.
- Goyman, F. (2023). A grammatically annotated corpus of the old Latvian Postil of Georg Mancelius. URL: <https://zenodo.org/records/7890894>.
- Paikens P., Rituma L., Pretkalniņa L. (2013). Morphological analysis with limited resources: Latvian example. *Proceedings of the 19th Nordic Conference of Computational Linguistics (NODALIDA)*. Linköping Electronic Conference Proceedings #85, 2013, pp. 267–277. URL: <http://stp.lingfil.uu.se/nodalida/2013/pdf/NODALIDA24.pdf>.
- Peng Qi, Yuhao Zhang, Yuhui Zhang, Jason Bolton and Christopher D. Manning. 2020. Stanza: A Python Natural Language Processing Toolkit for Many Human Languages. In *Association for Computational Linguistics (ACL) System Demonstrations*. 2020. URL: <https://nlp.stanford.edu/pubs/qi2020stanza.pdf>.
- Znotiņš A., Bārzdīņš G. (2020). LVBERT: Transformer-Based Model for Latvian Language Understanding. *Human Language Technologies—The Baltic Perspective*. IOS Press, vol.328, pp.111–115. URL: <https://ebooks.iospress.nl/volumearticle/55531>. DOI: 10.3233/FAIA200610.

LOIČ BOIZOU

Universität zu Köln
lboizou@uni-koeln.de

JOLANTA GELUMBECKAITĖ

Goethe-Universität Frankfurt
gelumbeckaite@em.uni-frankfurt.de

MORTIMER DRACH

Goethe-Universität Frankfurt
Humboldt-Universität zu Berlin
drach@posteo.de

ØYVIND EIDE

Universität zu Köln
oeide@uni-koeln.de

MAXIM IONOV

Universidad Zaragoza

PASCALE BOISVERT

Universität zu Köln

PosTiMe – The Postil Time Machine

Introduction

The *Postil Time Machine* (PosTiMe, 2021–2025) is a novel research project on knowledge transfer in 16th-century Europe; specifically, in Lithuania Minor. Anchored on the Old Lithuanian Lutheran postils – the *Wolfenbüttel Postil* (WP1573/1574) and the *Bretkūnas Postil* (BP1591) – it aims to represent the literary “world” of these two texts. This includes their relations with translation sources and models, sources cited as authorities, the Bible, pre-existing and derived Lithuanian Biblical translations (Bretkūnas’s own 1580 translation of the Psalter and Rehsa’s 1625 print edition, Willent’s 1579 book of pericopes and Sengstock’s revised 1612 edition) and of course with each other as collections of sermons for the the liturgical year. The main objective of PosTiMe is the genetic and historical- linguistic study of these Lithuanian texts and their presentation in a digital *time machine*-type publication (cf. Kaplan 2013).

Edition

This interdisciplinary linguistic-philological and technological project consists of the following tasks: (1) the identification of the construction principles and translation strategies of the Lithuanian texts, (2) the study of the textual relations of the postils, (3) the detection of intra- and intertextual references and the alignment with the so-identified originals using machine translation methods (which necessitates the creation of a language technologies stack for Old Lithuanian), (4) the linguistic-historical interpretation of their contents in the form of a linguistically deeply annotated reference corpus, (5) the modelling as a graph and the development of a Linked Open Data interface in RDFa based on and connected to TEI documents (Eide 2015; Tittel et al. 2018; Chiarcos & Ionov 2018) as well as the representation of these structures as interactive visualizations, and (6) the creation of a platform to make the research results searchable, traversable and generally accessible. The scholarly digital edition of the postils is developed in accordance with state of the art best practice, following the TEI¹ guidelines with a frontend system developed in Vue.js².

Automatic methods

The project enabled the testing of automatic methods for detecting and aligning quotations from other language sources used in Lithuanian postils. The evaluation was performed on WP’s longest sermon (Nativity of Christ) and the Vulgate. Two source-mining approaches were tested: (1) a traditional lexicon-based method (Allen

¹ <https://tei-c.org/>

² <https://vuejs.org/>

et al. 2010, Ganascia et al. 2014, Büchler et al. 2014), and (2) a slightly more recent LLM-based approach (Mikolov et al. 2013, Lample et al. 2017, Feng et al. 2020).

The lexicon-based approach consisted of two steps: (1) transposing the Lithuanian text by replacing each content-word lemma with its Latin translations, and (2) comparing 6-grams from the transposed Lithuanian text with those from the Vulgate. The comparison used a similarity score based on the number of shared words between the two 6-grams, adjusted by the inverse frequency of the words in the corpus to increase the weight of rarer words.

In the LLM-based approach, the only usable results were obtained using Google's LaBSE model via SBERT embeddings. Initial results were poor, but two enhancements led to a major improvement. The most significant was adjusting the segment size to better match the quotation size, achieved by splitting and recombining sentences in WP and verses in the Vulgate. The second enhancement involved lightly fine-tuning the model with the Vulgate and a modern Lithuanian Bible, which led to a concentration of correctly detected segments at the top of the similarity rankings.

The evaluation showed that, with these two improvements, the LLM-based approach significantly outperformed the lexicon-based one. While the lexicon-based method identified around one tenth of the Latin quotations, the fine-tuned LaBSE model detected about 60%, with over 40% of the total receiving the highest similarity scores.

Literature

- Allen, Timothy, Cooney, Charles, Douard, Stéphane, Horton, Russell, Morrissey, Robert, Olsen, Mark, Roe, Glenn, Voyer, Robert. 2010. Plundering philosophers: identifying sources of the Encyclopédie. *Journal of the Association for History and Computing* 13(1).
- Büchler, Marco, Mueller, Martin, Burns, Philip R., Franzini, Emily, Franzini, Greta. 2014. Towards a Historical Text Re-use Detection. In: Biemann, Chris, Mehler, Alexander (eds) *Text mining: From Ontology Learning to Automated Text Processing Applications*. Springer, 221-238.
- Chiarcos, Christian, Maxim Ionov. 2018. *Linking the TEI: Approaches, Limitations, Use Cases*. Paper presented at DH2019, Utrecht, Nederlande.
- Eide, Øyvind. 2015. Ontologies, data modelling, and TEI. *Journal of the Text Encoding Initiative*, no. 8 (2015).
- Feng, Fangxiaoyu, Yang, Yinfei, Cer, Daniel, Arivazhagan, Naveen, Wang, Wei. 2020. Language-agnostic BERT Sentence Embedding. *ArXiv*. <https://arxiv.org/abs/2007.01852>
- Ganascia, Jean-Gabriel, Glaudes, Pierre, Del Lungo, Andrea. 2014. Automatic Detection of Reuses and Citations in Literary Texts. *Literary and Linguistic Computing*, 29 (3), pp.412-421. 10.1093/lc/fqu020. Hal-00977310v1
- Gelumbeckaitė, Jolanta. 2017. Predigtkultur in Litauen: Corpus der altilitauischen Postillen. In: Assel, Heinrich, Johann AnselmSteiger, Axel E. Walter (Hg.). *Reformatio Baltica: Kulturwirkungen der Reformation in den Metropolen des Ostseeraums*. Berlin, Boston: De Gruyter, 573–585.
- Kaplan, Frédéric 2013. "How to build an information time machine". Presented at TEDxCaFoscariU, Venice, Italy.
- Lample, Guillaume, Conneau, Alexis, Denoyer, Ludovic, Ranzato, Marc'Aurelio. 2017. Unsupervised Machine Translation With Monolingual Data Only. *ArXiv*. <https://arxiv.org/abs/1711.00043>
- Mikolov, Tomas, Le, Quoc V., Sutskever, Ilya. 2013. Exploiting Similarities among Languages for Machine Translation. *ArXiv*. <https://arxiv.org/abs/1309.4168>
- Tittel, Sabine, Helena Bermúdez-Sabel, Christian Chiarcos. 2018. "Using RDFa to link text and dictionary data for Medieval French." In: *Proceedings of the Eleventh International Conference on Language Resources and Evaluation (LREC 2018)*, 7–12. Miyazaki, Japan.

Databases, Models and Corpora

- CorDon, <https://titus.fkidg1.uni-frankfurt.de/cordon/menu/eng/start.html>
- LaBSE, <https://huggingface.co/sentence-transformers/LaBSE>
- Senieji raštai, <http://seniejirastai.lki.lt/home.php>
- SLIEKKAS, <https://titus.uni-frankfurt.de/sliekkas/index.html>
- TITUS, <https://titus.uni-frankfurt.de/indexd.htm>

PIETRO U. DINI

Università di Pisa
pietro.dini@unipi.it

SILVIA PICCINI

Istituto di Linguistica Computazionale "Antonio Zampolli"
silvia.piccini@ilc.cnr.it

ADRIANO CERRI

Università di Pisa
adriano.cerri@unipi.it

Old words for a new world: Lexicon and ontology of Christian terminology in early Baltic catechisms

The Christianization of the Baltic lands between the 13th and 16th centuries triggered profound linguistic and cultural transformations among the indigenous populations, who integrated Christian elements into their traditional pagan worldview (cf., *inter alia*, Vėlius, 1996–2005; Blomkvist 2005; Young 2022). This paper presents a research project funded by the Italian Ministry for Universities and Research (MUR) entitled *Old Words for a New World: Translating Christianity to Baltic Pagans*, which explores this transitional period through the lens of language (cf. Castelli et al.).

Focusing on a selected corpus of five 16th-century catechisms—representing three languages (Old Prussian, Old Lithuanian, and Old Latvian) and two Christian confessions (Catholicism and Protestantism)—this pilot project investigates how key Christian concepts were rendered and understood within Baltic linguistic frameworks. A summary of the corpus is provided in Table 1. The project comprises three interconnected research lines, drawing on historical linguistics, comparative religion, computational lexicography, and knowledge representation:

- **Translation Strategies and Lexical Analysis:** Extraction and analysis of lemmas, collocations, and expressions referring to core Christian concepts. The study examines both literal (word-for-word) translation practices and instances of creative adaptation, comparing strategies across the corpus and identifying source models (cf. Dini 2014).
- **Theological and Cultural Interpretation:** By applying typologies developed in the historical study of religions (cf. e.g. Salzmann et al. 2016; Dal Covolo, Sfamini Gasparro 2021), the project aims to reconstruct a Baltic-specific conceptual landscape of Christian theology as it emerged in the 16th–17th centuries.
- **Computational Lexicography and Ontological Modelling:** Development of a diachronic, multilingual lexicon of Baltic religious terminology structured according to Mel'čuk's Explanatory and Combinatorial Lexicology (ECD), cf. Mel'čuk et al. (1995); Mel'čuk (2006). The project also involves modelling a domain ontology (Guarino et al. 2009) of Christian key concepts to enable semantically rich access to the corpus via advanced querying mechanisms.

The presentation highlights the methodological innovation of applying the ECD model to ancient languages for the first time. Selected examples from the corpus will illustrate how religious terms are formalized both lexically and ontologically enabling new forms of textual and conceptual analysis compared to previous traditional studies on the Baltic religious lexicon (e.g., Borowska 1957; Polomé 1995). The digital resource—comprising the multilingual lexicon and ontology—is currently under development and is designed following Semantic Web technologies (Berners-Lee et al. 2001) and the FAIR principles (Wilkinson et al. 2016), ensuring data that are Findable, Accessible,

Interoperable, and Reusable. In accordance with the principles of open science, these technologies enable the resource to be shared, integrated, and reused across diverse research contexts and multidisciplinary perspectives by the scholarly community.

Language	Translator(s), Title	Year	Confession	Nr. of Tokens
Old Prussian	A. Will – P. Megott, <i>Enchiridion</i>	1561	Lutheran	6.712
Old Lithuanian	B. Vilentas, <i>Enchiridion</i>	1579	Lutheran	8.987
	M. Daukša, <i>Kathechismas arba mokslas kiekvienam krikščioni priwalvs</i>	1595	Catholic	13.052
Old Latvian	Anon., <i>Catechismvs Catholicorum</i>	1585	Catholic	4.869
	Rivius et al., <i>Enchiridion</i>	1586	Lutheran	7.513

Table 1. The Selected Corpus of Early Baltic Catechisms

References

- Berners-Lee, T., Hendler, J., and Lassila O., 2001. The Semantic Web. *Scientific American*, Vol. 284, No. 5, 34–43.
- Blomkvist, N., 2005. *The Discovery of the Baltic. The Reception of a Catholic World-System in the European North (AD 1075-1225)*. Leiden / Boston: Brill.
- Borowska, N., 1957. Wpływy słowiańskie na litewską terminologię kościelną na podstawie Dictionarium Szyrwida. *Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej*, Kraków / Warszawa, 2, 320–365.
- Castelli, E., Cerri, A., Dini, P. U., Monaca, M., Mormino, M., Piccini, S., forthcoming. Early Baltic Catechisms in the Transition from Paganism to Christianity: Showcasing an Interdisciplinary Research Project. In D. Bronner, E. Parina (eds.), *Contents of Faith in Transfer*, J.B. Metzler.
- dal Covolo, E., Sfameni Gasparro, G. (eds.) 2021. *Pagani e cristiani: conflitto, confronto, dialogo. Le trasformazioni di un modello storiografico*. Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana.
- Dini, P.U. 2014. *Ins undevdfche gebracht. Sprachgebrauch und Übersetzungs-verfahren im alt-preußischen Kleinen Katechismus*. Akademie der Wissenschaft zu Göttingen, Berlin: de Gruyter.
- Guarino, N., Oberle, D., Staab, S., 2009. What is an ontology? In S. Staab, R. Studer (eds.), *Handbook on Ontologies*, Springer, 1–17.
- Mel'čuk, I. A., Clas, A., Polguère, A., 1995. *Introduction à la lexicologie explicative et combinatoire*. Bruxelles: Duculot.
- Mel'čuk, I. A., 2006. Explanatory Combinatorial Dictionary. In G. Sica (ed.), *Open Problems in Linguistics and Lexicography*, Monza: Polimetrica Publisher, 225–355.
- Polomé, E., 1995. Notes on the Baltic religious vocabulary. *Linguistica Baltica*, 4, 34–40.
- Salzman, M., Ságghy, M., Lizzi Testa, R. (eds.), 2016. *Pagans and Christians in Late Antique Rome. Conflict, Competition, and Coexistence in the Fourth Century*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Vėlius, N., 1996–2005. *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai*, 4 vols. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- Wilkinson, M. D., Dumontier, M., IJsbrand J. A., Appleton, G., Axton, M., Baak, A., Blomberg N. et al., 2016. The FAIR Guiding Principles for scientific data management and stewardship. *Scientific Data*, 3(1), 1–9.
- Young, F. (ed.), 2022. *Pagans in the Early Modern Baltic: Sixteenth-Century Ethnographic Accounts of Baltic Paganism*. Leeds: Arc Humanities Press.

ANNA HELENE FEULNER

Humboldt-Universität zu Berlin
anna.helene.feulner@hu-berlin.de

HENRIK HORNECKER

Humboldt-Universität zu Berlin
henrik.hornecker.1@hu-berlin.de

Das Altlitauische Quellenverzeichnis (ALQ): aktueller Stand und digitale Zukunft

Das ALQ als geplantes Gesamtverzeichnis altlitauischer Quellen ist seit seinen Anfängen vor über 20 Jahren stetig angewachsen und hat aus eigener und fremder Forschung neue Beiträge zur bibliographischen Erschließung des Altlitauischen aufgenommen. Mit den Publikationsvorbereitungen haben wir bisher gewartet, da wir den letztgültigen Informationsstand des DFG-geförderten Editionsprojekt sämtlicher altlitauischer Kleintexte (ALKT) an der Humboldt-Universität zu Berlin noch einspeisen wollen, an dem wir in unterschiedlicher Funktion beteiligt sind bzw. waren.

Mittlerweile steht das ALKT kurz vor dem Abschluss. Im Rahmen dieses Projekts gelang es dem Team nicht nur, eine erfreuliche Zahl an verloren geglaubten Sprachdenkmälern aufzuspüren; wir verzeichnen auch etliche Neufunde von Quellen, Textexemplaren und Begleitmaterialien, die unser Wissen vom Altlitauischen des 16. und 17. Jahrhunderts erweitert und vertieft haben.

Als im Rahmen der Vorbereitungen für das *Altlitauische etymologische Wörterbuch* (ALEW) ab 2004 in Listenform die ersten Versionen des ALQ entstanden, war nur eine herkömmliche Buchpublikation geplant. Die 'Digital Humanities' – als Begriff wie als Forschungsansatz – waren noch nicht in aller Munde. Die rasanten Fortschritte des Informationszeitalters ermöglichen es uns nun jedoch einerseits, der Tatsache Rechnung zu tragen, dass jedes "Gesamtverzeichnis" altlitauischer Textzeugen immer nur einen momentanen Stand wiedergeben kann: Neue Funde werden gemacht und weitere Quellen erschlossen werden. Andererseits können wir mit dem ALQ von den neuen Möglichkeiten, Informationen zu organisieren und zu publizieren, profitieren.

Die nach wie vor avisierte gedruckte Buchform wird den Wissensstand des ALQ bei Projektende sichern, was wegen der Vergänglichkeit im digitalen Raum zwingend erforderlich ist. Um nach Abschluss der Buchpublikation den erwartbaren weiteren Wissenszuwachs einarbeiten zu können und um einen besseren Zugriff auf unsere bibliographischen Daten zu ermöglichen, planen wir nun zusätzlich zum gedruckten ALQ eine erweiterbare digitale Komponente. Wir werden die Ergebnisse des ALQ-Projekts in einer öffentlich zugänglichen Zotero-Gruppe organisieren, deren Inhalte durch uns als Bearbeiter aktualisiert werden können. Zotero ist ein freies, weit verbreitetes und bedienerfreundliches Instrument für die digitale Bibliographieverwaltung, das wir unseren Zwecken sehr gut anpassen können.

In unserem Vortrag werden wir erläutern, wie wir diese Zotero-Gruppe organisieren, um ein digitales Äquivalent zur Buchpublikation zu schaffen, das – soweit zumindest das Ziel – dieselben Informationen wie das Buch enthalten soll. Über das gedruckte Buch hinaus bietet Zotero neben der Aktualisierbarkeit praktische Such- und Filteroptionen. Wir werden den aktuellen Stand der Zotero-Gruppe und die dadurch eröffneten Möglichkeiten vorstellen. Außerdem werden wir den Erstellungsprozess erläutern. Wir erhoffen uns von der Präsentation und dem Austausch mit Fachkollegen auf dem Workshop nützliches Feedback für die weitere Entwicklung und Verbesserung des digitalen ALQ.

Literatur

ALEW = Hock, Wolfgang; Fecht, Rainer; Feulner, Anna Helene; Hill, Eugen; Wodtko, Dagmar S. (2015), *Altlitauisches etymologisches Wörterbuch (ALEW)*, 3 Bde., Hamburg: Baar. – Version 2.0 online, URL: <https://alew.hu-berlin.de>.

ALKT = Hock, Wolfgang / Feulner, Anna Helene, DFG-Projekt “Kritische Edition altlitauischer Kleintexte vom Überlieferungsbeginn bis 1700”.

ILJA LEMEŠKIN

Lietuvių kalbos institutas
Pražský lingvistický kroužek
ilja.lemeskin@seznam.cz

M. Mažvydo kaip knygų savininko ir skaitytojo įrašai. Dėl duomenų bazės „Spausdintų knygų glosynas“

Per pastaruosius kelis dešimtmečius Lietuvoje ir užsienyje buvo įgyvendinta nemažai projektų, skirtų seniesiems baltų rašto paminklams dokumentuoti bei tyrinėti: „Senosios lietuvių kalbos tekstynas“, „Senieji raštai“, „Latviešu valodas seno tekstu korpuss“, „Prūsų kalbos paveldo duomenų bazė“, „Samuelio Boguslavo Chylinskio Naujasis Testamentas“, „Digital Old Lithuanian: Corpus of Kristijonas Donelaitis (1714–1780)“, „Postil Time Machine“ ir kt. Taip buvo sukaupiti ir apdoroti tekstai (daugiausia spausdinti bei verstiniai), kurių skaičius yra baigtinis ir nuo XIX a. vidurio mažai kinta. Naujų spausdintų šaltinių atradimas yra mažai tikėtinas ir lauktinas, todėl ateities lituanistikos (baltistikos) žvilgsnį prasminga kreipti į kitą plotmę ir į kitus žanrus. Visų pirma tai yra nuosavybės įrašai ir glosos, kurių yra didelė gausa ir įvairovė XV–XVII a. leidiniuose ir kurie, deja, nebuvo sistemingai kaupiami, apdorojami bei tyrinėjami. Tik laiko klausimas, kada lietuviškų glosų gretas (Narbutas, Zinkevičius 1989; Subačius, Leńczuk, Wydra 2010) praplės įrašai prūsų bei latvių kalbomis, tačiau negalima pamiršti glosų ir su jų tyrimu glaudžiai susijusių nuosavybės įrašų (Feigelmanas 1981; Lemeškin 2025), daugiausia lotynų kalba padarytų lietuvių (baltų) raštijos pradininkų bei jų tęsėjų.

Pranešimo tikslas – M. Mažvydo nuosavybės įrašo bei glosų analizės pagrindu aktualizuoti šios žanrinės prigimties tekstų svarbą baltistikai, pristatyti projektą „Duomenų bazė *Spausdintų knygų glosynas*: M. Mažvydo kaip knygų savininko ir skaitytojo įrašai“, kurį Lietuvių kalbos institutas 2025-04-15 pateikė Lietuvos mokslo tarybai. Projektą, t. y. duomenų bazės „Spausdintų knygų glosynas“ kūrimą, ketinama pradėti nuo trijų paleotipų konvoliuto (VUB RSS: II-4996–4997), kuris yra kilęs iš asmeninės M. Mažvydo bibliotekos. Šaltinis tam tikslui tinka, nes turi skirtingų asmenų įrašytų skirtingos paskirties glosų (be nuosavybės įrašų, konvoliute yra dar 36 glosos). Jo pagrindu bus nustatyti bendri rėmai ir taisyklės, reglamentuojantys, kaip dirbti su šiuo žanru. Toliau projektą bus galima tęsti ir plėtoti: į duomenų bazę įtraukti glosas įrašytas baltų kalbomis; apdoroti glosas tų knygų, kurių XVI–XVII a. savininkai yra žinomi pagal nuosavybės įrašus; įtraukti įrašus knygose, kurių savininkai mums lieka nežinomi.

Literatūra

Feigelmanas, Nojus. M. Mažvydo autografas universiteto bibliotekoje. <i>Literatūra ir menas</i>, 1981, nr. 24 (1802), p. 16. Lemeškin, Ilja. „Pabažnysta visam naudinga est“. M. Mažvydo devizas. <i>Knygotyra</i>, 2025, t. 84. Narbutas, Sigitas; Zinkevičius, Zigmas. Lietuviškos glosos 1501 m. mišiose. <i>Baltistica</i>, 1989, t. 3, p. 325–341.	Subačius, Giedrius; Leńczuk, Mariusz; Wydra, Wiesław. The Earliest Known Lithuanian Glosses (~1520–1530). <i>Archivum Lithuanicum</i>, 2010, t. 12, p. 31–70.

SIGNE RIRDANCE

Stockholms universitet
signe.rirdance@balt.su.se

EVERITA ANDRONOVA

Stockholms universitet
everita.andronova@balt.su.se

Towards a digital philology of Early Latvian: Observations and possibilities

The growing interest in interdisciplinary research and digital philology, along with the gradually increasing digital availability of sources of early Latvian, create a promising environment, but a broader application of NLP methods and other advanced tools to early Latvian texts has so far remained limited.

This presentation explores emerging directions in the digital study of early Latvian written language. Building on the foundations of neohumanist philology, we outline how new technologies, such as machine learning, large language models and AI, can support both longstanding and evolving philological tasks: textual criticism, reconstruction, authorship attribution, distant reading and others. Drawing from hands-on experience, current research and best practices, we reflect on the possibilities and limitations in selected areas, such as handwritten text recognition (HTR), digital editions of early texts and application of crowdsourcing.

HTR remains a challenge, especially for under-resourced languages like early Latvian. While tools like Transkribus offer promising functionality, high-quality results still require significant training data, and current models struggle with variation and diacritics. These issues will be illustrated through examples from ongoing work in digitising the handwritten Latvian translation of the Proverbs of Solomon in the manuscript dated 1628 by Andreas Getzel (Gezelius).

Yet another challenge to address is named entity recognition (NER), which has not been applied to early Latvian prints extensively. As reported, NER based on the Stanford CRF classifier has primarily been applied to newspaper texts on periodika.lv (Paikens, Auzina et al. 2012). We will present initial observations on using an online NER tool available from the NLP pipeline for Latvian (<https://nlp.ailab.lv/>) on sources from the Corpus of early Latvian texts (https://nosketch.korpuss.lv/#dashboard?corpname=senie_unicode) in both the original and the normalised historical writing.

We argue for collaborative, interdisciplinary approaches to address these constraints and point to possible directions for advancing the study of Latvian historical texts using digital methods.

References

- Paikens P., Auzina I., Garkaje G., Paegle M. (2012). Towards named entity annotation of Latvian National Library corpus. *Human Language Technologies — The Baltic Perspective*. IOS Press, vol. 247, pp. 169–175. DOI: 10.3233/978-1-61499-133-5-169.

MINDAUGAS ŠINKŪNAS

Lietuvių kalbos institutas
mindaugas.sinkunas@lki.lt

ONA ALEKNAVIČIENĖ

Lietuvių kalbos institutas
ona.aleknaviciene@lki.lt

LKI Senųjų raštų duomenų bazei – 30: darbai, galimybės, perspektyvos

1995 m. susibūrė lituanistikos šaltinių skaitmeninimo iniciatyvinė grupė, kurią sudarė kalbininkai habil. dr. Saulius Ambrazas (1957–2010), dr. Ona Aleknavičienė ir programuotojas Vytautas Zinkevičius. Anuomet užsibrėžti tikslai tebėra aktualūs ir šiandien: saugoti kalbinę, kultūrinę ir istorinę informaciją skaitmenine forma, publikuoti retus spaudinius ir rankraščius mokslo visuomenei lengvai prieinama forma, skatinti modernius rašomosios lietuvių kalbos tyrimus ir spartinti lituanistikos plėtrą.

Skaitmeniniai tekstai rengiami pagal dokumentinio perrašo principus, atspindima puslapio makrostruktūra, koduojami metaduomenys (nuo 2013 m. ir autorystė, regionas, konfesija, struktūrinės šaltinio dalys, intertekstiniai ryšiai, žymimi tekstologiniai komentarai). Darbai paspartėjo įsibėgėjus pasaulio atminties institucijų fondų skaitmeninimui, kito ir bazės kūrimo metodika: spaudinių nuotraukos dabar dažniausiai apdorojamos grafinių ženklų atpažinimo priemonėmis, suliejamos ir lyginamos kelių išlikusių egzempliorių nuotraukos, skaitoma korektūra, o rankraščiai rengiami pritaikant dar ir kritinio leidimo principus.

Per 30 metų pavyko parengti didžiąją daugumą XVI–XVII a. lietuvių kalbos šaltinių, tačiau vėlesnių amžių raštų perrašų vis dar trūksta. Skaitmeninių perrašų rinkinį šiuo metu sudaro 6,38 mln. žodžių: XVI a. – 1,08, XVII a. – 1,78, XVIII a. – 1,84, XIX a. – 1,68 mln. Parengtos ir tos lituanistikos šaltinių dalys, kurios parašytos kitomis kalbomis, taip pat kai kurie svarbesni vertimų šaltiniai. Sukaupę kitakalbių tekstų apimtys gana didelės: XVI a. – 0,91, XVII ir XVIII a. – po 0,81, XIX a. – 0,14 mln. žodžių (iš viso – 2,67 mln. žodžių). Atskirą vienetą sudaro senųjų ir dabartinių Biblijų įvairiomis kalbomis rinkinys (7,44 mln. žodžių).

Kai kurių šaltinių žodžiai yra anotuoti: nustatytas antraštinis žodis (lema ir hiperlema – apytikslei paieškai skirta lema be priešdėlio, fonetinis variantas ar tikrinio žodžio atitikmuo), žodžio forma perrašyta dabartine rašyba bei pateikta gramatinė jos informacija (kalbos dalis, morfologinės kategorijos). Ši informacija nuo 2021 m. naudojama mašiniam mokymuisi: sudaromi neuroniniais tinklais paremti modeliai, kurie generuoja reikiamas anotacijas naujiems šaltiniams. Indeksų rengimą spartina bei anotacijos sluoksnius kuria ir kiti LKI sukurti ar pritaikyti kalbos technologijų įrankiai (dabartinė žodžio forma sintezuojama senųjų raštų Lemuokliu, taisykliniais algoritmais niveliuojama rašyba ir apskaičiuojamas teksto fragmentų panašumas).

2008 m. pradėjo veikti interneto svetainė „Senieji raštai“, skirta šaltinių ir žodžių formų kontekstinių konkordancijų peržiūrai, failų atsisiaunimui (<https://seniejirastai.lki.lt>). 2015 m. svetainė buvo papildyta paieškos sistema (ieškoma tarp 1,20 mln. žodžių) ir gretinamuoju Biblijos leidimu. Nuo 2023 m. kuriama nauja LKI Senųjų raštų svetainė, kurioje išnaudojamos metaduomenų ir dirbtinio intelekto automatinio anotavimo teikiamos galimybės. Pranešime bus pristatytas naujosios svetainės maketas, aptartos šaltinių peržiūros, žodžių paieškos, chronologinių ir kitų filtrų funkcijos ir atsiveriančios naujų mokslinių tyrimų perspektyvos.

ANTA TRUMPA

LU HZF Latviešu valodas institūts
anta.trumpa@lu.lv

Dar kartā apie Georgo Elgerio žodyną „Dictionarium Polono-Latino-Lottaucum“ (1683)

Georgo Elgerio žodynas, išleistas keliolika metų po autoriaus mirties, jau daug kartų buvo apžvelgiamas įvairiais aspektais. Keletas tyrėjų kaip galimus šaltinius analizavo kitakalbius žodynus (pvz., Judžentytė, Zubaitienė 2014, 2015, 2016), taip pat aptarta kitų latvių kalbos žodynų, pavyzdžiui, Mancelio „Lettus“, įtaka (Beitiņa 2013b).

Elgerio žodynas nuo kitų XVII a. latvių leksikografijos šaltinių skiriasi tiek rašybos, tiek turinio požiūriu. To šimtmečio latviškuose žodynuose buvo įprasta vartoti vokišką rašybą, o Elgerio žodyne, kaip ir kituose jo darbuose, ji lenkiška. Taip pat esama tyrimų, skirtų keliems kartams leistų G. Elgerio giesmynų rašybai ir netgi akcentografijai (pvz., Andronov 2014, Vanags 2018), bei publikacijų apie Elgerio evangelijų ir epistolų vertimų rašybą (pvz., Christophe 2002).

Nors Elgeris (po jo mirties – knygų leidėjai) žodyne ir naudojami kitų žodynų duomenimis (apie tiesioginius perrašus iš Mancelio žodyno liudija atskiruose fragmentuose pasitaikanti šio autoriaus rašyba), tačiau šių žodynų turinys skirtingas – tai ne vokiečių-latvių ar latvių-vokiečių, o lenkų-lotynų-latvių žodynas, jame gerokai daugiau žodžių nei kituose XVII a. amžiaus latviškuose žodynuose. Pažymėtina, kad ir pats Elgeris gimė Cėsyse, Vidžemėje – kitame regione nei, pavyzdžiui, Žiemgaloje gimęs Georgas Mancelis, Sėloje gimęs ir Žiemgaloje dirbęs Christophas Füreckeris ar Johannas Langijus iš Kuršo. Žodynų tyrinėtoja Daina Zemzarė pabrėžia, kad Elgerio žodyno „latvių kalba atstovauja vidurio tarmei“ (Zemzare 1961, 64), tačiau vėliau ji tekste pripažįsta, kad „Elgerio leksika labiau atspindi pirmą plačiausią Rytų Latvijoje paplitusių žodžių sąrašą“ (Zemzare 1961, 68).

Elgerio žodyno latvių kalbos ypatumams taip pat skirta keletas tyrimų: aptarta sintaksė (pvz., Beitina 2012, 2013a), morfologija (pvz., Pavela 1998), leksika (pvz., Trumpa 2014).

LU HMF Latvių kalbos institutas ir LU MII Dirbtinio intelekto laboratorija, modernizuodami senųjų raštų tekstyną (projektas DHELI, No. VPP-IZM-DH-2022/1-0002), visus tekстыne esančius tekstus verčia į dabartinę rašybą. Elgerio žodyno konvertavimo taisyklių kūrimas yra sudėtingas dėl didelės žodyno apimties, nenuoseklios rašybos ir daugybės klaidų. Tuo pat metu, kuriant konvertavimo taisykles, registruojami ir žodyno rašybos ypatumai, skirtumai, pavyzdžiui, nuo 1621 m. giesmyno rašybos, taip pat galima rasti trūkumų ankstesniuose Elgerio žodyno rašybą apibūdinančiuose aprašuose. Pavyzdžiui, D. Zemzarė teigė, kad raide *ß* žymimas garsas [š] (Zemzare 1961, 64), tačiau šis nedidelis tyrimas rodo, kad ja atspindimi ir garsai [ž], [s] bei [z].

Nors daugybė latviškame žodyno tekste vartojamų raidžių ir jų derinių yra daugiaprasmiai, vis dėlto esama tam tikro nuoseklumo, leidžiančio formose, kurios skiriasi nuo šiuolaikinės latvių kalbos, išžvelgti ne klaidingus užrašymus, o tarmių ypatumus, pvz., įrašas *czurka* (*Szczurek Glis, Lēla pælle / czurka*, Elger 1683, 542A) konvertuojant virsta forma *čurka*, kuri, labai tikėtina, yra ne klaida, o tarminis žodžio variantas, plg. *čurka* ‘žurka’ (EH I 296).

Pranešime bus aptariami Elgerio žodyno rašybos pavyzdžiai, apžvelgiami ir analizuojami atskiri mūsų laikų požiūriu tarminiais laikytini žodžiai.

Literatūra ir šaltiniai

Andronov, Aleksey (2014). On the problem of Georg Elgers accentography (Geistliche Catholische Gesänge, 1621). *The 3rd “Slavistična srečanja” Meeting: 10th International Workshop on Balto-Slavic Accentology (IWoba X)*. Ljubljana, 16th–18th

October 2014. University of Ljubljana, Faculty of Arts, Department of Slavistics. Ljubljana: University of Ljubljana, pp. 15–16.

Beitiņa, Maigone (2012). Nominālās prepozicionālās vārdkopas

- Georga Elgera vārdnīcā „*Dictionarium Polono-Latino-Lottaicum*”(1683). *Vārds un tā pētišanas aspekti. Rakstu krājums, 16 (1)*. Liepāja: LiePA, 28.–41. lpp.
- Beitiņa, Maigone (2013a). Sintaktiskā sinonīmija Georga Elgera vārdnīcā „*Dictionarium Polono-Latino-Lottaicum*”(1683). *Baltu filoloģija, XXI (1)*, 2013. Baltu valodniecības žurnāls. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 5.–30. lpp.
- Beitiņa, Maigone (2013b). Vai Georgs Elgers ir lietā līcis Georga Manceļa vārdnīcu „*Lettus*”? *Baltu valodas: vēsture un aktuālie procesi. Akadēmiķa Jāņa Endzelīna 140. dzimšanas dienas atceres starptautiskās zinātniskās konferences materiāli*. Rīga: LU
- Latviešu valodas institūts, 2013, 14. lpp.
- Christophe, Bernardo (2002). Zur Orthographie der *Evangelien und Episteln* von Georg Elger. *Res Balticae, 8. Miscellanea italiana di studi baltistici*. Pisa: ECIG, S. 107–130.
- EH – Endzelīns, Jānis, Edīte Hauzenberga. *Papildinājumi un labojumi K. Mūlenbacha „Latviešu valodas vārdnīcai”*. 1.–2. sēj. Rīga: Kultūras fonds, 1934–1938; Grāmatu apgāds, 1946.
- Elger, Georg 1683, *Dictionarium Polono-Latino-Lottaicum. Opus posthumum*. Vilnae: Typis Academicis Soc. Iesu.
- Judžentytė, Gintarė; Zubaitienė, Vilma (2014). Dēl Konstantino Sirvydo „*Dictionarium trium linguarum*” (1642) ir Georgo Elgerio „*Dictionarium Polono-Latino-Lottaicum*” (1683) lietuviškosios resp. latviškosios dalies. *Starptautiska konference „Aktuāli baltu valodu vēstures un dialektoloģijas jautājumi”*. Veltījums valodnieces Martas Rudzītes (1924–1996) piemiņai. Referātu kopsavilkumi. Rīga, 2014. gada 7. –8. novembris. Latvijas Universitāte, Humanitāro zinātņu fakultāte, Latvistikas un baltistikas nodaļa, Baltu valodniecības katedra. Rīga: LU Baltu valodniecības katedra, p. 26–27.
- Judžentytė, Gintarė; Zubaitienė, Vilma (2015). Konstantino Sirvydo „*Dictionarium trium linguarum*” (1642) ir Georgo Elgerio „*Dictionarium Polono-Latino-Lottaicum*” (1683): jų santykis ir leksikografinių metodų skirtybės. *Baltu filologija, XXIV (1)*, 2015. Baltu valodniecības žurnāls. Latvijas Universitāte, Humanitāro zinātņu fakultāte, Baltu valodniecības katedra. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, p. 89–141.
- Judžentytė, Gintarė; Zubaitienė, Vilma (2016). Dar dēl Georgo Elgerio „*Dictionarium Polono-Latino-Lottaicum*” (1683) registro šaltinio. *Baltu filologija, XXV (1)*, 2016. Baltu valodniecības žurnāls. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, p. 37–58.
- Pavela, Justīna (1998). Par dažām verbu formu īpatnībām G. Elgera *Dictionarium Polono-Latino-Lottavicum*. *Linguistica Lettica, 2*. Latviešu valodas institūta žurnāls. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 180.–187. lpp.
- Trumpa, Anta (2014). Augu nosaukumi Georga Manceļa vārdnīcā „*Lettus*” (1638) un Georga Elgera vārdnīcā „*Dictionarium polono-latino-lottaicum*” (1683). *Vārds un tā pētišanas aspekti. Rakstu krājums, 18 (1)*. Liepāja: LiePA, 286.–297. lpp.
- Vanags, Pēteris (2018). Dziesmu grāmatas rakstība. Georgius Elger. *Geistliche Catholische Gesänge... (Braunsberg 1621)*. Ed. facs. Māra Grudule, Justyna Prusinowska, Mateusz Solarz. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Sub Lupa, LX–LXI lpp.
- Zemzare, Daina (1961). *Latviešu vārdnīcas (līdz 1900. gadam)*. Rīga: Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas izdevniecība.

An aerial photograph of a city, likely Riga, Latvia, showing a dense urban landscape with numerous buildings, including a prominent white church with a tall spire in the foreground. The image is overlaid with a semi-transparent white rectangle containing text.

Bendroji sekcija
Vispārīgā sekcija
General Session

DAIVA ALIŪKAITĒ

Vilniaus universitetas
daiva.aliukaite@knf.vu.lt

VIOLETA MEILIŪNAITĒ

Lietuvių kalbos institutas
violeta.meiliunaite@lki.lt

Ar ir kaip dialekto grafolektas kuria naują tarmiškumą?

XXI amžiaus dialektologijos diskursas aprėpia ir pesimistinius, ir optimistinius, ir realistinius tarmiškumo raidos ir sklaidos scenarijus. Pirmiausia tai susiję su principine ideologine žiūros nuostata. Natūralu, kad tyrėjui linkstant savo kritinį, analitinį žvilgsnį varžyti *mirties* (*nykimo*) *ideologijos* (angl. *the ideology of decay*) (dėl sampratos žr. Villena Ponsoda 2010: 614 ir ten cit. šaltinius) imperatyvais XXI amžiuje belieka konstatuoti, kad tarmės nyksta, nelikę *grynųjų dialektų*. Kai tyrėjo kalbos variantiškumo refleksija yra veikiamą *kaitos* (*progreso*) *ideologijos* (angl. *the ideology of progress*) (dėl sampratų žr. Villena Ponsoda 2010: 614 ir ten cit. šaltinius) įtvirtinto optimizmo, nesunkiai pagrindžiamas ne variantų nykimo, bet kaitos scenarijus. Tiek nykimo, tiek ir kaitos perspektyvos pirmiausia sietinos su sakytiniu tarmiškumu. Dar labiau dialektologinį diskursą įvairinti gali rašytinio tarmiškumo peržiūros ir analizė. Taigi šiame pranešime, remiantis lietuvių kalbos dialektų grafolektų analize, svarstoma, ar ir kaip dialekto grafolektas kuria *naują tarmiškumą*. Tiriamoji medžiaga apima tiek dialekto grafolektais rašytus meninius tekstus, tiek paskirus viešojo diskurso fragmentus. Dėmesys sutelkiamas ne tik į skirtingų dialektų grafolektų duomenis *per se*, t. y. įvertinamos konkretaus *dialekto perrašos* (angl. *Dialect respelling*) (dėl koncepto žr. Preston 1985: 328–329) strategijos, bet, įtraukiant abi ideologines prieigas, t. y. *nykimo* ir *kaitos*, konceptualių lygmeniu vertinama, kas apskritai nutinka su sakytiniu tarmiškumu (oralumu), kuris perkeliamas į raštą. Tyrėjų atkreiptas dėmesys, kad rašymas suteikia grafolektui galią, gerokai viršijančią bet kurio žodinio dialekto galią (plg. Ong 2002: 8), taigi rašytinis tarmiškumas šioje perspektyvoje suprastinas ir aiškinamas ne tik kaip reiškinys *per se*, bet ir kaip strategija tarmiškumo planavimui. Žinoma, kiek apskritai planavimas gali būti siejamas su nestandartiniais kodais. Taigi pranešime plėtojami argumentai *pro* ir *contra*, ar rašytinis tarmiškumas yra tik konservuojamas sakytinis tarmiškumas, ar grafolektu kuriamas (ar kuriasi) *naujas tarmiškumas*.

Pranešime nesiekama apžvalgos dialektų grafolektų analizės, bet, pasirinkus iliustratyvumą, gilinamasi, kaip standartinės kalbos grafemų inventoriui bandoma įrėminti sakytinį tarmiškumą. Svarstoma rašytinio tarmiškumo kaip savarankiško kodo funkcionavimo (savi)vertė, poveikis sakytiniam tarmiškumui, percepcijos galimybės. Pasitelkiama ir *stebėtojo paradokso* (angl. *observer's paradox*) (dėl termino žr. Labov 2006: 86) nuostata kvestionuoti dialekto grafolekto autentiškumą santykiu su sakytiniu tarmiškumu.

Literatūra

- Labov, William, *The Social Stratification of English in New York City* (2nd ed.). Cambridge: Cambridge University Press, 2006.
- Ong, Walter J., *Orality and Literacy: The Technologizing of the Word*. London/New York: Routledge, 2002.
- Preston, Dennis R. The Li'l Abner Syndrome: Written Representations of Speech. – *American Speech* 60 (4), 1985, 328–336.
- Villena Ponsoda, Juan Andrés, Community-based Investigations: From Traditional Dialect Grammar to Sociolinguistic Studies, *Language and Space. An International Handbook of Linguistic Variation*. Volume 1: *Theories and Methods*. HSK Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft, eds. Peter Auer, Jürgen Erich Schmidt, Berlin, New York: Walter de Gruyter, 2010, 613–631.

DIEGO ARDOINO

Vilniaus universitetas
diego.ardoino@flf.vu.lt

On the designation and metrical structure of the Basel micro-text

The year 2025 marks the 50th anniversary of the official publication of the discovery of the so-called “Basel micro-text” (McCluskey, Schmalstieg, & Zeps, 1975), a document considered by some scholars to be the oldest extant text in a Baltic language. This micro-text remains a highly problematic linguistic monument, subject to ongoing scholarly debate concerning its dating and interpretation. Even its designation – as a “trace”, “epigram”, “fragment” or otherwise – hinges on formal features whose presence or absence remains contested.

One key area of contention is whether the text should be understood merely as rhythmic prose or as composed according to a recognizable metrical structure. Over the years, various interpretations have been advanced regarding its rhythmic or metrical organization and the appropriateness of specific terminological labels.

This presentation addresses two central issues. First, it investigates how the term “trace” has been misinterpreted and inappropriately applied in certain recent scholarly works. Second, it argues that the Basel micro-text, as identified by V. Mažiulis (1975), reveals a discernible metrical structure – most plausibly a couplet of dactylic hexameters. Closer analysis, however, suggests that this metrical form corresponds to a specific subtype of hexameter distinguished by internal rhyme between the two hemistichs. These features are characteristic of Leonine verse, a form frequently employed in medieval Latin poetry.

The presence of such a metrical form, closely associated with medieval European literary culture, in a Baltic-language text is noteworthy. It offers valuable insights into the individual responsible for inserting the micro-text into the FV2 codex, as well as into the cultural and intellectual milieu in which he operated.

References

- Mažiulis V. 1975: Seniausias baltų rašto paminklas, *Baltistica*, 11-2, 125–131.
- McCluskey S. C., Schmalstieg W. R., Zeps V. 1975: „The Basel Epigram: A new minor text in Old Prussian, *General Linguistics*, 15, 159–165.

ULDIS BALODIS

LU HZF Lībiešu institūts
Tartu Ülikool
ubalodis@lu.lv

ANNA SEDLÁČKOVÁ

LU HZF Lībiešu institūts
Helsingin yliopisto
anna.sedlackova@helsinki.fi

Pōlaks līvōkielkōks! Creating resources and tools for using Livonian

Livonian is a Finnic language indigenous to Latvia and is one of the most endangered languages in Europe. Following the Soviet occupation of Latvia during World War II, the Livonian Coast – the ancestral homeland of the Livonians on the northwestern coast of Courland – became part of the external border zone of the Soviet Union and access to the sea and shore was restricted, ending the ability for the Livonians to practice their traditional lifeway centering on fishing. As a result, by the 1950s, the Livonians had been forced to leave their native coast, which spelled the end of the last compact area of Livonian settlement.

This change in the Livonian community also drastically altered the way that the Livonian language was used in daily life. And until 1971–1972, with the formation of the first Livonian choirs (Rāndalist and Līvlist), the opportunities to use Livonian were significantly diminished and the number of Livonian speakers decreased. In the years following the reestablishment of Latvia's independence in 1990–1991, Livonian community organizations began work again and Livonian was recognized in the Latvian State Language Law, but with the Livonians continuing to live scattered – primarily in Rīga but also Ventspils, Kolka, and other cities in Latvia – the issue of how to revitalize the Livonian speech community remained unresolved during the subsequent decades.

This talk examines the history of the Livonian language situation using this as context for the efforts of the University of Latvia Livonian Institute (UL LI) – both independently and in conjunction with other research institutions – to create new tools and resources for not only researching and studying but also using Livonian. These include a text corpus and linguistic databases; an online dictionary with recorded audio to model pronunciation and declension and conjugation paradigms for individual nouns and verbs; online and in-person language courses; a Livonian reading group; and an online space (called #līvōkielkōks) on Facebook and Instagram for using and practicing Livonian.

Founded in 2018, the UL LI is the world's only research institution focusing its work primarily on Livonian-related topics while also working with the Livonian community to pioneer new methods and often incorporating digital and other new technologies to support Livonian language revitalization. This work is also intended to serve as a way to support other highly endangered language communities around the world and provide them with ideas and methods for effective language revitalization.

References

- Ernštreits, Valts, Fišel, Mark, Rikters, Matīss, Tomingas, Marili, & Tuisk, Tuuli. 2022. Language resources and tools for Livonian. Eesti Ja Soome-Ugri Keeleteaduse Ajakiri. *Journal of Estonian and Finno-Ugric Linguistics*, 13(1), 13–36. <https://doi.org/10.12697/jeful.2022.13.1.01>
- Ernštreits, Valts & Kļava, Gunta. 2023. Experiences in Teaching an Endangered Language: Finding the Motivation and Means to Ensure the Acquisition of Livonian. In: *Teaching and Learning Resources for Endangered Languages*, Riitta-Liisa Valijärvi and Lily Kahn (eds.). 66–82. https://doi.org/10.1163/9789004544185_006
- Kļava, Gunta. 2022. Valodas loma lībiešu pēcteču identitātē un valodas nodošana nākamajām paaudzēm. *Valoda: nozīme un forma / Language: Meaning and Form* 13, 124–138. <https://doi.org/10.22364/vnf.13.09>

MĀRIS BALTIŅŠ

LU HZF Latviešu valodas institūts
mbaltins58@gmail.com

Jēkabs Velme un viņa divpadsmit “Vēstules par valodu un valodniecību” (1885–1888)

Jēkabs Velme (1855–1928) pieder pie vecākās akadēmiski izglītoto latviešu valodnieku paaudzes, kuri centās popularizēt modernās valodniecības atziņas jau 19. gs. beigās. Līdzīgi citiem viņa līdzaudžiem (piemēram, K. Mīlenbaham) viņa darba mūžs pagāja, strādājot maizes darbu un atlicinot zinātniskajām interesēm tikai vaļas brīžus. Pēc vispārīgās valodniecības un ģermānistikas studijām Tērbatas Universitātē (1876–1879), iegūstot cand. phil. grādu, J. Velme uzsāka skolotāja gaitas, no 1882. gada strādādam Maskavas ģimnāzijās, bet no 1883. gada – par vācu valodas lektoru Maskavas Universitātē. Par nozīmīgāko J. Velmes nopelnu latviešu kultūras attīstībā jāuzskata pirmā ilgstoši pastāvošā žurnāla “Austrums” (1885–1906) dibināšana un rediģēšana 18 gadu laikā. Noslodze redaktora darbā izskaidro, kāpēc J. Velme publicējis samērā maz rakstu, tomēr arī tie liecina daudzpusīgu erudīciju sava laika valodniecības pētījumos.

Konceptuāli vienotā divpadsmit rakstu sērija “Vēstules par valodu un valodniecību” tiek publicēta žurnāla “Austrums” numuros no 1885. gada 3. numura līdz – 1888. gada 12. numuram. Rodas iespaids, ka viņam vēstules bijušas jau laikus gatavas, bet viņš tās ar redaktora skartu mērķtiecīgi ievietojis konkrētos numuros ar nolūku līdzsvarot to saturu vai aizpildīt vietu kāda nesaņemta raksta vietā.

Šī rakstu sērija uzskatāma par pirmo sistemātiskā vispārējās valodniecības atziņu izklāstu latviešu valodā, gan problēmas īpaši nesarežģījot, lai tās iederētos literāri sabiedriskā žurnālā, bet arī neatkāpjoties no akadēmiskā populārzinātnisku publikāciju stila un iekļaujoties 4–7 lappusēs. Katrā no tām izcelta kāds būtisks jautājums, kuru tad sniegtas izvērstas atbildes. Iespējams šīs vēstules iedalīt vairākos tematiskos ciklos:

Pirmais no tiem skar pašus vispārīgākos jautājumus, I vēstulē mēģinot izskaidrot “Kas ir valoda?”, II – “Kā mēs tiekam pie valodas?”, bet III – atklāt valodas saikni ar domāšanu.

Otrais saistīts ar valodas mainību, jo IV vēstulē mainība saistīta ar valodas dzīvību, V – par vārdu formas, VI – par to nozīmes pārmaiņām laika gaitā, bet VII – apcerēts “kā valodā cēlās nosaukumi priekš kādas lietas vai kāda jēdziena”.

Trešais savukārt atklāj valodu līdzību un dažādību, VIII vēstulē pakavējoties pie tādiem pamatjēdzieniem kā valodu saime (Velmem – valodu cilts), dialekts un izloksne; IX – par indoeiropiešu valodu saimi; X un XI – par citām valodu saimēm.

Beidzamā, XII vēstulē, sniegts apkopojums un īss atkārtojums par visu iepriekš rakstīto. Noslēgumā J. Velme atturīgi norādīja, ka viņš “tikai gribējis aizrādīt uz svarīgākām lietām un caur tam daudz maz izskaidrot, kas valoda ir un kāds tai svars cilvēku starpā” un “dot tikai to, par ko lielākā daļa valodnieku vienis prātis”.

Kad 1922. gadā J. Velme atgriezās Latvijā, viņš 1924. gadā kļuva par Filoloģijas un filozofijas fakultātes privātdocentu (par darbu venia legendi tiesību iegūšanai tika atzītas minētās vēstules) un tika ievēlēts par filoloģijas goda doktoru. Diemžēl savas dzīves pēdējos gados viņš baltu valodu docēšanai nepievērsās, bet docēja vācu valodu tieslietu studentiem.

Jēkaba Velmes darbs “Vēstules par valodu un valodniecību” ir pirmais latviešu autora oriģināldarbs vispārīgajā valodniecībā, ko mērķtiecīgi analizēt kontekstā ar Kārļa Mīlenbaha apcerējumu “Par valodas dabu un sākumu” (1891) un Rūdolfa Jirgena publikāciju “Valodas attīstīšanās” (1892).

SOLVITA BURR

Latvijas Universitāte
solvita.burr@gmail.com

“Presentation will be tomorrow, now we use Canvas, we take a ready-made template”: Edtech in the Latvian-language classroom in Latvia and Latvian diaspora

Educational technology, or EdTech, is an umbrella concept encompassing the development and application of electronic devices (e.g., laptops, interactive whiteboards, video recording systems), digital tools and resources (e.g., writing editing tools, machine translation tools, learning apps, open education resources, or OER), and technology-enriched teaching/learning practices (e.g., learning platforms such as Moodle and Canvas, online courses, digital gaming) to support, facilitate, and enhance learning, instruction, and/or performance in various educational settings.

One of the leading goals of Latvia, the EU, and many countries around the world is to promote the development of a smart, inclusive, technologically advanced and innovative society. Many guidelines and planning documents affecting real practice (e.g. DigComp 2022; OESD 2023; DTP 2027) highlight the role of the creation and implementation of diverse digital technologies in various life domains in societal development. However, the globally initiated course of technologization and digitization in many areas of life (incl. education) requires a critical evaluation of this process and the technological readiness of the participants, equally considering the positive and negative aspects and possible risks. The UNESCO report “Technology in Education: A Tool on Whose Terms?” points to this concern as well (UNESCO 2023: 84).

During the postdoctoral project “Development of a Comprehensive Methodology for the In-Depth Study of Students’ Textual Experiences and Literacy Capabilities in the Language Classroom” (LU-BA-PG-2024/1-0014; 2024-2025), thirty three Latvian-language lessons were observed in four public schools of Latvian regions (Vidzeme, Latgale, Kurzeme, and Zemgale) and four schools in the Latvian diaspora (in the USA, Canada, Australia, Europe), and 13 interviews with more than 20 students on the observed lessons were obtained. In addition, electronic questionnaires with also questions about students’ use of language technologies and Internet in the process of learning the Latvian language were filled out by 188 students. Although the obtained data were meant to discuss students’ textual experiences and literacy developing strategies, they show useful information to find out some trends of the use of EdTech in the Latvian-language classroom worldwide.

In this in mind, the aim of the paper is to describe the types of EdTech included in the Latvian-language lessons and their functionality in relation to the goal and tasks of the lesson.

The preliminary data analysis shows the following:

1. Electronic devices and the Internet are used significantly more and more frequently in the Latvian-language lessons in Latvian public schools, with a few exceptions in Latvian diaspora schools.
2. The Internet is used for educational purposes mainly to find out individual word meaning in the electronic explanatory dictionary “Tēzaurs” and to search information on the topic of the lesson, for example “Power” and “Entertainment opportunities in Latvia”, on the Google (without more precise instructions on how to do this, which websites to include/not include in preparing the answer).
3. The teacher’s use of electronic devices is associated with the use of a computer and projector, showing lesson plan, tasks, and discussion questions in the form of a PP presentation.
4. The use of electronic devices by students, when they are involved in the learning process, is not controlled – teacher does not specify time for their use and does not see what the students are doing. As a result, many students play video games, watch videos, chat, and do other things unrelated to the lesson.

5. 65% of students (out of 188) admit that they sometimes or often use additional materials to understand the text and complete tasks, including creating their own texts (e.g. e-dictionaries, Google, Wikipedia, their own notebook). If students must create a digital text (e.g. MS Word document), 57% of students use a spelling, grammar, and style checking program.
6. 58% of students reveal that they use artificial intelligence, or AI, (e.g. ChatGPT) to create an assigned text.

During the presentation, the data analysis will be deepened and the necessity for expanding the inclusion of EdTech (especially in Latvian diaspora schools) in the context of the modern education and students' future labor market will be discussed.

References

- DigComp (2022). Digital Competence Framework. https://joint-research-centre.ec.europa.eu/scientific-activities-z/education-and-training/digital-transformation-education/digital-competence-framework-citizens-digcomp/digcomp-framework_en.
- DTP (2027). Digitālās transformācijas pamatnostādnes 2021.–2027.gadam. <https://www.varam.gov.lv/sites/varam/files/content/files/digitalas-transformacijas-pamatnostadnes-2021-27.pdf>.
- OECD (2023). PISA 2022 Results (Volume I): The State of Learning and Equity in Education, PISA, OECD Publishing, Paris. <https://doi.org/10.1787/53f23881-en>.
- UNESCO (2023). Technology in Education: A Tool on whose terms? <https://www.unesco.org/gem-report/en/technology>.

ADRIANO CERRI

Università di Pisa
adriano.cerri@unipi.it

Case alternation and case neutralization in Old Latvian numerals

In Old Latvian, the cardinal numerals 1–9 exhibit morphosyntactic behavior similar to that of adjectives. As in Modern Latvian, they are declinable forms that agree in gender and case with the quantified noun. In standard constructions, the numeral functions as a modifier of a head noun. In the following examples, the noun phrase serves as the subject (1) and the direct object (2) of the verb:

- (1) *turr by šefšchas Ackmina Vdeno Kruhfes* (Manc 1654 I: 142, 5)
 there be-PST.3 6-NOM.F stone-GEN.SG water-GEN.SG jar-NOM.PL
 ‘there were six stone water jars there’, cf. John 2,6

- (2) *Wings jehme tahš septingas Maifes* (Manc 1654 II: 124, 8-9)
 he take-PST.3 DEM.ACC.PL.F 7-ACC.F bread-ACC.PL.F
 ‘he took the seven loaves’, cf. Matthew 15,36

When the noun phrase is governed by a prepositional phrase, the noun appears in the case required by the preposition, and typically the numeral—along with any other modifiers—agrees with the noun in gender and case. See example (3), where the preposition *ar* ‘with’ governs a noun phrase in the syncretic DAT/INS case:

- (3) *The parrad ar thems Dawanems trims* (Ps 1615: 91, 29)
 they show-PST.3 with DEM.DAT/INS.PL gifts-DAT/INS.PL 3-DAT/INS
 ‘with those three gifts they showed...’

The Old Latvian numeral 2 (*diwi*, *-as*) shows a remarkable syntactic peculiarity: it sometimes follows the adjectival agreement pattern of other numerals, i.e., full agreement in gender and case, but in other instances appears as an invariable form that does not respond to the expected syntactic context. In such cases, the ending *-i*—an old marker of nom./acc. dual fem./neut., later reinterpreted as masc. nom. (cf. Stang 1966: 277)—spreads across the paradigm as a *casus generalis*. In the following example, the preposition *pehz* (Mod. Latv. *pēc* ‘after’) assigns an oblique case to the noun phrase; this is reflected on the noun *day*, but not on the numeral two. Compare (3) and (4):

- (4) *UN pehz diwi Deenahm bija Leeldeena* (TJT 1685)
 and after 2-NOM.M.(=GENER) day-DAT/INS.PL be-PST.3 Passover-NOM.SG
 ‘and after two days it was the Passover’, cf. Mark 14,1

The same case-neutralization phenomenon can occur when the syntactic requirement is imposed by a verb rather than a preposition. In (5), the verb *kalpoht* (Mod. Latv. *kalpot*) ‘to serve’ governs the dative case for the beneficiary masters, but the numeral does not reflect this:

- (5) *NE weens warr diwi Kungeem kalpoht* (TJT 1685)
 NEG 1-NOM.M can-PRS.3 2-NOM.M.(=GENER) master-DAT/INS.PL serve-INF
 'No one can serve two masters', cf. Matthew 6,24

This syntactic behavior of the numeral 2 was already noted in early grammars (e.g., Adolphi 1685; Stender 1761). Modern grammars (e.g., Endzelin 1923; Sokols et al. 1959; Pokrotniece et al. 2002) further record a broader trend: the possibility of alternation, for numerals 1–9, between the syntactically expected case and a general invariable form. Over time, the use of the general case appears to have extended from 2 to the other basic cardinal numerals. Yet, no specific study to date has systematically investigated this phenomenon through analysis of historical texts.

This preliminary research presents a sample-based dataset documenting the alternation between regular agreement, as in (1–3), and general-case usage, as in (4–5), for numerals 1–9 in 16th–17th-century texts available on the digital corpus of Old Latvian (<https://senie.korpuss.lv/>). Based on textual evidence, the study aims to address the following theoretical and diachronic questions: i) why this phenomenon originated specifically with the numeral 2; ii) which syntactic contexts favored the rise of the general case in 2 and its subsequent extension; iii) what chronological stages can be reconstructed within the investigated time span.

References

- Adolphi, H. *Erster Versuch Einer kurtz-verfasseten Anleitung zur lettischen Sprache...*, Mitau, 1685.
 Endzelin, J. *Lettische Grammatik*, Heidelberg: Carl Winter, 1923.
 Pokrotniece, K. et al. (eds.) *Latviešu literārās valodas morfoloģiskās sistēmas attīstība*, Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 2002.
 Sokols, E. et al. (eds.) *Mūsdienu latviešu literārās valodas gramatika*, vol. I: *Fonētika un morfoloģija*, Rīga: Latvijas PSR zinātņu akadēmijas izdevniecība, 1959.
 Stang Ch. *Vergleichende Grammatik der baltischen Sprachen*, Oslo–Bergen–Tromsø: Universitetsforlaget.
 Stender, G. F. *Neue vollständigere lettische Grammatik...*, Braunschweig, 1761.

RAFAŁ DARASZ

Uniwersytet Warszawski
r.darasz@uw.edu.pl

Script-related signs in Lithuanian Sign Language (LGK): history, morphology, iconicity

Many different connections occur between written forms of spoken languages and signed languages. It results in loanwords (Adam 2012), initialized signs (Fernald and Napoli 2000), fingerspelling (Lepic 2015) or sign movement tracing a shape of a written character (Ktejik 2013). Initialized signs use a handshape which represents the first letter of a corresponding spoken language translation.

The aim of the study was to analyze the vocabulary of Lithuanian Sign Language (LGK, *lietuvių gestų kalba*), whose lexical motivation is related to writing both in the form of writing systems for spoken languages (mainly Lithuanian) and graphic symbols such as punctuation marks or mathematical symbols. The material for the study was taken from the online Dictionary of Lithuanian Sign Language developed by specialists from the Department of Methodical Tools Organization and Sign Linguistics and the Lithuanian Centre for Deaf and Hard of Hearing Education (<https://lgkz.lt>).

Research methods used in Lepic (2015) were applied. First, signs with an alphabetic handshape were identified. Next came the process of determining which signs are initialized or other script-related signs by deciding whether their handshapes match the first letter of the sign's Lithuanian translation. While this method would be applicable to finding initialized signs related to Lithuanian and derived from the one-handed finger alphabet, it would be more difficult in the case of two-finger alphabets or foreign-language alphabets. Therefore, the Author of the paper decided to search for characters classified to each of the 85 handshapes distinguished in the LGKŽ dictionary.

After analyzing the entire dictionary containing more than 9800 entries, 300 entries with signs were found whose lexical motivation was the written form, accounting for about 3% of all entries. Most of them (72%) were initialized or pseudo-initialized. One example is ČESNAKAS (garlic), where the Č handshape is used. However, some of those signs were based on the older two-handed LGK fingerspelling alphabet used before WWII, such as EGZAMINAS (exam, test) based on the older E fingerspelling handshape, or are loanwords from Russian Sign Language using Russian fingerspelling handshapes (for example, REIKĖTI [have to, need] signed with the H [n] handshape from the Russian word *nado* [надо]). Also, some tracing signs used to represent punctuation marks and other symbols were noted, such as tracing „?“ when signing KLAUSIMAS (question – one of the variants) or EURAS (euro) based on the “€” tracing shape.

All in all, LGK signs motivated by script-sign relations account for a rich history of language contact and the intricacy of morphological processes that mirror the script-sign relations.

References

- Adam, R. (2012). Language Contact and Borrowing. In R. Pfau, M. Steinbach, & B. Woll (Eds.), *Sign Language: An International Handbook* (pp. 841–861). De Gruyter.
- Fernald, T. B., & Napoli, D. J. (2000). Exploitation of morphological possibilities in signed languages: Comparison of American Sign Language with English. *Sign Language & Linguistics*, 3(1), 3–58. <https://doi.org/10.1075/sll.3.1.03fer>.
- Ktejik M. (2013). Numeral incorporation in Japanese Sign Language. *Sign Language Studies* 2, 186–210.
- Lepic R. (2015). *Motivation in Morphology: Lexical Patterns in ASL and English*, UC San Diego, Electronic Theses and Dissertations: <https://escholarship.org/uc/item/5c38w519>.

PIETRO U. DINI

Università di Pisa
pietro.dini@unipi.it

On a possible theological correction in Mažvydas' *Forma Chrikštyma* (1559)

1. A quiet discussion on possible “theological” corrections in the oldest Baltic texts has been unfolding among scholars since the late 20th century. To date, such corrections have been identified in an episodic and unsystematic manner, and a unified effort is likely to emerge only once a critical mass of cases has been gathered, making evident the need for a structured investigation.

2. Schmalstieg discussed several such corrections distinguishing the first and second Old Prussian catechisms (1545), while Palmaitis, in comparing the Creed across all three editions, raised the possibility that the first catechism may have been banned as heretical. Furthermore, Abel Will, the translator of the third Prussian catechism, is known to have engaged in theological disputes, one of which led to in his brief imprisonment in 1553. He also received a strong reprimand at his home parish of Pobethen in 1569 for perceived pastoral failings and his association with Osiandrist.

3. By extending the scope beyond Old Prussian, another potential instance of “theological” correction now emerges in the case of Mažvydas' Lithuanian *Forma Chrikštyma* (1559), which I have shown, contrary to prevailing opinion, was translated from the German *Form der Tauf* (1559). Viewed in this light, specific lexical choices made in Mažvydas' translation may now be reconsidered as intentional theological corrections.

References

Dini Pietro U., Martyno Mažvydo Formos Chrikštymo (1559) vertimo originalas Form der Tauff (1559), <i>Archivum Lituanicum</i> , 12, 2010, 71-82.	Id., More theological implications, <i>Linguistica Baltica</i> , 9, 2001, 149-153.
Palmaitis Letas, Natum ante omnia saecula... genitum no factum... A theological correction in Prussian, <i>Linguistica Baltica</i> , 8, 2000, 129-132.	Id., On two neo-Prussian sentences: 'in remembrance of me' and 'for the remission of sins', <i>Res Balticae</i> , 6, 2001, 65-67.
Schmalstieg William R., Old Prussian * <i>nūsun tāwa</i> . A correction with theological implications, <i>Baltistica</i> , 33-1, 1998, 41-42.	Stang Christian S., Dėl M. Mažvydo 'Formos Chrikstima' šaltinio, <i>Baltistica</i> , 12-1, 1976, 7-8.

MARVIN DOLHEM

Vilniaus universitetas
marvin.dolhem@flf.stud.vu.lt

Balto-Slavic relational adjectives

The notion of relational adjectives is common in word formation. However, this notion does not have a clear and unanimous definition. This lack of a clear definition is even more problematic when it comes to reconstructing a proto-language. Thus, the first objective of this paper will be to find objective criteria to clearly define what is a relational adjective in Balto-Slavic. These criteria will be given through the study of two concrete suffixes: Lith. *-iškas*/OCS *-ьскъ* and Lith. *-avas*/OCS *-овъ*. The second objective will be to exemplify the issues of this theoretical definition through the reconstruction of part of the Balto-Slavic system of relational adjectives. The relational adjectives' ambiguity with their base noun will be discussed, as well as the notion of possessiveness. Finally, possibilities of Indo-European cognates will be examined.

GERHARD EDELMANN

Universität Wien
gerhard.edelmann@gmail.com

Language and the normativity of criminal law norms: The case of Lithuania and Latvia

This contribution deals with the linguistic structures used in the criminal codes of Lithuania and Latvia to give the provisions of criminal law their normative force.

According to Kelsen (1979; 1960), the criminal law norm “the offence shall be punished” is a sentence that contains an order or authorisation to punish an offence, which can be neither true nor false, but only valid or invalid. The provisions of a criminal code are prescriptive norms, which as hypothetical imperatives consist of two parts, the description of the elements of offence, the punishable act (German: Tatbestand) and the legal consequence (German: Rechtsfolge).

If one analyses the basic norms contained in the criminal codes of European countries, focusing on the linguistic instruments used by individual legislators to formulate criminal law provisions with normative force, one can distinguish two main types of formulation of the elements of an offence: the offender-related type and the offence-related type. In the offender-related type, the conditional relative clause is the standard formulation; the use of a conditional clause is very rare. The individual legislators use different modes (indicative and subjunctive) and different verb tenses to describe the offence. In the Slavic languages, the perfective form of the verb is used in some cases and the imperfective form in others. The verb expressing punishment also takes different forms in the legal consequence: Here we can find the present tense, the future tense and verbal paraphrases; sometimes the verb is in the passive voice, in other cases in the reflexive form. In no case are the modal verbs of the individual languages used.

We see differences in wording between legal systems that use the same language (e.g. Germany and Austria) or closely related languages (Spain and Portugal). However, the most important finding is that the individual legal systems maintain the wording chosen for all basic offences contained in the criminal code.

The explanation proposed by Edelmann (2021) is that the legislators as issuers of the text use normative textualisation patterns to communicate to the recipients their communicational intent, i.e. drawing up a text with a normative function.

I propose the following two hypotheses:

First: The individual legal systems typically select one or only a few of the available linguistic instruments.

These means are then used consistently throughout the formulation of the criminal law norms.

Second: The linguistic form of the criminal law norms has an influence on their normative effect, which does not derive solely from their institutional embedding.

I have verified these two hypotheses for German-language and Romance-language criminal laws (see Edelmann 2021). I will attempt to verify these hypotheses using provisions from the two Baltic languages mentioned above. Examples: The criminal law provisions on theft in Lithuanian and Latvian criminal law:

Lithuania (offender-related): Baudžiamasis kodeksas, 178 straipsnis. Vagystė: 1. Tas, kas pagrobė svetimą turimą, baudžiamas viešaisiais darbais arba bauda, arba laisvės apribojimu, arba areštu, arba laisvės atėmimu iki trejų metų.

Latvia (offence-related): Krimināllikums, 175. pants. Zādzība: (1) Par svešas kustamas mantas slepenu vai atklātu nolaupīšanu (zādzība) — soda ar brīvības atņemšanu uz laiku līdz četriem gadiem vai ar arestu, vai ar naudas sodu līdz astoņdesmit minimālajām mēnešalgām.

In the case of the two criminal codes examined here, another aspect is important: After the end of the Soviet period, it became necessary to adapt the content of the criminal codes to Western legal thinking. By comparing the criminal laws of the Soviet era with the texts currently in force, I will examine whether and to what extent these changes in content also had an influence on the formulation of the norms, taking into account the respective circumstances in which the laws were enacted.

References

- Kelsen, Hans (1979): *Allgemeine Theorie der Normen*. Im Auftrag des Hans-Kelsen-Instituts aus dem Nachlass hrsg. von Kurt Ringhofer und Robert Walter. Manz, Wien.
- Kelsen, Hans (1960): *Reine Rechtslehre: Einleitung in die rechtswissenschaftliche Problematik*. Deuticke, Leipzig/Wien 1934; 2. Auflage: Deuticke, Wien.
- Edelmann (2021): Normativität und Sprache. In Luttermann, Karin/Busch, Albert (Hrsg.): *Sprache und Recht: Konstitutions- und Transferprozesse in nationaler und europäischer Dimension*. Berlin: LIT Verlag Dr. W. Hopf.

VALTS ERNŠTREITS

LU HZF Lībiešu institūts
valts.ernstreits@lu.lv

Which Finnic variety shaped the Livonian-like dialect of Latvian in Courland?

Language data plays a vital role in uncovering historical processes—especially where written records are limited or absent, or where the historical presence of certain languages or speaker communities is questioned, as in some interpretations of archaeological evidence.

Minority languages, such as Latvia's indigenous Livonian, are particularly susceptible to assimilation by majority languages. Yet, assimilation often leaves discernible traces—substrates, place names, and other linguistic features. Latvia, situated at the intersection of Finnic and Baltic language areas, offers a rich context for such study. Research suggests that it was in Latvia that Proto-Baltic and Proto-Finnic first came into contact, and where Proto-Finnic began to differentiate into distinct languages. Over the past millennium, various Finnic languages—Livonian, South Estonian, Votic, and Northern Estonian—have left linguistic imprints on the region, including dialects of Latvian.

Recently, some archaeologists have proposed the existence of an uncharted Finnic variety in Courland—referred to as the Vends—attributing to it the entirety of the region's earlier Finnic heritage. If this hypothesis holds, this unidentified variety could be the key Finnic influence behind the Livonian-like dialect of Latvian found in Courland.

This research investigates the plausibility of that hypothesis by analyzing geospatially traceable linguistic features that are specific to certain Finnic varieties, particularly Livonian. By integrating linguistic, geospatial, and typological methodologies, the study evaluates whether the notion of an unknown Finnic variety and theory of Courland Livonian as recent language of Courland—aligns with the linguistic evidence found in the region.

References

- Lang, V. (2018). *Läänemeresoome tulemised*. – Muinasaja teadus, 28. Tartu Ülikooli kirjastus.
- Stafecka, A. (2014). Baltic and Finnic linguistic relations reflected in geolinguistic studies of the Baltic languages. *Eesti Ja Soome-Ugri Keeleteaduse Ajakiri. Journal of Estonian and Finno-Ugric Linguistics*, 5(2), 117–137. <https://doi.org/10.12697/jeful.2014.5.2.06>.
- Vasks, A. (2024). Vendi. *Nacionālā enciklopēdija*. <https://enciklopedija.lv/skirklis/199271-vendi>.

JUDITA GIPARAITĖ

Vytauto Didžiojo universitetas
judita.giparaite@vdu.lt

Grammatical features of light verb constructions in Lithuanian: A corpus-based study

Light verb constructions (LVCs) have been extensively studied across various languages; however, research on such constructions in Lithuanian remains limited. In Lithuanian, LVCs are typically examined within the broader category of multiword expressions, with a focus primarily on their structural and semantic features, as well as their identification based on syntactic and semantic criteria. Some studies have also touched upon their morphological characteristics, including the structural properties of constituent elements, the tense and aspect of light verbs, and the number of nominal complements.

This study explores Lithuanian LVCs formed with the specific light verbs *(pa)daryti* 'make/do', *priimti* 'take', *duoti* 'give', and *gauti* 'get'. It focuses on the composition and morphosyntactic features of these constructions, investigating the frequency of light verb usage and the range of nominal complements they may select. The analysis also examines grammatical aspects of the light verbs, such as tense, mood, and aspect as well as morphological features of the nominal complements, including their formation and number.

The data for this research were collected from the Corpus of Contemporary Lithuanian Language (<http://corpus.vdu.lt/>), which comprises over 200 million word forms across five genres: fiction, non-fiction, journalism, administrative literature, and spoken language.

The findings indicate that the light verb *priimti* 'take' is the most frequently used in Lithuanian LVCs, while *gauti* 'get' appears least often. The variety of complements differs significantly among the four verbs: *(pa)daryti* 'make/do' and *duoti* 'give' together account for up to 87% of all complements. In some instances, light verbs may take two complements, or the same complement may be selected by multiple verbs.

While the light verbs tend to exhibit similar tense forms, they differ in mood and aspect. The internal structure of nominal complements includes both inflected roots and derivatives. Inflected roots are more common in the complements of *(pa)daryti* 'make/do' and *gauti* 'get', whereas nominal derivatives are predominantly associated with *priimti* 'take' and *duoti* 'give'. Additionally, most complements occur in both singular and plural forms, although a few are found exclusively in either singular or plural.

LINA INČIURAITĖ-NOREIKIENĖ

Vytauto Didžiojo universitetas
lina.inciuraite-noreikiene@vdu.lt

ERIKA RIMKUTĖ

Vytauto Didžiojo universitetas
erika.rimkute@vdu.lt

On the classification of borrowed nouns suffixed with *-istas*, *-ė* in contemporary Lithuanian

The aim of the study is to investigate borrowed nouns suffixed with *-istas*, *-ė* in contemporary Lithuanian from the perspective of derivational morphology. The following research question is posed: How can borrowed nouns suffixed with *-istas*, *-ė* be classified based on their derivational links in Lithuanian? These nouns have been chosen because they represent one of the major categories in derivational morphology, usually naming people according to their roles, professions, affiliations or characteristics, e.g., *aferistas*, *-ė* 'fraudster' ← *afera* 'fraud'.

This study relies on data from the Electronic Dictionary of Internationalisms *Interleksis* (EDI). The synchronic approach to the derivation of borrowed suffixed nouns has been adopted in the study (cf. Urbutis 2005, 1965). The derivational links between borrowed nouns are analysed by considering both formal and semantic aspects of derivational morphology (cf. Urbutis 2005, 1965).

We propose a classification of borrowed nouns with *-istas*, *-ė* in contemporary Lithuanian into three categories, arranged from the most to the least derivationally transparent:

1. borrowings as correlative derivatives: *skandalistas*, *-ė* 'scandalist' ← *skandalas* 'scandal'.
2. borrowings with bound stems: *oportunistas*, *-ė* 'opportunist' ↔ *oportunizmas* 'opportunism'.
3. borrowings with the ending of foreign origin: *ametistas* 'amethyst'.

References

- Urbutis, Vincas 1965, Daiktavardžių daryba, in Kazys Ulvydas (ed.), *Lietuvių kalbos gramatika I: Fonetika ir morfologija*, Vilnius: Mintis, 251–473.
- Urbutis, Vincas 2005, Daiktavardžių daryba, in Vytautas Ambrazas (ed.), *Dabartinės lietuvių kalbos gramatika*, 4-oji pataisyta laida, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 86–167.

Sources

- EDI – Kompiuterinis tarptautinių žodžių žodynas [Computerised Dictionary of Internationalisms] 'Interleksis', Vilnius: Alma littera, Fotonijs, 2003.

Acknowledgements: This project has received funding from the Research Council of Lithuania (LMTLT), agreement No S-PD-24-170.

KRISTINA JAKAITĖ-BULBUKIENĖ

Vilniaus universitetas
kristina.bulbukiene@flf.vu.lt

TATJANA RODENKO

Vilniaus universitetas
tatanarodenko0@gmail.com

Viešieji užrašai: praktinis ar vertybinis klausimas?

Pristatomame tyrime analizuojamos Lietuvos gyventojų kalbinės nuostatos viešųjų užrašų atžvilgiu. Viešieji užrašai ne tik informuoja, bet ir perteikia simbolinę reikšmę, kuria miesto įvaizdį ir atspindi vietos tapatybę. Šiuolaikinėje Lietuvoje viešuosiuose užrašuose greta lietuvių kalbos vis dažniau vartojamos ir užsienio kalbos, ypač anglų. Dėl to kyla viešų diskusijų: kokia kalba turėtų vyrauti viešojoje erdvėje? Dėl šios priežasties ši tema yra aktuali tiek kalbininkams, tiek visuomenei. Tyrimas atliktas naudojant kiekybinius ir kokybinius duomenis iš projekto „Sociolingvistinė Lietuvos panorama: gyventojų kalbinės nuostatos ir kalbinis elgesys“ (2020–2021 m., VU, rėmėjas – VLKK, vadovė – dr. I. Hilbig) ir papildomai atliktus 10 giluminių pusiau struktūruotų interviu su lietuvių kilmės Vilniaus gyventojais (2024–2025). Tyrime taikyti du metodai: aprašomasis statistinės analizės metodas ir kokybinė interviu turinio analizė.

Absoliuti dauguma Lietuvos gyventojų – net 94 proc. – viešiesiems užrašams tinkamiausia laiko lietuvių kalbą. Tačiau taip pat ryški ir atviresnė pozicija anglų kalbos atžvilgiu – ją palaiko beveik 40 proc., ypač jaunesni, didmiesčių gyventojai ir migracinės patirties turintys žmonės. Tai rodo, kad viešojoje erdvėje dominuoja lūkestis matyti lietuvių kalbą, tačiau kartu visuomenė vis labiau linksta priimti ir kitas kalbas.

Kokybinėje tyrimo dalyje buvo siekiama išsamiau suprasti, kaip patys gyventojai suvokia viešuosius užrašus – ką jie pastebi, kaip vertina jų kalbą ir funkcijas. Vieni viešuosius užrašus mato kaip informacijos ar estetikos šaltinį, kiti pabrėžia jų simbolinį krūvį, kelia klausimų, susijusių su kalbos statusu ir tapatybe. Treiems viešieji užrašai yra tik vizualinis fonas, kuris nėra nuolat sąmoningai vertinamas.

Viena svarbiausių temų, išryškėjusių per interviu, – lietuvių kalbos statusas viešojoje erdvėje ir jos išsaugojimo būdai. Dauguma informantų pabrėžia, kad lietuvių kalba turėtų išlikti pagrindine viešųjų užrašų kalba, nes tai – mūsų tapatybės pagrindas. Vieni jaučia nerimą dėl lietuvių kalbos stokos, ypač sostinės viešajame kraštovaizdyje: kaip teigia vienas informantas iš Vilniaus, „kalbos nebelikus, tautos nebėra“. Kiti pabrėžia atvirkštinę tendenciją – padidėjusį lietuvių kalbos matomumą viešuosiuose užrašuose. Kalbant apie valstybinės kalbos apsaugą, kai kurie informantai pabrėžia ne tik institucijų, bet ir asmeninę atsakomybę.

Antra tema – kaip viešieji užrašai susiję su miesto, regiono ar tautine tapatybe. Regionuose, pavyzdžiui, Telšiuose, tarmės laikomos autentiškumo ženklu, kuris sustiprina vietos savitumą ir bendruomeniškumą, tad informantai mano, kad viešieji užrašai galėtų būti rašomi ir tarmiškai. Tačiau nemažai pašnekovų iš Vilniaus pabrėžia, kad tarmių vartojimas ne visada yra praktiškas, nes tai gali būti keblu suprasti – tarmė yra susiejama su konkrečia vieta ir ne visur vienodai tinka.

Trečia tema – dvikalbystė ir daugiakalbystė. Kai kurie informantai iš Vilniaus išreiškia susirūpinimą dėl dvikalbių lentelių tautinių mažumų teritorijose. Tačiau dauguma pašnekovų iš kitų Lietuvos miestų nemato kliūčių, kad užrašai būtų ir lenkų kalba, ir pabrėžia bendruomenės poreikių svarbą, kai dvikalbystė gali būti pateisinama socialiniu ar kultūriniu pagrindu. Daugiakalbystė taip pat vertinama teigiamai turizmo ir susisiekiimo kontekstuose,

kur kalbinis prieinamumas svarbus ne tik informacijai, bet ir valstybės svetingumo įvaizdžiui. Anglų kalbos vartojimas komerciniuose užrašuose dažniausiai vertinamas iš praktiškumo perspektyvos. Vieni akcentuoja komunikacinį patogumą, kiti – rinkodaros motyvus.

Remiantis atliktu kiekybiniu ir kokybiniu tyrimu galima teigti, kad viešieji užrašai Lietuvos viešosiose erdvėse nėra vertinami vien tik kaip praktinis informacijos šaltinis. Jie suvokiami kaip reikšmingas kultūrinės tapatybės, kalbos prestižo ir visuomenės vertybinių nuostatų atspindys. Apklausti gyventojai labai aiškiai išreiškia poreikį matyti lietuvių kalbą viešajame kraštovaizdyje, tačiau kartu ryškėja ir supratimas, jog tam tikrose situacijose – turizme, prekyboje, tautinių bendruomenių gyvenamoje aplinkoje – kalbinė įvairovė gali būti pagrįsta ir priimtina. Skirtingi požiūriai dažniausiai priklauso nuo amžiaus, gyvenamosios vietos, migracinės patirties ar požiūrio į globalizaciją.

ANTHONY JAKOB

Swedish Collegium for Advanced Study
am.jakob@outlook.com

Shared lexical innovations between Balto-Slavic and Germanic

There are a significant number of lexical items that are uniquely shared between Balto-Slavic and Germanic. Whether this can support the supposition of a shared “Slavo-Germanic” branch of Indo-European — as already proposed by Schleicher (1853) — or if it should rather be put down to later contact, remains a subject of debate. While there now appears to be more scholarly support for an alternative grouping of Balto-Slavic with Indo-Iranian (Olander 2018; Kassian et al. 2021), a recent preprint study by McColl et al. (2024) has presented aDNA evidence suggesting a possible trans-Baltic vector for the spread of the Germanic languages, which would place the two branches in close proximity at some point after 4000 BP.

It is generally acknowledged that the best indication of a linguistic grouping is the presence of a significant number of shared exclusive innovations, with innovations in the realm of inflection being most probative (Clackson 2022). Much more evidence can be found in the lexicon, which was, for instance, the focus of Stang (1972). However, most of Stang’s isoglosses are root isoglosses — opaque words that lack cognates elsewhere. It is difficult to use these as evidence of a linguistic subgroup, as it is impossible to rule out in any individual case that the root was inherited from Proto-Indo-European and just happened to be lost elsewhere. Much stronger proof of a phylogenetic relationship between Balto-Slavic would be the existence of shared lexical innovations. Innovations can either be semantic — cases where a root in the two branches has uniquely developed a new sense, while other branches preserve a more archaic meaning — or derivational.

While the number of clear innovations is more limited, there are a number of good candidates in both candidates. For instance, shared semantic innovations include OCS *po-greti* ‘bury’, Gothic *graban* ‘dig’ vs. Sanskrit *gr̥bhñāti* ‘grab, take’; Russian *los*, ON *elgr* ‘elk’ vs. Skt. *śṛṣya-* ‘male antelope’; OCS *smykati se*, OE *smūgan* ‘creep, crawl’ vs. Skt. *mūcyate* ‘loosen, release’. Possible shared derivations from inherited roots include Latvian *kuprs*, OHG *hovar* ‘hump’ beside Avestan *kaofa-* ‘mountain ridge, hump’; Prussian *layso*, ON *leir* ‘clay, loam’ beside Latin *linō* ‘smear, rub’; and OCS *nozdrī* ‘nostrils’, MLG *noster* ‘nostril’ beside Lithuanian *nósis*, Latin *nāris* ‘nose’. Others will be discussed in the course of the talk.

Although lexical innovations provide stronger evidence of a shared linguistic history than lexical isoglosses, we must reckon with a number of competing explanations in each case. First, parallel innovation: this is particularly likely in cases where the derivational suffix has remained productive in both branches. For instance, Russian *solovój* ‘yellow-grey’ and OHG *salo* ‘dark, dirty’ both contain a productive adjectival suffix **-yo-*, which appears in other colour adjectives, so need not represent a shared innovation. Second, borrowing: OCS *l̥stb* ‘deceit’ beside Gothic *lists* ‘deceit, guile’ is probably borrowed from Germanic to Slavic. This possibility must be reckoned with systematically: for instance, the above-mentioned Latvian *kuprs* ‘hump’ could, phonologically, also be borrowed from a Gothic **hufrs*. Finally, there is still the possibility of a shared archaism: unless a derivation or semantic change can be tied to a specific environment or a historical period, it is difficult to exclude that it dates back to the proto-language. In this paper, I will attempt to establish to what extent the evidence of shared lexical innovations between Balto-Slavic and Germanic can be used as an argument in favour of a common phylogenetic group.

References

- Clackson, J. 2022. Methodology in Linguistic Subgrouping. In: T. Olander (ed.), *The Indo-European Language Family*. Cambridge University Press.
- Olander, T. 2018. Connecting the dots: The Indo-European family tree as a heuristic device. In: D. Goldstein, S.W. Jamison & B. Vine (eds.), *Proceedings of the 29th UCLA Indo-European Conference*. Bremen: Hempen, 181–202.
- Kassian, A.S. et al. 2021. Rapid radiation of the inner Indo-European languages: an advanced approach to Indo-European lexicostatistics. *Linguistics* 59(4), 949–979.
- Schleicher, A. 1853. Die ersten Spaltungen des indogermanischen Urvolkes. *Allgemeine Monatsschrift für Wissenschaft und Literatur* 3, 786–787.
- Stang, C.S. 1972. *Lexikalische Sonderübereinstimmungen zwischen dem Slavischen, Baltischen und Germanischen*. Oslo, Bergen & Tromsø: Universitetsforlaget.

DALIUS JARMALAVIČIUS

Vilniaus universitetas
dalius.jarmalavicius@flf.vu.lt

VIRGINIJA JŪRATĖ PUKEVIČIŪTĖ

Vilniaus universitetas
virginija.pukeviciute@flf.vu.lt

Daiktavardžių daryba *Septyniakalbiamė* žodyne

Tyrimo duomenų šaltiniu pasirinktas 1918 metų pirmoje pusėje išleistas *Septyniakalbis žodynas* (vok. *Sieben-Sprachen-Wörterbuch*), kurį sudaro apie 8000 vokiečių kalbos antraštinių žodžių ir žodžių junginių, pateiktų lenkų, rusų, baltarusių, lietuvių, latvių ir jidiš kalbomis. Kaip teigiama leidinio pratarinėje, Vokietijos imperijos okupuotos teritorijos karinio administracinio vieneto Oberosto (vok. *Ober-Ost, Oberbefehlshaber Ost*) vadovybė nurodė krašte įsteigiamam Spaudos padalinio (vok. *Presseabteilung Ober-Ost*) Vertimų skyriui (vok. *Übersetzungsstelle*) parengti keliakalbį žodyną. Šia iniciatyva siekta paspartinti okupacinės vokiečių vadovybės leidžiamų potvarkių, nurodymų ar įsakų vertimą, gerinti jų kokybę, suvienodinti reikalingiausiems vokiškiems žodžiams Oberosto vietinių kalbų atitikmenų vartojimą ir stiprinti efektyvią įstaigų komunikaciją su krašto gyventojais. Žvelgiant į leidinio metus ir leidėją atrodytų, kad šiame žodyne pateikiami tik administracinių, teisės ar karybos terminų vertimai, tačiau jame reprezentuojama taipogi leksika, susijusi su prekyba, prekių vartojimu, amatais, sveikata, bei randama nemažai žodžių, dažniau ar rečiau vartojamų kasdienėje komunikacijoje, kaip antai vok. *Teufel* 'velnias, šetonas [šėtonas]' ar vok. *Thomasmehl* 'tamošiaus miltai' ir pan. Nors *Septyniakalbis žodynas* yra reikšmingas XX a. pirmos pusės leksikografinis šaltinis, tačiau anuometinėje spaudoje jis nesusilaukė didesnio atgarsio, išskyrus keletą trumpų apžvalgų ir reklaminių bei informacinių pranešimų, todėl pirmoji šio pranešimo dalis skirta žodyno rengimo, jo struktūros, kalbos ir leksikos ypatybių aptarimui, daugiau dėmesio skiriant lietuviškajai šaltinio daliai.

Antrojoje pranešimo dalyje pristatoma pasirinktų vokiškųjų daiktavardžių, susijusių su prekybos, prekių ir paslaugų vartojimo bei gamybos sritimis, lietuvių kalbos atitikmenų darybos analizė. Atlikto tyrimo duomenimis siekiama išryškinti vokiečių kalbos žodžių atitikmenų lietuviškoje žodyno dalyje esminius daiktavardžių darybos būdus bei parodyti XX a. pirmosios pusės lietuvių kalbos leksikos vartojimo ypatumus, o atitinkamų žodžių realiam vartojimui kalboje nustatyti pasiremta tuometine spauda.

BIRUTĖ JASIŪNAITĖ

Vilniaus universitetas
birute.jasiunaite@flf.vu.lt

Vaiduoklių pavadinimai lietuvių tarmėse ir tautosakoje

1. Vaiduoklių pavadinimai – viena gausiausių lietuvių mitonimų semantinių grupių: daugiau vartojama tik velniavardžių (apie 500) ir vaikų baidyklų pavadinimų (apie 130). LKŽ ir tautosakos tekstuose rasta 110 skirtingų žodžių, taikomų įvairiems besivaidenantiems pavidalams pavadinti. Didžioji jų dalis (93) yra lietuvių kilmės, 17 – skoliniai arba hibridai. Dauguma skolinų šios semantinės grupės mitonimų yra slavizmai: *pakusa* Ktk, Ds, *striokas* Mrc, *lerva* S. Dauk, *monas* Lzd, Prn, *prajėvas* Kp, *upioras* „kraują siurbiantis vaiduoklis“ Lkv, J, *baika* Žd, *strošyla* Brb (plg. dar hibridus *špetnybė* KŽ, *bekrikščiuukas* „besivaidenanti nekrikštyto kūdikio siela“ Krkl). Pasitaikė tik vienas germanizmas – *špitoklis* Žd ir vienas skolinys iš latvių kalbos – *nilaikis* Jnš, Škn.

2. Didžioji lietuvių kilmės vaiduoklių pavadinimų dalis yra *vaid-* šaknies žodžiai. Jų rasta 33. Tokių mitonimų dažniausiai pasidaroma iš kelių bendrašaknių veiksmažodžių su įvairiomis priesagomis: *vaidinys* Vdk, *vaidulas* Km, Kp, *vaidušis* Čk, *vaidulys* Švnč, Vlkv, *vaidenis* Kvt, *vaidila* Šmn, Žb, *vaidenas* Ppl, Kp, *vaidyklė* Skdv (: *vaidyti*, *vaido*, *vaidė* „vaidentis, rodytis“). Rastas ir galūnės *-as* vedinys *vaidas* Krsn (: *vaidė*). Iš pastarojo žodžio veikiausiai fonetiškai išsirutuliojo rytų aukštaičių mitonimai *ovaidas* Ds, *ėvaidas* Vžns, *jovaidas* Km, Sv, *jėvaidas* An. Iš kito veiksmažodžio pasidaryti priesagų vediniai *vaidinelis* Šln, *vaidinuoklis* Ps, Pnd, Brž, *vaidinastis* Šln (: *vaidinti*, *vaidina*, *vaidino* „vaidentis“).

3. Dar po kelis bendrašaknius vaiduoklių pavadinimus pasidaroma iš būdvardžių ar veiksmažodžių su priesagomis, galūnėmis, rečiau – priešdėliais: *bais-*: *baisas* Lš, *baisėlė* S. Dauk, *baisilas* Vr, *pabaisa* Mrj (: *baisus*); *baug-*: *baugyklė* Up, *baugysta* Pgr, *baugas* DŽ, *bauginis* Ktč (: *baugus*); *baid-*: *baidas* Dgl, *baidyklė* End, *baidulas* Krtn (: *baidė* „vaidenosi, gąsdino“); *juok-*: *pajuokis* Kp, *pajuoka* Slk, *pojuokas* Kp (: *pajuokti*, *pajuokia*, *pajuokė* „vaidentis“); *šmėk-*: *šmėkla* Ms, Jdr, *šmėkšla* Rs, Klm, *šmėklė* Ds (: **šmėkti*, plg. *šmėkšoti* „neaiškiai matytis, dūluoti“); *duod-*, *dav-*: *prisiduodėlis* Rš, *prisidavėlis* Švnč, *prisidavinys* Ad (: *prisiduoti*, *prisiduoda*, *prisidavė* „vaidentis“); *mėt-*: *pamėtis* Mrj, *mėtra* S. Dauk (: *mėtėtis* BsV351 „vaidentis“); *siaub-*: *pasiaubūnas* Ds, *pasiauba* NdŽ (: *pasiaubti*, *pasiaubia*, *pasiaubė* „apimti baimei, rūpesčiui; užkerėti“).

4. Įvairiose Lietuvos tarmėse galima aptikti ir palyginti retų, originalių vaiduoklių pavadinimų: *vaivulis* LTR (Aln) „naktimis vaivojanti, dejuojanti dvasia“ (: *vaivoti* „vaitoti“), *nebūtybė* Lbv (: *nebūti*), *rodžiai* Trgn „žmonėms pasirodantys ir kviečiantys išvaduoti, atkerėti pinigai arba dvarai“ (: *rodė*), *gandyklė* K, N (: *išsi-gando*), *išpelėtakis* Šlv (: *išpelėti* ir *akis*). Rastas vienintelis frazeologinis vaiduoklio pavadinimas *šiaudų vyras* I. Simon (plg. *šiaudinis* „netikras“: *šiaudinis kavalierius* Ps, *šiaudinis lenkas* Dg). Frazeologizmas yra iš Mažosios Lietuvos, todėl čia galima įtarti ir skolinimąsi iš vokiečių kalbos (plg. vok. *Strohmann* „šiaudinė baidyklė, kaliausė“).

5. Kai kurie šios grupės mitonimai yra vadinamieji semantiniai derivatai: tokiais atvejais reikšmę „šmėkla, vaiduoklis“ gauna jau esamas žodis: *dūlis* Sml, *dūlė* Tršk „trečią dieną po mirties iš kapo iškylanti miglos pavidalo šmėkla“ (plg. *dūlis* „rūkas, migla“), *šešėlis* Aps (plg. *šešėlis* „tamsus iš priešingos pusės apšviesto daikto atvaizdas ant ko nors“), *patarkutis* Vrn (plg. *patarkutis* „tam tikras tarkuotas blynas, paplotėlis“), *pamėnas* Slm, Ds (plg. *pamėnai* „nebūti, nematyti, paminėtini daiktai, stebuklai, keistenybės, pranašingi ženklai“; pastarąjį žodį galima būtų atsargiai sieti su veiksmažodžiu *paminti*, *pamena*, *paminė* „prisiminti“).

GINTARĖ JUDŽENTYTĖ-ŠINKŪNIENĖ

Vilniaus universitetas
gintare.judzentyte@flf.vu.lt

AUŠRINĖ TVERSKYTĖ

Vilniaus universitetas
ausrine.tverskyte@flf.stud.vu.lt

Deiktiniai žodžiai šiaurės žemaičių kretingiškių šnekte

Šiaurės žemaičių kretingiškių šneka vietos deiksės raiškos aspektu beveik netirta – egzistuoja tik keletas tyrimų, skirtų rodomųjų įvardžių ir prieveiksmių sistemoms kai kuriose tarmėse aptarti (Rosinas 1982; Judžentytė 2011, 2014, 2019, 220). Remiantis Albertu Rosinu, būtų galima spėti, kad kretingiškių rodomųjų įvardžių sistema, kaip ir kitų žemaičių, yra supaprastėjusi iki vienanarės, t. y. įvardžio *tas*, praplėsto prieveiksmiais *šitai* ('čia') ir *antai* ('ten') opozicijai artumas / toumas perteikti (Rosinas 1982, 141). Juozas Pabrėža mini rodomąjį įvardį *tas* (-a) ir neskiria jo kaip įvardžio, reiškiančio 'artumą' ar 'tolumą' (Pabrėža 2017, 94). Deiktiniai vietos prieveiksmiai kalbamojoje šnekte nėra tirti.

Šio pranešimo tikslas – išanalizuoti ir pristatyti, kokiais deiktiniais žodžiais (rodomaisiais įvardžiais ir prieveiksmiais) tiriama šnekte konstruojama erdvė.

Kadangi deiktinių žodžių reikšmės tiesioginėje komunikacijoje visiškai priklauso nuo konteksto ir aplinkos, tyrimui buvo reikalingi multimodaliniai duomenys. Vienintelė tinkama priemonė sukaupti tokių duomenų – vaizdo įrašymas (Querol-Julián, Fortanet-Gómez 2014, 81; Mittelberg 2014, 229). Taigi kretingiškių teritorijoje nufilmavus 36 interviu, iš sukauptos medžiagos pasidarius mini korpusą ir atlikus tyrimą, pastebėta, kad kretingiškiams būdinga vietos deiktinė sistema skiriasi ne tik nuo bendrinės lietuvių kalbos, tačiau ir nuo literatūroje aprašytos žemaičių tarmės sistemos: artimajam rodymui dažnai pasirenkami rodomieji įvardžiai *šitas* (-a) ir *šitai tas* (-a), vietos prieveiksmiai *čia* ir *šitai*, o tolimajam rodymui – rodomieji įvardžiai *tas* (-a) ir *ten tas* (-a), vietos prieveiksmiai *ten* ir *tenai(s)*. Pranešime taip pat nagrinėjami ir įdomesni deiktinių žodžių vartosenos atvejai.

Literatūra

- Judžentytė, Gintarė 2011, Dėl vietos prieveiksmių *čia* ir *ten* rytų aukštaičių uteniškių patarmėje, *Lietuvių kalba* (www.lietuviukalba.lt).
- Judžentytė, Gintarė 2014, Dėl vietos prieveiksmių *čia* ir *ten* vartojimo Pabradės–Joniškio areale, *Lietuvių kalba* 8 (www.lietuviukalba.lt).
- Judžentytė-Šinkūnienė, Gintarė 2019, Rodomojo įvardžio *šitas*, *šitai* vartoseną kai kuriose rytų aukštaičių uteniškių pašnektėse, *Baltistica* 54 (2), 317–347.
- Judžentytė-Šinkūnienė, Gintarė 2020, Exophoric Usage of Demonstrative Pronoun *anas* [that] in Standard Lithuanian and Sub-dialect of Viduklė, *Lithuanian Dialectology Profiles: Problems and Findings*, 113–133.
- Mittelberg, Irene 2006, Methodology for multimodality, in Irene Mittelberg, Seana Coulson, Monica Gonzalez-Marquez, Michael J. Spivey (eds.), *Methods in cognitive linguistics*, Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Co.
- Querol-Julián, Mercedes, Inmaculada Fortanet-Gómez 2016, Vertinimas konferencijos pranešimo klausimų ir diskusijos dalyje: teoriniai multimodalinės analizės pagrindai, *Kalbotyra* 66, 77–98.
- Pabrėža, Juozas 2017, *Žemaičių kalba ir rašyba*, Šiauliai: Šiaulių universiteto bibliotekos leidybos skyrius.
- Rosinas, Albertas 1982, Deiktinės sistemos baltų kalbų tarmėse, *Baltistica* 18(2), 140–152.

BIRUTĖ KABAŠINSKAITĖ

Vilniaus universitetas
birute.kabasinskaite@flf.vu.lt

GINA KAVALIŪNAITĖ-HOLVOET

The George Washington University
gina.holvoet@flf.vu.lt

Ankstyvieji lietuvių–anglų glosarijai bei žodynėliai: hipotezės ir faktai

XVI–XVIII a. lietuvių kalbos istorijoje reikšmingiausią vietą užima Sirvydo trikalbis lenkų–lotynų–lietuvių žodynas bei ML dvikalbiai vokiečių–lietuvių, lietuvių–vokiečių kalbų žodynai. Žodynai su anglų kalba imti rengti Amerikoje, XIX a. pabaigoje. Tačiau lietuvių–anglų kalbų žodynų istoriją iš tiesų reikėtų pradėti nuo XVII a. rankraštinio lietuvių–anglų glosarijaus, susijusio su Londonu. Ši 251 žodžio sąrašą, sudarytą remiantis 1680 m. kalvinistų katekizmo *Pradzia pamoksla* trimis pagrindinėmis maldomis, išsamiai aptarė Helene Feulner (*Archivum Lithuanicum* 13, 2011, 213–258). Jos tyrimas atvėrė erdvę platesniems pasvarstymams apie tuomečius lietuvių ir anglų ryšius. Pranešime remiantis faktais pateikiamos kelios hipotezės, kokiais keliais katekizmas *Pradzia pamoksla* galėjo atkelti į Angliją ir tam tikri pastebėjimai, kokios priežastys galėjo inspiruoti parengti šį glosariją. Pirmieji lietuvių–anglų žodynėliai, Amerikoje parengti Tvarausko ir Siaurusaičio, tyrėjams taip pat mena neįmintas mįslės dėl lietuviškų žodžių registrų šaltinių. Pranešime pristatomi keli galimi šių žodynų šaltiniai.

ERNESTA KAZAKĒNAITĒ

Vilniaus universitetas
ernesta.kazakenaite@flf.vu.lt

XVI a. baltiškų knygų antraštiniai puslapiai ir jų kalba

Senųjų spausdintų baltiškų knygų antraštiniai puslapiai skiriasi. Tai nulėmė įvairūs veiksniai, kaip leidyba skirtingas technologines galimybes turinčiose leidyklose, laikotarpio ar konfesijos tradicijos įtaka, finansinės aplinkybės, adresato pasirinkimas ir kt. Pranešime bendrais bruožais apžvelgiami visų XVI a. išleistų knygų latvių, lietuvių ir prūsų kalbomis išlikę antraštiniai puslapiai.

Pirmiausia keliamas klausimas – kiek tokių yra, kuris iš pirmo žvilgsnio atrodytų lengvas, tačiau pranešime bus atskleistas šio klausimo kompleksiskumas. Nustačius tyrimo apimtį, toliau analizuojami antraštiniai puslapiai siekiant nustatyti, kokiomis kalbomis perteikiama pagrindinė informacija ir nuo ko tai priklauso, kaip struktūruojami tekstiniai įrašai, kokie metrikos duomenys akcentuojami. Tyrimas apima ir antraštinių puslapių dekoratyvius elementus, kurių analizei pasitelkiamas įrankis „Orange“ (<https://orangedatamining.com/>), leidžiantis sisteminti ir interpretuoti grafinius bei tipografinius antraštinių puslapių komponentus.

IGORS KOŠKINS

Latvijas Universitāte
igors.koskins@lu.lv

Latviešu valodas slāvismu etimoloģiskā rekonstrukcija un baltu-slāvu-ģermāņu leksiskās paralēles

Latviešu valodas slāvismu vēsturiskajā izpētē, īpaši veicot to etimoloģisko rekonstrukciju, ir nepieciešams risināt norobežošanas problēmu, t. i., atbildēt uz jautājumu, vai konkrēts vārds ir aizguvums, vai ir baltu valodu mantots vārds, kas pieder pie ģermāņu-baltu-slāvu izoleksām. Ir sastādīti šādu leksisko vienību un izoleksu saraksti (piemēram: Trautmann 1970; Stang 1972; OL 1989). Izoleksas atspoguļo leksiski semantiskās paralēles kopīgās leksikas attīstībā, savukārt aizguvumi ir valodu kontaktu rezultāts.

Referātā tiek aplūkoti norobežošanas kritēriji un analizētas dažas baltu-slāvu-ģermāņu izoleksas:

- latv. *riedu* (1 Sg) 'kārtot' – austrumslāvu *ryaditi* / *рядити*, *poryaditi* / *порядити* 'kārtot; nolīgt algu, noteikt samaksu (līgumā); pildīt vienošanos' – senaugšvācu *reiten* 'saagatavot; rīkot', gotu *garaidjan* 'norādīt';
- latv. *gadīt* 'ķert; trāpīt; atrast; iegūt', *gadīties* 'pēkšņi, negaidīti, arī reizumis notikt, būt, dažkārt būt sastopamam, būt, atrasties', *gadīgs* 'krietns; saprātīgs' – austrumslāvu *goditisya* / *годиться* 'būt derīgam, piemērotam; notikt; iegūt', poļu *godzić się* 'vienoties', krievu *godnyi* / *годный* 'derīgs', ukraiņu *гідний* 'krietns', poļu *godny* 'kriets, godīgs' – senaugšvācu *gi-gat* 'derīgs', gotu *gadiliggs* 'radnieks, tuvinieks';
- latv. *strēle* 'gaismas stars, staru kūlis; garens, šaurs (gaismas, uguns) veidojums' – krievu *стрела* 'bulta', poļu *strzała* 'bulta', bulgāru *стрела* 'bulta, zibens' – vācu *Strahl* 'stars';
- latv. *grīda* 'telpas apakšējais iekšējais segums (pa kuru staigā)', latv. izl. *griest* < **grendti* (*griežu, griedu*) 'likt klājumu, grīdu' – pirmslāvu **grēda* 'balķis', krievu *gryada* / *гряда* 'virkne, ķēde, sleja; lielā daudzumā (par cilvēkiem)', poļu *grzęda* 'kārts' – viduslejasvācu *grindel* 'šķērssija [Querholz, Riegel]'. Pretstatā mantotajiem vārdiem, kuri ietilpst kopīgo leksisko vienību rindās, latviešu valodā atrodami arī slāviskās cilmes aizguvumi, kam pamatā ir tā pati indoeiropiešu sakne: latv. *rēdīt* 'kārtot, rīkot; likt darīt, bārt, lamāt; izpirkt vainu, ciest sodu' < austrumslāvu *ryaditi* / *рядити*, pirmslāvu **rēditi* (denominatīvs, kam pamatā ir **rēdū* 'rinda; row, line'; latv. *gads* 'divpadsmit mēnešu ilgs posms' < austrumslāvu *godū* / *годъ*; latv. *strēle* 'bulta', *strēlnieks* 'kājnieku karaspēka karavīrs' < austrumslāvu *strēla* / *стрѣла* 'bulta', *strēlnīkū* / *стрѣльникъ* 'karavīrs, arī mednieks, kura bruņojumā ir loks, stops'; *grēda* 'kaudze, liels daudzums', 'dobe' < austrumslāvu *gryada* / *гряда*, pirmslāvu **grēda*). Slāvisma statuss ir noteikts, balstoties galvenokārt uz formālo kritēriju: piemēram, skaņu substitūcija vērojama aizguvumos – latv. *rēdīt*, latv. *grēda* u.c. Jāņem vērā arī semantiskais kritērijs (latv. *gads* u.c.).

Analizējot gan baltu-slāvu-ģermāņu izoleksas, gan slāvismus, rodas jautājums par kopīgas indoeiropiešu saknes (celma) atšķirīgiem semantiskiem refleksiem katrā no minētajām valodu grupām. Runa ir par vārda konkrētas nozīmes attīstību, par vispārīgas nozīmes semantisko sašaurinājumu (specializāciju). Referātā tiek aplūkota semantiskā kritērija nozīmība seno izglosu un aizguvumu noteikšanā.

Secināts, ka aizguvuma etimons rekonstruējams nevis morfēmas, bet leksēmas līmenī, un jāanalizē aizguvuma onomasioloģiskā semantika.

Literatūra

- OL 1989 – *Obščaya leksika germanskikh i balto-slavyanskikh yazykov*. Red. A.P. Nepokupnyi. Kiev: Naukova dumka, 1989. [*Общая лексика германских и балто-славянских языков*. Ред. А. П. Непокупный. Киев: Наукова думка, 1989.]
- Stang 1972 – Stang, Christian S. *Lexikalische Sonderübereinstimmungen zwischen dem Slavischen, Baltischen und Germanischen*. Oslo, Bergen, Tromsø: Universitetsforlaget, 1972.
- Trautmann 1970 – Trautmann, Reinhold. *Baltisch-Slavisches Wörterbuch*. Unveränderter Nachdruck der 1. Auflage von 1923. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1970.

EVIJA LIPARTE

evija111@gmail.com

Apie kovidleksiką, jos rinkinius ir tyrimus: žvilgsnis po 5 metų

2020 metų pavasarį pasaulį ištikusi ir maždaug 3 metus savo gniaužtuose laikiusi COVID-19 pandemija buvo ypatinga ne tik įvairiais žmonių gyvenimo suvaržymais ir griežtais reikalavimais, bet ir tuo, kad kalbose rasdavosi šiam laikotarpiui būdinga atmaina, daugiausia pasireiškianti per leksiką. Žmonės aktyviai kurdavo naujų žodžių ir posakių, suteikdavo naujų, specifinių reikšmių kalbose jau vartojamiems žodžiams ir žodžių junginiams. Įvairiose kalbose šiems kalbos reiškiniams pavadinti buvo sukurti skirtingi terminai. Latvių kalboje vienas iš prigijusių yra *kovidleksika*.

Kadangi situacija ir su ja susijusios realijos didžiausioje pasaulio dalyje buvo identiškos arba panašios, dalis kovidleksikos buvo universali, vartojama daugelyje kalbų kaip skoliniai (pvz.: liet. *kovidiotas*, latv. *kovidiot* // *kovididiots*, vok. *Covidiot* // *Covididiot* < angl. *covidiot*). Kita dalis – pagal identiškus arba panašius modelius pačiose kalbose kuriami naujažodžiai (pvz., labai daug dūrinių su pirmu komponentu *koron-*: liet. *koronaatostogos*, *koronagiltinė*, *koronskydis*, *koronorama* ir kt.). Sukurta ir konkrečios šalies kultūrinės istorinės realijas atliepiančių naujų žodžių ir posakių (pvz.: liet. *kovidnešys* // *virusnešys* – pagal analogiją su *knygnešys*).

COVID-19 pandemijos naratyve naujų reikšmių įgijo kalbose jau vartojami žodžiai, pvz., *antsnukis*. Šį daiktą – snukio užmovą šuniui – žymintys žodžiai įvairiose kalbose (liet. *antsnukis*, latv. *uzpuurnis*, rus. *namordnik*, vok. *Maulkorb*, angl. *muzzle*) COVID-19 pandemijos laikotarpiu įgijo naują antrinę reikšmę ‘apsauginė veido kaukė’ ir buvo vartojami su neigiama konotacija.

Kaip kalbininkai pranašavo jau pandemijos pradžioje: šiai pasibaigus ir nelikus specifinių realijų, dauguma kovidžodžių taip pat nugrimzdo užmarštin. Tačiau daugelyje kalbų spėta juos vienokiu ar kitokiu būdu užfiksuoti ir aprašyti.

Pranešime bus apžvelgiami įvairių kalbų kovidleksikos žodynai, kurie COVID-19 pandemijos metu pasirodė internete, ir platesnės duomenų bazės, į kurias įtraukta kovidleksika (pvz., Lietuvių kalbos naujažodžių duomenynas). Dėmesys bus skiriamas taip pat įvairių lygmenų moksliniams šios leksikos tyrinėjimams (monografijoms, pavieniams straipsniams, disertacijoms, studijų baigiamiesiems darbams) įvairiose kalbose.

DAINORA POČIŪTĒ

Vilniaus universitetas
dainora.pociute@flf.vu.lt

Nauji duomenys Abraomo Kulviečio biografijai: doktorato protokolas

Pranešime pirmą kartą bus pristatytas visas lietuvių raštijos ir Reformacijos pradininko Abraomo Kulviečio (m. 1545) doktorato protokolo tekstas. Dokumentas buvo surašytas Italijoje, Sienos universitete, kuriame 1540 m. lapkričio 29 d. Kulviečiui buvo suteiktas abiejų teisių (*in utroque iure*) mokslų daktaro laipsnis. Šiame universitete Kulvietis buvo vienintelis XVI a. studentas iš Lietuvos. Greitraščiu surašytas lotyniškas doktorato protokolas, saugomas Sienos arkivyskupijos archyve (*Archivio Arcivescovile di Siena*), niekada nebuvo nuodugniai perskaitytas. Pranešime bus aptariamas dokumento turinys, papildantis iškilus ankstyvųjų naujųjų laikų lietuvių humanisto biografiją ir naujomis detalėmis nušviečiantis jo intelektualinę aplinką.

TIJMEN PRONK

Universiteit Leiden
t.c.pronk@hum.leidenuniv.nl

OPr. *crauyo*, Lith. *kraujas* ‘blood’: a Baltic isogloss?

Although the majority view has always been that Old Prussian is most closely related to East Baltic, it has also been observed in the literature that the number of shared non-trivial innovations between West and East Baltic that did not also affect Slavic languages is relatively low (see, e.g., Pronk 2022 with references). In this lecture, we will explore a potential shared innovation between West and East Baltic: the stem **krauj-* in the word for ‘blood’ (Lith. *kraujas*, OPr. *crauyo*, *krawian*). Although the Baltic words have traditionally been connected directly with Sanskrit *kravyá-* ‘bloody’ and regarded as an archaism (see, e.g., Wodtko et al. 2008: 444, Smoczyński 2018: 593), there are reasons to believe that the Baltic stem has undergone major innovations. Mažiulis (PKEŽ II, 261–262) has presented a forceful case for reconstructing an ablauting Balto-Slavic consonant stem noun nom. **kreus*, acc. **krevin*, gen. **kruves*. As is usual in Baltic, one of the ablaut variants of the root was generalized. In quite a number of originally ablauting nouns, Old Prussian has generalized a different grade from East Baltic, but in the case of the word for blood they show very similar outcomes. We will trace back the innovations that affected the Baltic words for ‘blood’ and argue that West and East Baltic have shared similar, non-trivial innovations during the Proto-Baltic period.

References

- Mažiulis, V. 2013. *Prūsų kalbos etimologijos žodynas*. 2nd ed. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras.
- Pronk T. 2022. Balto-Slavic. In: Olander T, ed. *The Indo-European Language Family*. Cambridge University Press, 269–292.
- Smoczyński, W. 2018. *Lithuanian etymological dictionary*. Berlin etc.: Peter Lang.
- Wodtko, D., B. Irslinger & C. Schneider (eds.) 2008. *Nomina im Indo-germanischen Lexikon*. Heidelberg: Winter Verlag.

SIGNE RIRDANCE

Stockholms universitet
signe.rirdance@balt.su.se

Tracing language contact and the emergence of heritage Latvian in diaspora cookbooks: A diachronic perspective

Language contact, language shift and the emergence of heritage Latvian will be analysed in a collection of Latvian diaspora cookbooks published in the US, the UK and Sweden between 1948 and 2008, with a particular focus on Dzidra Zeberiņa's *Ģimenes pavards*. Drawing on a corpus-based approach, lexical borrowings, named entities, and instances of English-language realia will be investigated as markers of contact-induced change. Differences and shifts in discourse patterns across various cookbooks and diachronically will be considered. The study aims to explore the gradual shift towards the host-country language and the introduction of heritage Latvian elements. It is expected to demonstrate how recipe titles, texts and paratexts reflect evolving linguistic repertoires and contribute to the development of heritage Latvian. Rich and understudied sources for tracing linguistic and cultural changes, these cookbooks offer a diachronic lens on the negotiation of identity, language maintenance and shift in diaspora settings.

VILIJA SAKALAUSKIENĒ

Lietuvių kalbos institutas
vilija.sakalauskiene@lki.lt

Žemaitė Jono Jablonskio kartotekoje „Lietuvių kalbos žodynui medžiaga“: tarminė ir raštų leksika

Jono Jablonskio sudaryta kartoteka, kurią jis vadino „Lietuvių kalbos žodynui medžiaga“, saugoma Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyriuje. Kartotekos pradžia datuojama XIX a. pabaiga. Kitų raidžių žodžiai datuojami XX amžiumi. J. Jablonskio kartotekoje surinkti žodžiai iš įvairių žodynų (Antano Juškos, Konstantino Sirvydo, Frydricho Kuršaičio ir kt.), lietuvių tarmių (gyvosios kalbos), dainų ir smulkiosios tautosakos rinkinių, religinių raštų, gramatikų ir vadovėlių, grožinės literatūros. Iš šaltinių pažymų (St, Žtė, An. Š., Baran.) matyti, kad kartotekos sudarytojas į kartoteką įtraukė žodžių iš S. Stanevičiaus, Žemaitės, A. Baranausko ir kt. literatūros kūrinių.

Žemaitė buvo kaip gyvasis kalbos šaltinis. Kai Jablonskis aiškindavosi sintaksės ar etimologijos dalykus, ieškodavo atsakymo žemaičių tarmėje. Redaguodamas Antano Juškos žodyną ir aiškindamasis daugelį žemaičių tarmės faktų, Jablonskis tarėsi su Žemaite. Pasak A. Pupkio, Jablonskis visada mokydavosi iš Žemaitės kalbos, paimdamas viską, kas joje gera ir gražu, ir atmesdamas tai, kas rašomajai kalbai netiko (2010: 46). Jablonskis vertino Žemaitės rašymo stilių kaip pavyzdį, padedantį kurti taisyklingos lietuvių kalbos normas, nuolat ragindavo savo mokinius daugiau skaityti Žemaitę.

Kadangi 2025 m. minimos Jono Jablonskio 165-osios ir Žemaitės (Julijos Žymantienės) 180-osios gimimo metinės, pranešime plačiau bus aptariami J. Jablonskio kartotekoje rasti Žemaitės raštų ir žemaičių šnektų žodžiai su atitinkamomis Žemaitės santrumpomis, trumpai paminint ir svarbiausius bendro darbo etapus.

ERIKA SAUSVERDE

Vilniaus universitetas
erika.sausverde@flf.vu.lt

Revisiting a possible non-Indo-European substratum around the Baltic Sea: A cross-disciplinary approach

The question of a possible non-Indo-European substratum in the area around Baltics touches on broader issues the question of the linguistic continuum in northwestern Europe, language contacts, and the origin of Germanic, Baltic and Baltic Finno-Ugric peoples.

Recent advances in the integration of linguistics, archaeology, and ancient DNA research have led to deeper insights into human prehistory. This interdisciplinary approach has proven fruitful in various contexts (cf. studies of the Yamnaya culture and its descendants (e.g., Lazaridis et al. 2022, 2025); the hybrid model of Indo-European origins proposed by Heggarty, Anderson et al. (2023) etc. Such cross-disciplinary approach has been applied in order to gain better understanding of contacts and characteristics of the population in different geographical areas, the region of Baltics included (cf. e.g. project LAMP at Stockholm University, led by Jenny Larsson), raising new questions about the colonization and population history of Northern Europe.

Both archaeological and genetic evidence indicate that humans inhabited this area long before the arrival of Indo-European-speaking groups. The development of human genetics has been transformative in this field. By mapping the genetic characteristics of modern and ancient populations, in our case - the prevalence of chromosome haplogroups R1a and R1b - most common haplogroups in modern Europe (R1b connected to the population of Germany, Netherlands and Belgium, R1a associated to the population of Eastern Europe (Latvians, Lithuanians, Poles), haplogroup N1c (associated with Finno-Ugric populations) alongside with haplogroup I1 which is considered to be autochthonic – we now possess tools unimaginable just decades ago.

The hypothesis of a non-Indo-European substratum in Germanic and neighboring languages has a long scholarly history (cf. e.g. Sausverde 2012). Among the criteria proposed by Edgar Polomé (1999) for identifying such substrata are: (1) lack of a convincing Indo-European etymology; (2) association with the ecology of the pre-Indo-European population; (3) geographical restriction; (4) absence of the referent in the presumed Indo-European homeland; and (5) archaeological support.

Genetic evidence now offers a new dimension to these discussions. It allows for more precise tracking of prehistoric migrations and supports reevaluations of linguistic and archaeological data.

In my presentation I will outline the convergence of linguistic, archaeological, and genetic evidence which allows us to gain a better understanding of the ancient contacts and characteristics of the population around the Baltic Sea. This integrative perspective in turn gives us new reasons to review our knowledge of the existing linguistic data.

References

- Heggarty, Paul, Anderson, Cormac et al. 2023. Language trees with sampled ancestors support a hybrid model for the origin of Indo-European languages. *Science*, vol. 381, no. 6656. <https://www.science.org/doi/10.1126/science.abg0818> (last update June, 2025).
- Lazaridis, Iosif et al. 2022. The genetic history of the Southern Arc: A bridge between West Asia and Europe. *Science*, vol. 377, no. 6609. <https://www.science.org/doi/10.1126/science.abm4247> (last update June, 2025).
- Lazaridis, Iosif et al. 2025. The genetic origin of the Indo-Europeans. *Nature*, 639, 132–142. <https://www.nature.com/articles/s41586-024-08531-5> (last update June, 2025).
- LAMP – *Languages and Myths of Prehistory*. <https://lamp-project.se/> (last update June, 2025).
- Polomé, Edgar C. 1999. A few remarks on Proto-Indo-European substratums. Edgar C. Polomé, Carol F. Justus (eds.). *Language Change & Phonology* (= Language Change and Typological Variation: In Honor of Winfred P. Lehmann on the Occasion of his 83rd Birthday, Vol. I. *Journal of Indo-European Studies*, Monograph 30.), 52–59.
- Sausverde, Ērika. 2012. Words connected with the sea and the possible substratum in the Baltic sea region – a new approach? *Baltu filologija*. Riga: LU Akadēmiskais apgāds, vol. 21, no 2, p.63–77.

ILJA SERŽANT

Universität Potsdam
serzant@uni-potsdam.de

AIGARS KALNIŅŠ

Universität Potsdam
aigarskalnins1990@gmail.com

DMITRI SITCHINAVA

Universität Potsdam
dmitri.sichinava@uni-potsdam.de

Reconstructing language migrations along Daugava on the basis of the INHILDAUGAR database

In this paper we pursue two goals: first, we will present the new database that has been created in the German-Polish (DFG-NCN) research project „Interdisciplinary Hillfort Studies at the Daugava River: Merging and Decoding Archaeological, Environmental and Linguistic Data“. Secondly, we will present some preliminary analyses and findings on the basis of these data.

The INHILDAUGAR database contains 5,388 place names. Each entry is analyzed and tagged according to a range of variables such as the etymological analysis, borrowing vs. inherent word, source language, relative dating of the form, the earliest text mention, a set of predefined meanings. Furthermore, each place name is provided with GPS coordinates, left/right bank, type of the place name (house, estate, town, landscape feature, etc.).

A careful linguistic and geographical analysis of place names along the Daugava River in Latvia—a historically significant route for migration and economic activity—can uncover deeper historical layers, revealing the movements and influences of various ethnic groups and languages over time.

Place names often function as geographically fixed linguistic borrowings. Similarly, Latvian place names may preserve older language layers beneath their current forms. However, place names are typically *termini post quem*—they mark the earliest possible point in time something could have occurred, but do not guarantee antiquity.

A place name that can be etymologically reconstructed to an earlier linguistic layer may potentially be old. In contrast, if no such reconstruction is possible, the name is likely of more recent origin.

Methodological Framework: Our analysis is based on a framework that we are still developing. The core idea is to identify and disentangle different layers in the place names and by doing so trying to reconstruct historical migrations along the river. Several indicators are used here:

- **Geographical clustering:** A non-random grouping of place names with features traceable to older languages increases the likelihood of early settlement or influence in that area.
- **Independent dating evidence:** Clusters supported by documentary sources, archaeological findings (especially sites dated before 1500), or early attestations are more likely to reflect genuinely old toponyms.

INGUNA SKADIŅA

LU Matemātikas un informātikas institūts
inguna.skadina@lumii.lv

NORMUNDS GRŪZĪTIS

LU Matemātikas un informātikas institūts
normunds.gruzitis@lumii.lv

ROBERTS DARGIS

LU Matemātikas un informātikas institūts
roberts.dargis@lumii.lv

Latviešu valoda mākslīgā intelekta risinājumos: valodas sapratne, ģenerēšana un etalonuzdevumi

Ģeneratīvie valodas modeļi, bieži saukti par mākslīgo intelektu (MI) vai lielajiem valodas modeļiem (LVM) daudziem ir kļuvuši par ikdienu. Tie tiek lietoti darba, mācību un personiskajām vajadzībām. Izmantojot šos mākslīgā intelekta rīkus, var pamanīt, ka to atbildes ietekmē ne tikai veids, kā jautājums tiek formulēts, bet arī valoda, kurā tas tiek uzdots. Šo tēzu mērķis ir iepazīstināt ar MI rīku spējām latviešu valodas sapratnē un ģenerēšanā, novērtēšanai izmantojot valodspecifiskus etalonuzdevumus.

Mūsdienu LVM savas valodas zināšanas iegūst, “mācoties” no datiem. Tā kā apmācības datus dominē angļu valoda, tad LVM labāk ģenerē un saprot tekstu angļu valodā nekā, piemēram, baltu valodās (Martins et al., 2025). LVM apmācības procesā MI modeļi iemācās ne tikai konkrēto valodu un tajā aprakstīto informāciju, bet arī valodas struktūru. Tas ļauj vienā valodā iegūtās zināšanas izmantot citā valodā (angliski – *cross-lingual transfer*). Tādējādi MI modelis var atbildēt uz jautājumiem latviski arī tad, ja informācija apmācības datus latviski nav bijusi.

Valodas sapratnes uzdevumā tiek novērtētas LVM spējas pareizi atbildēt jautājumam, bet valodas kvalitāte netiek vērtēta. Bieži šim uzdevumam izvēlas testus, kur MI rīkam jāizvēlas pareizā atbilde starp vairākām alternatīvām. Piemēram, etalonuzdevumu datu kopā lv-exams, kurā apkopoti jautājumi no vidusskolas centralizētajiem eksāmeniem, MI rīkam jāatbild uz jautājumu: “Ūdenī vārīšanās laikā rodas daudz burbuļu. Kas, galvenokārt, atrodas šajos burbuļos?”, izvēloties pareizo atbildi no: “A”: “gaiss”, “B”: “skābeklis”, “C”: “vakuums”, “D”: “ūdens tvaiks”. Jaunākie pētījumi ir parādījuši, ka šādus valodas sapratnes uzdevumus MI rīki risina gandrīz tikpat labi latviešu valodā kā angļu valodā (Dargis et al., 2024).

Ģeneratīvo MI modeļu pamatzdevums ir ģenerēt plūdeni un semantiski adekvātu tekstu bez gramatikas un faktu kļūdām. Pašlaik MI modeļi ģenerē salīdzinoši labu tekstu latviešu valodā. Tomēr to spējas vidusskolas latviešu valodas un literatūras eksāmenā sasniedz tikai 66% (Dargis et al., 2024), kas tomēr ir vairāk nekā vidusskolu beidzējiem.

Atšķirībā no valodas sapratnes, LVM valodas ģenerēšanas spējas ir grūtāk novērtējamas un bieži tam nepieciešama cilvēka iesaiste. Tāpēc tiek meklēti etalonuzdevumi, kuros LVM ģenerēšanas spējas var novērtēt pilnībā vai daļēji automātiski, piemēram, kopsavilkumu ģenerēšanā vai mašīntulkošanā. Šajos uzdevumos MI ģenerētu tekstu salīdzina ar cilvēka veidotu paraugtekstu. Mašīntulkošanas novērtēšanai bieži izmanto BLEU (Papineni et al., 2002) vai COMET mērus (Rei et al., 2020), savukārt kopsavilkuma ģenerēšana ir subjektīvāks uzdevums, to novērtēšanu daļēji veic ar ROUGE (Lin, 2004) un BERTScore (Zhang, 2019) mēriem. Līdztekus šiem tradicionālajiem uzdevumiem, tiek vērtēta LVM spēja turpināt tekstu. Piemēram, LVM prasot pabeigt teikumu “Latvijas galvaspilsēta ir”, tiek sagaidīta atbilde “Latvijas galvaspilsēta ir Rīga”.

Etalonuzdevumi ļauj novērtēt ne tikai LVM ģenerēšanas un sapratnes spējas, bet arī to kultūrspecifiskās zināšanas. Piemēram, zināšanas par latviešu literatūru var novērtēt gan ar testa jautājumu “Noveles Purva bridējs autors ir”, piedāvājot iespējamās atbildes: “A”: “Rūdolfs Blaumanis”, “B”: “Jānis Jaunsudrabiņš”, “C”: “Kārlis Skalbe”, gan uzdodot LVM pabeigt teikumu ar informāciju par darba autoru. Ne mazāk svarīgi ir uzdevumi, kas saistīti ar idiomātisku izteicienu izpratni, kas var būt gan ģeneratīvi (piemēram, pabeigt teikumu), gan testa (piemēram, izvēlēties pareizo nozīmi). Kultūrspecifiskas datu kopas ir izveidotas dāņu (Max Müller-Eberstein et al., 2025), itāļu (Seveso et al., 2025) un citām valodām. Latviešu valodai vairākus etalonuzdevumus izveidojis LU MII un sabiedrībā Tilde, ļaujot labāk novērtēt LVM spējas latviešu valodā.

Avoti

- Roberts Dargis, Guntis Barzdins, Inguna Skadina, Normunds Grūzītis, Baiba Saulite. 2024. Evaluating Open-Source LLMs in Low-Resource Languages: Insights from Latvian High School Exams. *Proceedings of the 4th International Conference on Natural Language Processing for Digital Humanities*, Association for Computational Linguistics.
- Pedro Henrique Martins, Patrick Fernandes, João Alves, Nuno M. Guerreiro, Ricardo Rei, Duarte M. Alves, José Pombal, Amin Farajian, Manuel Faysse, Mateusz Klimaszewski, Pierre Colombo, Barry Haddow, José G.C. de Souza, Alexandra Birch, André F.T. Martins. 2025. EuroLLM: Multilingual Language Models for Europe, *Procedia Computer Science*, Volume 255, 2025, Pages 53-62, ISSN 1877-0509, <https://doi.org/10.1016/j.procs.2025.02.260>.
- Chin-Yew Lin. 2004. ROUGE: A Package for Automatic Evaluation of Summaries. In *Text Summarization Branches Out*, pages 74–81, Barcelona, Spain. Association for Computational Linguistics.
- Max Müller-Eberstein, Mike Zhang, Elisa Bassignana, Peter Brunsgaard Trolle, and Rob Van Der Goot. 2025. DaKultur: Evaluating the Cultural Awareness of Language Models for Danish with Native Speakers. In *Proceedings of the 3rd Workshop on Cross-Cultural Considerations in NLP (C3NLP 2025)*, pages 50–58, Albuquerque, New Mexico. Association for Computational Linguistics.
- Kishore Papineni, Salim Roukos, Todd Ward, and Wei-Jing Zhu. 2002. Bleu: a Method for Automatic Evaluation of Machine Translation. In *Proceedings of the 40th Annual Meeting of the Association for Computational Linguistics*, pages 311–318, Philadelphia, Pennsylvania, USA. Association for Computational Linguistics.
- Ricardo Rei, Craig Stewart, Ana C Farinha, and Alon Lavie. 2020. COMET: A Neural Framework for MT Evaluation. In *Proceedings of the 2020 Conference on Empirical Methods in Natural Language Processing (EMNLP)*, pages 2685–2702, Online. Association for Computational Linguistics.
- Andrea Seveso, Daniele Poteriti, Edoardo Federici, Mario Mezzanzanica, and Fabio Mercorio. 2025. ITALIC: An Italian Culture-Aware Natural Language Benchmark. In *Proceedings of the 2025 Conference of the Nations of the Americas Chapter of the Association for Computational Linguistics: Human Language Technologies (Volume 1: Long Papers)*, pages 1469–1478, Albuquerque, New Mexico. Association for Computational Linguistics.
- Tianyi Zhang, Varsha Kishore, Felix Wu, Kilian Q. Weinberger, Yoav Artzi. 2020. BERTScore: Evaluating Text Generation with BERT. ICLR 2020.

INGA STRUNGYTĖ-LIUGIENĖ

Lietuvių kalbos institutas
liugiene.inga@gmail.com

Surinkimininkų giesmės mokyklinėse XIX a. Prūsijos Lietuvos knygose

Nepaisant neoficialaus statuso ir Bažnyčios atstovų kritikos, surinkimininkų giesmynas *Visokios naujos giesmės arba evangeliški psalmi* (pirmoji laida išėjo 1800) sulaukė leidybinės sėkmės ir didelio maldininkų susidomėjimo. Jų repertuaras, sugėręs įvairių epochų Vakarų Europos protestantiškosios himnodijos tendencijas, išryškines Prūsijos lietuvių kūrybą (sakytojo K. E. Mertikaičio ir kitų), skverbėsi ir į mokyklines programas. Surinkimininkų tekstus palankiai vertino Tilžės superintendentas K. W. O. Glogau (1805–1875), nusprendęs liaudies mokyklų giesmyną *64 Giefmes Szuilems* (1856, 1862, Tilžė) atnaujinti surinkimininkų giesmėmis. Giesmių iš surinkimininkų rinkinio į mokyklinę chrestomatiją *Litauische Chrestomathie zum Schulgebrauch* (1880, Klaipėda) įdėjo Klaipėdos bažnyčios kunigas K. R. Jacoby'is (1817–1881). Rengdamas skaitinių knygą *Litauisches elementarbuch* (1898, 2-oji laida) į surinkimininkų giesmyno turinį atsižvelgė Tilžės realinės gimnazijos vyresnysis mokytojas Maximilianas Voelkelis (Voelkel, iki XIX a. vidurio – ~1912). Šiame pranešime analizuojamas surinkimininkų tekstų atrankos klausimas mokyklinėse knygose, kokie autoriai dominavo, aptariamos surinkimininkų giesmyno laidos, kuriomis rėmėsi mokyklinių chrestomatijų sudarytojai.

BONIFACAS STUNDŽIA

Vilniaus universitetas
bonifacas.stundzia@flf.vu.lt

Deminutyvai Simono Daukanto ir Antano Stanevičiaus dainų rinkiniuose

Medžiaga. Iš didelės apimties S. Daukanto 1846 m. rinkinio (D) peržiūrėta 80 dainų (rinkta iš: Jurgutis, Kazlauskienė 1983: 43–105), o iš A. Stanevičiaus 1829 m. rinkinio (StnD) – visos 30 dainų (rinkta iš: Lebedys 1954: 12–125). Daukanto šiaurės žemaičiuose surinktos dainos parengtos pagal išlikusius rankraščius, o Stanevičiaus iš pietų žemaičių raseiniškių ploto užrašytų dainų rankraščių neaptikta. Stanevičius paskelbė kruopščiai atrinktas, jo supratimu, gražiausias ir vertingiausias dainas, o dainų tekstus, manoma, perteikė tiksliai.

Pranešime siekiama aptarti: 1) deminutyvinių ir nedeminutyvinių formų pavartojimų dažnį (ang. *token frequency*); 2) deminutyviškai ir nedeminutyviškai bei abiem būdais vartojamų leksemų santykį; 3) formų su interdialektinėmis ir dialektinėmis (lietuvių tarmių vakarų arealo) deminutyvų priesagomis pavartojimų dažnį. Šių šaltinių deminutyvų tyrimo rezultatai lyginami su Liudviko Rėzos 1825 m. dainų rinkinio (RD) deminutyvų tyrimo rezultatais (plg. Ambrazas 2000: 88 t.; Stundžia 2025). Visi rinkiniai yra to paties laikotarpio – 19 a. pirmosios pusės – ir to paties tarminio vakarų arealo.

Abiejuose šaltiniuose, kaip ir RD, dažniausia žodžių klasė yra daiktavardis. Didžiąją dalį (D daugiau nei 2/3, o StnD – beveik 4/5) daiktavardžio formų pavartojimų sudaro deminutyvinės (melioratyvinės) formos, kurių pavartojimų dažnis yra panašus ir RD. Lyginant deminutyviškai ir nedeminutyviškai pavartotų leksemų dažnį, taip pat konstatuotas panašus pirmųjų vyravimas, ypač ryškus StnD rinkinyje, kur beveik 2/3 leksemų vartojamos tik deminutyviškai, ir dažniausiai tai dariausios interdialektinės priesagos *-el-* vediniai, pvz.: *bern-el-is ! bernas, gromat-el-ė ! gromata, pentin-el-is ! pentinas*. Galbūt labai didelį StnD tik deminutyviškai vartojamų daiktavardžių dažnį lėmė tekstų atranka, paremta estetiniais kriterijais, nes neatrinktuose D tekstuose tokių daiktavardžių dažnis penktadaliu mažesnis ir koreliuoja su RD tik deminutyviškai vartojamų leksemų dažniu.

Abiejuose šaltiniuose dominuoja deminutyvinės formos su interdialektinėmis priesagomis, beveik išimtinai „eksplloatuojant“ prototipinę priesagą *-el-* (StnD apie 84 proc., D apie 90 proc. visų deminutyvinių formų pavartojimų). Formų su dialektinėmis priesagomis (pvz., *-al-*, *-yt-*, *-uš-*, *-už-*) pavartojimų dažniai yra kuklūs, skaičiuojami vienu kitu procentu arba procento dalimis. Šiuo atžvilgiu tiriami šaltiniai iš esmės skiriasi nuo RD rinkinio, kur deminutyvinių daiktavardžių formų su dialektinėmis ir interdialektinėmis priesagomis pavartojimai beveik sudaro pusiausvyrą (interdialektinių ir dialektinių elementų sambūvis apskritai būdingas liaudies dainoms, žr. Aleksynas 1971: 273 ir lit.). Kiek D, StnD ir RD deminutyvų vartojimo ypatumus lemia vakarų arealo šnektų skirtumai ir kitos priežastys, parodytų tolimesni tyrimai.

Šaltiniai

- Jurgutis, Vytautas, Kazlauskienė, Bronė (red.) 1983. *Simonas Daukantas. Žemaičių tautosaka. 1. Dainos*. Vilnius: Vaga.
- Lebedys, Jurgis (red.) 1954. *Simonas Stanevičius. Dainos žemaičių*. Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla.

Rinktinė literatūra

- Aleksynas, Kostas 1971. Lietuvių liaudies dainų kalbinės stilistinės ypatybės, *Literatūra ir kalba* 11: 7–300.
- Stundžia, Bonifacas 2025. Deminutyvai Liudviko Rėzos dainų rinkinyje (1825) ir jo rankraštiniam archyve (spausdinama).
- Ambrazas, Saulius 2000. *Daiktavardžių darybos raida. T. 2. Lietuvių kalbos vardažodiniai vediniai*. Vilnius: MELI.

GIEDRIUS SUBAČIUS

University of Illinois Chicago
Lietuvos istorijos institutas
subacius@uic.edu

Ketvirtosios Simono Daukanto (1793–1864) istorijos rankraščio „Pasakojimas apie veikalus lietuvių tautos senovėje“ ortografija ir genezė

Simonas Daukantas dažnai modifikavo savo ortografiją, ryškių jos keitimo pėdsakų esama ir paskutiniame, ketvirtajame Daukanto istorijos veikale „Pasakojimas apie veikalus lietuvių tautos senovėje“ (toliau – P) (autentiškas Daukanto autografas išlikęs tik pirmosios veikalo pusės [Vilniaus universiteto biblioteka: f. 1 – F 171], o antrosios pusės tepažįstamas iš nuorašų).

Bent 6 ortografijos ypatybes Daukantas modifikavo tam tikrose P rankraščio atkarpose. Galima rekonstruoti tokią santykinę jų keitimo eilę: 1) praet. 3: <-jo> → <-ja>; 2) iness. sg. f.: <-j'> → <-ie>; taip pat galbūt miesto pavadinimo „Ryga“: <Ring-> → <Rig-> bei instr. sg. f. (iness. sg. m.) <-ī> → <-i>; 3) [a] kamienuose: <a> → <an>; 4) šalies pavadinimo „Lietuva“: <Lietuw-> → <Letuw->.

Jų išsidėstymas leido nustatyti, kad dabartinis P autografo tekstas rašytas nuo seniausios iki naujausios atkarpos taip: (1) p. 81–144, (2) p. 179–362, (3) p. 13–80, (4) p. 145–178, (5) p. 1–12. Akivaizdu, kad dalis (3) atkarpės bei (4) ir (5) Daukanto įterptos (redaguotos) vėliau, kada didžiuma P teksto jau buvo parašyta.

Tradiciškai laikoma, kad P Daukantas parašė 1850 m. (Saulius Pivoras, „Visuotinė Lietuvos enciklopedija“ ir kt.), nes tuos metus pats autorius užrašė antraštiniame puslapyje. Tačiau Daukantas dar bent trijų kitų savo darbų datas irgi buvo paankstinęs. Roma Bončkutė yra maniusi, kad „Pasakojimą“ S. Daukantas turbūt užbaigė 1850 m., tačiau, M. Valančiaus raginamas, jį porą kartų redagavo – apie 1854 m. ir apie 1857 m.“

Grafochronologinė rašybos analizė leido nustatyti, kad buvo du tikėtiniausi rankraščio P atsiradimo etapai: 1) 1855–1859 m. ir 2) 1859 m. ar vėliau. Tad didžiumą savo P autografo (atkarpas (1), (2) ir bent dalį (3)) Daukantas rašė ne Varniuose (kur gyveno 1850–1855 m.), bet Svirlaukyje, Kurše (1855–1859 m.), o vėliausios (4) ir (5) atkarpos įterptos dar vėliau, Daukantui gyvenant Kalnėnuose (1859–1861 m.) ar Papilėje (1861–1864 m.).

Buvo žinoma esant Motiejaus Valančiaus rankos ženklų Daukanto P autografe. Bončkutė manė, kad „po M. Valančiaus pastabų, prie P rankraščio [Daukanto] grįžta bent porą kartų“. Tačiau dabar paaiškėjo, kad Valančiaus pastabos, keitimai, kelių lapų iškirpimai vėlesni, daryti tik po Daukanto 1864 m. mirties. Ir Daukanto 1976 m. „Raštų“ antrajame tome paskelbtas „Pasakojimas“ yra ne pagal Daukanto valią, o pagal Valančiaus redagavimą. Antroji dalis, taip pat suformuota Valančiaus, buvo perrašyta Kaune, Žemaičių vyskupijos aplinkoje (nuorašas saugomas Lietuvių literatūros ir tautosakos institute f. 1 – SD 4), ir panaudota leidžiant 1976 m. Daukanto „Raštus“. Kol kas neturime išleistos paties Daukanto suformuotos šio veikalo redakcijos. Daukanto redakciją reikėtų rengti pirmiausia iš P autografo atmetus Valančiaus redagavimus ir antrąją teksto pusę iš kito, Daukanto tekstui artimesnio nuorašo, saugomo Lietuvių literatūros ir tautosakos institute (f. 1 – SD 3).

INGUNA TEILĀNE

Daugavpils Universitāte
inguna.teilane@du.lv

Biškopības leksika dažos leksikogrāfiskajos avotos

Referāta mērķis – sniegt apkopojumu materiālu par latviešu valodas vārdnīcās sastopamajiem dravniecības nosaukumiem.

Dravniecība Latvijā ir tradicionāla nodarbošanās ar senu vēsturi un tradīcijām. Medum tautas uzturā gadu simtiem ir bijusi nozīmīga vieta. Medum un vaskam bija augsta vērtība, to izmantoja maiņas tirdzniecībā. Latvieši medu un vasku ir apdziedājuši tautasdziesmās – tā Kr. Barona „Latvju dainās” vārds medus un vasks ir sastopams vairāk kā 500 dziesmās, bet tā čaklā vācēja bite apmēram 300 dziesmās. Medus lomu, ar to saistītās tradīcijas un paražas atklāj arī Pētera Šmita apkopotie „Latviešu tautas ticējumi”.

Pirmā grāmata par biškopību latviešu valodā iznāca 1803. gadā, un tā bija „Bišu grāmatiņa jeb īsa un skaidra pamācīšana no bitēm un bišu kopšanas visiem biteniekiem Kurzemē un Vidzemē par labu, sarakstīta no Krišjāņa Fridriha Launica, Grobiņas draudzes jaunākā mācītāja.” Grāmatas autors sava darba ievadā norāda, ka tas nav oriģināldarbs, tas patiesībā ir kādas vācu biškopības grāmatas tulkojums. Tomēr pētījumu, kuros būtu aplūkoti ar dravniecību saistītie jēdzieni resp. nosaukumi latviešu valodā lingvistiskā skatījumā, ir visai maz.

Latviešu valodniecībā pieņemts, ka kādas tematiskās grupas nosaukumus lielākoties analizē kādā vienā noteiktā apakšsistēmā, parasti izloksnēs vai literārajā valodā, reizēm arī sarunvalodā (kā valodas mutvārdu formā). Šis princips arī ievērots referātā – kā dravniecības nosaukumu avotu izvēloties latviešu valodas vārdnīcas.

Latviešu valodas skaidrojošās vārdnīcas pilda arī vēsturiskās vārdnīcas funkcijas, resp., sniedz ziņas par katra konkrētā vārda iespējamo iekļaušanās laiku latviešu valodas sistēmā. Apzinot vārdnīcās fiksēto materiālu, ir iespējams:

- 1) noskaidrot kāda vārda eksistenci valodā (jāpiebilst, ka reģistrējums vārdnīcā sniedz samērā objektīvu informāciju par vārda šaurāku vai plašāku lietojumu valodā, taču tas ka vārds nav iekļauts vārdnīcā, vēl neliecina par tā nepazīšanu vai nelietošanu);
- 2) noteikt iespējamās aizgūšanas ceļus vai nominācijas un izplatīšanās principus.

Lai iegūtu objektīvu priekšstatu par dravniecības nosaukumiem latviešu valodā, nepieciešams iepazīties ar dažāda senuma un dažāda tipa vārdnīcām; īpaši vērtīga šai ziņā ir K. Mīlenbaha un J. Endzelīna „Latviešu valodas vārdnīca” ar papildinājumiem, kurā iekļauts ļoti liels valodas, tostarp dravniecības nosaukumu, materiāls.

Dravniecības nosaukumu apskata struktūras pamatā ir tematisks šķirklju kārtojums. Šķirkli veido vārds un/ vai vārdu savienojumi, kuru neatkarīgais komponents ir šķirklja vārds.

Referātā aplūkoti tie dravniecības nosaukumi, kas ir vispārlietojamās leksikas sastāvdaļa. Par vienīgo objektīvo kritēriju piederībai pie vispārlietojamās leksikas izvēlēts fiksējums „Latviešu literārās valodas vārdnīcā” un „Mūsdienu latviešu valodas vārdnīcā” neatkarīgi no tā, vai vārdam piemīt tikai denotatīvais, vai arī konotatīvais nozīmes komponents.

Dravniecības nosaukumi apkopoti sešās tematiskās apakšgrupās: personu un nozares nosaukumi; biškopības produkti; biškopības inventārs; bišu saime; bišu slimības.

Gandrīz visi šie nosaukumi ir biškopības termini, un lielākoties to nozīmju skaidrojumi sakrīt ar biškopības rokasgrāmatās lietoto terminu skaidrojumu, piemēram, peru pienenš, biškopis, kandijs, nozematoze u.c., kā arī dažiem vārdiem ir cits skaidrojums (novecojis), piemēram, dore (medus telpas iekšējā daļa, bet vārdnīcās tikai – kā dobums, turklāt norāžu uz piederību biškopības nozarei ir visai maz.

Novecojušām parādībām nav norādīts vēsturiskais mainīgums, piemēram, nosaukumam *dzeinis* (tas ir novecojis).

FELIX THIES

Humboldt-Universität zu Berlin
felix.thies@hu-berlin.de

MARKUS FALK

Humboldt-Universität zu Berlin
markus.falk.1@hu-berlin.de

Kelios lietuviškos 17 a. maldos ir jų šaltinių klausimai

Pranešime diskutuojami trijų lietuviškų maldų (arba maldų rinkinių) šaltiniai:

- (1) Prūsijos istorikas Kristupas Hartknochas (vok. Christoph Hartknoch) savo veikaluose *Disertacijos* (lot. *Dissertationes*, 1679 m.) bei *Senoji ir Naujoji Prūsija* (vok. *Alt- und Neues Preußen*, 1684 m.) pateikia lietuvių kalbos pavyzdžius, tarp jų – *Tėve mūsų* ir *Tikėjimo išpažinimą*, kuriuos cituoja iš savo studento Volfgango Kristupo Netelhorsto disertacijos. Netelhorsto tekstai labai panašūs į tekstus iš 1670 m. Karaliaučiuje spausdinto katekizmo, nors autorius vietomis pakeičia žodžių tvarką, kad priartintų prie maldų senąją graikų kalbą, su kuria norėtų palyginti. Prūsų kalbos maldas, kurias paėmė iš III katekizmo, Netelhorstas pakeičia tuo pačiu būdu.
- (2) Rankraštinis žemaičių tarmės liturginių tekstų rinkinys iš Varnių, kurį paskelbė Z. Zinkevičius 1974 m.: dauguma maldų šiame rinkinyje imta iš Jurgio Kasakauskio maldyno-giesmyno *Rožančius* (1681 m.), kiti teksto skyriai – iš Petro Kanizijaus (lot. Canisius) katekizmo *Institutiones*. Rinkinį galima datuoti tarp 1681 m. ir 1705 m.
- (3) Vilniaus B. Vileto *Enchiridiono* egzemplioriuje (VUB L_R 1386) įrašyta rankraštinė išpažinties malda (*PowŹedna Spawiednes*). Pirmą kartą ją paskelbė A. Augstkalnis 1933 m., spėdamas, kad buvo versta iš lenkų kalbos. Malda išversta iš Martyno Kromerio (lk. *Marcin Kromer*, lot. *Martinus Cromerus*, 1512–1589) 1574 m. *agendos* (arba vieno iš gausių jos perspausdinimų). Vėliau paliudyti du trumpesni šios maldos variantai, vienas – 1605 m. anoniminiame katekizme, kitas – 3-ame J. Jaknavičiaus *Evangelijų* leidime ir Kasakauskio *Rožančiuje*. Abu variantai nėra išversti iš kitos kalbos, bet nepriklausomai vienas nuo kito sutrumpinti iš ilgesnio teksto.

Literatūra

Augstkalns, Alvis 1933: „Jauns vecleišu teksts“, <i>Archivum Philologicum</i> 4, 108–122.	Zinkevičius, Zigmas 2000: <i>Lietuvių Poteriai. Kalbos mokslo studija</i> . Vilnius: MELI.
Falk, Markus & Felix Thies 2024: „Die christlichen Grundgebete im Altlitauischen. II. Das Apostolische Credo“, <i>Archivum Lithuanicum</i> 26, 75–136.	Zinkevičius, Zigmas 1974: „Reikšmingas žemaitiškas rankraštinis tekstas“, <i>Lietuvių kalbotyros klausimai</i> 15, 171–193.
Thies, Felix & Markus Falk 2024: „Zur Geschichte der Beichtgebete im Altlitauischen (16. und 17. Jh.)“, <i>Baltu Filologija</i> 33(2), 81–112.	

BIRUTĒ TRIŠKAITĒ

Lietuvių kalbos institutas
birute.triskaite@lki.lt

**Pilypo Ruigio giesmės oficialiajame evangelikų
liuteronų giesmyne: nuo *Iß naujo pérweizdėtos ir pagėrintos*
*Giesmû-Knygos (1732) link XXI amžiaus***

Prūsijos Lietuvos kunigas Pilypas Ruigys (Philipp Ruhig, 1675–1749) lietuvių raštijos istorijoje žinomas ne tik kaip kalbinių veikalų autorius ar sumanytojas, bet ir kaip religinių tekstų – Biblijos, postilės ir giesmių – vertėjas. Šių tekstų vertimais Ruigys svariai prisidėjo įgyvendinant Karaliaučiaus universiteto teologijos profesoriaus, vyriausiojo rūmų pamokslininko, Prūsijos generalinio superintendente Jono Jokūbo Kvanto (Johann Jacob Quandt, 1686–1772) lietuviškų knygų leidimo projektą, kuriame dalyvavo ir daugiau Prūsijos Lietuvos kunigų. Pranešime aptariamas Ruigio indėlis į Įsrities vyskupo Jono Berento (Johann Behrendt, 1667–1737) sudaryto giesmių rinkinio *Iß naujo pérweizdėtos ir pagėrintos Giesmû-Knygos* (Karaliaučius, ¹1732, ²1735 ir kt.), arba vadinamojo Kvanto-Berento giesmyno, repertuarą. Taip pat analizuojama Ruigio išverstų ir sukurtų giesmių recepcija vėlesnėse oficialiojo evangelikų liuteronų giesmyno redakcijose bei leidimuose telkiant dėmesį į du aspektus: 1) kiek jų publikuota; 2) koks jų redagavimo pobūdis.

NIJOLĒ TUOMIENĒ

Lietuvių kalbos institutas
nijole.tuomienne@lki.lt

Lietuvių kalbos traukimosi mechanizmas prarandant vartojimo funkcijas

Didžiulio baltų ir slavų paribio, kur vyko ilgai trukęs taikus dominavusios lietuvių kalbos keitimas baltarusių kalba, tyrimas fokusuojamas į neseniai išnykusias ar tebenykstančias 4-as lietuviškas salas Baltarusijoje Varanavo r. Hipotezę dėl pagrindinės kalbų kaitos priežasties – funkcijų persikirstymo vartojimo srityse – siekiama įrodyti rekonstruojant penkias sociolingvistines kalbų vartojimo situacijų schemas.

Tyrimas grindžiamas duomenimis iš 4-ių kompaktiškų lietuvių kalbos salų: Varanavo (LKA 806), Nočios (LKA 807), Rodūnios (LKA 808) ir Peleos (LKA 809). Sociolingvistinė ir kalbinė medžiaga rinkta nuo 1991 iki 2017 m. pildant „Lietuvių kalbos tarmių ir jų sąveikos tyrimo programos. Sociolingvistikos“ anketą. Tyrimo laikotarpiu dauguma šių punktų gyventojų lietuvių kalbos aktyviai nebevartojo: arba jos nemokėjo, arba buvo primiršę (lietuviškai kalbėjo vaikystėje). Tačiau atskirose tirtų salų gyvenvietėse buvo rasta nuo 3 iki 12 vyresnių žmonių, kurie vis dar laisvai kalbėjo tradicine pietų aukštaičių tarme.

Ekspedicijų metu buvo nustatytas galimas, bet ne visuotinis, net keturių kalbų – lietuvių, baltarusių, lenkų ir rusų – vartojimas. Ištyrus šių kalbų teritorinį funkcijų pasiskirstymą, buvo išskirtos dvi lietuvių kalbos zonos: 1) pagrindinė ir 2) gretutinė.

Teritorijos, kurioms tyrimo laikotarpiu buvo nustatytas gana aukštas lietuvių kalbos išsaugojimo laipsnis, sudarė pagrindinę lietuvių kalbos zoną. Informantų prisiminimai liudija, kad XX a. pradžioje beveik visiems šios zonos gyventojams lietuvių kalba buvo pagrindinė (pirmoji) bendravimo kalba.

Vietovės, kurių gyventojai lietuviškai kalbėjo tik vaikystėje ir jau apie 40 metų vartojo vietines slavų kalbas, buvo priskirtos gretinei lietuvių kalbos zonai. Ten lietuvių kalbos tradicija neturėjo visuomenės palaikymo ir buvo puoselėjama tik siaurame giminių ir pažįstamų rate. Tačiau šios zonos gyventojai lietuvių kalbos nebuvo pamiršę: suprato tyrėjų klausimus ir galėjo į juos atsakyti trumpais sakiniais, lietuviškai įvardijo objektus ir reiškinius.

Toks dviejų kalbų – lietuvių ir baltarusių – funkcijų buitiniu lygmeniu pasiskirstymas tiriamajame areale buvo gana stabilus XX a. pradžioje, tačiau vėliau suintensyvėjo ir kitokie kalbų kaitos procesai.

Kaip trečioji kalba, reikšmingą vaidmenį atliko lenkų kalba. Jos paplitimas visose tirtose salose buvo dvejo-pas. Visų pirma, tai buvo visuotinė-proginė religinių apeigų ir tikėjimo kalba, tačiau žmonės šios kalbos nevartojo kasdieniame gyvenime. Kitas lenkų kalbos plitimo šaltinis buvo dvarai. Ten lenkų kalba plito teritorinio židinio principu, todėl kaimuose, esančiuose arčiau dvarų, lenkų kalba pradėta vartoti kartu su lietuvių kalba arba vietoj jos.

Ketvirtoji tiriamojo regiono kalba – rusų – radosi tik sovietmečiu, bet sparti funkcinė jos plėtra padarė ženklų įtaką tiek nuo seno tame regione egzistavusios lietuvių-baltarusių dvikalbystės, tiek vėlesnės lietuvių-baltarusių-lenkų trikalbystės raidai.

Apibendrinant pačių gyventojų žodinį vertinimą, galima pastebėti, kad jų nurodyti vietinių kalbų tipai gana tiksliai koreliavo su šių kalbų funkcinio krūvio charakteristikomis ir paplitimo laipsniu. Lietuvių kalbą – mažiausiai paplitusią ir menkai funkciškai apkrautą – dauguma tirtųjų salų gyventojų vertino gana neigiamai (neįžvelgė jos prestižo). Lenkų kalba vertybių hierarchijoje pretendavo į prestižiškiausios kalbos poziciją, tačiau iš tikrųjų tokį žodinį jos vertinimą akivaizdžiai menkino funkcinis požiūris: siauras jos vartojimas (religinės apeigos) ir santykinai nedidelė teritorinė visuotinė vartoseną. Tokiu būdu baltarusių tarmė „po prostu“ tapo labiausiai paplitusia ir funkciškai apkrauta kalba. Būdama emociškai neutrali, ši baltarusių tarmė nesukėlė priešiško, todėl užėmė stipriausią poziciją prestižinėje vertinimo sistemoje.

Lietuvių kalbos funkcijų praradimas Baltarusijoje ir nuolatinis jos prestižo mažėjimas tapo pagrindine priežastimi, lėmusia lietuvių kalbos pasitraukimą iš aktyvios vartosenos.

JOLANTA VASKELIENĒ

VU Šiaulių akademija
jolanta.vaskeliene@sa.vu.lt

Naujadarai – asmenų pavadinimai

Lietuvių kalbos didžiąją leksikos dalį sudaro ne pirminiai žodžiai, o dariniai – kuriuo nors darybos būdu padaryti žodžiai. Paprastai lietuvių kalboje skiriami keturi pagrindiniai morfologinės žodžių darybos būdai: prefiksacija, sufiksacija, paradigmacija, kompozicija, taip pat mišrusis darybos būdas (Keinys 1999, 22–23; Urbutis 2009, 333–342; Vaskelienė 2024, 330–336). Tie patys žodžių darybos būdai būdingi ir naujadarams. Naujadarais tyrime laikomi į atraminius žodynus – BLKŽ (ar jo antraštiną), DLKŽ, LKŽe, LKŽPK ir TŽŽ – neįtraukti dariniai. Daiktavardžių naujadarais pavadinami patys įvairiausi negyvi ir gyvi daiktai (Paulauskienė 1994, 61), iš pastarųjų nemažą grupę sudaro asmenų pavadinimai. Jie ir pasirinkti tyrimo objektu. Pranešime kalbama apie asmenis pavadinančių naujadarų, rastų lietuvių autorių tekstuose, darybą, semantiką ir vartosenos ypatumus. (Tyrimui remiamasi empirine medžiaga, kaupiama pagal 2025–2027 m. vykdomą projektą „Lietuvių autorių naujadarai: daryba, semantika, vartoseną“ (Nr. K-2/2025), projektą remia Valstybinė lietuvių kalbos komisija.)

Tyrimas atskleidė, kad didžiausią asmenų pavadinimų naujadarų grupę sudaro dūriniai. Jie priklauso įvairiems darybos tipams, bet daugiausia dūrinių padaryta iš būdvardžio ir daiktavardžio (*bendrakartis*, -ė, *dailiablauzdis*, -ė, *mėlynšvarkis*, -ė, *skystagarbanis*, -ė, *smulkiažmogis*, *šlykštbernis*), iš dviejų daiktavardžių (*demonveidis*, -ė, *mėšlaveidis*, -ė, *karpanosis*, -ė, *ožkamergė*, *velniažmogis*, *žmogžvėris*) bei daiktavardžio ir veiksmazodžio (*mirčbaigys*, *paukščiadirbys*, -ė, *sielačiulpys*, -ė, *žmogšaudys*, -ė). Iš darybos kategorijų dominuoja veikėjų ir veiksmazodinės ypatybės turėtojų pavadinimai. Čia didžiausias grupes sudaro priesagų -tojas, -a ir -ėlis, -ė vediniai (*nuplėšinėtojas*, -a, *replikuotojas*, -a, *žibuokliautojas*, -a; *apkemžėlis*, -ė, *nusigrėžėlis*, -ė, *persikraustėlis*, -ė). Iš vardažodinės ypatybės turėtojų pavadinimų daugiausia priesagos -ininkas, -ė vedinių (*freskininkas*, -ė, *erlickininkas*, -ė, *okudžavininkas*, -ė). Neretai asmenys pavadinami pagal kilimo bei gyvenamąją vietą, dažniausiai tai priesagos -ietis, -ė vediniai (*ladakietis*, -ė, *žvėrynietis*, -ė). Pranešime kalbama ir apie įvairių kitų darybos tipų naujadarus, pavadinančius asmenis, pvz.: *bukuolis*, -ė, *kresnuolis*, -ė; *smerekikas*, -ė, *žvengikas*, -ė; *donbasiškis*, -ė, *šaukliškis*, -ė; *skurena*; *madišius*, -ė; *seimūnienė*; *plaštakius*; *virpiašnervis*, -ė, *atkištažandis*, -ė; *bendragyventinis*, -ė, taip pat ir apie nelietuviškus dėmenis turinčius asmenų pavadinimus, vadinamuosius koreliacinius darinius (Vaskelienė 2024, 366–370), pvz.: *ekslyrikas*, -ė, *ekssaugumietis*, -ė; *angelologas*, -ė; *pseudoišminčius*, -ė, *pseudorašytojas*, -a; *kvazibakalauras*, -ė.

Dėmesys kreipiamas į naujadarų pamatinius žodžius: dažniausiai naujadarai daromi iš realių (į žodynus įtrauktų) pamatinių žodžių, bet yra ir tokių, kurie padaryti iš potencinių pamatinių žodžių, t. y. naujažodžių, pvz., *neištikimautojas*, -a : **neištikimauti* : *neištikimas*, -a. Naujadarų darybos pamatu eina tiek stilistiškai neutralūs pamatiniai žodžiai, tiek ir stilistiškai žymėti (vulgarizmai, menkinamąją reikšmę turintys žodžiai ir pan.), pvz.: *apsišikėlis*, -ė, *nuokruša*, *bekiaušis*, *plačiašiknis*, -ė. Kai kurių asmenų pavadinimų neigiama konotacija atsiskleidžia kontekste.

Kalbama ir apie naujadarų vartosenos ypatumus bei jų funkcijas tekste. Parodoma, kad kai kurie asmenis pavadinantys naujadarai vartojami kaip realių darinių bendrašakniai sinonimai, pvz., naujadaras *snargliūnas*, -ė laikytinas realių (į žodynus įtrauktų) bendrašaknių darinių *snarglius*, -ė, *snargla*, *snargliūzas*, *snargliuva* sinonimu (apie darybinius sinonimus žr. Vaskelienė 2013; 2024, 371–379). Atskleidžiamas naujadarų kaip kohezijos priemonės vaidmuo tekste.

Šaltiniai ir literatūra

- BLKŽ – Liutkevičienė, D. (vyr. red.). *Bendrinės lietuvių kalbos žodynas*. Prieiga <https://ekalba.lt/bendrines-lietuviu-kalbos-zodynas/>
- DLKŽ – Keinys, S. (red.). *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*. 8-as patais. ir papild. leid. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, elektroninis variantas, 2021. Prieiga <https://ekalba.lt/dabartines-lietuviu-kalbos-zodynas/>
- Keinys, S. (1999). *Bendrinės lietuvių kalbos žodžių daryba*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
- LKG – Ulvydas K. (red.). (1965). *Lietuvių kalbos gramatika I*. Vilnius: Mintis.
- Keinys, S. (1999). *Bendrinės lietuvių kalbos žodžių daryba*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
- LKŽ – *Lietuvių kalbos žodynas* (t. I–XX, 1941–2002), elektroninis variantas. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2005 (atnaujinta versija, 2018). Prieiga <https://ekalba.lt/lietuviu-kalbos-zodynas/>
- LKŽPK – *Lietuvių kalbos žodyno Papildymų kartoteka*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2015. Prieiga <https://ekalba.lt/lkz-papildymu-kartoteka/>
- Paulauskienė, A. (1994). *Lietuvių kalbos morfologija*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
- TŽŽ – *Tarptautinių žodžių žodynas*. (2013). Vilnius: Alma littera.
- Urbutis, V. (2009). *Žodžių darybos teorija*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- Vaskelienė, J. (2013). Darybinių sinonimų, darybinių variantų ir paronimų panašumai bei skirtumai. *Žmogus ir žodis*, 15(1), 206–214.
- Vaskelienė, J. Žodžių daryba (2024). In Balčiūnienė, A., Drukteinis, A., Kazlauskaitė, R., Vaskelienė, J. *Praktinė bendrinės lietuvių kalbos gramatika*. Vilnius: VU leidykla, 310–487.

LAURA VILKAITĖ-LOZDIENĖ

Vilniaus universitetas
laura.vilkaite@flf.vu.lt

JUSTINA BRUŽAITĖ-LISECKIENĖ

Vilniaus universitetas
justina.bruzaite-liseckiene@flf.vu.lt

Passive constructions in the Lithuanian language: Are they more difficult to understand than their active counterparts?

There is a common belief that passive constructions are more difficult to process (and understand) than active ones. From the theoretical perspective, this could be explained from different standpoints, for instance, proponents of usage-based or frequentist approaches would claim that passive constructions are less frequent and therefore more complex to process. At the same time, generativists would argue that passive constructions require a movement operation and thus are more complicated for the parser to decode (see Paolazzi et al., 2019 for a more detailed discussion). However, the empirical data calls these claims into question. Some studies have suggested that passives are indeed read faster than active constructions (Paolazzi et al., 2019), while others indicate that passives are hard to interpret only if you are a lower-achieving language user and have less experience with them (Dąbrowska & Street, 2006; Street & Dąbrowska, 2010).

The present study sets out to explore whether passive constructions are read more slowly than active ones in yet another language, Lithuanian, where this question has been unexplored so far. It includes two groups of readers: young and older adult native speakers of Lithuanian, to see whether lifelong experience with language contributes to the understanding of passive constructions.

Methodology

A self-paced reading experiment was designed to study the processing of target constructions while reading. Following a between-subjects design, the participants read one of the two versions of nine short stories, containing either passive constructions or their active counterparts. The target constructions included both *basic passives* (*subjectful agentless passives*, $n = 22$ constructions) and *impersonal passives* (*subjectless agentless passives*, $n = 10$ constructions), following the classification by Nau et al. (2020). After the reading task, participants also completed a questionnaire where they were prompted to choose between alternative sentences, either in passive or active voice. They were encouraged to comment on their choices orally.

40 young (18 to 35-year-olds) and 30 older (65+) native speakers of Lithuanian participated in the study. Their reading habits and working memory capacity were also measured for the analysis.

Results and discussion

The reading experiment's results will be analysed statistically using linear mixed effects models, while the participants' comments will be analysed using qualitative content analysis.

The findings will provide insights into how readers with different linguistic experiences behave when reading passive construction and their preferences for passive versus active voice in reading. The results will be interpreted in light of the usage-based theory.

References

- Dąbrowska, E., & Street, J. (2006). Individual differences in language attainment: Comprehension of passive sentences by native and non-native English speakers. *Language Sciences*, 28(6), 604–615.
- Nau, N., Spraunienė, B., & Žeimantienė, V. (2020). The passive family in Baltic. *Baltic Linguistics*, 11, 27–128.
- Paolazzi, C. L., Grillo, N., Alexiadou, A., & Santi, A. (2019). Passives are not hard to interpret but hard to remember: Evidence from online and offline studies. *Language, Cognition and Neuroscience*, 34(8), 991–1015. <https://doi.org/10.1080/23273798.2019.1602733>.
- Street, J. A., & Dąbrowska, E. (2010). More individual differences in language attainment: How much do adult native speakers of English know about passives and quantifiers? *Lingua*, 120(8), 2080–2094.

LORETA VILKIENĒ

Vilniaus universitetas
loreta.vilkiene@flf.vu.lt

Kalbos darbo aplinkoje

2020–2021 m. Vilniaus universiteto Lituanistinių studijų katedros tyrėjos vykdė sociolingvistinį projektą *Lietuvos gyventojų kalbinės nuostatos ir kalbinis elgesys* (plačiau žr. Ramonienė 2022). Šį projektą rėmė Valstybinė lietuvių kalbos komisija, jam vadovavo Inga Hilbig. Vykdamas projektą socialinių tyrimų įmonės NORSTAT internetu buvo atlikta reprezentatyvi kiekybinė Lietuvos gyventojų apklausa. Be to, duomenys rinkti ir kokybiniais pusiau struktūruotais interviu. Tačiau šiame pranešime dėmesys sutelkiamas tik į kiekybinės apklausos dalyvių atsakymus į vieną iš kompleksinių klausimų: Kokias kalbas Jūs bent kartais vartojate darbe? Detaliau buvo teirautasi apie sakytinę bei rašytinę komunikaciją, skirtingus jos dalyvius: bendradarbius, klientus, vadovus. Į klausimą internetu atsakė 1003 respondentai, kurių amžius 18–74 m. ir kurie gyvena įvairiose Lietuvos vietose. Pabrėžtina, kad šie duomenys dar nebuvo niekur skelbti ar plačiau aptarti. Tad pranešime keliamas tikslas atsakyti į tokius klausimus: kurios kalbos ir koku mastu vykdant tyrimą buvo vartojamos Lietuvoje darbo aplinkoje; su keliomis kalbomis iš viso susiduriama darbe; kokiose komunikacinėse situacijose prireikia įvairių kalbų. Taip pat pateikiama statistika, koks skirtingo išsilavinimo respondentų poreikis vartoti įvairias kalbas darbo vietoje, analizuojama, kaip kalbų vartojimas darbe susijęs su respondentų gyvenamąja vieta (miestu, miesteliu ar kaimu) ir gimtąja kalba.

Sociolingvistinės apklausos periodiškai vykdomos ir Latvijoje (žr. Lauze 2017; Kļava, Vītola 2022). O 2022 m. publikuotoje sociolingvistinėje studijoje Gunta Kļava ir Kerttu Rozenvalde (2022: 106–132), atlikusios kiekybinį tyrimą, pateikia išsamią informaciją apie kalbų vartojimą ir poreikius Latvijos darbo rinkoje. Duomenys analizuojami įvairiais pjūviais: skirtingų amžiaus grupių, įvairių gyvenamųjų vietų ir pan. Taigi Latvijos tyrėjų aptariamas panašus laikotarpis, kuris dėmesio centre buvo ir vykdant minėtą sociolingvistinį projektą Lietuvoje. Tačiau pabrėžtina, kad Latvijoje vykdytos apklausos klausimai nebuvo identiški tiems, kurie buvo įtraukti į Lietuvoje vykdyto tyrimo klausimyną. Tačiau kai kurios tendencijos gali būti palygintos. Tai ir daroma šiame pranešime. O tai leidžia atskleisti kalbų vartojimo Lietuvos bei Latvijos darbo rinkoje tam tikrų tendencijų panašumus ir skirtumus.

Gali kilti abejonių, ar pranešime aptariami duomenys vis dar aktualūs, nes Rusijos invazija į Ukrainą 2022 m. ir pabėgėlių banga į Baltijos šalis galėjo pakoreguoti kalbų situaciją darbo rinkoje. Pranešimo autorė tai puikiai supranta. Tačiau didesnio masto naujų apklausų duomenų kol kas nėra. Pranešime aptariama 2020 m. Lietuvoje vyravusi tendencija, kuri kai kuriais atžvilgiais per 5 metus gali būti ir nepakitusi arba pakitusi nežymiai, pvz., lietuvių, anglų kalbų atveju. Be to, pranešime aptariami duomenys gali tapti atskaitos tašku tolesniems tyrimams. Taip pat aktualus ir Lietuvos bei Latvijos tikslinės sociolingvistinės situacijos palyginimas, leidžiantis suvokti panašaus likimo šalių kalbinio elgesio raidos tendencijas.

Literatūra

- Kļava, G., Rozenvalde, K. (2022). Language in society: Language use in different sociolinguistic domains. In G. Kļava, I. Vītola (eds.), *Language Situation in Latvia: 2016–2020. A sociolinguistic study* (pp. 90–157). Riga: LVA.
- Kļava, G., Vītola, I. (eds.) (2022). *Language Situation in Latvia: 2016–2020. A sociolinguistic study*. Riga: LVA.
- Lauze, L. (ed.) (2017). *The Language Situation in Latvia: 2010–2015. A sociolinguistic study*. Riga: LVA.
- Ramonienė, M. (moksl. red.) (2022). *Sociolingvistinė Lietuvos panorama. Gyventojų kalbinės nuostatos ir kalbinis elgesys*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.

RÉMY VIREDAZ

remy.viredaz@bluewin.ch

Germanic, Slavic, and Baltic ‘thousand’ once more

One of the best-known Germanic-Baltic-Slavic isoglosses is the word for ‘thousand’.

We shall focus on explaining the formal differences, with a brief end note on the (very modest) contribution of this word to Indo-European dialectology.

Etymology

Probably an adjective **tūs(o)nt-* < **tuHs-(o)nt-* ‘big’, cf. especially Neri 2009: 8.

Germanic

Material in Ross–Berns 1992: 621, 682.

Based mainly on van Helden 1900, 1906, it will be argued that **þūsundī* may well be the source of all Gmc. forms, some influenced by ‘hundred’.

East Baltic

Lith. *tūkstantis*, Latv. *tūkstuotis* (more in Endzelīns 183, Fraenkel 1135 f.).

Must have been an IE consonant stem (hence the alternation **-ont-/*-ntī*), enlarged in Baltic to **-ant-i-*, hence the feminine gender in Old Lith., shifted again to a masculine in the standard modern language after ‘hundred’.

The *k* may be epenthetic (Stang 1966: 109) or/and analogical of the root *tuk-* ‘fat, big’ (Fraenkel 1136, Comrie 1992: 792).

The hardest nut to crack is the (East) Baltic internal cluster *-st-* instead of *-s-* of other languages.

Earlier attempts involve PIE **-sk-*, **-ts-*, or the short ordinal Lith. *tūkstas*. (References and criticism will be given.)

Our first, proud attempt was a PIE **tūst(o)nt-*, with dissimilation of the medial *t* in all branches except East Baltic. However, it has been impossible to find a plausible etymology (**tuH(-s)-sth2-(o)nt-?*).

Other attempts call on the Baltic inchoative present verbal suffix *-sta-*, of which **tū(k)-st-ant-* would have been the participle. Comrie l. c. thinks of a confusion between an older present stem **tūš-a-* and a newer stem **tū-sta-*. Smoczyński 2018: 1533 wants to start from **tūñk-sta-*.

However, among other flaws, an inchoative suffix is unjustified in a word for ‘thousand’, which is not a ‘growing’ but just a ‘big’ number.

Our own current suggestion is that the Baltic reinterpretation of inherited **tūsant-* ‘thousand’ as a participle **tū-st-ant-* rests on a hypercorrection arisen in reaction to a presumable dissimilated variant pronunciation **-sant-* of the inchoative participles in *-stant-*. This merely formal analogy would not require an inchoative or even participial interpretation of **tūstant-* ‘hundred’.

Fennic

Finnish *tuhat*, gen. *tuhannen* and its Fenno-Volgaic cognates are derived in SKES V: 1374 (1975) from an early Balt. **tūšamtē*, which is an impossible Baltic form. It will be argued that they can reflect an early Balt. **tūsantis* or **tūstantis*, and that Jakob’s suggestion of a Wanderwort of unknown origin (2024: 144 f., cf. Stang 1972: 59) is not necessary.

Slavic

OCS *tysęšti* and *tysōšti* from *-*tji*.

Final reshaped to *-*tja* in most of East and South, but to masc. *-*tjъ* in West Slavic (cf. Comrie 1992: 793).

For the dialectal distribution of *ę or *q, see Comrie 1992: 793 f., who suggests that *q is analogical of the participles – which makes **tysętji* the one original form.

The internal -s- (against RUKI) may be analogical of the inherited word for ‘hundred’ (Derksen 2015: 474); perh. **tūšintjī* → **tūčintjī*.

Old Prussian

tūsintons acc. pl.

Except for this word, the distinction is clearly preserved in Baltic languages between *-*mt-* and *-*nt-*.

Accordingly, *m* in *tūsintons* must be analogical of ‘hundred’, even though the latter is not attested in OPr.

The lack of **ī* or **j* in the ending makes Smoczyński’s view likely (2018: 1532 f.) that the OPr word is borrowed from MHG *tūsent*.

IE dialectology

We don’t know:

- whether Balt. **tūsont-*, Germ., Slav. **tūsntī* was a real G-B-S isogloss or if it extended to other dialects such as Celtic, Albanian or/and Armenian, in which the old terms (if any) have been ousted by loans;
- whether **tūs(o)nt-* is a common innovation or a common retention;
- whether the identical ending (and original feminine gender) of Latin **smī-ġ^hsl-ī* (if this is the source of *mille*) and Germ.-Slav. **tūsntī* is coincidental or constitutes another isogloss that straddles the **ġheslo-* vs. **tūs(o)nt-* divide.

References

- Comrie 1992: Bernard Comrie, “Balto-Slavonic”, in *IE* 717-833.
- Derksen 2015: Rick Derksen, *Etymological Dictionary of the Baltic Inherited Lexicon*, Leiden & Boston.
- Endzelins: Jānis Endzelīns’s *Comparative Phonology and Morphology of the Baltic Languages*, transl., The Hague & Paris, 1971.
- Fraenkel: Ernst Fraenkel, *Litauisches etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg & Göttingen, 1962–1965.
- IE: Jadranka Gvozdanović (ed.), *Indo-European Numerals*, Berlin & New York, 1992.
- Jakob 2024: Anthony Jakob, “The palaeo-Baltic substrate: a methodological exploration”, in: Santeri Junttila (ed.), *E litoribus Balticis etymologiae*, Uralica Helsingiensia 15, Helsinki 2024: 123–162.
- Neri 2009: Sergio Neri, review of Don Ringe, *From Proto-Indo-European to Proto-Germanic*, in *Kratylos* 54, 2009 : 1-25.
- Ross–Berns 1992: “Germanic”, in *IE* 555-715.
- SKES V: E. Itkonen, A. J. Joki, R. Peltola, *Suomen kielen etymologinen sanakirja*, V, Helsinki 1995.
- Smoczyński 2018: Wojciech Smoczyński, *Lithuanian Etymological Dictionary*, Berlin etc., transl.
- Stang 1966: Christian S. Stang, *Vergleichende Grammatik der Baltischen Sprachen*, Oslo (etc.).
- Stang 1972: Christian S. Stang, *Lexikalische Sonderübereinstimmungen zwischen dem Slavischen, Baltischen und Germanischen*, Oslo/Bergen/Tromsø.
- van Helten 1900: Willem van Helten, “Zu den malbergischen Glossen und den salfränkischen Formeln und Lehnwörtern in der Lex Salica”, *BGDSL* 25: 225-542.
- van Helten 1906: Willem van Helten, “Zum germanischen Zahlwort”, *IF* 18, 84-126.

VILMA ZUBAITIENĖ

Vilniaus universitetas
vilma.zubaitiene@flf.vu.lt

Dėl XVII a. lotyniškos lietuvių kalbos gramatikos fragmento Hiobo Ludolfo rankraštiname archyve

2024 m. buvo švenčiamas Hiobo Ludolfo (1624–1704), poligloto, orientalistų, etiopistikos mokslo pradininko Europoje, parašiusio etiopų gramatiką ir žodyną, pirmąją amharų kalbos gramatiką, palaikiusio ryšius su filosofu Gottfriedu Wilhelmu Leibnizu ir kitais to meto intelektualais, 400-osios gimimo metinės. Tų pačių metų rudenį į mane elektroniniu laišku kreipėsi Gunnaras Retzlaffas, kuris nurodė, kad 1703 m. testamente Ludolfas užsimena padovanojęs Frankfurto prie Maino miesto bibliotekai keletą knygų ir rankraščių, tarp jų ir lietuviškų. Apie 1704 m. bibliotekininkas Johannas Martinas Waldschmidtas (1650–1706) sudarė viso Ludolfo palikimo katalogą – vadinamąjį Waldschmidto katalogą, kuriame jis suminėjo rankraščius ir spausdintus leidinius, pavadindamas sąrašą „Legatum Ludolfianum“. Spausdinti leidiniai buvo integruoti į bendrą bibliotekos fondą, o rankraščiai, įvairios medžiagos rinkiniai ir laiškai liko kaip atskiras rankraštinis palikimas. Daugelis dovanotų spausdintų leidinių dingo per Antrojo pasaulinio karo bombardavimus 1943–1944 m., o rankraščių fondas, saugomas Johanno Christiano Senckenbergo Frankfurto universiteto bibliotekoje, išliko beveik visiškai pilnas. „Legatum Ludolfianum“ sąraše buvo nurodytas ir lietuviškas katekizmas (*Lutheri (Mart.) Catechismus, Lithuanicè*), tačiau fonduose jis neberandamas. Išlikęs rankraštis „Rudimenta linguae Lithuanicae. A Studioso qvodam com[m]unicata“ (sign. Ms. Ff. H. Ludolf II 32 Fasc. G Nr. 5). Iš aprašo matyti, kad rankraštį sudaro 10 lapų, tekstas pateikiamas dviem kalbomis: lietuvių ir lotynų („Text litauisch und latein. 10 Bl. Geheftete Lagen, 20,1–20,5 x 15,5–16,6 cm.“). Lotyniškas pavadinimas į lietuvių kalbą verčiamas „Lietuvių kalbos pagrindai“, o paantraštė: „Vieno studijuojančiojo pateikta / perduota“. Antrasis lapas pradedamas taip: *Rudimenta Lithuanica. Descriptum a famulo*. Taigi lietuvių kalbos pradžiamokslį ar gramatikos santrauką Ludolfui pateikė nežinomas asmuo („studiosus“ – studentas, siekiantis mokytis; tarnas / patarnautojas).

Iš gautos rankraščio faksimilės matyti, kad persirašyta tik dalis mokomosios lietuvių kalbos gramatikos (nei ortografijos, nei akcentologijos, nei sintaksės dalių nėra). Rankraštyje pateikiama daiktavardžių, būdvardžių, įvardžių linksniavimo, o veiksmažodžių (atskirai veiksmažodžio *esmi*) asmenavimo paradigmų, kiekvienos linksniuotės konkrečių daiktavardžių sąrašų, būdvardžių laipsniavimo pavyzdžių, pagrindinių skaitvardžių ir įvardžių inventoriai ir kt.

Šio pranešimo tikslas aprašyti iki šiol nežinoto rankraščio struktūrą bei palyginti jį su pirmosios Prūsijos Lietuvos gramatikos – Danieliaus Kleino „Grammatica Litvanica“ (1653) atitinkamų skyrių medžiaga. Taip pat parodyti įvairių kalbų pradžiamokslių, pavadintų „Rudimenta“ tradiciją. Kas buvo šios XVII a. gramatikos ar lietuvių kalbos vadovėlio autorius, kada darytas nuorašas, kaip nuorašas pateko į Ludolfo rankas, lieka mįslė ateities tyrimams.

VILMA ZUBAITIENĒ

Vilniaus universitetas
vilma.zubaitiene@flf.vu.lt

LINA PLAUSINAITYTĖ

Vilniaus universitetas
lina.plausinaityte@flf.vu.lt

Naujojo Testamento lietuviški vertimai (1701, 1727) ir Prūsijos Lietuvos leksikografija

Šio pranešimo tikslas – aptarti Ciuricho centrinėje bibliotekoje saugomo 1701 m. Naujojo Testamento (toliau – NT1701) egzemplioriaus (sign. WE 613) gausius rankraštinius taisymus, jų sąsajas su 1727 m. Naujojo Testamento vertimu (toliau – NT1727) ir ryšius su rankraštiniais bei spausdintais Prūsijos Lietuvos žodynais: anoniminiu „Clavis Germanico-Lithvana“ (XVIII a. pradžia), Jokūbo Brodovskio (Jacob Brodowsky, apie 1740), Frydricho Vilhelmo Hako (Friedrich Wilhelm Haack, 1730) ir Pilypo Ruigio (Philipp Ruhig, 1747) žodynais.

1701 m. Naujojo Testamento vertimas iš senosios graikų kalbos į lietuvių Karaliaučiaus universiteto teologijos profesoriaus, vyskupo Bernhardo von Zandeno (Bernhard von Sanden) rūpesčiu buvo išleistas Karaliaučiuje, Johanno Reusnerio spaustuvėje. Pagrindiniu NT1701 vertėju laikomas Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės evangelikų reformatų superintendantas Samuelis Bytneris (Samuel Bythner). Tikėtasi, kad vertimu galės naudotis tiek Prūsų Lietuvoje, tiek LDK esančios lietuvių parapijos. Tačiau vertimo tekste buvo nemažai LDK specifinės leksikos ir slaviškų skolinių, kurie buvo nesuprantami Prūsijos Lietuvos skaitytojams. Todėl vertimą peržiūrėjo kunigas Frydrichas Zigmantas Šusteris (Friedrich Sigismund Schuster) ir prie nesuprantamų ar svetimų žodžių skliausteliuose pridėjo aiškesnius, Prūsijos lietuvių tarmėms artimesnius variantus (plačiau žr. NT1701 publikuotą Šusterio pratarmę, Rhesa 1816, 24–31, Bezzenberger 1877, 9–13). Nepaisant to, dėl kalbinių skirtumų daugeliui Prūsijos lietuvių NT1701 liko svetimas, nepriimtinas ir Prūsijos Lietuvoje neprigijo.

1727 m. pasirodė naujos redakcijos Naujasis Testamentas (NT1727), kurį vertė ir rengė keli žinomi kunigai: Reinholdas Rozenbergas (Reinhold Rosenberg) iš Tilžės), Kristupas Rėbentišas (Christoph Rebentisch) iš Gumbinės, Jobas Naunynas (Hiob Naunien) iš Ragainės ir Pilypas Ruigys iš Valtarkiemio, kuris atliko didžiąją darbo dalį. Vertimo pagrindas buvo vokiškasis Martyno Liuterio (Martin Luther) leidimas. NT1727 buvo dvikalbis – lietuviškas tekstas buvo pateiktas greta vokiško Liuterio vertimo. Toks sprendimas buvo naudingas dvikalbėms parapijoms ir mokykloms – padėjo mokytis kalbos bei užtikrino vertimo tikslumą (Rhesa 1816, 34). Gotfrydas Ostermejeris (Gottfried Ostermeyer) savo „Lietuviškų giesmynų istorijoje“, kritikavo šį leidinį, teigdamas, kad tikslingiau buvo remtis ankstesniu 1701 m. vertimu, kuris buvo pritaikytas tiek Prūsijos, tiek LDK parapijoms. Be to, senasis vertimas kai kuriais atvejais buvęs tikslesnis (Ostermeyer 1793, 263).

Nagrinėjamas NT1701 egzempliorius kaip tik ir rodo mažiausiai dviejų nenustatytų rankraštinų įrašų autorių siekį suredaguoti NT1701 vertimą taip, kad jis taptų priimtinas Prūsijos lietuviams. Knygos paraštėse ir tarp eilučių gausu įvairių redakcinio pobūdžio pastabų, atspindinčių LDK ir Prūsijos Lietuvos tarmių skirtumus. Pastabos skirtos ortografijos, leksikos, gramatikos ir sintaksės dalykams. Vartojami ir korektūros ženklai, netinkami žodžiai išbraukiami, įterpiama papildomų žodžių. Kai kur redaguojamos ištisos NT1701 eilutės, kai kur po specialių ženklų prirašyti vertimų variantai, tačiau originalieji teksto segmentai paliekami. NT1701 skliausteliuose nurodyti Prūsijos Lietuvos žodžiai ir frazės tekste pateikiami kaip pagrindiniai (nubraukiant skliaustelius), o Prūsijos Lietuvai nebūdingi variantai apskritai išbraukti. Paraštėse gausiai prirašyta Biblijos vietų nuorodų, kurios rodo, jog buvo naudojamos Biblijos konkordancijos, siekiant užtikrinti pasikartojančių citatų vertimo tikslumą visame tekste.

Taisymų palyginimas su NT1727 rodo, kad dalis jų (ypač leksikos lygmeniu) atspindi NT1727. Tačiau yra ir nemažai skirtumų, kuriuos galėjo lemti tiek skirtingi vertimo šaltiniai, tiek ankstesni NT vertimai, tiek vertėjų individualūs pasirinkimai, siekis nenutolti nuo originalo ar sklandžiau išreikšti mintį.

Įdomus ir ligi šiol menkai tyrinėtas yra ir klausimas, ar NT1701 galėjo būti panaudotas XVIII a. Prūsijos Lietuvoje leksikografijai. Kai kurios čia nagrinėjamo NT1701 egzemplioriaus vietos leidžia išvelgti įdomių sąsajų tarp taisymų ir rankraštinės XVIII a. pradžios leksikografijos. Pavyzdžiui, Mt 5, 26 eilutės vertime vietoje žodžio *pinigėlis* yra siūlomas žodis *žvynelis*, kuris pirmą kartą paminėtas anoniminiame *Clavis Germanico Lithuanica*, o vėliau ir Brodovskio žodyne.

Kol kas sunku pasakyti, kas galėjo būti NT1701 taisymų autoriai ir kokiais šaltiniais jie rėmėsi. Šiuo tyrimu siekiama parodyti, kiek Ciuricho egzemplioriaus rankraštiniai taisymai – iš esmės NT1701 redagavimas – sutampa su publikuota NT1727 versija ir kurie taisymai rodo ryšį su to meto rankraštine ir spausdintine Prūsijos Lietuvos leksikografija.

Literatūra

Bezenberger, Adalbert. 1877: <i>Beiträge zur Geschichte der litauischen Sprache. Auf Grund litauischer Texte des XVI und des XVII. Jahrhunderts von Dr. Adalbert Bezenberger</i>, Göttingen: R. Peppmüller. [Ostermeyer, Gottfried.] 1793: <i>Erste Littauische Liedergeschichte, ans Licht gestellet von Gottfried Ostermeyer, der Trempen-schen Gemeine Pastore seniore und der Königl. Deutschen</i>	<i>Gesellschaft zu Königsberg Ehrenmitglied. Königsberg, gedruckt mit Drießischen Schriften</i>, 1793. Rhesa, L[udwik] [Jedemin], 1816: <i>Geschichte der litthauischen Bibel: ein Beytrag zur Religionsgeschichte der Nordischen Völker von D. L. I. Rhesa [...]</i> Königsberg, 1816, gedruckt in der Hartungschens Hofbuchdruckerei.

Indeksas / Indekss / Index

A

Adamkovich, Aliaksandr	
Breslaujos krašto stačiatikių gyventojų pavardės – krašto baltiškos praeities įrodymas	65
Aleknavičienė, Ona	
žr. / sk. / see: <i>Šinkūnas, Aleknavičienė</i>	
Aliūkaitė, Daiva; Violeta Meiliūnaitė	
Ar ir kaip dialekto grafolektas kuria naują tarmiškumą?	161
Andronova, Everita	
Challenges and some observations about part-of-speech tagging for early Latvian texts	147
Andronova, Everita	
žr. / sk. / see: <i>Rirdance, Andronova</i>	
Ardoino, Diego	
On the designation and metrical structure of the Basel micro-text	162
Auziņa, Ilze	
žr. / sk. / see: <i>Saulīte, Auziņa</i>	
Auziņa, Ilze; Dace Markus, Guna Rābante-Buša, Roberts Dargis, Viesturs Jūlijs Lasmanis	
Zilbes intonācijas – latviešu valodas bagātība un problēma	15

B

Bakšienė, Rima	
Kiekybės požymių variavimas kauniškių dvigarsiuose: Vilkaviškio ir Jurbarko šnektų analizė	17
Balčiūnienė, Asta	
žr. / sk. / see: <i>Jakulytė, Balčiūnienė</i>	
Balmane, Vanesa	
Determinatīvie salikteņi <i>lietvārds</i> GEN + <i>lietvārds</i> “Latviešu valodas morfēmu un vārddarināšanas modeļu datubāzes” materiālā	36
Balode, Ineta; Dzintra Lele-Rozentāle	
Leksēmas gramatizācija un gramatiskā raksturojuma atspoguļojums leksikogrāfijā	37
Balode, Laimutė; Pauls Balodis	
Dvigubi vārdai ir pavardēs Latvijoje	66
Balodis, Pauls	
žr. / sk. / see: <i>Balode, Balodis</i>	
Balodis, Uldis; Anna Sedláčková	
<i>Pōlaks līvōkielkōks!</i> Creating resources and tools for using Livonian	163
Baltiņš, Māris	
Jēkabs Velme un viņa divpadsmit “Vēstules par valodu un valodniecību” (1885–1888)	165
Bielinskienė, Agnė	
Lietuvių kalbos automatinės sintaksinės analizės plėtojimas ir problematika	38
Bilkis, Laimutis	
Dēl oikonimo <i>Joskildai</i> kilmės	68
Blažienė, Grasilda	
Dēl Sembos prūsiškos kilmės oikonimų	69
Boisvert, Pascale	
žr. / sk. / see: <i>Boizou, Drach, Ionov, Gelumbeckaitė, Eide, Boisvert</i>	
Boizou, Loïc; Mortimer Drach, Maxim Ionov, Jolanta Gelumbeckaitė, Øyvind Eide, Pascale Boisvert	
PosTiMe – The Postil Time Machine	149
Brazaitienė, Laura	
Nauji duomenys lietuvių lingvistinės geografijos istorijai: lietuviškosios ir vokiškosios tradicijų sąsajos	18
Brudzyński, Paweł	
Affixation of reflexive markers in Chylinskis’ Bible	90
Bružaitė-Liseckienė, Justina	
žr. / sk. / see: <i>Vilkaitė-Lozdienė, Bružaitė-Liseckienė</i>	
Burbienė, Diana	
Naujų lietuvių kalbos žodžių eksperimentas žmogiškajam ir dirbtiniam intelektui	39
Burr, Solvita	
“Presentation will be tomorrow, now we use Canvas, we take a ready-made template”: Edtech in the Latvian-language classroom in Latvia and Latvian diaspora	166
Butāne, Anita	
Terminielementi morfēmu un terminu datubāzēs	40

C

- Cerri, Adriano**
Case alternation and case neutralization in Old Latvian numerals 168
- Cerri, Adriano**
žr. / sk. / see: *Dini, Piccini, Cerri*

Č

- Čeirane, Solveiga**
Līdzskaņu fonētiskās apkaimes ietekme uz patskaņu kvantitāti 20
- Čepaitienē, Agnē**
Geolingvistinēs kompetencijās vertināmas GIS metodais 21

D

- Dadurkevičius, Virginijus**
žr. / sk. / see: *Pakerys, Navickaitė-Klišauskienė, Dadurkevičius*
- Dambrauskienė, Diana**
Pietų žemaičių varniškių savojo kalbos varianto nominacijos ir vertinimai 23
- Darasz, Rafał**
Script-related signs in Lithuanian Sign Language (LGK): history, morphology, iconicity 170
- Dargis, Roberts**
žr. / sk. / see: *Auziņa, Markus, Rābante-Buša, Dargis, Lasmanis*
- Dargis, Roberts**
žr. / sk. / see: *Skadiņa, Grūzītis, Dargis*
- Daugavet, Anna**
Tracing the grammaticalization of perfect: the aoristic drift in Old Latvian 91
- Dini, Pietro U.**
On a possible theological correction in Mažvydas' *Forma Chrikštyma* (1559) 171
- Dini, Pietro U.; Silvia Piccini, Adriano Cerri**
Old words for a new world: Lexicon and ontology of Christian terminology in early Baltic catechisms 151
- Dolhem, Marvin**
Balto-Slavic relational adjectives 172
- Drach, Mortimer**
žr. / sk. / see: *Boizou, Drach, Ionov, Gelumbeckaitė, Eide, Boisvert*

E

- Edelmann, Gerhard**
Language and the normativity of criminal law norms: The case of Lithuania and Latvia 173
- Eide, Øyvind**
žr. / sk. / see: *Boizou, Drach, Ionov, Gelumbeckaitė, Eide, Boisvert*
- Ernštreits, Valts**
Which Finnic variety shaped the Livonian-like dialect of Latvian in Courland? 175

F

- Falk, Markus**
žr. / sk. / see: *Thies, Falk*
- Feulner, Anna Helene; Henrik Hornecker**
Das Altlitauische Quellenverzeichnis (ALQ): aktueller Stand und digitale Zukunft 153
- Frīdenberga, Anna**
Salikteņu un vārdu savienojumu šķirums – viens no problemātiskiem jautājumiem, veidojot "Latviešu valodas vēsturisko vārdnīcu" 41
- Fries, Simon**
Proto-East-Baltic *jā and its relation to the Latvian debitive and Lithuanian subjunctive 119

G

- Garšva, Kazimieras**
Rytų baltų kalbų raida 70

Gelumbeckaitė, Jolantažr. / sk. / see: *Boizou, Drach, Ionov, Gelumbeckaitė, Eide, Boisvert***Giparaitė, Judita**

Grammatical features of light verb constructions in Lithuanian: A corpus-based study 176

Grablunas, Piotr

Daugiakalbystė Latgaloje. Šeima, mokykla ir „gatvė“ kaip daugiakalbystės praktiką palaikantys faktoriai – kelių naratyvinių pasakojimų ir kalbinių biografijų ištraukų nagrinėjimas 101

Grasmanis, Mikusžr. / sk. / see: *Levāne-Petrova, Grasmanis, Saulite***Grūžitis, Normunds**žr. / sk. / see: *Skadiņa, Grūžitis, Dargis***H****Helviga, Anita; Diāna Laiveniece**

Stabilitātes un mainīguma aspekts retorisko figūru jēdzieniskajā izpratnē un lietojumā 127

Hes, Sander vanThe type of Lithuanian *tekėti, teka* in an Indo-European perspective 94**Hill, Eugen**

The afterlife of ‘simple’ clitics 120

Horiguchi, Daiki

Saliktie divdabji ar pirmajiem internacionālajiem elementiem: korpusu datu analīze 43

Hornecker, Henrikžr. / sk. / see: *Feulner, Hornecker***I****Inčiuraitė-Noreikienė, Lina; Erika Rimkutė**On the classification of borrowed nouns suffixed with *-istas, -ė* in contemporary Lithuanian 177**Ionov, Maxim**žr. / sk. / see: *Boizou, Drach, Ionov, Gelumbeckaitė, Eide, Boisvert***Ivoška, Darius**Šiandieninių lietuviškų vardų su galūnėmis *-as, -is, -a* fiksavimo XIV–XV a. istorijos šaltiniuose ypatumai 71**J****Jakaitė-Bulbukienė, Kristina; Tatjana Rodenko**

Viešieji užrašai: praktinis ar vertybinis klausimas? 178

Jakob, Anthony

Shared lexical innovations between Balto-Slavic and Germanic 180

Jakulytė, Dalia; Asta Balčiūnienė

Senųjų raštų leksikos ir morfologijos sistemos prototipo – „Knygos nobažnystės“ duomenų bazės – plėtra morfemikos ir žodžių darybos tyrimams 44

Jansone, Ilgažr. / sk. / see: *Siliņa-Piņķe, Jansone***Jarmalavičius, Dalius; Virginija Jūratė Pukevičiūtė**

Daiktavardžių daryba Septyniakalbiame žodyne 182

Jasionytė-Mikučionienė, Erika

Lietuvių kalbos klausiamųjų dalelių raidos aspektai 45

Jasiūnaitė, Birutė

Vaiduoklių pavadinimai lietuvių tarmėse ir tautosakoje 183

Jonauskaitė, Domicelė

Lithuanian colour-emotion associations: A cross-cultural comparison with Latvia, Estonia, and other 34 nations ... 128

Judžentytė-Šinkūnienė, Gintarė; Aušrinė Tverskytė

Deiktiniai žodžiai šiaurės žemaičių kretingiškių šnekoje 184

Junčytė, Giedrė

The emotive, perception and cognition middles in Lithuanian: a corpus-based study 46

Juško-Štekele, Angelika; Sandis Laime

Metodiskas pieejas meklėjumi digitalizėto latgaliešu folkloras kolekciju normalizėšanai 103

K

Kabašinskaitė, Birutė; Gina Kavaliūnaitė-Holvoet	
Ankstyvieji lietuvių-anglų glosariai bei žodynėliai: hipotezės ir faktai	185
Kalašinskaitė-Zavišienė, Eidmantė; Asta Kazlauskienė	
Ar tempas turi įtakos lietuvių skaitomos kalbos frazių pabaigos akustiniams požymiams?	24
Kalnača, Andra, Ilze Lokmane	
Latviešu valodas konstrukcija kas tur ko + nenoteiksme un miratīvs: korpuse datu analīze	47
Kalniņš, Aigars	
žr. / sk. / see: <i>Seržant, Kalniņš, Sitchinava</i>	
Kavaliūnaitė-Holvoet, Gina	
žr. / sk. / see: <i>Kabašinskaitė, Kavaliūnaitė-Holvoet</i>	
Kazakėnaitė, Ernesta	
XVI a. baltišių knygų antraštiniai puslapiai ir jų kalba	186
Kazlauskienė, Asta	
žr. / sk. / see: <i>Kalašinskaitė-Zavišienė, Kazlauskienė</i>	
Kietytė, Samanta	
Priešdėlis <i>per-</i> : reikšmės ir jų motyvacija	129
Kiseliūnaitė, Dalia	
Tariamąsios nuosakos (kondicionalio) vartosenos ypatumai Kuršių nerijos kuršininkų kalboje	96
Kļavinska, Antra	
Vietvārdu <i>Rīga, Daugavpils</i> un <i>Rēzekne</i> diskursīvie modeļi: Mūsdienu latgaliešu runas korpuse datu analīze	105
Koškins, Igors	
Latviešu valodas slāvismu etimoloģiskā rekonstrukcija un baltu-slāvu-ģermāņu leksiskās paralēles	187
Kregždys, Rolandas	
Avd. lie. <i>*Albutas</i> ir avd. lie. <i>Nūgara</i> kilmė	73
Kvašytė, Regina	
Sākotnējo nozīmi zaudējusi latviešu radniecības leksika lietuviešu tulkojumos	130

L

Laime, Sandis	
žr. / sk. / see: <i>Juško-Štekele, Laime</i>	
Laiveniece, Diāna	
žr. / sk. / see: <i>Helviga, Laiveniece</i>	
Lasmanis, Viesturs Jūlijs	
žr. / sk. / see: <i>Auziņa, Markus, Rābante-Buša, Dargis, Lasmanis</i>	
Leikuma, Lidijs	
Par pīterpilišu raksteibu latgališu volūdys normiešonys kontekstā	107
Lele-Rozentāle, Dzintars	
žr. / sk. / see: <i>Balode, Lele-Rozentāle</i>	
Lemeškin, Ilja	
M. Mažvydo kaip knygų savininko ir skaitytojo įrašai. Dėl duomenų bazės „Spausdintų knygų glosynas“	155
Leskauskaitė, Asta	
Pietvakarinių pietų aukštaičių priebalsių depalatalizacijos kaita laiko aspektu	25
Levāne-Petrova, Kristīne; Mikus Grasmanis, Baiba Saulīte	
“Nacionālās korpusu kolekcijas” izmantošana latviešu valodas biežuma saraksta izveidē	49
Liparte, Evija	
Apie kovidleksiką, jos rinkinius ir tyrimus: žvilgsnis po 5 metų	188
Ločmele, Gunta	
Pirmās latviešu reklāmas kā valodu kontaktu un tulkošanas attīstības pētījumu avots	51
Lokmane, Ilze	
žr. / sk. / see: <i>Kalnača, Lokmane</i>	
Lubienė, Jūratė; Dalia Pakalniškienė	
Kūno dalių conceptualiųjų požymių reprezentacija leksikos sistemoje	132

M

Majer, Marek	
The origin of fixed prefix stress patterns in Baltic and Slavic	122

Markus, Dace

žr. / sk. / see: *Auziņa, Markus, Rābante-Buša, Dargis, Lasmanis*

Martena, Sanita

"Muni radinīki dzeivoj Dagdā, bet viņi visi latviski runā" – latgaliešu valoda un citi latviešu valodas reģionālie varianti latviešu diasporas stāstos 109

Meiliūnaitē, Violeta

žr. / sk. / see: *Aliūkaitē, Meiliūnaitē*

Miķelsone, Paula

Vokāļu kontrakcija priedēkļa un saknes sadūrā runas korpusu datos 52

Mikulēnienē, Danguolē

Tarminių požymių nomenklatūros kaita 26

N**Nau, Nicole**

Studying Old Latgalian texts – motivations, sources and methods 8

Navickaitē-Klišauskienē, Agnē

žr. / sk. / see: *Pakerys, Navickaitē-Klišauskienē, Dadurkevičius*

Nešpore-Bērzkalne, Gunta, Madara Stāde

The variety of semantic links in the electronic dictionary "Tēzaurs" 54

Noreikis, Simonas

South Estonian placenames in Latgalia from archive data 75

O**Ozola, Anete**

Priedēkļa verbu uzsvars lībiskā dialekta Kurzemes izloksnēs 28

Ozola, Ieva

Latgalistikas dotumi Liepājā: saturs un pētniecības iespējas 110

P**Pakalniškienē, Dalia**

Dėl lietuvių kalbos intarpinių ir *sta* kamieno veiksmazodžių kilmės ir darybos (*CaC*- tipas) 97

Pakalniškienē, Dalia

žr. / sk. / see: *Lubienē, Pakalniškienē*

Pakerys, Jurgis; Agnē Navickaitē-Klišauskienē, Virginijus Dadurkevičius

Mišriuoju būdu sudaryti daiktavardžiai Jungtinio lietuvių kalbos tekstyno duomenimis 56

Papaurėlytė-Klovienė, Silvija

Žodžio *miškas* asociacijų laukas lietuvių kalbos pasaulėvaizdyje 133

Petit, Daniel

The accentuation of disyllabic endings in Lithuanian 9

Piccini, Silvia

žr. / sk. / see: *Dini, Piccini, Cerri*

Plaušinaitytė, Lina

žr. / sk. / see: *Zubaitienė, Plaušinaitytė*

Pociūtė, Dainora

Nauji duomenys Abraomo Kulviečio biografijai: doktorato protokolas 189

Polkovnikova, Svetlana

Vērtējuma kategorijas verbalizācija zinātniskajā diskursā 135

Pronk, Tijmen

OPr. *crauyo*, Lith. *kraujas* 'blood': a Baltic isogloss? 190

Pukevičiūtė, Virginija Jūratė

žr. / sk. / see: *Jarmalavičius, Pukevičiūtė*

R**Rābante-Buša, Guna**

žr. / sk. / see: *Auziņa, Markus, Rābante-Buša, Dargis, Lasmanis*

Rapa, Sanda

18. gadsimta priekšvārdu antroponīmiskās ligzdas: Lejasciema piemērs 77

Rimkutė, Erika	
Nauji lietuvių kalbos gramatiškai anotuoti tekstynai: morfologiškai anotuoto tekstyno rengimas	58
Rimkutė, Erika	
žr. / sk. / see: <i>Inčiuraitė-Noreikienė, Rimkutė</i>	
Rinkevičius, Vytautas	
Traces of accentual immobility in Lithuanian disyllabic adjectives	124
Rirdance, Signe	
Tracing language contact and the emergence of heritage Latvian in diaspora cookbooks: A diachronic perspective	191
Rirdance, Signe; Everita Andronova	
Towards a digital philology of Early Latvian: Observations and possibilities	156
Rodenko, Tatjana	
žr. / sk. / see: <i>Jakaitė-Bulbukienė, Rodenko</i>	

S

Sakalauskienė, Vilija	
Žemaitė Jono Jablonskio kartotekoje „Lietuvių kalbos žodynui medžiaga“: tarminė ir raštų leksika	192
Saulite, Baiba	
žr. / sk. / see: <i>Levāne-Petrova, Grasmanis, Saulite</i>	
Saulite, Baiba; Ilze Auziņa	
Spontānas runas marķējuma līmeņi un gramatiskā analīze	59
Sausverde, Erika	
Revisiting a possible non-Indo-European substratum around the Baltic Sea: A cross-disciplinary approach	193
Schiller, Christiane	
1540 m. Turkų mokesčių registras – Prūsų vardyno šaltinis	78
Sedláčková, Anna	
žr. / sk. / see: <i>Balodis, Sedláčková</i>	
Seržant, Ilja	
The Circum-Baltic area and the ways to explore it	10
Seržant, Ilja; Aigars Kalniņš, Dmitri Sitchinava	
Reconstructing language migrations along Daugava on the basis of the INHILDAUGAR database	194
Sidaravičienė, Veslava	
Neoficialiųjų sovietmečio Vilniaus urbanonimų sudarymo būdai ir jų kaita	79
Siliņa-Pinķe, Renāte; Ilga Jansone	
Personvārdu formu daudzveidība “Latviešu personvārdu vēsturiskās vārdnīcas” izveides kontekstā	81
Sinkevičiūtė, Daiva	
Dėl antrinių kamienų lietuvių dvikamieniuose varduose	83
Sitchinava, Dmitri	
The Old East Slavic layer in a toponymic database and medieval East Slavic history of the Daugava basin	84
Sitchinava, Dmitri	
žr. / sk. / see: <i>Seržant, Kalniņš, Sitchinava</i>	
Skadiņa, Inguna; Normunds Grūzītis, Roberts Dargis	
Latviešu valoda mākslīgā intelekta risinājumos: valodas sapratne, ģenerēšana un etalonuzdevumi	195
Skorupa, Pavel	
Metonymy and metonymic transpositions in Lithuanian river names: Cognitive models and cultural reflections	86
Stāde, Madara	
žr. / sk. / see: <i>Nešpore-Bērzkalne, Stāde</i>	
Stafecka, Anna	
Izloksne un tradīcija 19. gadsimta vidus latgaliešu rakstu avotā „Nulikszonas Biblias..“ (1860)	112
Stasiūnaitė, Ieva	
On the meaning of some prepositions in Lithuanian and English	137
Strungytė-Liugienė, Inga	
Surinkimininkų giesmės mokyklinėse XIX a. Prūsijos Lietuvos knygoje	197
Stundžia, Bonifacas	
Deminutyvai Simono Daukanto ir Antano Stanevičiaus dainų rinkiniuose	198
Subačius, Giedrius	
Ketvirtosios Simono Daukanto (1793–1864) istorijos rankraščio „Pasakojimas apie veikalus lietuvių tautos senovėje“ ortografija ir genezė	199
Sviderskienė, Dalia	
Erdvės santykių raiška arealinėje toponimijoje: aprašomojo tipo junginiai (konstrukcijos) su prielinksniais	87

Š

Šeškauskienė, Inesa	
Prepositional polysemy revisited. The English <i>against</i> vs the Lithuanian <i>prieš</i>	139
Šidlauskas, Žydrūnas	
Tarminės kalbos raidos scenarijus: Garliavos atvejis	29
Šinkūnas, Mindaugas; Ona Aleknavičienė	
LKI Senujų raštų duomenų bazei – 30: darbai, galimybės, perspektyvos	157
Škilters, Jurgis	
žr. / sk. / see: <i>Zdanoviča, Škilters, Trinite</i>	
Škilters, Jurgis; Līga Zariņa, Solvita Umbraško	
Haptic and visual space in Latvian: Differences, discrepancies, and shared principles	141
Šuplinska, Ilga	
<i>Latgališu volūdys tezaurs</i> – spēles ar nozīmēm – darbības vārda <i>dzeit</i> gadījuma analīze	114
Švageris, Evaldas	
Žodžio skiemens išryškinimas prozodinių elementų interakcijos požiūriu: fonacijos dinamikos sąsajos su kirčiu ir kalbos ritmu	30

T

Teilāne, Inguna	
Biškopības leksika dažos leksikogrāfiskajos avotos	200
Thies, Felix; Markus Falk	
Kelios lietuviškos 17 a. maldos ir jų šaltinių klausimai	201
Trinīte, Baiba	
žr. / sk. / see: <i>Zdanoviča, Škilters; Trinīte</i>	
Triškaitė, Birutė	
Pilypo Ruigio giesmės oficialiajame evangelikų liuteronų giesmyne: nuo <i>Iš naujo pėrweizdėtos ir pagėrintos Giesmų-Knygos</i> (1732) link XXI amžiaus	202
Trumpa, Anta	
Dar kartą apie Georgo Elgerio žodyną „ <i>Dictionarium Polono-Latino-Lottaucum</i> “ (1683)	158
Trumpa, Edmundas	
Automatizuotas medžiagos apdorojimas ir fonetinė rišlių tekstų analizė kaip alternatyva minimaliųjų porų metodui tiriant baltų kalbas ir jų tarmes	31
Tuomienė, Nijolė	
Lietuvių kalbos traukimosi mechanizmas prarandant vartojimo funkcijas	203
Tverskytė, Aušrinė	
žr. / sk. / see: <i>Judžentytė-Šinkūnienė, Tverskytė</i>	

U

Umbraško, Solvita	
žr. / sk. / see: <i>Škilters, Zariņa, Umbraško</i>	
Urbanavičienė, Jolita	
Frazės kirčio įtaka lietuvių kalbos balsių trukmei ir formantinei struktūrai: lyginamoji analizė	32
Urbanoviča, Inta	
Čehu valodas elektroniskās lietojumprogrammas “Morfio” izmantošana latviešu valodas paronīmu izpētē	61

V

Vaičiulytė-Semėnienė, Loreta	
Violetinė spalva dabartinėje lietuvių kalboje	142
Valentukevičienė, Danutė	
Fonetiniai tarmiškumo žymenys Varėnos geolekto zonoje: jaunimo atvejis	33
Vanags, Pēteris	
Georgs Mancelius’ <i>Lettus</i> (1638): Sources and influences	12
Vanhala, Otso	
Actional classes in the early Prussian Old Lithuanian texts	98
Vaskelienė, Jolanta	
Naujadarai – asmenų pavadinimai	204

Vilkaitė-Lozdienė, Laura; Justina Bružaitė-Liseckienė	
Passive constructions in the Lithuanian language: Are they more difficult to understand than their active counterparts?	206
Vilkienė, Loreta	
Kalbos darbo aplinkoje	208
Villanueva Svensson, Miguel	
Lith. <i>plàkti</i>	99
Villanueva Svensson, Miguel	
Prussian adverbs in <i>-i</i>	125
Vyniautaitė, Simona	
Antano Salio istorinės įžvalgos amžininkų akimis	34
Viredaz, Rémy	
Germanic, Slavic, and Baltic ‘thousand’ once more	209
Vulāne, Anna	
Ieskats valodniecības terminu lietojumā Antona Skrindas darbā “Latvišu wolúdas gramatika”	116

Z

Zariņa, Līga	
žr. / sk. / see: <i>Šķilters, Zariņa, Umbrāško</i>	
Zdanoviča, Anita; Jurgis Šķilters, Baiba Trinīte	
Recognition accuracy of Latvian affective speech prosody units in different cultures	143
Zilgalve, Evelīna	
Latviešu valodas elektronisko resursu izmantojums valodas konsultācijās	62
Zubaitienė, Vilma	
Dėl XVII a. lotyniškos lietuvių kalbos gramatikos fragmento Hiobo Ludolfo rankraštiniame archyve	211
Zubaitienė, Vilma; Lina Plaušinaitytė	
Naujojo Testamento lietuviški vertimai (1701, 1727) ir Prūsijos Lietuvos leksikografija	212

Ž

Žilinskaitė-Šinkūnienė, Eglė	
Motivation of prepositional polysemy: The case of Latvian PRET	145

Viršelio dizainerė *Jurga Tėvelienė*
Maketuotoja *Nijolė Bukantienė*

Vilniaus universiteto leidykla, Saulėtekio al. 9, LT-10222 Vilnius
info@leidykla.vu.lt, www.leidykla.vu.lt
Knygos internete knygynas.vu.lt
Mokslo periodikos žurnalai zurnalai.vu.lt